

مجله

جغرافیا و توسعه فضای شهری

(نشریه علمی)

| سال نهم، شماره ۳ | پاییز ۱۴۰۱، شماره پیاپی ۱۸ |

- تحلیل و ارزیابی میزان آسیب پذیری تأسیسات گردشگری در فضاهای شهری (نمونه: زائرسراهای شهر مشهد)
معصومه توانگر، ساجده باغبان، مژگان آراسته (۱-۱۸)
- اولویت‌بندی مؤلفه‌های رفتار شهروند سازمانی در نظام برنامه‌ریزی شهری (نمونه موردی: شهر مشهد)
پری‌ناز حسنی، سید مسلم سیدالحسینی، هادی سروری، نکتم حنایی (۱۹-۲۸)
- تحلیل عملکردی کشتگران شهری در سامانه‌های سکونتگاه‌های غیررسمی با مدل چند موضوع - چند بازیگر (مطالعه موردی: محله اسلام‌آباد شهر زنجان)
محمد تقی حیدری، ثریا نصیری، یعقوب حق، سعید محرمی (۲۹-۵۸)
- ارزیابی شاخص‌های شهر مطلوب سالمندان (نمونه مورد مطالعه: شهر یاسوج)
حمیدرضا رخشانی نسب، سید علی حسینی، نظام‌الدین ستارزاده (۵۹-۸۱)
- تحلیل مقایسه‌ای رابطه بین حس باهمنستان و کیفیت زندگی در شهرها (پژوهش موردی: شهرک ولیعصر و محله پایین در شهر قائل)
معصومه حاجی زاده، کریم محمد سلمانی مقدم، سعید حسین آبادی، هادی سلیمانی مقدم (۸۲-۱۰۱)
- ارزیابی مکان‌یابی مسکن مهر با تأکید بر بعد محلی (نمونه موردی: مسکن مهر شهر ایزده)
سعید امامپور، مهناز حسینی سیاه‌گلی، نیلوفر آذربیزین (۱۰۲-۱۰۳)
- تحلیل محیط کالبدی اثرگذار بر سرمایه اجتماعی در محلات شهر ساری
وحیده ابراهیم‌نیا، طاهره شهبازی، روح‌الله رحیمی (۱۴۰-۱۴۱)
- شناسایی الگوهای نیازمندی‌های اجتماعی - فرهنگی حس مکان با تأکید بر تأثیر فناوری دیجیتالی در ارتقاء کیفیت معماری شهری (نمونه موردی: مشهد)
ملیکا علی زاده حسن آبادی، مریم غروی الغوثیاری، محمد باقر کبیر صابر، مهدی جباری نوقایی (۱۴۱-۱۶۹)
- بازآفرینی رویداد مدار در بازیونند استخوانبندی شهرهای تاریخی (مورد پژوهی: ساختار هم‌پیوند شیراز تاریخی)
سهند لطفی، مهسا شعله، خلیل حاجی پور، سنا جنگجو، امروز فلاح منشادی (۱۷۱-۱۹۳)
- آسیب‌شناسی طرح‌های توسعه شهری از فرآیند تهیه تا اجرا با تأکید بر طرح جامع و تفصیلی شهر مشهد
علی خوشاب، پراتملی خاکپور، ریحانه علایی (۱۹۵-۲۱۶)

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۳۵۳۰۰-۱

مجله جغرافیا و توسعه فضای شهری

سال نهم، شماره ۳، پاییز ۱۴۰۱، شماره پیاپی ۱۸

دانشگاه گیلان

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

مجله جغرافیا و توسعه فضای شهری

سال نهم، شماره ۳، پاییز ۱۴۰۱، شماره پیاپی ۱۸

صاحب امتیاز: دانشگاه فردوسی مشهد

مدیر مسئول: دکتر براتعلی خاکپور

سرمدیر: دکتر محمد رحیم رهنما

هیئت تحریریه (به ترتیب حروف الفبا):

عیسی ابراهیمزاده آکباد - استاد دانشگاه سیستان و بلوچستان (دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری)
محمد اجزاء شکوهی - دانشیار دانشگاه فردوسی مشهد (دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری)
براتعلی خاکپور - دانشیار دانشگاه فردوسی مشهد (دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری)
محمد رحیم رهنما - استاد دانشگاه فردوسی مشهد (دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری)
عباس سعیدی - استاد دانشگاه شهید بهشتی (دکتری جغرافیای روستایی)
محمد سلیمانی مهرنجانی - دانشیار دانشگاه خوارزمی (دکتری جغرافیای شهری)
زهره فنی - دانشیار دانشگاه شهید بهشتی (دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری)
علی اکبر عنایستانی - استاد دانشگاه فردوسی مشهد (دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی)
عزت‌الله مافی - دانشیار دانشگاه فردوسی مشهد (دکتری جغرافیای شهری)
اصغر نظریان - استاد دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران (دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری)

مقالات نمودار آرای نویسندگان است و به ترتیب وصول و تصویب درج می‌شود.

مدیر داخلی: دکتر مصطفی امیرفرخریان

کارشناس اجرایی دفتر مجله: زهرا بنی‌اسد

ویراستار علمی ادبی: دکتر شیرین صباغی آبکوه

مترجم انگلیسی: مرکز ویراستاری انگلیسی دانشکده ادبیات و علوم انسانی

ویراستاران این شماره: عبدالله نوروزی

حروف‌نگاری و صفحه‌آرایی: الهه تجویدی

نشانی: مشهد، دانشگاه فردوسی مشهد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی، کد پستی ۹۱۷۹۴۸۸۳، نمابر: ۰۵۱۳۸۸۰۷۰۶۰

تلفن: ۰۵۱۳۸۸۰۶۷۳۴، سرمدیر: ۰۵۱۳۸۸۰۵۲۷۵

پها: داخل کشور: ۲۰۰۰ ریال (تک‌شماره) خارج کشور: ۲۵ دلار (آمریکا - سالانه)، ۲۰ دلار (سایر کشورها - سالانه)

http://jgusd.um.ac.ir

E-mail: jud@um.ac.ir

نشانی اینترنتی مجله:

این مجله در جلسه کمیسیون بررسی نشریات علمی کشور مورخ ۱۳۹۳/۶/۱۰، رتبه علمی - پژوهشی دریافت و طی نامه شماره ۳/۱۸/۱۳۷۲۲۷

در تاریخ ۱۳۹۳/۷/۲۸ ابلاغ گردیده است.

بر اساس مصوبه وزارت عتف از سال ۱۳۹۸، کلیه نشریات دارای درجه "علمی - پژوهشی" به نشریه "علمی" تغییر نام یافتند.

«این نشریه حاصل فعالیت مشترک دانشگاه فردوسی مشهد و انجمن برنامه ریزی شهری ایران است»

این مجله در پایگاه‌های زیر نمایه می‌شود:

- پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (SID)
- پایگاه بانک اطلاعات نشریات کشور (Magiran)
- پایگاه استنادی علوم جهان اسلام (ISC)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شرایط پذیرش مقاله

برای سرعت‌بخشیدن به امر داوری و چاپ مقالات، از همه پژوهشگرانی که مایل به چاپ مقالات علمی خود در این نشریه هستند، درخواست می‌شود به نکات زیر توجه کافی داشته باشند:

۱. مقاله ارسال‌شده نباید قبلاً در هیچ نشریه داخلی یا خارجی چاپ شده باشد. هیأت تحریریه انتظار دارد نویسندگان محترم تا هنگامی که جواب پذیرش از نشریه نرسیده است، مقاله خود را به مجله دیگری برای چاپ ارسال نفرمایند.

۲. مقالات فارسی با قلم بی لوتوس نازک ۱۳ و مقالات انگلیسی با قلم نازک Times New Roman 12 با نرم‌افزار Word تهیه شود. مقالات، روی کاغذ A4 (با حاشیه از بالا ۴ و پایین ۳ و راست ۳ و چپ ۳ سانتی‌متر) تایپ شود. متن به صورت دوستونی با رعایت فاصله ۱ سانتی‌متر بین دو ستون و فواصل بین خطوط به صورت Single باشد.

۳. حجم مقاله نباید از حدود ۷۰۰۰ کلمه و یا حداکثر ۲۰ صفحه چاپی به قطع نشریه بیشتر باشد (با در نظر گرفتن محل جدول، اشکال، خلاصه فارسی و کتابشناسی).

۴. برای مقالات فارسی، عنوان مقاله با در نظر گرفتن فواصل بین کلمات نباید از ۲۰ حرف تجاوز کند و با قلم بی لوتوس سیاه ۱۳ بولد تایپ شود.

۵. نام نویسنده (نویسندگان) مقاله با قلم بی لوتوس سیاه ۱۰، عنوان علمی یا شغلی او نیز با قلم بی لوتوس سیاه ۱۰ مشخص شود.

۶. برای مقالات انگلیسی، عنوان با قلم Times New Roman 13، نام نویسنده مقاله با قلم سیاه Times New Roman 10 عنوان علمی یا شغلی او با قلم Times New Roman 10 در زیر عنوان مقاله ذکر شود؛ همچنین آدرس الکترونیکی و شماره تلفن نویسنده مسؤول در پاورقی آورده شود.

۷. چکیده مقاله برای مقالات فارسی با قلم بی لوتوس نازک ۱۲ و برای مقالات انگلیسی با قلم نازک Times New Roman 11 به صورت تک ستونی باشد.

۸. شکل‌ها و نمودارهای مقاله حتماً اصل و دارای کیفیت مطلوب باشد. فایل اصلی اشکال (تحت Excel, Word, PDF) و با دقت ۶۰۰ dpi ارایه شود. اندازه قلم‌ها به‌خصوص، در مورد منحنی‌ها (legend) به گونه‌ای انتخاب شوند که پس از کوچک‌شدن مقیاس شکل برای چاپ نیز خوانا باشند (زیرنویس اشکال، بی لوتوس سیاه ۱۲ و وسط‌چین).

۹. ساختار مقاله شامل عناصر زیر است:

۹.۱. صفحه عنوان: در صفحه شناسنامه باید عنوان مقاله، نام و نام خانوادگی نویسنده (نویسندگان)، درجه علمی، نشانی دقیق (کد پستی، تلفن، دورنگار و پست الکترونیکی)، محل انجام پژوهش، مسؤول مقاله و تاریخ ارسال) درج شود. نویسنده مسؤول باید مشخص شود.

۹.۲. چکیده: شامل: ۱. چکیده فارسی که شرح مختصر و جامعی از محتوای مقاله با تأکید بر طرح مسأله، هدف‌ها، روش‌ها، نتیجه‌گیری و کلیدواژه‌ها (۳ تا ۵ واژه) است. چکیده در یک پاراگراف و حداکثر ۲۵۰ کلمه تنظیم شود. این بخش از مقاله در عین اختصار، باید گویای روش کار و برجسته‌ترین نتایج، بدون استفاده از کلمات اختصاری تعریف‌نشده، جدول، شکل و منابع باشد. چکیده انگلیسی باید مطابقت کامل با چکیده فارسی داشته باشد.

۹.۳. مقدمه: شامل ۱- طرح مسأله (مطالاب مربوط به اهمیت و ضرورت، اهداف، سوال‌ها و فرضیه‌ها)، پیشینه تحقیق و مبانی نظری

۹.۴. روش‌شناسی تحقیق: در برگرنده ۱- روش پژوهش و مراحل آن (روش تحقیق، جامعه آماری، روش نمونه‌گیری، حجم نمونه و روش تعیین آن، ابزار گردآوری داده‌ها و اعتبارسنجی آن‌ها)؛ ۲- متغیرها و شاخص‌های پژوهش؛ ۳- قلمرو جغرافیایی پژوهش

۹.۵. یافته‌های پژوهش: ارایه نتایج دقیق از یافته‌های مهم با رعایت اصول علمی و با استفاده از جداول و نمودارهای لازم.

۹.۶. بحث: حاوی تفسیر نتایج و مقایسه یافته‌های مطالعه با مطالعات پیشین و برجسته کردن نوآوری پژوهش

۹.۷. نتیجه‌گیری و پیشنهادها: شامل خلاصه‌ای از یافته‌ها، توضیح قابلیت تعمیم‌پذیری و کاربرد علمی یافته‌ها و ارایه رهنمودهای لازم برای ادامه پژوهش در ارتباط با موضوع، نتیجه‌گیری و توصیه‌ها و پیشنهادهای احتمالی.

۱۰. نحوه ارجاعات: منابع و مآخذ باید به صورت درون‌متنی و همچنین در پایان مقاله ذکر شود.

۱۰.۱. ارجاعات در متن مقاله باید به شیوه داخل پرانتز (APA) نسخه ۶ باشد؛ به گونه‌ای که ابتدا نام مؤلف یا مؤلفان، سال انتشار و صفحه ذکر شود. شایان ذکر است که ارجاع به کارهای چاپ‌شده فقط به زبان فارسی بوده و در اسامی لاتین معادل آن در زیر نویس همان صفحه ارایه شود؛ به‌عنوان نمونه: (شکویی، ۱۳۸۷، ص. ۵۰) یا (وودز، ۲۰۰۵، ص. ۲۷).
۱۰.۲. در پایان مقاله، منابع مورد استفاده در متن مقاله، به ترتیب الفبایی نام خانوادگی نویسنده بر اساس الگوی فهرست‌نویسی APA نسخه ۶ تنظیم شود. (عناوین کتاب‌ها و مجلات ایتالیک/مورب شود).

نمونه فارسی:

– رضوانی، م. ر. (۱۳۹۰). *برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران*. چاپ چهارم. تهران: نشر قومس.

– عنایتانی، ع. ا.، شایان، ح. و بنیادداشت، ا. (۱۳۹۰). بررسی نقش اعتبارات بر تغییر الگوی مسکن در نواحی روستایی (مطالعه موردی: شهرستان بهمنی). *مجله برنامه‌ریزی فضایی*. ۱(۳)، ۸۰–۶۳.

نمونه انگلیسی:

– Boume, L. S. (1981). *The geography of housing*. London: Edward Arnold.

– Turgat, H. (2001). Culture, continuity and change: Structural analysis of the housing pattern in squatter settlement. *Global Environment Research (GBER)*. 1(1), 17-25.

۱۰. ۳. انواع نقل قول‌ها (مستقیم و غیر مستقیم)، نقل به مضمون و مطالب به‌دست‌آمده از منابع و مآخذ، با حروف نازک و استفاده از نشانه‌گذاری‌های مرسوم، مشخص شود و نام صاحبان آثار، تاریخ و شماره صفحات منابع و مآخذ، بلافاصله در میان پرانتز نوشته شود.
۱۰. ۴. مقالات برگرفته از رساله و پایان‌نامه دانشجویان با نام استاد راهنما، مشاوران و دانشجو با هم و با مسئولیت استاد راهنما منتشر می‌شود.
۱۰. ۵. چنانچه مخارج تحقیق یا تهیه مقاله توسط مؤسسه‌ای تأمین مالی شده باشد، باید نام مؤسسه در صفحه اول درج شود.
۱۰. ۶. تمام منابع فارسی به انگلیسی ترجمه شده و به همراه چکیده مبسوط انگلیسی ارائه شود.
۱۱. شیوه ارزیابی مقالات: مقالات ارسالی که شرایط پذیرش را احراز کنند، برای داوران خبره در آن موضوع ارسال می‌شوند. داوران محترم، جدای از ارزشیابی کیفی مقالات، راهبردهای سازنده‌ای پیشنهاد می‌کنند. پیشنهادهای داوران محترم به طور کامل؛ اما بدون نام و نشان داور، برای نویسنده مقاله ارسال خواهد شد.
۱۲. مجله حق رد یا قبول و نیز ویراستاری مقالات را برای خود محفوظ می‌دارد و مقالات مسترد نمی‌شود. اصل مقالات رد یا انصراف داده‌شده، پس از سه ماه از مجموعه آرشیو مجله خارج خواهد شد و مجله جغرافیا و توسعه فضای شهری هیچ مسئولیتی در این ارتباط نخواهد داشت.
۱۳. مسئولیت ارایه صحیح مطالب مقاله بر عهده نویسندگان مقاله است. از این‌رو، نسخه‌ای از مقاله آماده چاپ برای انجام آخرین تصحیحات احتمالی به نشانی الکترونیکی نویسنده ارسال خواهد شد، چنانچه ظرف مدت یک هفته پاسخی از سوی نویسندگان دریافت نشود، به معنای موافقت آن‌ها با اصلاحات انجام‌شده تلقی و نسبت به چاپ آن اقدام می‌شود.
۱۴. دریافت مقاله صرفاً از طریق سامانه مجله (<http://jgusd.um.ac.ir>) خواهد بود و مجله از پذیرش مقالات دستی یا پستی معذور خواهد بود.
۱۵. مقالاتی که مطابق فرمت مجله تهیه نشده باشند به نویسنده بازگردانده شده و در فرآیند ارزیابی قرار نخواهد گرفت.
۱۶. فایل‌های ضروری برای ارسال از طریق سامانه عبارت‌ند از:
- الف) فایل مشخصات نویسندگان: در محیط Word شامل اسامی و مشخصات نویسندگان به فارسی و انگلیسی.
- ب) فایل اصلی مقاله بدون مشخصات: در محیط Word شامل متن اصلی مقاله بدون اسامی و مشخصات نویسندگان همراه با چکیده مبسوط انگلیسی.
- ج) فایل چکیده مبسوط (مکمل) مقاله: در محیط Word شامل چکیده مبسوط انگلیسی به همراه اصل نسخه فارسی آن و برگردان منابع فارسی به انگلیسی در قالب یک فایل.
۱۷. شرایط جزئی‌تر و دقیق‌تر نیز در فایل راهنمای نگارش و ارسال مقاله توسط نویسندگان ارائه شده است.

آدرس پستی: مشهد، دانشگاه فردوسی مشهد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی، کد پستی: ۹۱۷۷۹۴۸۸۳، نمابر: ۰۵۱۳۸۸۰۷۰۶۰

کد پستی: ۹۱۷۷۹۴۸۸۳ پست الکترونیکی: jud@um.ac.ir

وب سایت: <http://jgusd.um.ac.ir>

فرم اشتراک (یک ساله / دو شماره) مجله جغرافیا و توسعه فضای شهری

این جانب شغل با ارسال فیش بانکی به مبلغ ریال به حساب جاری شماره ۴۲۵۲۹۹۶۳۸ بانک تجارت شعبه دانشگاه مشهد کد ۴۲۵۰ به نام عواید اختصاصی دانشکده ادبیات و علوم انسانی، متقاضی اشتراک دو فصلنامه از شماره هستم.

چنانچه صاحبان مقالات منتشر شده متقاضی دریافت مجله و تیراژی آن از طریق پست پیش‌تاز باشند، باید هزینه‌ی آن را به شماره حساب مذکور واریز و اصل فیش پرداختی را به نشانی دفتر مجله ارسال کنند.

نشانی: کدپستی:

داوران این شماره به ترتیب حروف الفبا

دکتر قادر احمدی (استادیار شهرسازی دانشگاه ارومیه)
دکتر پاکزاد آزاد خوانی (استادیار برنامه ریزی شهری دانشگاه باختر ایلام)
دکتر اکبر اصغری زمانی (دانشیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه تبریز)
دکتر روح اله اسدی (استادیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه فردوسی مشهد)
دکتر مصطفی امیرفخریان (استادیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه فردوسی مشهد)
دکتر علی اکبر تقی پور (استادیار گروه جغرافیا دانشکده علوم زمین دانشگاه دامغان)
دکتر سعید حسین آبادی (استادیار برنامه ریزی شهری دانشگاه بزرگمهر قائنات)
دکتر محمدعلی خلیجی (استادیار گروه شهرسازی دانشگاه آزاد اسلامی اهواز)
دکتر امیر علی خوارزمی (استادیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه فردوسی مشهد)
دکتر فرزانه رزاقیان (استادیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری جهاددانشگاهی خراسان رضوی)
دکتر زهرا شرفی نیا (استادیار جغرافیا و برنامه ریزی گردشگری دانشگاه آزاد اسلامی واحد ساری)
دکتر یونس غلامی (استادیار برنامه ریزی شهری دانشکده منابع طبیعی و علوم زمین دانشگاه کاشان)
دکتر موسی کمان رودی کجوری (دانشیار جغرافیای انسانی دانشگاه خوارزمی)
دکتر صدیقه لطفی (استاد جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه مازندران)
دکتر ابوالفضل مشکینی (دانشیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه تربیت مدرس تهران)
دکتر میر نجف موسوی (استاد جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه ارومیه)
دکتر حسین میرزایی (استادیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه فردوسی مشهد)
دکتر محمد میره ای (استادیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه تهران)
دکتر میهن نسترن (دانشیار شهرسازی دانشگاه هنر اصفهان)
دکتر عامر نیک پور (استادیار گروه جغرافیا دانشگاه مازندران)

فهرست مندرجات

صفحه	عنوان
(۱-۱۸)	▪ تحلیل و ارزیابی میزان آسیب پذیری تأسیسات گردشگری در فضاهاى شهری (نمونه: زائرسراهای شهر مشهد) معصومه توانگر، ساجده باغبان، مژگان آراسته
(۱۹-۳۸)	▪ اولویت‌بندی مؤلفه‌های رفتار شهروند سازمانی در نظام برنامه‌ریزی شهری (نمونه موردی: شهر مشهد) پری‌ناز حسنی، سید مسلم سیدالحسینی، هادی سروری، تکتم حنائی
(۳۹-۵۸)	▪ تحلیل عملکردی کنشگران شهری در ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی با مدل چند موضوع - چند بازیگر (مطالعه موردی: محله اسلام‌آباد شهر زنجان) محمد تقی حیدری، ثریا نصیری، یعقوب حق، سعید محرمی
(۵۹-۸۱)	▪ ارزیابی شاخص‌های شهر مطلوب سالمندان (نمونه مورد مطالعه: شهر یاسوج) حمیدرضا رخشانی نسب، سید علی حسینی، نظام الدین ستارزاده
(۸۳-۱۰۱)	▪ تحلیل مقایسه‌ای رابطه بین حس باهمستان و کیفیت زندگی در شهرها (پژوهش موردی: شهرک ولیعصر و محله پایین در شهر قائن) معصومه حاجی زاده کرفند، محمد سلمانی مقدم، سعید حسین آبادی، هادی سلیمانی مقدم
(۱۰۳-۱۲۰)	▪ ارزیابی مکان‌یابی مسکن مهر با تأکید بر بعد محیطی (نمونه موردی: مسکن مهر شهر ایذه) سعید امانپور، مهناز حسینی سیاه‌گلی، نیلوفر آذربیزین
(۱۲۱-۱۴۰)	▪ تحلیل محیط کالبدی اثرگذار بر سرمایه اجتماعی در محلات شهر ساری وحیده ابراهیم‌نیا، طاهره شهبازی، روح اله رحیمی
(۱۴۱-۱۶۹)	▪ شناسایی الگوهای نیازمندی‌های اجتماعی- فرهنگی حس مکان با تأکید بر تأثیر فناوری دیجیتالی در ارتقاء کیفیت معماری شهری (نمونه موردی: مشهد) ملیکا علی زاده حسن آبادی، مریم غروی خوانساری، محمد باقر کبیر صابر، مهدی جباری نوقایی
(۱۷۱-۱۹۳)	▪ بازآفرینی رویداد مدار در بازپیوند استخوانبندی شهرهای تاریخی (مورد پژوهی: ساختار هم‌پیوند شیراز تاریخی) سهنل لطفی، مهسا شعله، خلیل حاجی پور، سینا جنگجو، افروز فلاح منشادی
(۱۹۵-۲۱۶)	▪ آسیب شناسی طرح‌های توسعه شهری از فرآیند تهیه تا اجرا با تأکید بر طرح جامع و تفصیلی شهر مشهد علی خوشاب، براتعلی خاکپور، ریحانه علانی

تحلیل و ارزیابی میزان آسیب پذیری تأسیسات گردشگری در فضاهای شهری

(نمونه: زائرسراهای شهر مشهد)

معصومه توانگر (استادیار گروه مدیریت و برنامه ریزی گردشگری، جهاد دانشگاهی خراسان رضوی، مشهد، ایران)

m.tavangar@jdm.ac.ir

ساجده باغبان (پژوهشگر گروه مدیریت و برنامه ریزی گردشگری، جهاد دانشگاهی خراسان رضوی، مشهد، ایران، نویسنده مسئول)

sbaghban70@yahoo.com

مژگان آراسته (پژوهشگر گروه مدیریت و برنامه ریزی گردشگری، سازمان جهاد دانشگاهی خراسان رضوی، مشهد، ایران)

mozghanarasteh71@yahoo.com

تاریخ تصویب: ۱۳۹۹/۱۲/۰۴

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۷/۳۰

صص ۱۸-۱

چکیده

از نیمه دوم سده بیستم میلادی خدمات گردشگری به یکی از عوامل کلیدی برای پیشرفت اجتماعی-اقتصادی تبدیل شده است و امنیت گردشگری یکی از مهمترین نیازهای اساسی توسعه آن شناخته می شود. مسئله پژوهش حاضر بر امنیت اقامتگاه های گردشگری (زائرسراهای) شهر مشهد به عنوان یکی از اجزاء مهم ایمنی و امنیت گردشگری در شهر مشهد تمرکز دارد. این پژوهش به لحاظ هدف از نوع کاربردی و به لحاظ ماهیت توصیفی-تحلیلی است. اطلاعات مورد نیاز به روش اسنادی و میدانی گردآوری شده است. در این پژوهش تعداد ۱۹ مؤلفه آسیب پذیری در سه دسته ی ۱- نحوه استفاده از زمین، ۲- دسترسی و ۳- تراکم، مورد بررسی قرار گرفته است که در راستای ارزیابی این مؤلفه ها، ۱۰ زائرسرای دولتی و وقفی واقع در منطقه ثامن شهرداری مشهد انتخاب شده و با استفاده از تکنیک جمع وزنی در محیط نرم افزار GIS مورد سنجش قرار گرفته است. بر اساس نتایج پژوهش، میزان آسیب های احتمالی در اقامتگاه های گردشگری (زائرسراها) شهر مشهد در برابر بحران های طبیعی و غیرطبیعی زیاد است. بطوریکه در سنجش وضعیت زائرسراهای نمونه پژوهش بر اساس هر یک از معیارها مشخص شد که کلیه آنها به غیر از معیار فاصله از گسل، در سایر معیارها دارای آسیب پذیری زیادی دارند. این نتایج بیان کننده ی عدم نظارت فنی بر فرایند مکانیابی، احداث و مدیریت زائرسراهای شهر مشهد توسط دستگاه نظارتی مربوطه و عدم رعایت استانداردهای فنی و تخصصی تأسیسات گردشگری است.

کلیدواژه ها: آسیب پذیری، امنیت گردشگری، بحران های طبیعی و انسان ساخت، زائرسرا، شهر مشهد.

۱. مقدمه

یکی از مهم‌ترین عوامل بنیادین در توسعه و رونق صنعت گردشگری، موضوع ایمنی و امنیت گردشگری و بهبود بخشی عوامل مؤثر بر آن از طریق رویکردها و راهبردهای اثربخش و کارآمد است. اگر شرایط حاکم بر انواع مختلف مقصدهای گردشگری، زیر بخش‌های صنعت گردشگری و همچنین اشکال گوناگون سفرهای تفریحی و گردشگری از استانداردها و معیارهای قابل قبول برخوردار نباشد، ریسک گردشگری بالا رفته و امنیت گردشگران با مشکلات گوناگونی روبه‌رو می‌شود. در چنین شرایطی رکود سفرهای تفریحی و گردشگری توسعه پایدار بخش گردشگری را دچار چالش می‌کند (بیات و همکاران، ۱۳۹۷، ص. ۱۴۴). در این راستا، یکی از موضوعاتی که ایمنی و امنیت گردشگری را تحت تأثیر قرار می‌دهد، مخاطرات طبیعی و انسان‌ساخت و بحران‌های ناشی از آن در فضاهای شهری است. مطابق با پیش‌بینی سازمان ملل متحد احتمال می‌رود در سال ۲۰۵۰ حدود ۸۰ درصد جمعیت جهان در شهرها زندگی کنند. این مساله بدین معنا است که مناطق شهری به مکان اصلی بسیاری از بلایای احتمالی بدل خواهند شد (لئون و مارچ^۱، ۲۰۱۴، ص. ۲۵۱؛ آسپرون^۲، ۲۰۱۴، ص. ۹۷). وقوع مخاطرات طبیعی، مانند: سیل، زلزله، توفان و گردباد در بیشتر موارد اثرات مخربی بر سکونتگاه‌های انسانی باقی گذاشته و تلفات سنگینی بر ساکنان آن‌ها وارد می‌سازد، ساختمان‌ها و زیرساخت‌های این‌گونه مناطق را نابود و عوارض اقتصادی و اجتماعی پدیده‌ای بر جوامع بشری و کشورهای جهان تحمیل می‌کند (اردج و ناتالیزو^۳، ۲۰۱۶، ص. ۲؛ خاکپور و همکاران، ۱۳۹۰، ص. ۲؛ اردج و همکاران^۴، ۲۰۱۷، ص. ۲۴). از این‌رو، با توجه به افزایش وقوع این‌گونه مخاطرات، حجم وسیعی از توجهات را به خود اختصاص داده است (بیرکمن^۵، ۲۰۰۷، ص. ۱). واقعیت این است که این‌گونه وقایع را تنها به عنوان رخدادی طبیعی نباید منشا بروز ویرانی‌های گسترده و تلفات انسانی به شمار آورد، بلکه ویژگی‌های فیزیکی و کالبدی شهرها نیز در میزان خسارات مالی و جانی مؤثر هستند (ایمنی ورکی و همکاران، ۱۳۹۳، ص. ۶؛ حاتمی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۶، ص. ۱۶۰). علاوه بر رخدادهای طبیعی، کشور ایران به عنوان سرزمینی شناخته می‌شود که همواره در معرض مخاطرات غیر طبیعی نیز قرار دارد. عوامل متعددی از جمله، موقعیت خاص ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی ایران، وجود منابع زیرزمینی بی‌شمار سبب گشته این کشور در سال‌های متمادی در معرض تهدیدات و تعارضات گوناگون خارجی همسایه و غیر همسایه قرار گیرد (یزدانی و سیدین، ۱۳۹۴، ص. ۱۸). لذا با توجه به موارد مذکور، از عوامل مؤثر در کاهش آسیب‌پذیری شهرها، در برابر رخدادهای طبیعی و انسانی، شکل و ساختار شهری است که شهر دارا بوده و می‌توان با استفاده از برنامه‌ریزی و طراحی شهری اصولی و توجه مدیریت بحران، در کاهش آسیب‌پذیری شهر گامی مؤثر برداشت (ابراهیم‌زاده و همکاران، ۱۳۹۳، ص. ۲). ایران نیز به دلیل ویژگی‌های اقلیمی،

1. Leon & March
2. Asprone
3. Erdelj & Natalizio
4. Erdelj
5. Birkmann

زمین شناختی و به ویژه قرارگیری روی کمربند زلزله خیز آلپ_هیمالیا، از جمله آسیب پذیرترین کشورهای دنیا محسوب می شود؛ به طوری که معیار ریسک بحران برنامه توسعه سازمان ملل (۲۰۰۴) نشان می دهد، بعد از ارمنستان، ایران بالاترین آسیب پذیری زلزله را در بین کشورهای جهان دارد و ۳۱ مورد از ۴۰ نوع بلایای طبیعی در ایران رخ داده است (رضایی و همکاران، ۱۳۹۴، ص. ۸۶). لذا این موضوع برای کشور ما از اهمیت خاصی برخوردار است. نظر به حادثه خیز بودن کشور ایران می توان گفت که کلانشهر زیارتی مشهد نیز به عنوان یکی از مقاصد گردشگری ایران، مشابه بسیاری از شهرهای این کشور در پهنه ای با پتانسیل بالای خطر قرار گرفته است. وجود گسل های فعال و توانمند در مجاورت شهر و قرارگیری در پهنه تکتونیکی کپه داغ و بینالود و همچنین زلزله های بزرگ تاریخی در مجاورت آن گواه بر بالا بودن خطر زلزله در شهر مشهد دارد. کوه های بینالود خود بخشی از لرزه زمین ساخت ایران مرکزی است. دشت مشهد، دشتی پوشیده از نهشته های آبرفتی کواترنری بین ارتفاعات کپه داغ (در شمال) و بینالود (در جنوب) است که از سمت جنوب با گسل معکوس جنوب مشهد مشخص می شود (مهندسین مشاور فرهنگ، ۱۳۸۸، ص. ۱۶). اما میزان خطر در برخی از مناطق شهر مشهد به دلیل تراکم جمعیتی بالا بیشتر از سایر مناطق است. منطقه ثامن در شهر مشهد یکی از نواحی متراکم است که علاوه بر تراکم جمعیتی، وضعیت نابسامان و بافت فشرده و فرسوده برخی محلات آن، بر آسیب پذیری آن افزوده است و حوادثی مانند زلزله، خطری جدی و جبران ناپذیر برای ایمنی کاربری ها و ابنیه این منطقه محسوب می شوند. در میان کاربری های این منطقه، به دلیل مجاورت با بارگاه حضرت رضا (ع)، کاربری اقامتی گستره وسیعی از این منطقه را به خود اختصاص داده است. یکی از انواع کاربری های اقامتی این منطقه نیز، اقامتگاه های گردشگری ارزان قیمتی به نام زائر سراها هستند که به صورت متراکم و فشرده در این منطقه به چشم می خورند. هر چند که این زائر سراها با هدف ایجاد رفاه زائران احداث شده اما احداث آن ها، بدون در نظر گرفتن ضوابط طرح های توسعه شهری، در مناطق دارای کاربری مسکونی شهر و بدون در نظر گرفتن حجم و بافت جمعیتی ورودی به این مناطق، بی توجهی به قوانین و حقوق شهری و شهروندی، از ایمنی و امنیت گردشگری شهر کاسته است (توانگر، ۱۳۹۷، ص. ۵). در صورتی که ضعف در شرایط ایمنی و امنیت گردشگری، نه تنها می تواند تجربه سفر گردشگران را تهدید کند بلکه به کل بخش گردشگری آسیب می رساند (تارلو^۱، ۲۰۰۶، ص. ۶). در حال حاضر بیش از ۵۵۰ زائرسرا (دولتی و غیردولتی) در شهر مشهد فعال هستند (اداره کل اوقاف استان خراسان رضوی، ۱۳۹۶؛ اداره کل میراث فرهنگی استان خراسان رضوی، ۱۳۹۶). لذا بررسی میزان آسیب پذیری زائرسراهای این منطقه با توجه به تعدد آن ها و همچنین، ورود سالانه بیش از ۳۰ میلیون زائر به شهر مشهد ضروری می نماید. علاوه بر این، سازمان جهانی گردشگری در حدود دو دهه پیش ایمنی و امنیت را از حیاتی ترین نیازهای صنعت گردشگری برمی شمارد که کیفیت خدمات گردشگری را به شدت تحت تاثیر قرار می دهد و اعلام می دارد ایجاد تجربه های باکیفیت گردشگری با در نظر گرفتن اصول و استانداردهای ایمنی و امنیت مناسب در حال تبدیل شدن به یکی از اهداف اساسی توسعه بخش گردشگری است (UNWTO، ۲۰۱۱). همچنین بر اساس

اصول مدیریت بحران های شهری و پدافند غیر عامل شهری، توجه به شاخص های آسیب پذیری و بالابردن ایمنی و امنیت مراکز اقامتی ارزان قیمت (زائرسراها) که بیش از سایر انواع اقامتگاه های گردشگری مورد استقبال و استفاده زائران مشهدی قرار می گیرد، در راستای بالابردن ایمنی و امنیت صنعت گردشگری شهر مشهد، ضروری است. اما، از آنجایی که این زائرسراها دارای مجوز بهره برداری و استانداردسازی از اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان خراسان رضوی نیستند لذا خارج از ضوابط قانونی و استاندارد فعالیت داشته و از نظرتامین امنیت زائران در سطح بسیار پائینی قرار دارند (توانگر، ۱۳۹۷، ص. ۵). از آنجایی که ارزیابی آسیب پذیری زائرسراهای شهر مشهد به نوعی منجر به افزایش امنیت گردشگران و در نهایت امنیت گردشگری شهر می شود، لذا در ادبیات تجربی پژوهش، علاوه بر موضوع آسیب پذیری به مطالعه سوابق مرتبط با امنیت گردشگری در شهرهای مختلف نیز پرداخته شده است. تاکنون پژوهش های متعددی در رابطه با امنیت گردشگری و یا ارزیابی اقامتگاه های گردشگری صورت گرفته است، که از جدیدترین پژوهش های خارجی می توان به پژوهش یانگ^۱ و همکاران (۲۰۱۹) در رابطه با امنیت و ایمنی میکرو اقلیم های گردشگری در چین، پاپاتاناسیس^۲ (۲۰۱۸) در مورد ادراکات امنیتی گردشگران پس از حملات تروریستی و پژوهش کیهکلار^۳ و همکاران (۲۰۱۷) در رابطه با پیشگیری از تروریسم در مقاصد گردشگری اشاره کرد. حسنعلی، گروس و براون^۴ (۲۰۱۶)، در رابطه با اقامتگاه های بومگردی در ایران مطالعه نموده اند. گوتنتاک^۵ (۲۰۱۵) تأثیرات مثبت پدیده اقامتگاه های گردشگری غیر رسمی را در آمریکا بررسی نموده است. پوپسکیو^۶ (۲۰۱۱) برخی از مسائل ایمنی در گردشگری را با تمرکز بر جنبه های اصلی ایمنی گردشگری در رومانی، بر اساس شاخص رقابت گردشگری ارزیابی کرده است. . بکن^۷ (۲۰۰۵) نیز به انطباق تغییرات آب و هوایی با اقامتگاه های گردشگری در فیجی پرداخته است. علاوه بر این در حوزه امنیت و حفاظت در مقابل بحران های انسان ساخت نیز پژوهش های متعددی انجام گرفته است که می توان به تحقیقات نویسندگانی چون گوهرینگ^۸ (۲۰۰۹)، لارتینا^۹ (۲۰۱۱) و فیشر^{۱۰} (۲۰۰۰) در این زمینه اشاره کرد. همچنین، پیوسته گر و همکاران (۱۳۹۶)، با بررسی سه محله از محلات فرسوده شهر شیراز برای این مهم دست یافتند که سطح وسیعی از این محلات دارای آسیب پذیری زیاد و بسیار زیاد هستند، همچنین متغیر فاصله کاربری ها از فضای باز، دسترسی به محدوده آسیب پذیر، سال احداث بنا و نوع مصالح ساختمان ها، بیشترین تاثیر را در آسیب پذیری این محلات از زلزله دارند. سلیمی سبحان (۱۳۹۳)، احساس امنیت گردشگران شهر تهران را بررسی نموده اند. حبیبی و همکاران (۱۳۹۱)، در رابطه با ایمنی و امنیت فضاهای گردشگری سنجندج مطالعه

1. Yang

2. Papathanassis

3. Kılıçlar

4. Hassanli, Gross & Brown

5. Guttentag

6. Popescu

7. Becken

8. Goehhering

9. Leritina

10. Fisher

نموده‌اند. حسین‌زاده دلیر و همکاران (۱۳۹۱)، به بررسی کاربری‌های حساس شهر تبریز در مواقع وقوع بحران با تأکید بر پدافند غیرعامل و با نگاهی به توسعه‌پایدار در برنامه‌ریزی شهری پرداخته‌اند. همچنین در این تحقیق با جمع‌آوری نقشه‌هایی از مراکز و کاربری‌های استراتژیک شهر تبریز در محیط GIS، به تحلیل و بررسی ویژگی‌های شهر متناسب با موضوع پرداخته شده است. موید فر و همکاران (۱۳۸۹)، امنیت فضاهای گردشگری از نظر گردشگران شهر یزد را بررسی نموده‌اند. پژوهش جوکار و همکاران (۱۳۹۷) در مورد مدیریت پیامدهای امنیتی و انتظامی، اقامتگاه‌های غیررسمی در مقصد گردشگری و پژوهش معین‌مهر و همکاران (۱۳۹۶) با عنوان جانمایی اقامتگاه‌های گردشگری با بکارگیری تئوری خاکستری و روش رتبه‌بندی چند شاخصه ORESTE در منطقه ۱۰ تهران از جمله پژوهش‌هایی هستند که در داخل کشور در رابطه با اقامتگاه‌های گردشگری صورت گرفته‌اند.

باتوجه به پیشینه گفته شده می‌توان اظهار داشت که، امنیت به عنوان مهم‌ترین و زیربنایی‌ترین اصل در تدوین استراتژی توسعه گردشگری در جهان به شمار می‌رود (مؤیدفر و همکاران، ۱۳۹۳، ص. ۷) زیرا که توسعه گردشگری در یک کشور نشانگر ثبات امنیت ملی است و یکی از علل رونق گردشگری در کشور، توجه دولت به تامین امنیت گردشگری است (سلیمی سبحان، ۱۳۹۳، ص. ۱۰۶). لذا، اگر شرایط حاکم بر انواع مختلف مقصدهای گردشگری، از استانداردها و معیارهای قابل قبول برخوردار نباشد، خطرهای گردشگری بالا رفته و امنیت گردشگران با مشکلات گوناگونی روبه‌رو می‌شود. در چنین شرایطی رکود سفرهای تفریحی و گردشگری توسعه پایدار بخش گردشگری را دچار چالش می‌کند. یکی از جنبه‌هایی که سطوح بالای ایمنی و امنیت را تحت تاثیر قرار می‌دهد، ایمنی و امنیت مکان اسکان و اقامت گردشگران است (جوکار و همکاران، ۱۳۹۷، ص. ۲۴۳). ایجاد ایمنی مفهومی شناخته می‌شود که بر محافظت از مردم در برابر تهدیدهای غیرعمدی و پیامدهای ناخواسته تعریف می‌شود. میزان ایمنی اغلب با میزان درجه دور بودن از خطرات و آسیب‌ها سنجیده می‌شود. به‌طور خلاصه می‌توان گفت امنیت گردشگری در امان بودن جان، مال، آبرو و حیثیت گردشگران (جامعه میهمان) و همچنین ساکنان مقصد گردشگری (جامعه میزبان) از هرگونه جرم و تهدیدات ضد امنیتی است (نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۴، ص. ۴). یکی از این تهدیدها بالا بودن میزان آسیب‌پذیری اقامتگاه‌های گردشگری در برابر مخاطرات طبیعی و بحران‌های انسان ساخت (آتش سوزی، جنگ و...) در مقصد است. آسیب‌پذیری عبارت است از میزانی از خسارت که به یک عنصر معین در معرض خطر یا مجموعه‌ای از چنین عناصری که در اثر وقوع یک عامل خطر آفرین ناشی می‌شود. عوامل موثر در آسیب‌پذیری بسیار گوناگون می‌باشند (طبیعی، کالبدی، اقتصادی، بنیادی، قوانین و مقررات و ...) و این عوامل یکدیگر را تحت تاثیر قرار می‌دهند. تحقیقات برجسته در مبانی نظری آسیب‌پذیری بر روابط متقابل انسان و محیط تاکید دارد و مفهوم نوین آسیب‌پذیری را تابعی از سیستم مدیریت بحران شهری، برنامه‌ریزی کاربری اراضی و برنامه‌ریزی مسکن و آگاهی شهروندان می‌دانند. این مفاهیم جدید آسیب‌پذیری مخاطرات طبیعی را به عنوان رخدادهای سریع و مخرب معنا نمی‌کند، بلکه تاکید اصلی خود را به سازمان‌دهی جامعه و روش‌هایی که در آن فعالیت‌های انسانی باعث ایجاد فاجعه شده و محیط‌های شهری را آسیب‌پذیر می‌نماید، معطوف می‌سازد (ابراهیم‌زاده

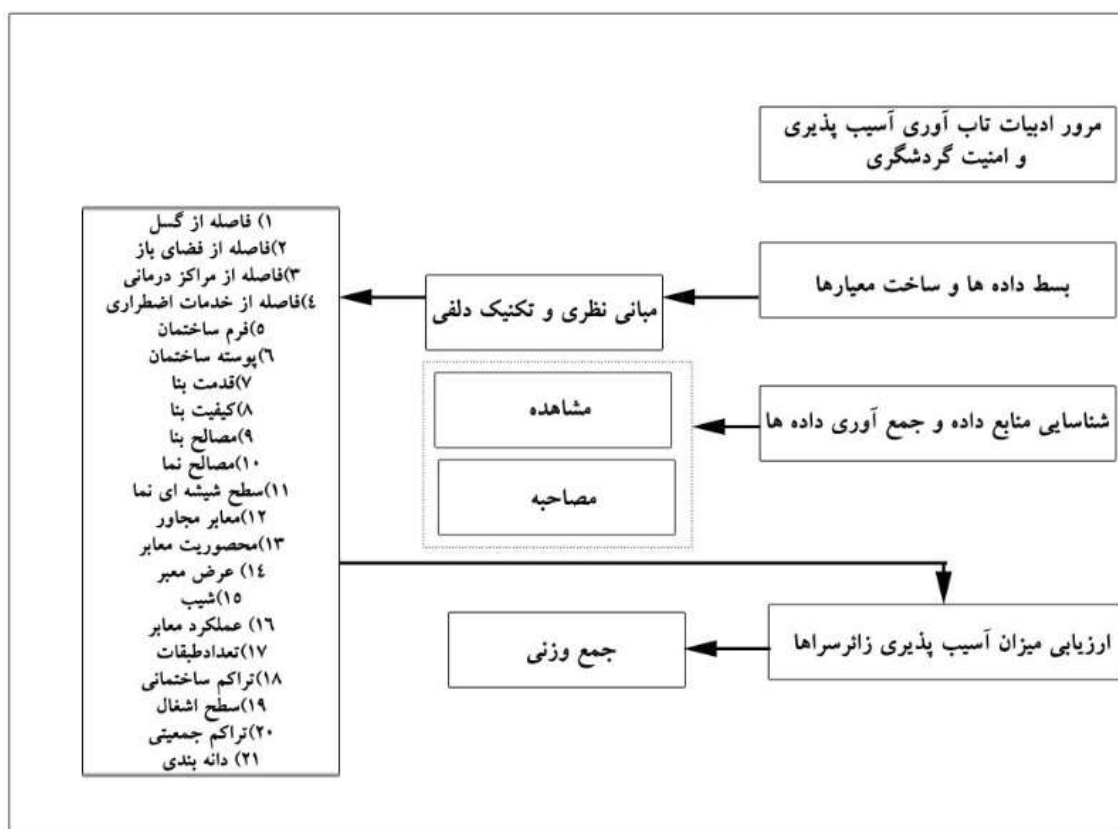
و همکاران، ۱۳۹۳، ص. ۹). مهم‌ترین عوامل موثر بر آسیب‌پذیری شامل فاصله از گسل، فاصله از فضای باز، فاصله از مراکز درمانی، فاصله از خدمات اضطراری، فرم ساختمان، پوسته ساختمان، قدمت بنا، کیفیت بنا، مصالح بنا، سطح شیشه ای نما، مصالح نما، معابر مجاور، محصوریت معابر، عرض معبر، شیب، عملکرد معابر، تعداد طبقات، تراکم ساختمانی، سطح اشغال، تراکم جمعیتی و دانه‌بندی می‌شود (دفتر مقررات ملی ساختمان، ۱۳۹۱؛ کامران، امینی، حسینی امینی، ۱۳۹۱) که در این پژوهش در سه دسته ی ۱- نحوه استفاده از زمین، ۲- دسترسی و ۳- تراکم، مورد بررسی قرار گرفته است.

با توجه به موارد مذکور، پیشینه ی مورد بررسی و در راستای افزایش ایمنی زائرسراهای منطقه ثامن مشهد، پژوهش حاضر با هدف بررسی شرایط کنونی زائرسراهای این منطقه که به عنوان نقطه ثقل اقامت زائرین شهر، بیشترین تعداد زائرسرای شهر را در خود جای داده است، از منظر آسیب‌پذیری انجام شده است. همچنین این پژوهش در راستای هدف مذکور، به دنبال پاسخ به این سوال است که زائرسراهای منطقه ثامن از منظر شاخص‌های آسیب‌پذیری در برابر بحران‌های طبیعی و انسان‌ساخت (آتش‌سوزی، جنگ و...) و آسیب‌های احتمالی ناشی از آن‌ها از چه وضعیتی برخوردار هستند؟

۲. روش شناسی

به منظور ارزیابی میزان آسیب‌پذیری زائرسراهای منطقه ثامن در شهر مشهد از مطالعات توصیفی-تحلیلی در قالب یک پژوهش کاربردی استفاده شده است. اطلاعات مورد نیاز پژوهش از دو طریق اسنادی و میدانی گردآوری شده است. در مرحله نخست، اطلاعات مورد نیاز در زمینه امنیت گردشگری و ادبیات آسیب‌پذیری شهری، بر اساس مطالعات کتابخانه‌ای (مقالات، کتاب‌ها، گزارش‌ها و اسناد مختلف) جمع‌آوری شده است. سپس با بررسی ابعاد و چارچوب‌های آسیب‌پذیری، معیارهای آن طبق جدول ۳ و با بهره‌گیری از یک رویکرد ترکیبی (کمی-کیفی) تعریف عملیاتی شدند. انتخاب معیارها در این پژوهش با توجه به دو ملاک توجیه‌پذیری داده‌ها و دردسترس بودن آن‌ها صورت گرفته است. این معیارها به عنوان مجموعه‌ای از شرایط اولیه عمل می‌کنند که کارایی برنامه‌ها، مداخله‌ها و سیاست‌های ویژه برای کاهش آسیب‌پذیری و افزایش امنیت گردشگری را اندازه می‌گیرند. در مرحله بعد، به منظور توصیف و تحلیل وضعیت زائرسراهای شهر مشهد، اطلاعات مورد نیاز به صورت میدانی، از طریق مشاهده و همچنین از سازمان‌ها و نهاد‌های مرجع و سازندگان و مدیران زائرسراهای شهر مشهد دریافت شد. جامعه آماری این پژوهش زائرسراهای منطقه ثامن در شهر مشهد است که بر حسب نوع مالکیت و متولی مدیریت زائرسراها در سه دسته زائرسراهای اوقافی (حسینی‌ها، زائرسراهای آستان قدس و...)، زائرسراهای ارزان‌نرخ شهرداری و زائرسرا یا مهمانسراهای دولتی قابل طبقه‌بندی هستند. اما از آنجایی که زائرسراهای شهرداری از منظر تیپ و کالبد، تفاوت‌های عمده‌ای با دو دسته دیگر دارند، انتخاب نمونه‌های پژوهش از دو دسته دولتی و اوقافی، صورت گرفته است. با توجه به این‌که در منطقه ثامن زائرسرای دولتی وجود ندارد، لذا تعداد ۵ زائرسرای دولتی که در مقایسه با سایر زائرسراها

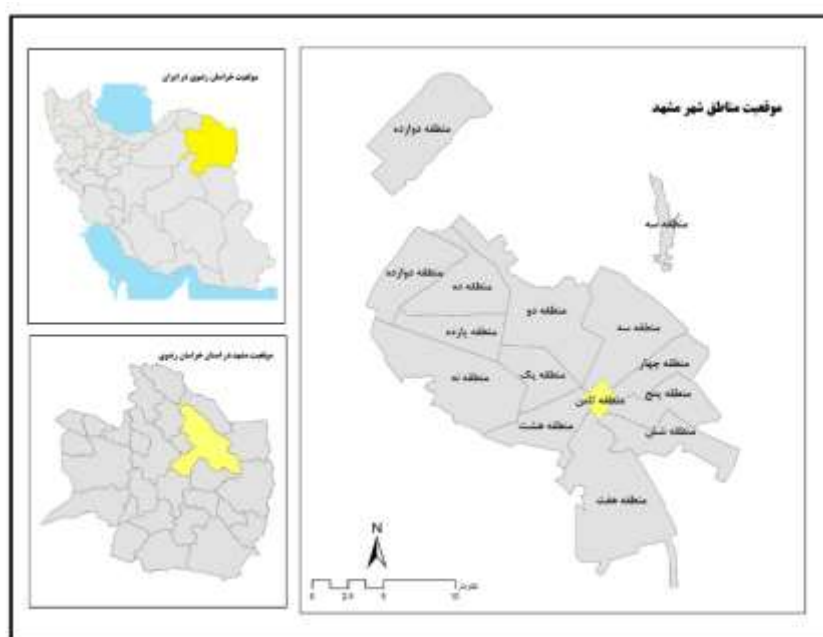
در کمترین فاصله نسبت به منطقه ثامن قرار دارند، جهت بررسی انتخاب شدند. همچنین تعداد ۵ زائرسرای اوقافی در منطقه ثامن که نسبت به سایر زائرسراها از ظرفیت پذیرش بیشتری برخوردار بودند، جهت بررسی مؤلفه‌های آسیب‌پذیری انتخاب شدند. باتوجه به شیوه نمونه‌گیری نتایج نهایی پژوهش به موارد مشابه (سایر زائرسراهای دولتی و اوقافی منطقه ثامن شهر مشهد) قابل تعمیم است. در ادامه، پس از جمع‌آوری اطلاعات، بانک داده‌های مکانی نمونه‌های مورد مطالعه در محیط نرم افزار ArcGIS تشکیل و نقشه پراکنش آن‌ها در سطح کلانشهر مشهد ترسیم و نهایتاً مؤلفه‌های مورد بررسی پژوهش با استفاده از تکنیک جمع وزنی در محیط نرم افزار ArcGIS مورد سنجش قرار گرفت.

شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش

قلمرو جغرافیایی پژوهش شهر مشهد است. شهر مشهد مرکز استان خراسان رضوی، در شمال شرقی ایران قرار دارد. این شهر، در طول جغرافیایی ۵۹ درجه و ۲ دقیقه تا ۶۰ درجه و ۳۸ دقیقه و عرض جغرافیایی ۳۵ درجه و ۴۳ دقیقه تا ۳۷ درجه و ۷ دقیقه و بین رشته‌کوه‌های بینالود و هزارمسجد واقع شده است (شهرداری مشهد، ۱۳۹۵، ص. ۵۸). دو گسل اصلی جنوب مشهد و کشف‌رود به ترتیب از جنوب و شمال این شهر می‌گذرند. همچنین، ۴۸ درصد

از کل سطح کلان‌شهر مشهد در پهنه با خطر زمین‌لرزه نسبی خیلی زیاد، ۲۲ درصد در پهنه نسبی زیاد، ۶ درصد در پهنه با خطر نسبی متوسط و ۲۴ درصد نیز در پهنه با خطر نسبی کم واقع شده است (مهندسين مشاور فرهنگ، ۱۳۸۵، ص. ۲۰). این شهر به عنوان اولین کلان‌شهر مذهبی ایران و دومین آن‌ها در جهان از جایگاه ویژه به لحاظ وسعت، جمعیت و اهمیت در مقیاس جغرافیایی و اداری برخوردار است (حیدری و همکاران، ۱۳۹۵، ص. ۵). شهر مشهد دارای سیزده منطقه شهرداری است و جمعیتی معادل ۳۰۵۷۶۷۹ نفر را در خود جای داده است (شهرداری مشهد، ۱۳۹۵، ص. ۶۴). منطقه ثامن شهرداری مشهد با مساحت ۳۵۶ هکتار، شامل چهار قطاع و پنج محله است (همان، ص. ۵۳) و جمعیتی معادل ۱۳۸۶۱ نفر در این منطقه سکونت دارند (همان، ص. ۶۴). این منطقه به عنوان منطقه مرکزی شهر مشهد، بارگاه حضرت رضا (ع) را در دل خود جای داده است که این مهم منجر به روانه شدن سیل جمعیت زائر و مجاور به این منطقه شده است.

شکل ۲. معرفی قلمرو پژوهش

۳. یافته‌ها

با توجه به آمارها و داده‌های موجود شهر مشهد و مطالعات نظری موضوع آسیب‌پذیری شهری، تعداد ۲۲ معیار در قالب سه گروه شاخص نحوه استفاده از زمین، دسترسی و تراکم جهت ارزیابی میزان آسیب‌پذیری زائرسراهای منطقه ثامن شهر مشهد برگزیده شده است. سپس میزان آسیب‌پذیری هر یک از معیارها مطابق جدول به ۵ دسته آسیب‌پذیری خیلی کم با امتیاز (۱)، آسیب‌پذیری کم با امتیاز (۲)، آسیب‌پذیری متوسط با امتیاز (۳)، آسیب‌پذیری زیاد با امتیاز (۴) و در نهایت آسیب‌پذیری خیلی زیاد با امتیاز (۵) طبقه‌بندی شده است و هر یک از زائرسراها بر

اساس وضعیتی که در رابطه با هر معیار دارا بوده‌اند در محیط نرم‌افزار ArcGIS امتیازدهی شده‌اند. لازم به ذکر است که در امتیازدهی معیارها، معکوس یا مستقیم بودن آنها در رابطه با موضوع آسیب‌پذیری مشخص و مدنظر قرار گرفته شده است. در مرحله بعد با در نظر گرفتن اهمیت یکسان برای معیارها، به تلفیق لایه‌ها و سپس دسته‌بندی مجموع امتیازات بدست آمده برای هر ژائرسرا در ۴ دسته آسیب‌پذیری نسبتاً کم، آسیب‌پذیری متوسط، آسیب‌پذیری زیاد، و در نهایت آسیب‌پذیری خیلی زیاد پرداخته شده است.

جدول ۱. دسته‌بندی میزان آسیب‌پذیری شاخص‌ها و معیارهای پژوهش

معیارها	شاخص‌ها		میزان آسیب‌پذیری - معیارها				
			خیلی کم (۱)	کم (۲)	متوسط (۳)	زیاد (۴)	خیلی زیاد (۵)
نحوه استفاده از زمین	معماری معیار	فاصله از گسل (متر)	بیشتر از ۱۵۰۰	۱۰۰۰ تا ۱۵۰۰	۳۰۰ تا ۱۰۰۰	۱۰۰ تا ۳۰۰	کمتر از ۱۰۰
		فاصله از فضای باز (متر)	کمتر از ۲۵	۲۵ تا ۵۰	۵۰ تا ۱۵۰	۱۵۰ تا ۲۰۰	بیشتر از ۲۰۰
		فاصله از مراکز درمانی (متر)	کمتر از ۲۰۰	۲۰۰ تا ۵۰۰	۵۰۰ تا ۷۰۰	۷۰۰ تا ۱۰۰۰	بیش از ۱۰۰۰
		فاصله از خدمات اضطراری (متر)	کمتر از ۲۰۰	۲۰۰ تا ۵۰۰	فاصله ۵۰۰	۵۰۰ تا ۸۰۰	بیشتر از ۸۰۰
	الگوی ساخت و ساز	فرم ساختمان	مخروطی	کروی	هرمی	مکعبی	استوانه ای
		پوسته ساختمان	محدب	شکسته بیرون زده	مسطح	شکسته فرورفته	مقعر
		قدمت بنا	فاقد بنا	زیر ۱۰ سال	بین ۱۰ تا ۲۰	بین ۲۰ تا ۳۰	بیشتر از ۳۰
		کیفیت بنا	فاقد بنا	نوساز	قابل نگهداری	مرمتی	تخریبی
		مصالح بنا	اسکلت فلزی	اسکلت بتنی	آهن و آجر	سنگ و گل	فاقد بنا
		سطح شیشه ای نما (%)	کمتر از ۲۰	بین ۲۰ تا ۴۰	بین ۴۰ تا ۶۰	بین ۶۰ تا ۸۰	بیشتر از ۸۰
		مصالح نما	نمای سیمان	نمای کامپوزیت	نمای سنگ	نمای آجر	نمای شیشه
دسترسی	محصولیت معابر		کمتر از ۰/۶	بین ۰/۶ تا ۰/۹	بین ۰/۹ تا ۱/۲	بین ۱/۲ تا ۱/۵	بیشتر از ۱/۵
	معماری هندسی راه	عرض معبر (متر)	۷۰-۳۵	۳۵-۲۴	۲۴-۱۲	۱۲-۸	۸-۴
		شیب (%)	کمتر از ۲	بین ۲ تا ۵	بین ۵ تا ۸	بین ۸ تا ۱۰	بیشتر از ۱۰
	عملکرد معابر		شربانی درجه ۱	جریانی	جمع و پخش	دسترسی محلی	کوچه بن

مأخذ: (یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸)

با توجه به معیارهای فوق، نمونه‌های مورد مطالعه در قالب جدول ۳ تا ۵ مورد بررسی قرار گرفتند.

شاخص‌ها	شرح
فاصله از گسل (متر)	با توجه به موقعیت قرارگیری زائرسراها، فاصله تمامی آنها تا گسل بیشتر از ۱۵۰۰ متر است؛ بنابراین در معرض آسیب‌پذیری بسیار کمی در رابطه با خطر زلزله قرار دارند.
فاصله از فضای باز (متر)	به غیر از زائرسرای صائیران که تا نزدیک‌ترین فضای باز ۱۵۰-۲۰۰ متر فاصله دارد، فاصله دیگر زائرسراها بیشتر از ۲۰۰ متر است که این فاصله امداد رسانی در مواقع سوانح را برای آنها با مشکل روبرو می‌سازد و به طور کلی می‌توان گفت زائرسراهای منطقه ثامن دسترسی مطلوبی به فضاهای باز ندارند.
فاصله از مراکز درمانی (متر)	فاصله زائرسراها از مراکز درمانی کمتر از ۵۰۰ متر بوده است که حاکی از آسیب‌پذیری کم آنها و دسترسی نسبتاً مطلوب به مراکز درمانی در هنگام وقوع بلایا و سوانح طبیعی می‌باشد.
فاصله از خدمات اضطراری (متر)	از جمله خدمات اضطراری می‌توان ایستگاه‌های آتش‌نشانی، مراکز نظامی و انتظامی، تأسیسات دولتی و ساختمان‌های آموزشی، شبکه مخابرات، شبکه آبرسانی، شبکه گاز طبیعی و انتقال برق را نام برد. کلیه زائرسراها در فاصله بیشتر از ۸۰۰ متر نسبت به خدمات اضطراری قرار دارند که حاکی از آسیب‌پذیری

شاخص‌ها	شرح
	بسیار زیاد آنها در هنگام مواجه شدن با سوانح است.
الگوی سازش و ساز	فرم ساختمان
	ساختمان‌ها با فرم مخروطی کمترین میزان آسیب‌پذیری و با فرم استوانه‌ای بیشترین میزان آن را دارا هستند. زائرسراهای پژوهش دارای فرم مکعبی هستند که به دلیل عملکرد سازه‌ای آنها، آسیب نسبتاً زیادی را متحمل می‌شوند.
	پوسته ساختمان
	تمامی ساختمان‌های مورد مطالعه از پوسته مسطح برخوردار هستند.
	قدمت بنا
	اکثر زائرسراها به علت قدمت بالای ۳۰ سال دارای آسیب‌پذیری زیادی هستند.
	کیفیت بنا
	تمامی زائرسراها دارای کیفیت بنای قابل نگهداری هستند که طبق جدول امتیازدهی دارای آسیب‌پذیری متوسط هستند.
	مصالح بنا
	تعداد بیشتر زائرسراها دارای مصالح آجر و آهن هستند که از آسیب‌پذیری متوسطی برخوردار است.
	مصالح نما
	زائرسرای نجف اشرف دارای نمای کامپوزیت و حسینی کرمانی ها و زائرسرای حل اختلاف دارای نمای سیمان هستند که کمترین میزان آسیب‌پذیری را دارند و سایر زائرسراها دارای نمای سنگ یا آجر هستند.
	سطح شیشه‌ای نما
	به طور کلی هر چه درصد شیشه در نمای ساختمان افزایش یابد، آسیب پذیری آن نیز افزایش می‌یابد. شیشه در زائرسراهای مورد مطالعه پژوهش چندان کارایی نداشته و به عنوان بازشو در ساختمان‌های مذکور به کار رفته است.
	معابر مجاور
	معابر مجاور بلوک ها نباید کمتر از ۸ متر باشد و این در صورتی است که در تمام این زائر سراها حداقل یکی از معابر مجاور بلوک، کمتر از ۸ متر است.

مأخذ: (یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸)

جدول ۳. بررسی زائرسراهای مورد مطالعه از منظر شاخص‌های معیار دسترسی

محصولیت معابر	گفت با بالارفتن درجه محصولیت احتمال بسته شدن معابر افزایش می‌یابد که این امر باعث مسدود شدن هر چه بیشتر معابر بر اثر ریزش ساختمان‌ها می‌شود. تنها محصولیت معبر حسینی زرگرها کمتر از ۰/۶ است که کمترین میزان آسیب‌پذیری را دارد و زائرسراهای گلپایگانی‌ها، شیرازی‌ها، کرمانی‌ها و صاپیران و نجف اشرف دارای بیشترین میزان محصولیت و آسیب‌پذیری هستند.
عملکرد معابر	اکثر زائرسراهای مورد بررسی به غیر از دو زائرسرای زرگرها و دارایی که در حاشیه معبر جمع و پخش کننده قرار دارند، در معابر با نقش دسترسی‌های محلی و یا بن‌بست قرار گرفته‌اند.
شیب	هیچ یکی از زائرسرا در رابطه با شیب، برتری نسبت به یکدیگر نداشته و تمام آن‌ها در شیب ۲ تا ۵ درصد استقرار یافته‌اند.
عرض معبر	به جز زائرسرای زرگرها و دارایی که در حاشیه معبر ۳۰ تا ۳۵ متری قرار گرفته‌اند، سایر زائر سراها در حاشیه معبر ۸ تا ۱۲ متری قرار گرفته‌اند.

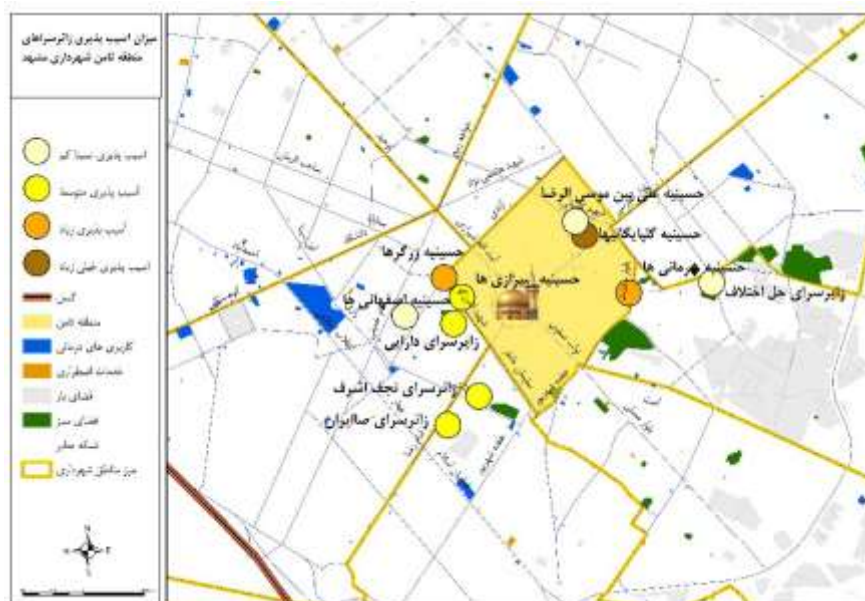
مأخذ: (یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸)

جدول ۴. بررسی زائرسراهای مورد مطالعه از منظر شاخص‌های معیار تراکم

تعداد طبقات	کلیه زائرسراهای مورد مطالعه در این پژوهش در گروه ۳ تا ۵ طبقه قرار می‌گیرند.
تراکم ساختمانی	تراکم ساختمانی زیاد به علت ریزش ساختمان و تراکم بالای خرابی‌ها به آسیب‌پذیری بیشتر شهر منجر می‌شود. تراکم ساختمانی زائرسراهای مورد مطالعه بین ۲۰۰ تا ۴۰۰ درصد بوده است که تراکم بالایی محسوب می‌شود و خطر آسیب‌پذیری بالایی را دارد.
سطح اشغال	سطح اشغال بناها یکی از عوامل موثر بر آسیب‌پذیری است که اگر ضریب آن را از ۰ تا ۱۰۰ در نظر بگیریم، هر چه سطح اشغال بیشتر و به ۱۰۰ نزدیک‌تر باشد به علت کوچک‌تر شدن کاربری فضای باز و افزایش تراکم و فشردگی ساخت‌وسازها در سطح منطقه، بیانگر آسیب‌پذیری بالاتری است، در زائرسراهای منطقه ثامن کمترین سطح اشغال در بازه ۲۵-۵۰ درصد مربوط به حسینه زرگرا و اصفهانی‌ها، زائرسرای دارایی و حل اختلاف می‌باشد که نسبت به سایر در معرض آسیب‌پذیری کمتری قرار دارند و در مقابل بیشترین میزان سطح اشغال (۷۵-۱۰۰) و در نتیجه آسیب‌پذیری مربوط به زائرسرای علی‌بن موسی‌الرضا می‌باشد.
تراکم جمعیتی	تراکم جمعیتی عموماً به عنوان یک عامل تقویت‌کننده آسیب‌پذیری بافت‌های شهری مطرح می‌شود. هرچه تراکم جمعیتی در ناحیه‌ای کمتر باشد و از توزیع متعادل‌تری برخوردار باشد میزان آسیب‌پذیری کمتر خواهد شد. به غیر از دو زائرسرای گلپایگانی‌ها و علی‌بن موسی‌الرضا که دارای تراکم جمعیتی بین ۲۰۰ تا ۳۰۰ نفر در هکتار و آسیب‌پذیری متوسط هستند، تراکم جمعیتی سایر زائرسراها کمتر از ۱۰۰ نفر در هکتار است که نشان‌دهنده‌ی میزان آسیب‌پذیری کم و وضعیت مطلوب آنهاست.
دانه بندی	تفکیک اراضی در ابعاد کوچک باعث خرد شدن فضاهای باز شده و عملاً از مفید بودن فضاهای باز برای گریز و پناه‌گیری می‌کاهد. در مورد بناهای مسکونی مساحت کمتر از ۲۰۰ مترمربع در معرض بیشترین میزان آسیب‌پذیری و برای مساحت بیشتر از ۱۰۰۰ متر مربع کمترین میزان آسیب‌پذیری را دارند. دانه‌بندی زائرسراهای نمونه بین ۵۰۰ تا ۱۰۰۰ و بیشتر از ۱۰۰۰ متر مربع هستند و تنها حسینه علی‌بن موسی‌الرضا دارای دانه‌بندی ۲۰۰ تا ۵۰۰ مترمربع است.

مأخذ: (یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸)

پس از هم‌پوشانی و تلفیق لایه‌های معیارهای آسیب‌پذیری به روش جمع وزنی در محیط نرم افزار ArcGIS، وضعیت آسیب‌پذیری زائرسراهای شهر مشهد در چهار سطح نسبتاً کم، متوسط، زیاد و خیلی زیاد تعیین شده است. طبق این دسته‌بندی دو زائرسرای علی‌بن موسی‌الرضا و حل اختلاف که به ترتیب از نوع وقفی و دولتی هستند دارای آسیب‌پذیری نسبتاً کم و زائرسراهای شیرازی‌ها، اصفهانی‌ها، صایران و نجف اشرف دارای آسیب‌پذیری متوسط هستند. همچنین زائرسراهای کرمانی‌ها و زرگرا که زائرسراهای وقفی محسوب می‌شوند، به دلیل قدمت بالا و کیفیت نامناسب بنا و مصالح ساختمانی و همچنین فاصله زیاد تا فضای باز در معرض آسیب‌پذیری زیادی قرار دارند؛ و در نهایت زائرسرای گلپایگانی‌ها نیز دارای بیشترین میزان آسیب‌پذیری است که عرض کم معبر و بن‌بست بودن آن، قدمت بالای ۳۰ سال بنا و تراکم جمعیتی بالای آن را می‌توان از جمله دلایل این امر برشمرد.

شکل ۳. آسیب پذیری نهایی زائرسراهای شهر مشهد در برابر بحران ها و آسیب های طبیعی و انسان ساخت

۴. بحث

در این پژوهش وضعیت آسیب پذیری زائرسراهای منطقه ثامن شهر مشهد که مشتمل بر دو نوع زائرسراها با تولید وقفی و زائرسراها با تولید دولتی، بر اساس شاخص های آسیب پذیری شهری، شامل؛ نحوه استفاده از زمین، دسترسی و تراکم که دارای ۲۲ معیار جزئی است، با استفاده از روش وزنی، در محیط نرم افزار ArcGIS بررسی شد. بالا بودن وزن معیارهایی چون فاصله از فضاهای باز، مراکز درمانی و خدمات اضطراری، قدمت و تعداد طبقات ساختمان ها، شیب و محصوریت معابر، تراکم جمعیتی و ساختمانی، باعث افزایش آسیب پذیری و در مقابل معیارهایی چون فاصله از گسل، عرض معبر و مساحت قطعات، باعث کاهش میزان آسیب پذیری آن ها می شود. یافته های این پژوهش از منظر تاثیر به سزای مؤلفه های فاصله از فضاهای باز، قدمت و مصالح ساختمان ها بر میزان آسیب پذیری، نتایج سایر پژوهش های انجام شده را تایید می نماید. همچنین یافته های این پژوهش در راستای سایر تحقیقات انجام گرفته، بر بالابودن میزان آسیب پذیری مرکز شهر دلالت دارد. اما، در مقابل، مطالعه پیشینه تحقیقات صورت گرفته، نشان می دهد که اقامتگاه های گردشگری در برخی از کشورها از آمادگی لازم در برابر مواجهه با بحران های طبیعی برخوردار هستند، اما متأسفانه تحلیل یافته های پژوهش پیش رو نشان داد که میزان آسیب های احتمالی در اقامتگاه های گردشگری (زائرسراها) شهر مشهد در برابر بحران های طبیعی و غیرطبیعی زیاد است.

در ماده ۲۳ قانون مدیریت خدمات کشوری مصوب سال ۱۳۸۶ ایجاد و اداره هرگونه مهمانسرا، زائرسرا، مجتمع مسکونی، رفاهی، ورزشی، تفریحی و نظایر آن توسط دستگاه های اجرایی غیرقانونی عنوان شده است. همچنین بر

مبنای بند «ز» ماده ۱۴۵ قانون برنامه چهارم توسعه، ممنوعیت ایجاد زائرسرا، مهمان سرا، مجتمع‌های درمانی، تفریحی و ورزشی از سوی دستگاه‌های ماده ۱۶۰ این قانون مجاز نیست. در برنامه چهارم توسعه نیز تمامی دستگاه‌های اجرایی موظف هستند که حداکثر تا پایان سال سوم برنامه چهارم این واحدها را به بخش غیردولتی واگذار کنند. در برنامه چهارم و پنجم توسعه و مطابق اصل ۴۴ قانون، زائرسراهای دولتی می‌بایست از سیستم بودجه دولتی خارج شده و در قالب بخش خصوصی فعالیت کنند، اما متأسفانه این مسئله مورد غفلت قرار گرفته است (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، ۱۳۸۳ و سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، ۱۳۸۹). تحقق این قوانین نیازمند ورود جدی مسئولان، مجلس شورای اسلامی برای ایجاد اهرم قانونی و کارآمد برای مدیریت این موضوع است که نتیجه آن جریان آزاد مبادلات مالی در بازار گردشگری مشهد و زمینه سازی سرمایه گذاری اقتصادی در این زمینه، توسط فعالین و ایده پردازان صنعت گردشگری، ایجاد اشتغال و ارتقاء سطح کیفی خدمات ارایه شده به گردشگران شهر مشهد و افزایش سطح رضایت‌مندی آنان در طی زمان خواهد بود.

۵. نتیجه‌گیری

جمع‌بندی کلی و نتایج تحقیق حاضر بیان‌کننده‌ی عدم نظارت فنی بر فرایند مکانیابی، احداث و مدیریت زائرسراهای شهر مشهد توسط دستگاه نظارتی مربوطه (اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان خراسان رضوی) و عدم رعایت استانداردهای فنی و تخصصی تاسیسات گردشگری است.

به طور کلی، در سنجش وضعیت زائرسراهای نمونه پژوهش بر اساس هر یک از معیارها مشخص شد که کلیه آنها در فاصله زیادی از گسل‌های شمال و جنوب شهر مشهد قرار گرفته‌اند و به این لحاظ آسیب‌پذیری کمی دارند. اما میزان فاصله آنها تا فضاهای باز، مراکز درمانی و خدمات اضطراری بیشتر از مقداری است که در هنگام سوانح و بحران‌های طبیعی و انسان ساخت، امکان امداد رسانی مناسب وجود داشته باشد، لذا آنها را در معرض آسیب‌پذیری بالایی قرار داده است. همچنین به لحاظ کیفیت و قدمت و مصالح ساخت در شرایط مطلوبی که استحکام لازم و مناسبی جهت مقابله با آسیب را داشته باشند، قرار ندارند، به‌طوری‌که اکثر آنها دارای قدمت بیش از ۳۰ سال و دارای مصالح آجر و آهن هستند. قرارگیری در حاشیه معابر کم عرض و بن‌بست و محلی و بطور کلی ضعف شبکه دسترسی نیز شرایط نامناسبی را برای تعداد بیشتر زائرسراها فراهم کرده است. طبق بررسی‌های صورت گرفته این بناها تنها از نظر مصالح نما، دانه‌بندی و شیب معبر از شرایط بهتر و آسیب‌پذیری کمتری برخوردار هستند.

به منظور دسته‌بندی میزان آسیب‌پذیری هر یک از زائرسراهای نمونه از نرم افزار ArcGIS استفاده شد که طبق نتایج بدست آمده دو زائرسرای علی‌بن موسی‌الرضا و حل اختلاف دارای آسیب‌پذیری نسبتاً کم و زائرسراهای شیرازی‌ها، اصفهانی‌ها، صایران و نجف اشرف دارای آسیب‌پذیری متوسط هستند. همچنین زائرسراهای کرمانی‌ها و زرگرها که زائرسراهای وقفی محسوب می‌شوند، به دلیل قدمت بالا و کیفیت نامناسب بنا و مصالح ساختمانی و همچنین فاصله زیاد تا فضای باز در معرض آسیب‌پذیری زیادی قرار دارند و در نهایت زائرسرای گلپایگانی‌ها نیز

دارای بیشترین میزان آسیب پذیری است. مهم ترین دلیل آن را می توان عرض کم، بن بست بودن و محصوریت بالای معبر، تراکم جمعیتی و ساختمانی بالا، کیفیت و مصالح ساختمانی نامطلوب و فاصله زیاد تا فضاهای باز و درمانی و خدمات اضطراری دانست.

این پژوهش از منظر بررسی ایمنی و امنیت یکی از عناصر اساسی خدمات گردشگری (اقامتگاه های گردشگری ارزان قیمت) (زائرسرا) با تحقیقات مذکور همپوشانی دارد، اما نکته قابل توجه و متفاوت این پژوهش که در هیچ یک از تحقیقات پیشین به آن اشاره نشده است، تحلیل آسیب پذیری اقامتگاه های گردشگری (زائرسراها) در برابر بحران های شهری ناشی از مخاطرات طبیعی و یا بحران های انسان ساخت (مانند آتش سوزی، جنگ و...) است که با توجه به حادثه خیز بودن کشور ایران از یک سو و موقعیت ژئواستراتژیکی شهر مشهد به عنوان یکی از مهمترین کلانشهرهای ایران، مهمترین مرکز مذهبی و متراکم ترین نقطه ی جمعیتی شرق کشور، تاثیر به سزایی در امنیت و ایمنی گردشگری و زیارت و مدیریت خسارت ها و آسیب های احتمالی آینده را دارد. نتایج پژوهش حاضر با نتایج پژوهش پیوسته گر و همکاران (۱۳۹۶)، با بررسی سه محله از محلات فرسوده شهر شیراز براین مهم دست یافتند که سطح وسیعی از این محلات دارای آسیب پذیری زیاد و بسیار زیاد هستند، همچنین متغیر فاصله کاربری ها از فضای باز، دسترسی به محدوده آسیب پذیر، سال احداث بنا و نوع مصالح ساختمان ها، بیشترین تاثیر را در آسیب پذیری این محلات از زلزله دارند، همسو می باشد. مهم ترین عوامل موثر بر آسیب پذیری شهری از دیدگاه مقررات ملی ساختمان در این پژوهش مد نظر قرار گرفته و بر اساس سه شاخص اصلی؛ نحوه استفاده از زمین، وضعیت دسترسی و تراکم، بررسی ها روی منطقه مورد بررسی انجام شد.

در نهایت پیشنهاد می شود، مکانیابی و ساخت پروژه های مرتبط با توسعه زائرسراها در شهر مشهد، با نظارت سازمانهای فنی و تخصصی همچون شهرداری، سازمان نظام مهندسی و سازمان های متولی مدیریت گردشگری استان صورت پذیرد تا سرمایه های اختصاص یافته به توسعه ی این فضاها در جای مناسب و به نفع بهره برداران از آن مورد استفاده قرار گیرد و از تبعات آسیبهای احتمالی (انسانی و کالبدی) در آینده جلوگیری شود.

کتابنامه

۱. ابراهیم زاده، ع.، کاشفی، د.، و حسینی، ا. (۱۳۹۳). ارزیابی آسیب پذیری محله های شهری در برابر زلزله (نمونه موردی: شهر پیرانشهر). *برنامه ریزی فضایی (جغرافیا)*، ۵(۱)، ۲۶-۱.
۲. امینی ورکی، س.، مدیری، م.، شمسایی زفرقندی، ف.، و قنبری نسب، ع. (۱۳۹۳). شناسایی دیدگاه های حاکم بر آسیب پذیری شهرها در برابر مخاطرات محیطی و استخراج مؤلفه های تاثیرگذار در آن با استفاده از روش کیو. *مدیریت بحران*، ۳(ویژه نامه هفته پدافند غیرعامل)، ۱۸-۵.
۳. بیات، ن.، مقیمی، م.، و اسدی فرد، م. (۱۳۹۷). رهیافت های ساماندهی اقامتگاه های گردشگری غیر رسمی در ایران با رویکرد ایمنی و امنیتی. *گردشگری شهری*، ۵(۱)، ۱۵۹-۱۴۳.

۴. پیوسته‌گر، ی.، محمدی دوست، س.، و حیدری، ع. ا. (۱۳۹۶). ارزیابی و سنجش آسیب‌پذیری بافت فرسوده شهری کلانشهر شیراز در برابر زلزله با بهره‌گیری از فرایند تحلیل سلسه‌مراتبی (AHP). *جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)*، ۱(۱)، ۵۶-۳۳.
۵. توانگر، م. (۱۳۹۷). *تدوین ضوابط و استانداردهای احداث و نظارت بر زائرسراهای استان خراسان رضوی*. مشهد: پژوهشکده گردشگری جهاد دانشگاهی، خراسان رضوی.
۶. جوکار، ق.، بیات، ن.، و ترکمان، م. (۱۳۹۷). مدیریت پیامدهای امنیتی و انتظامی اقامتگاه‌های غیررسمی در مقصد گردشگری. *پژوهش‌های مدیریت انتظامی*، ۱۳(۲)، ۲۶۰-۲۳۵.
۷. حاتمی‌نژاد، ح.، و ابدالی، ی. (۱۳۹۶). سنجش آسیب‌پذیری سازه‌ای بافت فرسوده شهری در برابر مخاطرات، با رویکرد پدافند غیرعامل (مطالعه موردی: بافت فرسوده مرکزی کلان‌شهر اهواز). *مجله اطلاعات جغرافیایی*، ۲۶(۱۰۴)، ۱۷۲-۱۵۹.
۸. حبیبی، ک.، و جوانمرد، ک. (۱۳۹۱). تحلیل ناپایداری بافت‌های شهری و پهنه‌بندی میزان آسیب‌پذیری در برابر زلزله با استفاده از GIS & AHP، نمونه موردی: بخشی از هسته مرکزی شهر سنندج. *معماری و شهرسازی آرمان‌شهر*، ۱۱، ۳۰۵-۲۹۳.
۹. حسین‌زاده دلیر، ک.، و صفری، ف. (۱۳۹۱). تاثیر برنامه‌ریزی هوشمند بر انتظام فضایی شهر. *جغرافیا و توسعه شهری*، ۱، ۱۳۳-۱۰۰.
۱۰. حیدری، ا.، رهنما، م. ر.، اجزاء شکوهی، م.، و خوارزمی، ا. ع. (۱۳۹۵). تحلیل تحولات فضایی محیط‌زیست شهری در کلانشهر مشهد با استفاده از الگوی آینده‌پژوهی گام طبیعی. *جغرافیا و پایداری محیط*، ۶(۱۸)، ۱۹-۱.
۱۱. خاکپور، ب.، زمردیان، م. ج.، صادقی، س.، و مقدمی، ا. (۱۳۹۰). تحلیل میزان آسیب‌پذیری فیزیکی-کالبدی منطقه ۹ شهر مشهد از دیدگاه زلزله خیزی. *جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای*، ۱۶، ۳۳-۱.
۱۲. *دفتر مقررات ملی ساختمان*. (۱۳۹۱). *مبحث بیست و یکم، پدافند غیرعامل*. تهران: نشر توسعه ایران.
۱۳. رضایی، م. ر.، رفیعیان، م.، و حسینی، م. (۱۳۹۴). سنجش و ارزیابی میزان تاب‌آوری کالبدی اجتماع‌های شهری در برابر زلزله (مطالعه موردی: محله‌های شهر تهران). *پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، ۴۷(۴)، ۶۰۹-۶۲۳.
۱۴. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور (۱۳۸۹). *قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران*، تهران: معاونت امور اداری، مالی و منابع انسانی، مرکز مدارک علمی، موزه و انتشارات.
۱۵. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور. (۱۳۸۳). *قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران*، تهران: معاونت امور اداری، مالی و منابع انسانی، مرکز مدارک علمی، موزه و انتشارات.
۱۶. سلیمی سبحان، م. ر. (۱۳۹۳). امنیت و توسعه پایدار گردشگری (مطالعه موردی: شهر تهران). *جغرافیای انتظامی*، ۲(۸)، ۹۷-۱۲۸.
۱۷. شهرداری مشهد. (۱۳۹۶). *آمارنامه شهر مشهد ۱۳۹۵*. مشهد: معاونت برنامه ریزی و توسعه سرمایه انسانی شهرداری مشهد با نظارت مدیریت آمار، تحلیل و ارزیابی عملکرد.

۱۸. کامران، ح.، و حسینی امینی، ح. (۱۳۹۰). کاربرد پدافند غیر عامل در برنامه ریزی شهری و منطقه ای (مطالعه موردی: شهریار). فصلنامه علمی-پژوهشی فضای جغرافیایی، ۳۸، ۲۳۷-۲۱۵.
۱۹. معین مهر، ا.، فرجی سبکبار، ح.، زیاری، ک.، و پوراحمد، ا. (۱۳۹۶). جانمایی اقامتگاه‌های گردشگری با به‌کارگیری تئوری خاکستری و روش رتبه‌بندی چند شاخصه ORESTE، (مطالعه موردی: منطقه ۱۰ شهر تهران). برنامه‌ریزی و آمایش فضا، ۲۱ (۴)، ۲۰۹-۲۳۱.
۲۰. مهندسین مشاور فرهاد (۱۳۸۷). طرح توسعه و عمران (جامع) کلانشهر مشهد مقدس (مطالعات پایه محیط طبیعی). نهاد مطالعات و برنامه ریزی توسعه و عمران مشهد. مشهد: شهرداری مشهد.
۲۱. مؤیدفر، س.، تقوایی، م.، و زنگی آبادی، ع. (۱۳۹۳). تبیین امنیت گردشگران با تاکید بر مؤلفه‌های مدیریت بحران گردشگری (مطالعه موردی فضاهای گردشگری شهر یزد). جغرافیای انتظامی، ۲ (۷)، ۲۴-۱.
۲۲. نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۴). دستورالعمل ارتقای امنیت گردشگران خارجی. تهران: معاونت عملیات نیروی انتظامی.
۲۳. وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی (۱۳۸۶). قانون مدیریت خدمات کشوری، تهران: اداره کل روابط کار و جبران خدمت (بازیابی از: <https://rkj.mcls.gov.ir>)
۲۴. یزدانی، م. ح.، و سیدین، ا. (۱۳۹۴). بررسی آسیب‌پذیری شهر از منظر پدافند غیرعامل (مطالعه موردی: شهر اردبیل). اطلاعات جغرافیایی، ۲۵ (۱۰۰)، ۳۴-۱۷.

25. Asprone, D., & Manfredi, G. (2014). Linking disaster resilience and urban sustainability: a global approach for future cities. *Disasters*, 39 (1), 96-111.
26. Becken, S. (2005). Harmonising climate change adaptation and mitigation: The case of tourist resorts in Fiji. *Global Environmental Change*, 15, 381-393.
27. Birkmann, J. (2007). Risk and vulnerability indicators at different scales: applicability, usefulness and policy -implications. *Environmental Hazards*, 7, 20-31.
28. Erdelj, M., & Natalizio, E. (2016). *UAV-assisted disaster management: applications and open issues*. Geneva: International Workshop on Wireless Sensor, Actuator and Robot Networks - ICNC Workshop.
29. Erdelj, M., Natalizio, E., R. Chowdhury, K. F., & Akyildiz, I. (2017). *Help from the Sky: Leveraging UAVs for Disaster Management*. Washington D.C.: Published by the IEEE CS.
30. Fisher, A. (1999). *Civil defense in Canada, 1939-1965, garnering public support war and nuclear weapons through myth of protection*. Thunder Bay: Master's thesis of arts in history, Department of history Lakehead University..
31. Goehherring, A. (2009). Analytical methods to enhance passive urban design. Quebec: 26th conference in passive and low energy architecture, Canada.
32. Guttentag, D. (2015). Airbnb: disruptive innovation and the rise of an informal tourism accommodation sector. *current issue in tourism*, 18(12), 1192-1217.
33. Hassanli, N., Gross, M. J., & Brown, G. (2016). The emergence of home-based accommodations in Iran: A study of self-organization. *Tourism Management*, 54, 284-295.
34. Kılıçlar, A., Uşaklı, A., Tayfun, A. (2017). Terrorism prevention in tourism destinations: Security forces vs. civil authority perspectives. *Journal of Destination Marketing & Management*, 8, 1-15.

35. Leon, J., & March, A. (2014). Urban morphology as a tool for supporting tsunami rapid resilience: A case study of Talcahuano, Chile. *Habitat international*, 43, 250-262.
36. Leritina, G., & Hauskenc, K. (2011). Preventive strike vs false targets and protection in the fence strategy. *Reliability engineering and system safety*, 96(8), 912-924.
37. Papathanassis, A. (2018). Security Perceptions of tourists in the Aftermath of Terrorist Attacks. *Yellow Tourism*, 83-98.
38. Popescu, L. (2011). Safety and Security in Tourism. Case Study: Romania, *Forum geographic*, 10(2), 322-328.
39. Tarlow, P. E. (2006). *A Social Theory of Terrorism and Tourism*. In: Mansfeld, Yoel, & Abraham Pizam. *Tourism, Security and Safety: From Theory to Practice*. Oxford: First edition. Butterworth-Heinemann.
40. UNWTO. (2011). *Tourism toward 2030/ global overview*. Retrieved on www.unwto.org.
41. Yang, X., Dongb, L., & Changshun, L. (2019). Microclimate tourism and microclimate tourism security and safety in China. *Tourism Management*, 74, 110–133.

اولویت‌بندی مؤلفه‌های رفتار شهروند سازمانی در نظام برنامه‌ریزی شهری (نمونه موردی: شهر مشهد)

پری‌ناز حسینی (دانشجوی دکتری شهرسازی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران، نویسنده مسئول)

hassani.parinaz@gmail.com

سید مسلم سیدالحسینی (دانشیار شهرسازی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران)

seyedolhosseini5930@mashdiau.ac

هادی سروری (استادیار شهرسازی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران)

sarvari_hadi@yahoo.com

تکتم حنایی (دانشیار شهرسازی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران)

t.hanaee@mashdiau.ac.ir

تاریخ تصویب: ۱۴۰۰/۰۱/۲۴

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۸/۳۰

صص ۳۸-۱۹

چکیده

امروزه شهرها همچون سازمان بزرگ و پیچیده‌ای می‌باشند، که شهروندان به عنوان عنصر اصلی این مجموعه به حساب می‌آیند. رفتار شهروند سازمانی به عنوان رفتارهای فرائقشی، باعث بهبود مؤثر وظایف و نقش‌های سازمان می‌شوند. لذا با توجه به اهمیت شهرها به لحاظ تأثیرپذیری برنامه‌ریزی‌های شهری از رفتار شهروند سازمانی، ضرورت شناسایی مؤلفه‌های رفتار شهروند سازمانی در شهرها وجود دارد. لذا هدف پژوهش حاضر شناسایی و اولویت‌بندی مؤلفه‌های رفتار شهروند سازمانی می‌باشد، که از نظر ماهیت و روش توصیفی و از نظر هدف، کاربردی است. جمع‌آوری داده‌ها از مطالعات کتابخانه‌ای و تهیه ۳۸۴ پرسشنامه انجام شده است. روایی پرسشنامه با نظر چند تن از صاحب‌نظران در این زمینه، پایایی پرسشنامه براساس آلفای کرونباخ، تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش تحلیل عاملی تأییدی و اولویت‌بندی از آزمون فریدمن بهره گرفته شده است. طبق یافته‌ها، در میان متغیرهای اصلی، همبستگی و رابطه معناداری وجود دارد و در میان متغیرهای اصلی انگیزه، پاسخ، محرک، تقویت و نگرش، متغیر انگیزه و پاسخ دارای اولویت بالاتری در میان متغیرهای دیگر می‌باشد، لذا نتایج حاکی از آن است، در اولویت‌بندی مؤلفه‌های رفتاری شهروند سازمانی در نظام برنامه‌ریزی شهری، مدیران و برنامه‌ریزان شهری باید انگیزه شهروندان در شهر مشهد را در برنامه‌ریزی‌های شهری مد نظر داشته باشند، چون بر پاسخ‌دهی شهروندان که به شکل میزان تعهد و رضایت شهروندی از شهر بروز می‌دهد، تأثیرگذار است.

کلیدواژه‌ها: برنامه‌ریزی شهری، رفتار، شهروند سازمانی، شهر مشهد.

۱. مقدمه

یکپارچگی مدیریت شهری به معنای یکپارچه‌سازی برنامه‌ریزی شهری، یکپارچه‌سازی تأمین زیرساخت‌ها و یکپارچه‌سازی نهادی و سازمانی است. مدیریت شهری شامل تمامی وظایف تعریف شده مدیریتی، اعم از سیاستگذاری، برنامه‌ریزی، سازماندهی، رهبری و کنترل است (کاظمیان و میر عابدینی، ۱۳۹۰، ص. ۲۹). با توجه به اینکه برنامه‌ریزی شهری یکی از وظایف مدیران شهری می‌باشد، و امروزه برنامه‌ریزی بر مبنای الگوهای رفتاری شهروندان در شهرها امری مهم محسوب می‌شود، لذا مدیران و برنامه‌ریزان شهری، الزام به شناسایی مؤلفه‌های رفتار شهروندی سازمانی می‌باشند. رفتار شهروندی سازمانی که از آن چیزی به طور رسمی توسط قوانین جامعه تعریف می‌شود فراتر می‌رود، گونه‌ای از رفتارهای غیرمشخص و رفتارهایی که به طور مشخص پاداش داده نمی‌شود و بوسیله ساختارهای رسمی حکومت شناسایی نمی‌شود تعریف می‌شود. رفتارهایی که برای عملکرد، اثربخشی و موفقیت اجتماع بسیار مهم هستند (کاسترو^۱ و دیگران، ۲۰۰۴، ص. ۲۹)، در جامعه‌ی شهری بصورت حلقه گمشده‌ای است، که در نظام برنامه‌ریزی شهرها نادیده گرفته شده است و منجر به بروز فاصله میان برنامه و سیاست‌های شهری با رفتار شهروندان سازمانی در شهرها شده است. لذا با این تعاریف، از انسان به عنوان شهروند سازمانی انتظار می‌رود بیش از الزامات نقش خود و فراتر از وظایف رسمی، در خدمت اهداف سازمان شهری فعالیت کند. به عبارت دیگر سازمان رفتار شهروندی سازمانی به دنبال شناسایی، اداره و ارزیابی رفتارهای فراتر از فعالیت است که در سازمان فعالیت می‌کنند. و در اثر این قسم رفتارهای آنان، اثربخشی سازمانی بهبود می‌یابد (بیونستوک^۲ و دیگران، ۲۰۰۳، ص. ۳۶۱). منظور از سازمان در این پژوهش شهر در نظر گرفته شده است و ضروری است، کلیه رفتارهای شهروند سازمانی در برنامه‌ریزی‌های کالبدی، اجتماعی و فرهنگی، اقتصادی، ترافیکی و ... در شهرها مد نظر مدیران و برنامه‌ریزان شهری قرار گیرد. به دلیل نو بودن موضوع پژوهش در حوزه برنامه‌ریزی شهری، در سوابق مطالعات برنامه‌ریزی شهری مباحث حوزه رفتار شهروند سازمانی بطور خاص دیده نشده است لذا مهمترین مطالعات به شرح ذیل است:

- آمنه بختیار نصرآبادی و دیگران در سال ۱۳۹۰، در مقاله‌ای تحت عنوان تحلیلی بر فضای شهری مردم-گرا و رابطه‌ی آن با رفتار شهروندی، به این نتیجه دست یافتند که فضاهای مردم‌گرا با پنج متغیر شهروندی رابطه‌ی معنی‌دار دارد که بیشترین میزان همبستگی مربوط به مشارکت‌جویی و احترام به دیگران و کمترین آن‌ها مربوط عدالت‌جویی و مسئولیت‌پذیری بود.
- احمدی، محمدی و فرجی در سال ۱۳۹۱، به این نتیجه دست یافتند که رفتار شهروند سازمانی تاثیر مستقیمی بر عملکرد ندارد، بلکه از طریق بکارگیری یک روش مدیریتی مانند استقرار مدیریت کیفیت جامع است که رفتار شهروند سازمانی با رضایت مشتریان و بهره‌وری به عنوان دو فاکتور مهم عملکرد

1. Castro

2. Bienstock

سازمانی ارتباط پیدا می‌کند. بنابراین مدیریت کیفیت جامع نقش مهمی در ارتباط بین رفتار شهروندی سازمانی و عملکرد ایفا می‌نماید.

- علی‌نژاد، کاظمی و پیشاهنگ بناب در سال ۱۳۹۳، در مقاله‌ای تحت عنوان بررسی ارتباط مان رفتار شهروند سازمانی و عملکرد کارکنان مشخص گردید که میان رفتار شهروند سازمانی و عملکرد آن‌ها در سازمان ارتباط تنگاتنگی وجود دارد، لذا بمنظور ارتقاء عملکرد کارکنان پیشنهاداتی برای رفتار شهروند سازمانی ارائه می‌دهند.

- مهناز حسینی سیاه‌گلی و دیگران در سال ۱۳۹۵، در مقاله تحت عنوان بررسی عوامل مؤثر بر تغییر در نظام برنامه‌ریزی شهری ایران با استفاده از نظریه مبنایی، مانع نگرشی دانشی بزرگترین مانع پیشروی نظام برنامه‌ریزی شهری در ایران می‌باشد. با توجه به مهم بودن این شاخص، باید ابتدا نگرش و دانش که دو مقوله‌ی مهم و محافظه کارانه در برابر مقاومت می‌باشد را تقویت کرد. چنانچه به این دو مقوله توجه و شکاف میان آن‌ها از بین رود، مسیر دست‌یابی به شرایط ایده‌آل در زمینه‌ی سایر شاخص‌ها نیز برای دستیابی به رویکرد استراتژیک تسهیل خواهد شد.

- ترنپسید^۱ در سال ۲۰۰۵، به این نتیجه دست یافتند که رفتار شهروند سازمانی برای سازمان مثبت است و فواید زیادی هم برای مدیران و هم برای کارکنان دارد. مدیرانی که به رفتار شهروندی سازمانی اعتقاد دارند محیط کاری مناسبی را برای انجام همکاری بین اعضای سازمان مهیا می‌کنند.

- یاکوبی^۲ و وایزبرگ^۳ در سال ۲۰۲۰، در مطالعات خود یافتند که رفتار شهروند سازمانی کیفیت، خلاقیت و عملکرد کارآیی سازمان را پیش‌بینی می‌کند.

با توجه به موارد ذکر شده مشخص می‌شود با رشد، توسعه شهرنشینی و روند شتابان افزایش جمعیت در شهرها توجه برنامه‌ریزان و مدیران شهری به سمت موضوعات اجتماعی در حال افزایش می‌باشد. اما همچنان خلاء تطابق برنامه‌های شهری با الگوهای رفتار شهروند سازمانی وجود دارد. لذا الزام به شناسایی مؤلفه‌های رفتار شهروند سازمانی می‌باشد.

تعریف سازمان: سازمان از فرآیندهای نظام یافته از روابط متقابل افراد برای دست یافتن به هدف‌های معین از پنج عنصر تشکیل می‌شود. سازمان همیشه از افراد تشکیل می‌شود، این افراد به طریقی با یکدیگر ارتباط دارند و بین آن‌ها روابط متقابل برقرار است، این روابط متقابل را می‌توان نظام بخشید، کلیه افراد در سازمان دارای هدف‌های مشخصی هستند و بعضی از این هدف‌ها در عملکرد آن‌ها اثر می‌گذارند. سازمان چیزی جز روابط متقابل بین افراد نیست و ساختار سازمانی این روابط متقابل را که شامل تعیین نقش‌ها، روابط بین افراد، فعالیت‌ها، سلسله مراتب هدف‌ها و سایر ویژگی‌های سازمان است، منعکس می‌نماید (سیدی و ایزدی، ۱۳۹۲، ص. ۱۳).

طراحی ساختار سازمانی: سازماندهی، فرآیند ایجاد ساختار روابط کاری میان افراد است تا آنها بتوانند به طور مؤثر به اهداف سازمانی دست یابند. ساختار سازمانی سیستم، روابط بین وظایف و کار است که تعیین می‌کند چگونه افراد از منابع برای دستیابی به اهداف سازمان استفاده کنند (جونز^۱، ۲۰۰۷، ص. ۳۸). بهترین راه برای طراحی یک سازمان، طراحی است که متناسب با وضعیت خاص سازمان باشد. سه احتمال مهم که در طراحی ساختار سازمانی نقش دارند عبارتند از: ۱. ماهیت محیط سازمان، ۲. پیشرفت تکنولوژی و ۳. ویژگی‌های منابع انسانی سازمان (جورج^۲ و دیگران، ۲۰۱۲، ص. ۷).

رفتارگرایی: رفتار، شامل نحوه و شکل انجام هر فعالیت و عمل است (لنگ^۳، ۱۹۸۷، ص. ۹۷). الگوهای رفتاری متکی و متأثر از فرهنگ بوده و تعیین‌کننده چگونگی استفاده مردم از فضا است (تقه‌الاسلامی و روحی میرآبادی، ۱۳۹۹، ص. ۲۰۶). روانشناسی رفتارگرا خود رفتار را مورد بررسی قرار می‌دهد. لذا برای بررسی رفتار در این دیدگاه با چهار مفهوم کلیدی پاسخ، انگیزه، تقویت و محرک سرو کار داریم (پاکزاد و بزرگ، ۱۳۹۱، ص. ۶۱).

رفتار شهروند سازمانی: واژه رفتار شهروندی اولین بار به وسیله باتمن و اورگان مطرح گردید ولی این مفهوم از نوشتارهای بارنارد در مورد تمایل به همکاری (۱۹۸۳) و مطالعات کنز و کان در دهه هشتاد در مورد رفتارهای نوآورانه و خودجوش حفاظت نهادی، ایده‌های سازنده داوطلبانه، خودیادگیری و حفظ نگرش مطلوب به جامعه تجلی یافته، آنان خاطر نشان ساختند که رفتار شهروندی به رفتارهای دلخواه، رفتاری فردی و داوطلبانه که به وسیله سیستم‌های اجتماعی طراحی نشده گفته می‌شود که معمولاً باعث ارتقای اثر بخشی و پیشرفت جوامع می‌شود (کوهن و کول^۴، ۲۰۰۴، ص. ۲۷۸). توسعه این مفهوم از نوشتارهای بارنارد در سال ۱۹۳۸ در مورد تمایل به همکاری و مطالعات کنز در مورد عملکرد و رفتارهای خودجوش و نوآورانه در سال‌های ۱۹۶۴، ۱۹۶۶ و ۱۹۷۸ ناشی شده است (کاسترو^۵ و دیگران، ۲۰۰۴، ص. ۲۷). "ارگان" رفتار شهروندی کارکنان را به عنوان اقدامات مثبت بخشی از کارکنان برای بهبود بهره‌وری و همبستگی و انسجام محیط کاری می‌داند که ورای الزامات سازمانی است. وی معتقد است رفتار شهروند سازمانی، رفتار فردی داوطلبانه است، مشمول سیستم‌های رسمی پاداش در سازمان نمی‌شود (چنگ^۶ و دیگران، ۲۰۱۱، ص. ۳۱۵).

برخی از زمینه‌هایی را که رفتار شهروند سازمانی به موفقیت سازمانی کمک می‌کند، می‌توان در ۶ قالب خلاصه کرد. افزایش بهره‌وری مدیریت و کارکنان؛ آزاد کردن منابع سازمانی برای استفاده مقاصد مولدتر؛ کاهش نیاز به اختصاص منابع کمیاب به وظایفی که جنبه نگهدارندگی دارد؛ تقویت توانایی سازمان‌ها برای جذب و نگهداری کارکنان کارآمد؛ افزایش ثبات عملکرد سازمان‌ها؛ توانمندسازی سازمان برای انطباق مؤثرتر با تغییرات محیطی

1. Jones
2. George
3. Lang
4. Cohen & Kol
5. Castro
6. Cheng

(وانتس^۱، ۲۰۰۳، ص. ۵). با این تعاریف، از انسان به عنوان شهروند سازمانی انتظار می‌رود بیش از الزامات نقش خود و فراتر از وظایف رسمی، در خدمت اهداف سازمان فعالیت کند. به عبارت دیگر سازمان، رفتار شهروند سازمانی به دنبال شناسایی، اداره و ارزیابی رفتارهای فراتر از نقش کارکنانی است که در سازمان فعالیت می‌کنند. و در اثر این قسم رفتارهای آنان، اثربخشی سازمانی بهبود می‌یابد (بیونستک^۲ و دیگران، ۲۰۰۳، ص. ۳۶۱). رفتار شهروند سازمانی الگوی رفتاری است که متفاوت از تلاش‌های فنی مورد نیاز کار است و ارزش اضافی برای فعالیت‌های مرتبط با کار انجام شده در شرایط روحی اجتماعی می‌افزاید. اگر سازمان رفتار سازمانی کارمندان خود را ارتقا دهد، مزایای زیادی در مدیریت منابع انسانی می‌تواند انتظار برود. رفتار سازمانی شهروندان شامل نه تنها قانون حرکات مثبت و مشارکت، بلکه تمایل به تحمل هزینه‌های نامنظم، ناراحتی‌ها و ناامیدی‌های جزئی که اغلب همراه با کار در یک سازمان است می‌شود (سو جونگ لین و هسیائو^۳، ۲۰۱۴، ص. ۱۷۲). رفتار شهروند سازمانی به عنوان اقداماتی تعریف می‌شود که از محیط اجتماعی و روانشناختی، در جایی که عملکرد انجام می‌شود پشتیبانی می‌کنند (بولینو و گرانت^۴، ۲۰۱۶، ص. ۶۰۳). لذا رفتار شهروند سازمانی اقداماتی را تشکیل می‌دهد که بدون انتظار برای شناسایی یا جبران خسارت انجام می‌شود (کوسلوسکی و پیندک^۵، ۲۰۱۱، ص. ۲۸۹).

ابعاد رفتار شهروند سازمانی: عواملی از قبیل رضایت شغلی، تعهد سازمانی، هویت سازمانی، عدالت سازمانی، اعتماد و غیره به عنوان عوامل ایجاد کننده رفتار شهروند سازمانی مطرح شده‌اند (پودساکف^۶ و دیگران، ۲۰۰۰، ص. ۵۳۳). ارگان^۷ رفتار شهروند سازمانی را به عنوان نوعی رفتار کارکنان سازمان‌ها تعریف می‌کند که عملکرد اثربخش سازمان را بدون توجه به اهداف بهره‌وری فردی هر کارمند ارتقاء می‌دهد (کاسترو^۸ و دیگران، ۲۰۰۴، ص. ۲۹). از تعریفی که ارگان ارائه کرده است می‌توان دریافت که رفتار شهروند سازمانی از مفاهیمی همچون تعهد سازمانی که بوسیله روانشناسان سازمانی مطرح شده، متمایز است. در حالی که رفتار شهروند سازمانی ممکن است بطور تجربی با تعهد سازمانی ارتباط داشته باشد (صنوبری، ۱۳۸۷، ص. ۸۴). بولینو و تورنلی بر این باورند که رفتارهای شهروندی در کل دارای دو حالت عمومی هستند. به طور مستقیم قابل تقویت نیستند (به عنوان نمونه، به لحاظ فنی نیازی نیست بخشی از شغل افراد باشند) و ناشی از تلاش‌های ویژه و فوق العاده‌ای هستند که سازمان‌ها برای دستیابی به موفقیت، از کارکنان‌شان انتظار دارند (بولینو^۹ و دیگران، ۲۰۰۲، ص. ۵۱۰). گراهام بیان می‌دارد که رفتار شهروند سازمانی باید به صورت مجزا از عملکرد کاری مورد ملاحظه قرار گیرد. بنابراین مشکل تمایز بین عملکرد نقش و فراتر از نقش وجود

1. Kwantes
2. Bienstock
3. Su-Jung Lin & Hsiao
4. Bolino & Grant
5. Koslowsky & Pindek
6. podsakoff
7. Organ
8. Castro
9. Bolino

نخواهد داشت. در این دیدگاه رفتار سازمانی شهروندان باید به عنوان یک مفهوم جهانی که شامل تمامی رفتارهای مثبت افراد در درون سازمان است، مورد توجه قرار داد. با توجه به چنین پیچیدگی‌هایی، تعریف اولیه ارگان از رفتار شهروند سازمانی به عنوان رفتار فراتر از نقش مورد توجه قرار گرفته است (کاسترو^۱ و دیگران، ۲۰۰۴، ص. ۲۹).

دسته دیگر عوامل تأثیر گذار بر رفتار شهروند سازمانی که شامل رفتارهای رهبری است، در قالب سه دسته رفتارهای تقسیم شده است. رفتارهای رهبری تحول آفرین (رفتارهای تحولی اساسی، تعیین چشم انداز، ایجاد مدل مناسب، ارتقای پذیرش اهداف گروهی، انتظارات عملکردی بالا و برانگیختگی معنوی)، رفتارهای تعاملی (رفتارهای پاداش دهی و تنبیه‌ای اقتضایی، غیراقتضایی) و رفتارهایی که با تئوری رهبری مسیر-هدف (رفتارهای تشریح‌کنندگی نقش، مشخص کردن رویه‌ها یا رفتار رهبری حمایتی) و یا تئوری رهبری مبادله رهبر-عضو (پودساکف^۲ و دیگران، ۲۰۰۰، ص. ۵۳۴). در مجموع ابعاد مختلف رفتار شهروند سازمانی به شرح ذیل گردآوری شده است:

- نوع دوستی - وظیفه‌شناسی - جوانمردی - فضیلت مدنی - ادب و نزاکت (ارگان^۳، ۱۹۸۸).
- رفتارهای یاری گرانه - جوانمردی - نوآوری فردی - فضیلت مدنی - تعهد سازمانی - خود رضایت - مندی - رشد فردی (پودساکف و دیگران، ۲۰۰۰، ص. ۵۳۳).
- نوع دوستی - وظیفه‌شناسی - روحیه جوانمردی - ادب و مهربانی - فضیلت مدنی - مشارکت وظیفه‌ای - مشارکت دفاعی - وفاداری سازمانی - رأی و نظر (صنوبری، ۱۳۸۷، ص. ۸۵).
- جوانمردی - آداب اجتماعی - وجدان کاری - نوع دوستی - نزاکت (میری، روزبهانی و محلاتی، ۱۳۹۳، ص. ۱۵۴).
- پشتکار توأم با شور شوق و تلاش فوق‌العاده که برای تکمیل فعالیت‌های کاری به طور موفقیت آمیز ضروری است. - داوطلب شدن برای انجام فعالیت‌های کاری - مساعدت و همکاری با دیگران - پیروی از مقررات و رویه‌های سازمانی - پشتیبانی، حمایت و دفاع از اهداف سازمانی (بورمن و موتوویدلو^۴، ۲۰۰۱).
- اطاعت سازمانی - وفاداری سازمانی - مشارکت سازمانی (طبرسا و رامین مهر، ۱۳۸۹).
- تعهد - وفاداری - اعتماد (زارعی متین، جندقی و توره ۱۳۸۵، ص. ۵).
- وظیفه‌شناسی - فداکاری - توجه و احترام - مشارکت - اطاعت (رودساز، رضایی منش و توکلی، ۱۳۹۱، ص. ۱۲۹).
- اعتماد - عدالت - مشروعیت - تقابل (رحمانی، ۱۳۹۰، ص. ۸۶).

1. Castro
2. Podsakoff
3. Organ
4. Borman & Motowidlo

- جوانمردی- آداب اجتماعی- وجدان کاری- نوع دوستی- نزاکت (مارکوزی و زین^۱، ۲۰۰۴، ص. ۳).
- تواضع- گذشت و جوانمردی- باوجدان بودن- رفتار مدنی (سهرابی‌زاده، باستانی و روانگرد، ۱۳۸۹، ص. ۷۹).

با توجه به این‌که هدف پژوهش شناسایی مؤلفه‌های رفتاری شهروند سازمانی بود، جهت رسیدن به هدف مذکور به بررسی ادبیات پژوهش در شناسایی متغیرهای اساسی رفتار شهروند سازمانی پرداخته شد، که پنج متغیر اصلی انگیزه، پاسخ، نگرش، تقویت و محرک، با روش‌شناسی زیر سعی در تجزیه و تحلیل و شناسایی ارتباط میان متغیرهای اصلی و پنهان پژوهش در نظام برنامه‌ریزی شهری و اولویت‌بندی آن‌ها گردید.

در این پژوهش با توجه به این‌که شهر مشهد با قرارگیری حرم مطهر امام رضا (ع) و همچنین پتانسیل‌ها و امکاناتی که دارد، سالانه پذیرای گردشگران مذهبی متعددی می‌باشد، توجه به رفتار شهروندان از درجه اهمیت بالایی برخوردار می‌باشد، لذا سعی در شناخت الگوهای رفتاری شهروند سازمانی در این شهر می‌شود، تا بتوان با شناخت و دسته‌بندی رفتارها به اولویت‌بندی مؤلفه‌های رفتار شهروند سازمانی در نظام برنامه‌ریزی شهری شد. لذا در این راستا، درصدد رسیدن به پاسخ پرسش زیر می‌باشیم:

- مؤثرترین مؤلفه‌های رفتار شهروند سازمانی در نظام برنامه‌ریزی شهری کدام هستند؟

۲. روش‌شناسی

پژوهش حاضر از نظر ماهیت و روش توصیفی و از نظر هدف، کاربردی است. زیرا ارتباط بین متغیرهایی که از ادبیات پژوهش شناسایی شده در جامعه خاص مورد آزمون قرار گرفته است و از نظر روش توصیفی و از حیث ماهیت همبستگی می‌باشد.

جامعه آماری پژوهش شهروندان شهر مشهد می‌باشند. جمعیت مشهد در سال ۱۳۹۵ طبق سالنامه آماری سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان خراسان رضوی ۳۰۱۲۰۹۰ نفر شمارش شده است، که با استفاده از جدول کرجسی و مورگان حجم نمونه آماری با خطای ۰/۰۵ برابر ۳۸۴ نفر در نظر گرفته شده است. که ابزار گردآوری اطلاعات پرسشنامه و مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی است. و با توجه به نبود پرسشنامه استاندارد مرتبط با موضوع پژوهش، از طریق مروری بر ادبیات پژوهش و استخراج گویه‌ها و متغیرهای پنهان مرتبط با موضوع، پرسشنامه متناسب با آن توسط محقق تنظیم گردید. پرسشنامه‌ها با استفاده از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای در میان شهروندان شهر مشهد از مراکز مذهبی، مراکز آموزشی، مجتمع‌های تجاری و مراکز تفریحی در هر یک از مناطق ۱۳ گانه شهرداری مشهد پراکنده گردید.

جهت تعیین روایی/ اعتبار پرسشنامه از روش اعتبار محتوا استفاده شد. لذا با توجه به اینکه نرم افزار SPSS جهت روایی بایستی حداقل ۳۰ پرسشنامه مورد بررسی قرار گیرد، به این منظور از ۳۵ پرسشنامه که توسط محققین

پژوهش در دو بخش مشخصات فردی شهروندان و بخش دوم که بخش اصلی است، تنظیم شد و برای متخصصان از اساتید دانشگاهی و پژوهشگران در حوزه برنامه‌ریزی شهری و علوم رفتاری ارسال شد، که ۳۰ پرسشنامه جمع‌آوری گردید. براساس نظرات آن‌ها، اصلاحات لازم در پرسشنامه اعمال و پرسشنامه اصلی شامل ۲۱ سوال بصورت طیف لیکرت ۵ گزینه‌ای طراحی گردید. روایی محتوا از طریق مروری گسترده بر ادبیات در مورد موضوع مورد پژوهش و بازبینی‌های دریافت شده از چند تن از محققان و اساتید دانشگاهی تأیید گردید. همچنین پس از بررسی روایی محتوا، علاوه بر روایی سازه که برای بررسی اهمیت نشانگرهای انتخاب شده برای اندازه‌گیری سازه‌ها به کار می‌رود، روایی تشخیصی نیز مورد نظر بود؛ به این معنا که نشانگرهای هر سازه در نهایت تفکیک مناسبی را به لحاظ اندازه‌گیری نسبت به سازه‌های دیگر مدل فراهم آورند. و هر نشانگر فقط سازه‌ی خود را اندازه‌گیری کند و ترکیب آن‌ها به گونه‌ای باشد که تمام سازه‌ها به خوبی از یکدیگر تفکیک شوند. برای محاسبه ضریب پایایی لازم بود همبستگی و روابط میان عباراتی که پرسشنامه را ساخته‌اند یا به عبارتی، همسانی درونی پرسشنامه بررسی شود. برای این منظور، با استفاده از روش آلفای کرونباخ و پرسشنامه‌های جمع‌آوری شده اولیه از ۳۰ نفر از شهروندان صورت گرفت. در مرحله دوم از محاسبه پایایی برای اطمینان از پایایی سوالات به طور جداگانه آلفای کرونباخ برای آن‌ها محاسبه شد. لازمه تأیید پایایی بالابودن شاخص از ۰/۷ می‌باشد. همانطور که محاسبه شد، مقدار ضریب آلفای کرونباخ پرسشنامه ۰/۹۱۴ می‌باشد که بیانگر پایایی و اعتبار مطلوب پرسشنامه است.

جدول ۱. ضریب آلفای کرونباخ متغیرهای اصلی پژوهش

ابعاد اصلی	سوالات	ضریب آلفای کرونباخ
انگیزه	۱-۶	۰/۸۱۱
پاسخ	۷-۱۱	۰/۸۰۲
نگرش	۱۲-۱۵	۰/۹۲۵
تقویت	۱۶-۱۷	۰/۹۰۲
محرك	۱۸-۲۱	۰/۷۰۹
پرسشنامه	۱-۲۱	۰/۹۱۴

مأخذ: (یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۹)

ابزار تحلیل پژوهش از روش تحلیل عاملی تأییدی استفاده شده است. زیرا روش تحلیل عاملی تأییدی یکی از پرکاربردترین روش‌ها در همه علوم از جمله در شهرسازی است. در فرآیند بکارگیری این روش، تصمیمات جدی متعددی را که در نتایج بدست آمده تأثیر گذارند، اتخاذ می‌شود. لذا پس از تهیه چارچوب مبانی نظری، که به عنوان اساس مدل مفهومی در مطالعه حاضر مورد توجه قرار گرفته است که از طریق مطالعه نمونه موردی (شهر مشهد) تدقیق شد، در مجموع ۲۱ گویه در ۲۰ متغیر، ۵ متغیر اصلی و ۱۵ متغیر پنهان مطابق جدول (۲) مورد بررسی قرار گرفت.

جدول ۲. متغیرها و گویه‌های پژوهش

متغیرهای اصلی	متغیرهای پنهان	گویه‌ها
۱. انگیزه	۱. مشارکت	۱. میزان مشارکت در کارهای گروهی شهری
		۲. تمایل به مشارکت در اجرا و وضع قوانین
	۲. ادب و نزاکت	۳. ملاحظه‌گری در تاثیر رفتار شهروند بر یکدیگر
		۴. احترام به خواسته‌های هم
	۳. رفتارهای باری گرایانه	۵. کمک و راهنمایی
	۴. حس شهروندی	۶. وظیفه‌شناسی نسبت به شهر و میزان پیروی از مقررات
۲. پاسخ	۵. نوع دوستی	۷. کمک کردن به یکدیگر در عملکردشان در جامعه
	۶. جوانمردی	۸. میزان شکیبایی در مقابل مزاحمت‌های اجتناب ناپذیر و اجحاف‌های حقوق شهروندی بدون گله و شکایتی از هم
		۹. تعهد عاطفی
		۱۰. تعهد هنجاری
	۷. تعهد و وفاداری سازمانی	۱۱. تعهد مستمر
۳. نگرش	۸. ارزش	۱۲. اعتقادات فرد از مفید بودن برای شهر
	۹. هنجارهای ذهنی	۱۳. باورهای نظری
		۱۴. انگیزه برای رعایت حقوق شهروندی
		۱۵. باورهای ذهنی درخصوص نحوه برخورد با الگوهای اجتماعی مختلف
۴. تقویت	۱۰. فضیلت مدنی	۱۶. حمایت از شهر در مقابل یکدیگر، بیان مزایای شهر
	۱۱. حس اجتماعی	۱۷. میزان ایجاد اتحاد و حس مفید بودن
۵. محرک	۱۲. میل مالکیت	۱۸. میزان مالکیت نسبت به شهر
	۱۳. میل تعلق	۱۹. میل حس شهروندی و تعلق به شهر
	۱۴. دانستن	۲۰. میزان آگاهی از قوانین و مقررات و تأثیر بر نوع رفتار
	۱۵. میل دفاع	۲۱. میزان جبه‌گیری شهروندان از حقوق شهروندی در مقابل هم

مأخذ: (یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۹)

پیش از ارزیابی مدل ساختاری، لازم است معناداری وزن رگرسیونی (بار عاملی) سازه‌های مختلف پرسش‌نامه در پیش‌بینی گویه‌های مربوطه، بررسی شده تا از برازندگی مدل‌های اندازه‌گیری و قابل قبول بودن نشان‌گرهای آن‌ها در اندازه‌گیری سازه‌ها اطمینان حاصل شود. این مهم، با استفاده از تکنیک تحلیل عاملی تأییدی (CFA)^۱ و نرم‌افزار AMOS به انجام رسید. سپس هریک از مدل‌های اندازه‌گیری به‌طور جداگانه بررسی شدند و مدل اندازه‌گیری کلی نیز مورد بررسی قرار گرفت. ضمناً قبل از بررسی معناداری بارهای عاملی، شاخص‌های کفایت نمونه‌گیری که از دو شاخص KMO و آزمون بارتلت استفاده شده است، مورد بررسی قرار گرفت. شاخص KMO در دامنه صفر تا یک

قرار دارد. اگر مقدار شاخص نزدیک به یک باشد، داده‌های مورد نظر برای تحلیل عاملی مناسب هستند و در غیر این صورت (معمولاً کمتر از ۰/۵) نتایج تحلیل عاملی برای داده‌های مورد نظر چندان مناسب نمی‌باشند. آزمون بارتلت بررسی می‌کند چه هنگام ماتریس همبستگی، شناخته شده (از نظر ریاضی ماتریس واحد و همانی) است و بنابراین برای شناسایی ساختار (مدل عاملی) نامناسب می‌باشد. اگر سطح معنی‌داری در آزمون بارتلت کوچکتر از ۵ درصد باشد تحلیل عاملی برای شناسایی ساختار مناسب است؛ زیرا فرض شناخته شده بودن ماتریس همبستگی رد می‌شود. طبق نتایج این دو شاخص برای سازه‌های مختلف پرسشنامه نشان می‌دهد که شاخص KMO برای انگیزه ۰/۷۶۸، پاسخ ۰/۶۴۸، نگرش ۰/۷۳۵، تقویت ۰/۵۰۰ و محرک ۰/۶۵۱ می‌باشد. نتایج آزمون بارتلت و KMO نشان می‌دهد، که مقادیر هر دو شاخص در سطح مطلوبی قرار دارند. مقدار معیار KMO برای تمامی متغیرها بیشتر از ۰/۵، و مقدار معناداری آزمون بارتلت نیز کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد، لذا می‌توان از مناسب بودن حجم نمونه جهت انجام تحلیل عاملی اطمینان حاصل کرد.

۳. یافته‌ها

در این بخش پس از جمع‌آوری داده‌های پژوهش، به تجزیه و تحلیل داده‌های به دست آمده از روش‌های آمار توصیفی و آمار استنباطی توأماً استفاده شده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها ابتدا آمار توصیفی مربوط به آزمودنی‌ها و متغیرهای پژوهش و سپس آمار استنباطی مربوط به سوالات ارائه خواهد شد، در این راستا سوالات پژوهش با آزمون‌های معادلات ساختاری تحلیل می‌شوند.

برای شناخت بیشتر متغیرهای مورد بررسی و تلخیص داده‌های جمع‌آوری شده، یافته‌های توصیفی حاصل از بررسی مانند جداول فراوانی جمعیت شناختی، میانگین، انحراف معیار متغیرهای اصلی پژوهش، به شرح ذیل می‌باشد:

تعداد مردان با ۴۳/۵ و زنان با ۵۶/۵ درصد نمونه را تشکیل داده‌اند. افراد دارای شغل رسمی ۲۲/۹ درصد، قراردادی ۵۱/۳ درصد، کارگران ۱۰/۴ درصد و افراد خوداشتغال ۱۵/۴ درصد از حجم گروه نمونه می‌باشند. در خصوص تحصیلات گروه نمونه، افراد با تحصیلات دیپلم و پایین تر ۱۰/۴ درصد، کارشناسی ۴۹/۵ درصد، کارشناسی ارشد ۲۹/۴ درصد و افراد با تحصیلات دکتری ۱۰/۷ درصد از حجم گروه نمونه را تشکیل داده‌اند. متغیرهای اصلی پژوهش به پنج دسته انگیزه، پاسخ، نگرش تقویت و محرک تقسیم‌بندی می‌شوند، که طبق بررسی‌های انجام شده، متغیر انگیزه دارای بیشترین مقدار میانگین و متغیر محرک دارای کمترین مقدار می‌باشد. و کمترین انحراف معیار متعلق به متغیر انگیزه و بیشترین آن مربوط به تقویت می‌باشد.

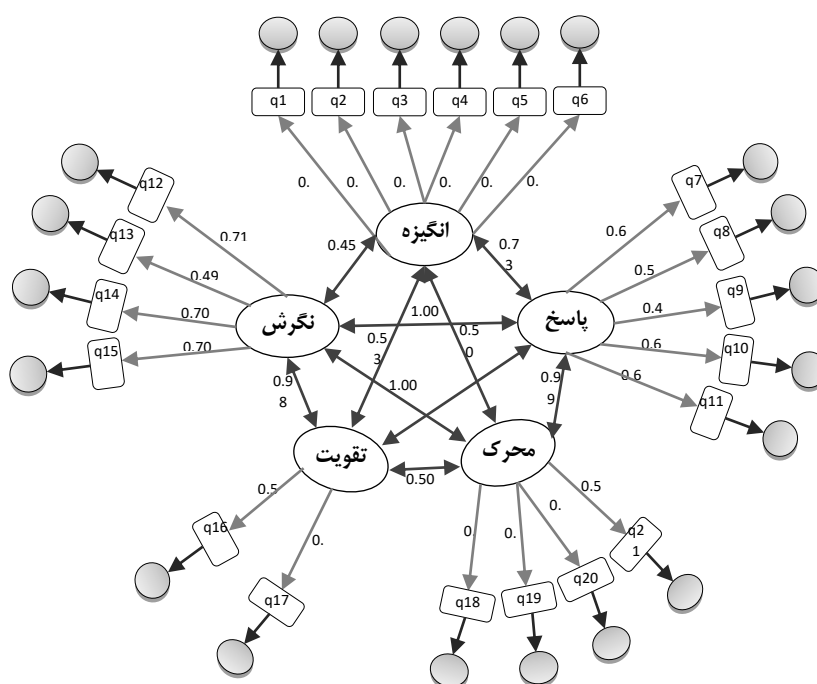
جهت بررسی آمار استنباطی، ماتریس همبستگی متغیرهای پژوهش به شرح جدول (۳) مورد بررسی قرار گرفت. تمامی مقادیر مربوط به سطح معناداری در روابط بین متغیرها کوچکتر از ۰/۰۵ می‌باشد. بنابراین با توجه به جدول (۳) می‌توان نتیجه گرفت بین متغیرها رابطه و همبستگی مثبت وجود دارد.

جدول ۳. ماتریس همبستگی متغیرهای پژوهش

متغیرهای اصلی	انگیزه	پاسخ	نگرش	تقویت	محرک
انگیزه	۱				
پاسخ	۰/۴۳۰	۱			
نگرش	۰/۲۷۸	۰/۷۷۵	۱		
تقویت	۰/۲۸۲	۰/۶۶۷	۰/۶۹۳	۱	
محرک	۰/۲۱۳	۰/۶۶۹	۰/۷۳۶	۰/۷۷۰	۱

مأخذ: (یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۹)

همان‌طور که در شکل (۱) نشان داده شده است در مدل تحلیل عاملی برازش یافته بار عاملی تمامی گویه‌ها در سطح اطمینان ۰/۹۵ معنادار است و مقدار تمامی آن‌ها از ۰/۳ بیشتر است. بنابراین هیچ‌کدام از گویه‌های پرسش‌نامه حذف نشدند. مبنای معناداری گویه‌ها این است که سطح معناداری برای آن‌ها زیر ۰/۰۵ باشد. لذا در نهایت، ۲۱ گویه از پرسش‌نامه، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

شکل ۱. برازش یافته بار عاملی تمامی گویه‌ها

در شکل (۱) متغیر انگیزه Q4 دارای بالاترین بار عاملی می‌باشند. و نشان می‌دهد که مهمترین عامل انگیزه شهروندان شهر مشهد جهت میزان احترام به خواسته های یکدیگر می‌باشد. در متغیر پاسخ Q11 از همه بیشتر می‌باشد که مربوط به میزان تمایل به مشارکت در موضوعات شهری با مدیران و برنامه ریزان شهری می‌باشد که نشان دهنده تمایل شهروندان به شرکت در تصمیمات شهری می‌باشد. و در متغیر نگرش Q12 دارای بار عاملی بالایی می‌باشد که میزان مفید بودن شهروندان را نشان می‌دهد که اهمیت بالایی دارد. در متغیر تقویت Q17 بیشترین بار عاملی را دارد که میزان حس اتحاد شهروندان در موضوعات شهری را نشان می‌دهد. و در متغیر محرک Q18 بیشترین بار عاملی را دارد که میزان حس مالکیت و تعصب نسبت به شهر مشهد را نشان می‌دهد. لذا با توجه به نتایج به دست آمده می‌توان گفت ویژگی‌هایی از جمله (ملاحظه گری در نوع رفتار، مشارکت مستمر، مفید بودن، اتحاد و مالکیت) مهمترین عامل در نوع رفتار شهروند سازمانی شهر مقصد می‌باشد، لذا مدیران و برنامه‌ریزان شهر مشهد بایستی با در نظر گرفتن خواسته‌های شهروند سازمانی به ایجاد حس همکاری و مشارکت به اتحاد بیشتر و برقراری حس مفید بودن برای شهر مشهد، به برنامه‌ریزی و طراحی شهری بپردازند.

همچنین شاخص‌های برازش مدل CFA به همراه مقادیر مطلوب آن‌ها در جدول (۴) ارائه شده است. این شاخص‌ها نشان از برازش مطلوب مدل‌های اندازه‌گیری داشته و معناداری بارهای عاملی هر متغیر مشاهده شده به متغیر مکنون مربوطه را مورد تأیید قرار می‌دهد.

جدول ۴. شاخص‌های برازش مدل‌های تحلیل عاملی تأییدی

نام شاخص	نماد	مقدار قابل قبول	مقدار ایده ال	مدل اندازه گیری
سطح معناداری	P	< 0.05	-	۰/۰۰۰
درجه آزادی	(df)	-	-	۷۶۰
کای اسکوتر	(χ^2)	$2 df \leq \chi^2 \leq 3 df$	$0 \leq \chi^2 \leq 2 df$	۱۳۶۶/۹
کای اسکوتر بهینه شده	(χ^2 / df)	$2 < \chi^2 / df \leq 3$	$0 \leq \chi^2 / df \leq 2$	۱/۷۹۷
نیکویی برازش	(GFI)	$0.80 \leq GFI < 0.90$	$0.90 \leq GFI \leq 1.00$	۰/۸۰۶
ریشه میانگین مربعات باقی مانده	(RMR)	$0 < RMR \leq 0.1$	$0 \leq RMR \leq 0.05$	۰/۰۷۲
شاخص برازش تطبیقی	(CFI)	$0.90 \leq CFI < 0.97$	$0.8 \leq CFI \leq 1.00$	۰/۸۱۴
شاخص نیکویی برازش ایجازی	(PGFI)	$0.50 \leq PGFI < 0.60$	$0.60 \leq PGFI \leq 1$	۰/۵۹۵
شاخص برازش ایجازی هنجار شده	(PNFI)	$0.50 \leq PNFI < 0.60$	$0.60 \leq PNFI \leq 1$	۰/۵۶۰

مأخذ: (یافته های پژوهش، ۱۳۹۹)

یکی از شاخص‌های عمومی شاخص کای اسکوتر بهنجار یا نسبی است که از تقسیم ساده مقدار کای اسکوتر به درجه‌ی آزادی مدل محاسبه می‌شود و اغلب مقادیر بین ۱ تا ۳ را برای این شاخص قابل قبول می‌دانند. همان‌طور که در جدول (۴) مشاهده می‌شود این مقدار برای مدل مورد نظر ۱/۷۹۷ است که مقداری مناسب و قابل قبول است.

شاخص GFI یکی از شاخص‌های تطبیقی است که مقدار بیش‌تر از $0/8$ برای این مقدار نشان از برازش خوب مدل توسط داده‌ها دارد. مقدار GFI برای مدل $0/806$ بدست آمد که نشان از برازش خوب مدل دارد. ماتریس باقی مانده‌ی یکی از ماتریس‌های معمولی است که هم می‌تواند برای ارزیابی برازش کلی (مدل تدوین شده) و هم برای برازش جزئی (پارامترها تعریف شده بین دو متغیر) مورد استفاده قرار گیرد. ریشه‌ی دوم میانگین مربعات باقی مانده یا RMR برای مدل مذکور $0/072$ که برای مدل مقداری مطلوب است.

شاخص برازش تطبیقی یا CFI یکی از شاخص‌های تطبیقی است که مقادیر بین $0/7$ تا $0/97$ به عنوان قابل قبول بودن و مقادیر بالاتر از $0/97$ برای این شاخص به عنوان برازش بسیار خوب داده‌ها به مدل تفسیر می‌شود. مقدار CFI برای مدل مذکور $0/814$ که با توجه به اینکه بین $0/7$ تا $0/97$ می‌باشد می‌توان گفت که داده‌ها به طور بسیار مناسبی برازش یافته‌اند یا از مدل استقلال، فاصله و به یک مدل اشباع نزدیک می‌شود.

با توجه به مطالب بالا و شاخص‌های کمی برازش می‌توان نتیجه گرفت که مدل نظری مربوط به مدل نظری تحقیق مدلی قابل قبول است، پس حال می‌توان به روابط درون مدل و مقادیر ضریب رگرسیونی بین متغیرهای پنهان پرداخت. برای آزمون فرضیه از شاخص جزئی (p-value) و عدد معناداری استفاده شده است و شرط معنادار بودن یک رابطه این است که مقدار شاخص اول (p-value) برای رابطه مورد نظر کم‌تر از $0/05$ و یا مقدار شاخص دوم (t-value) از $\pm 1/96$ بیشتر باشد.

۳.۱. بررسی و آزمون مؤلفه‌های رفتار شهروند سازمانی

با توجه به انتخاب طیف لیکرت برای سوالات تشکیل دهنده متغیرهای مورد بررسی، باید مقادیر حاصل از نظرات پاسخ‌گویان را مورد بررسی قرار داد تا روشن شود که آیا میانگین پاسخ‌های ایشان به طور متوسط با مقدار ۳ (عدد وسط طیف لیکرت که برای کل پرسشنامه یکسان‌سازی شده است) تفاوت معناداری دارد یا خیر؟ بنابراین، از آزمون مقایسه میانگین تک نمونه‌ای استفاده شده است. قابل به ذکر است جهت بررسی نرمال بودن داده‌ها از آزمون کلموگروف اسمیرنوف استفاده شده است که برای ۳۸۴ پرسشنامه در سطح معناداری $0/000$ ، آماره آزمون $0/105$ می‌باشد. در آزمون کلموگروف-اسمیرنوف فرضیه‌های مورد بررسی H_0 (مشاهدات از توزیع نرمال پیروی می‌کنند) و H_1 (مشاهدات از توزیع نرمال پیروی نمی‌کنند) می‌باشد، بنابراین با توجه به اینکه سطح معناداری آزمون در تمام متغیرها بیشتر از $0/05$ می‌باشد فرضیه نرمال بودن مشاهدات (فرض صفر) رد نمی‌شود. در نتیجه از آزمون‌های پارامتریک استفاده می‌شود.

برای بررسی متغیرهای اصلی (انگیزه، پاسخ، نگرش، تقویت و محرک) در رفتار شهروند سازمانی، میانگین تمامی مؤلفه‌ها با میانگین جامعه که برابر با ۳ است، مورد مقایسه قرار گرفتند. نتایج به دست آمده از جدول (۵)، نشان می‌دهند که در بررسی متغیرها در رفتار شهروند سازمانی آماره t محاسبه شده در سطح $0/001$ معنادار می‌باشند (p-value < 0/05). بنابراین با توجه به نتایج می‌توان گفت متغیرهای (انگیزه، پاسخ، نگرش، تقویت و محرک) بعنوان مؤلفه‌های رفتار شهروند سازمانی در نظام برنامه‌ریزی شهری می‌باشد.

جدول ۵. نتایج آزمون t تک نمونه‌ای برای تعیین وضعیت موجود مؤلفه انگیزه

متغیرهای پنهان	مؤلفه ها	آماره آزمون t	درجه آزادی	سطح معناداری	اختلاف	
					میانگین	فاصله اطمینان ۹۵٪ کران پایین کران بالا
مشارکت	q1= کارگروهمی	۶۹/۰۷	۳۸۳	۰/۰۰	۳/۹۲	۳/۸۱ ۴/۰۴
	q2= اجرا و وضع قوانین	۶۹/۳۲	۳۸۳	۰/۰۰	۳/۹۸	۳/۸۷ ۴/۱۰
ادب و نزاکت	q3= احترام به خواسته های دیگران	۸۳/۳۶	۳۸۳	۰/۰۰	۳/۸۶	۳/۷۷ ۳/۹۵
	q4= ملاحظه گری در نوع رفتار	۸۴/۷۶	۳۸۳	۰/۰۰	۳/۸۱	۳/۷۲ ۳/۹۰
رفتار یاری گرایانه	q5= کمک و راهنمایی	۷۹/۹۹	۳۸۳	۰/۰۰	۳/۷۷	۳/۶۸ ۳/۸۷
حس شهروندی	q6= وظیفه شناسی	۶۸/۷۱	۳۸۳	۰/۰۰	۳/۶۵	۳/۵۵ ۳/۷۶

مأخذ: (یافته های پژوهش، ۱۳۹۹)

طبق نتایج بدست آمده تمایل شهروند سازمانی به همکاری در اجرا و وضع قوانین با بالاترین اختلاف میانگین می باشد و میزان وظیفه شناسی نسبت به شهر و قوانین شهری در پایین ترین اختلاف میانگین می باشد و این موضوع بیانگر این می باشد که شهروند سازمانی تمایل به برقراری مشارکت با برنامه ریزان و مدیران شهری دارند، اما از طرفی دیگر به دلیل عدم وجود مشارکت در برنامه های شهری حس شهروند سازمانی بسیار کم رنگ شده است و این عامل بدلیل عدم وجود مشارکت پذیری شهروندان می باشد.

جدول ۶. نتایج آزمون t تک نمونه‌ای برای تعیین وضعیت موجود مؤلفه پاسخ

متغیرهای پنهان	مؤلفه ها	آماره آزمون t	درجه آزادی	سطح معناداری	اختلاف	
					میانگین	فاصله اطمینان ۹۵٪ کران پایین کران بالا
نوع دوستی	q7= کمک کردن	۶۲/۸۲	۳۸۳	۰/۰۰	۳/۵۱	۳/۴۰ ۳/۶۲
جوانمردی	q8= صبر و شکیبایی	۶۹/۵۶	۳۸۳	۰/۰۰	۳/۳۳	۳/۲۳ ۳/۴۲
تعهد و وفاداری سازمانی	q9= عاطفی	۷۹/۲۵	۳۸۳	۰/۰۰	۳/۷۲	۳/۶۳ ۳/۸۲
	q10= هنجاری	۷۸/۴۶	۳۸۳	۰/۰۰	۳/۶۵	۳/۵۶ ۳/۷۵
	q11= مستمر	۳۶/۱۷	۳۸۳	۰/۰۰	۲/۶۶	۲/۵۲ ۲/۸۱

مأخذ: (یافته های پژوهش، ۱۳۹۹)

با توجه به جدول (۶) اختلاف میانگین در میزان حس دلبستگی شهروندان به ارزش های معنوی و مذهبی (تعهد و وفاداری عاطفی) در بالاترین متغیر پاسخ قرار دارد و تمایل به ادامه مشارکت در موضوعات شهری با مدیران و برنامه ریزان شهری (تعهد و وفاداری مستمر) دارای پایین ترین اختلاف میانگین می باشد.

جدول ۷. نتایج آزمون t تک نمونه‌ای برای تعیین وضعیت موجود مؤلفه نگرش

متغیرهای پنهان	مؤلفه ها	آماره آزمون t	درجه آزادی	سطح معناداری	اختلاف میانگین	فاصله اطمینان ۹۵٪	
						کران بالا	کران پایین
ارزش	q12= مفید بودن	۴۷/۹۶	۳۸۳	۰/۰۰	۲/۸۲	۲/۷۰	۲/۹۴
هنجارهای ذهنی	q13= باورهای نظری	۶۸/۶۰	۳۸۳	۰/۰۰	۳/۵۱	۳/۴۰	۳/۶۱
	q14= رعایت حقوق	۵۴/۷۹	۳۸۳	۰/۰۰	۳/۲۷	۳/۱۵	۳/۳۹
	q15= باورهای ذهنی	۵۷/۷۰	۳۸۳	۰/۰۰	۳/۱۸	۳/۰۷	۳/۲۹

مأخذ: (یافته های پژوهش، ۱۳۹۹)

طبق نتایج جدول (۷)، اختلاف میانگین در حس مفید بودن شهروند سازمانی بسیار پایین می‌باشد و باور نظری شهروند سازمانی به برخی رفتارهای احتمالی تأثیر گذار بر شهر مشهد دارای بالاترین میزان اختلاف میانگین می باشد. لذا مدیران و برنامه ریزان با توجه به تأثیر رفتار در شهر و حس عدم مفید بودن شهروندان در شهر بایستی مد نظر واقع شود.

جدول ۸. نتایج آزمون t تک نمونه‌ای برای تعیین وضعیت موجود مؤلفه تقویت

متغیرهای پنهان	مؤلفه ها	آماره آزمون t	درجه آزادی	سطح معناداری	اختلاف میانگین	فاصله اطمینان ۹۵٪	
						کران بالا	کران پایین
فضیلت مدنی	q16= حمایت از شهر	۷۴/۶۰	۳۸۳	۰/۰۰	۳/۷۱	۳/۶۲	۳/۸۱
حس اجتماعی	q17= اتحاد و مفید بودن	۵۴/۱۴	۳۸۳	۰/۰۰	۲/۹۹	۲/۸۹	۳/۱۰

مأخذ: (یافته های پژوهش، ۱۳۹۹)

طبق نتایج جدول (۸)، میزان حمایت شهروند سازمانی از مزایای شهر خود بالا می‌باشد اما حس اتحاد و مفید بودن در میان خود شهروند سازمانی در شهر مشهد پایین است که با برنامه‌ریزی صحیح می‌توان به تقویت این امر مهم که بازخورد بر اجرای برنامه‌های برنامه‌ریزان شهری دارد پرداخت.

جدول ۹. نتایج آزمون t تک نمونه‌ای برای تعیین وضعیت موجود مؤلفه محرک

متغیر های پنهان	مؤلفه ها	آماره آزمون t	درجه آزادی	سطح معناداری	اختلاف میانگین	فاصله اطمینان ۹۵٪	
						کران بالا	کران پایین
میل مالکیت	q18= مالکیت شهر	۷۰/۴۳	۳۸۳	۰/۰۰	۳/۳۶	۳/۲۶	۳/۴۵
میل تعلق	q19= حس شهروندی	۶۷/۲۳	۳۸۳	۰/۰۰	۳/۶۷	۳/۵۶	۳/۷۸
دانستن	q20= آگاهی از قوانین	۳۷/۴۱	۳۸۳	۰/۰۰	۲/۴۴	۲/۳۱	۲/۵۷
میل دفاع	q21= دفاع از حقوق شهروندی	۶۳/۸۹	۳۸۳	۰/۰۰	۳/۲۸	۳/۱۸	۳/۳۸

مأخذ: (یافته های پژوهش، ۱۳۹۹)

با توجه به جدول (۹) اختلاف میانگین آگاهی شهروندان از قوانین بسیار پایین می‌باشد و در میزان تعلق به شهر مشهد بالا می‌باشد که به عنوان نقطه قوت برای برنامه ریزان و مدیران شهری محسوب می‌باشد.

۳.۲. اولویت‌بندی مؤلفه‌های رفتاری شهروند سازمانی در برنامه‌ریزی شهری

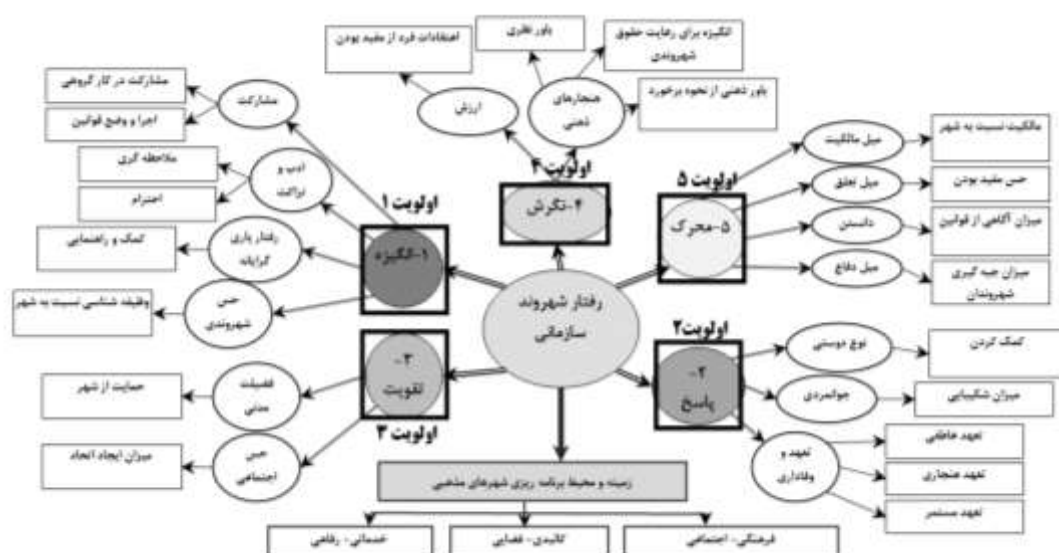
با توجه به یافته‌های پژوهش مقدار سطح معناداری آزمون فریدمن برای رتبه‌بندی، از ۳۸۴ پرسشنامه، ۰/۰۰۱ است، که کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد، بنابراین فرض صفر تأیید نمی‌شود و می‌توان گفت که متغیرهای پژوهش رتبه‌های یکسانی ندارند و می‌توان آن‌ها را اولویت‌بندی کرد. و قابل به ذکر است درجه آزادی ۴ و آماره آزمون ۳۱۲/۹۷۷ می‌باشد. باتوجه به نتایج حاصل از آزمون فریدمن برای رتبه‌بندی، رتبه اول متغیر انگیزه، دوم متغیر پاسخ، سوم متغیر تقویت، چهارم متغیر نگرش و پنجم متغیر محرک به ترتیب با میانگین رتبه‌های ۳/۹۸، ۳/۲۱، ۳/۰۵، ۲/۴۲ و ۲/۳۴ رتبه‌بندی می‌شوند.

۴. بحث

با توجه به یافته‌های این پژوهش و شکل (۳)، میان انگیزه، نگرش، پاسخ، تقویت و محرک ارتباط معناداری وجود دارد که بر نوع رفتار شهروند سازمانی مؤثر می‌باشد. که با یافته‌های پژوهش عطایی، علی نژاد و رحمانی (۱۳۹۴) که به بیان ارتباط معنادار میان بهره‌وری نیروی انسانی (توانایی، انگیزش، همکاری و مشارکت، بازخورد عملکرد، خلاقیت و نوآوری، نظم و ترتیب و رضایت) و رفتار شهروند سازمانی می‌پردازد، مطابقت دارد. و طبق اولویت‌بندی انجام شده در میان متغیرهای اصلی پژوهش، انگیزه به عنوان مؤثرترین عامل تأثیر گذار بر رفتار شهروند سازمانی ارزیابی شد، که فینکلستاین^۱ (۲۰۰۶) در مطالعات خود دریافت که رفتار شهروند سازمانی معطوف به فرد با انگیزه ارزش‌های اجتماع یار و رفتار شهروندی معطوف به سازمان با انگیزه علاقه به سازمان رابطه مؤثری دارند. با توجه به اینکه متغیر پاسخ به عنوان دومین متغیر مهم از میان متغیرهای اصلی پژوهش می‌باشد و بیانگر میزان رضایت و تعهد شهروند سازمانی نسبت به شهرشان می‌باشد با مطالعات کوهن^۲ (۲۰۰۶)، که نتایج وی حاکی از وجود رابطه مثبت بین تعهد سازمانی و رفتارهای شهروند سازمانی بود و مطالعات هانگ و لاین^۳ (۲۰۰۸) و بناپارت^۴ (۲۰۰۸) که دریافتند، تعهد سازمانی تأثیر مثبت بر رفتارهای شهروند سازمانی دارد. طبق یافته‌های پژوهش می‌توان پیشنهادها و راهکارهای اجرایی اصلاح چالش‌های موجود در رابطه با موضوع پژوهش را به چهار دسته عمده به شرح ذیل تقسیم‌بندی نمود:

1. Finkelstein
2. Cohen
3. Hang and line
4. Bonaparte

۱. در زمینه مدیریت، تهیه و تدوین طرح‌های جامع و تفصیلی شهر مشهد براساس انگیزه و نگرش شهروند سازمانی. همسو شدن برنامه‌ها و سیاست‌های برنامه‌ریزی شهری با رفتارهای شهروند سازمانی.
۲. وضع قوانین و مقررات مرتبط با رفتار شهروند سازمانی در شهر مشهد صورت گیرد.
۳. ایجاد بسترهای مشارکت‌پذیری و برنامه‌ریزی ارتباطی برای شهروند سازمانی در طرح‌ها و برنامه‌ریزی‌های شهری که منجر به اجرای سریع تر طرح‌های شهری و برقراری حس اتحاد و مفید بودن در شهروند سازمانی می‌شود
۴. سیاست‌گذاری معطوف به ارتقاء آگاهی شهروندان از قوانین و مقررات شهری منجر به افزایش حس شهروندی و دفاع از حقوق شهروندی می‌شود که نتیجه آن می‌تواند منجر به شکل‌گیری نظم و ایجاد احترام به شهروند سازمانی شود.

شکل ۳. اولیت‌بندی مؤلفه‌های رفتار شهروند سازمانی در نظام برنامه‌ریزی شهری

۵. نتیجه‌گیری

شهر، پدیده‌ای فراتر از کالبد ظاهری است. ابعاد اجتماعی و فرهنگی هر شهر به عنوان بعد پنهان در برنامه‌ریزی‌های شهری به شمار می‌روند که به دلیل ماهیت غیرکالبدی و دشواری شناخت و درک، همواره در عرصه‌های نظریه‌پردازی و عملی مورد کم توجهی واقع شده‌اند. رفتارهای شهروند سازمانی به عنوان یکی از مفاهیم جدید مدیریت رفتار سازمانی است، که بر رفتارهای فراتر از کارآمدی تأکید می‌کند و در فرآیند سازمانی و تبدیل محیط شهری به محیط پویا و کارآمد، نقشی تعیین کننده دارد. اندیشمندان علوم رفتاری، عوامل زیادی را در ارتقای رفتارهای شهروند سازمانی دخیل می‌دانند که از جمله مهمترین آن‌ها انگیزه و رضایت و تعهد شهروند سازمانی که در این پژوهش تحت عنوان پاسخ

مطرح می‌باشد. پژوهش حاضر به بررسی و شناخت رفتارهای شهروند سازمانی در شهر مشهد پرداخته است. نتایج حاصل از بررسی‌ها پنج متغیر انگیزه، پاسخ، تقویت، نگرش و محرک به عنوان متغیرهای اصلی رفتار شهروند سازمانی شناخته شدند، که طبق بررسی ماتریس همبستگی ارتباط معناداری میان متغیرهای اصلی پژوهش وجود دارند. و براساس نتایج آزمون فریدمن، متغیر انگیزه و پاسخ در اولویت بالاتری نسبت به سایر متغیرها وجود دارد و بیانگر این موضوع است، در اولویت‌بندی مؤلفه‌های رفتاری شهروند سازمانی در نظام برنامه‌ریزی شهری، مدیران و برنامه‌ریزان شهری باید انگیزه شهروندان در شهر مشهد را در برنامه‌ریزی‌های شهری مد نظر داشته باشد، چون بر پاسخ دهی شهروندان که میزان تعهد و رضایت شهروندی از شهر مشهد می‌باشد تأثیرگذار است. لذا لزوم برقراری برنامه‌ریزی ارتباطی در برنامه‌ریزی‌های شهری ضروری است که منجر به تدوین و تدقیق قوانین و مقررات با هدف فراهم آمدن امکان تعامل و ارتباط هرچه بیش‌تر کاربران و کارگزاران امور شهری در هر جامعه از دیگر الزامات فراهم آمدن شرایط تعامل و ارتباط متقابل برای دستیابی به توافق می‌باشد. و فراهم شدن زمینه‌های مردمی لازم میان استفاده کنندگان برای تعامل و ارتباط هرچه بیش‌تر با یکدیگر و با کارگزاران امور شهری، این امر خود مستلزم بالا رفتن فرهنگ ارتباطی میان مردم، افزایش آگاهی از حقوق و وظایف شهروندی و گسترش آموزش فنون برقراری ارتباط مؤثر است. فراهم شدن زمینه‌های تخصصی لازم در میان کارگزاران امور شهری اعم از کارشناسان (برنامه‌ریزان و طراحان) و مسئولین شهری از جمله این موارد هستند.

هر پژوهش علمی با محدودیت‌هایی روبه‌رو می‌باشد که در قسمت‌های مختلف پژوهش نمود پیدا می‌کنند. این پژوهش با محدودیت‌هایی روبه‌رو می‌باشد که به شرح زیر عنوان شده است:

اول، با توجه به اینکه شهرهای مذهبی دارای شهروند سازمانی با فرهنگ‌های مختلف می‌باشند و شهر مشهد دارای ساکنین غیر مشهدی است، لذا این پژوهش بدون توجه به این موضوع مورد پرسش قرار گرفته است، بنابراین در پژوهش‌های آینده پیشنهاد می‌شود، این موضوع به تفکیک جداگانه مورد بررسی و مقایسه قرار گیرد. دوم، پژوهش بدلیل استفاده از پرسشنامه نگرش و نظر افراد مورد سنجش واقع شده است نه براساس واقعیت. یعنی این واقعیت وجود دارد که نظر پاسخ دهندگان براساس واقعیت نباشد. سوم، ناشی از مقیاس درجه‌بندی لیکرت است که تمایل به پاسخ متوسط را در پاسخ‌دهندگان ایجاد می‌کند.

کتاب نامه

۱. احمدی، ف.، محمدی، ا.، و فرجی، ب. (۱۳۹۱). بررسی رابطه بین رفتار شهروندی سازمانی، مدیریت کیفیت جامع و عملکرد شرکت‌های صنعتی استان تهران. *پژوهش‌های مدیریت عمومی*، ۱۶، ۹۹-۱۱۷.
۲. پاکزاد، ج.، و بزرگ، ح. (۱۳۹۱). *الفبای روانشناسی محیط برای طراحان*. تهران: نشر آرمان‌شهر.
۳. ثقه الاسلامی، ع.ا.، و روحی میرآبادی، ز. (۱۳۹۹). تحلیل فضاهای شهری پیرامون مکان‌های مقدس در ارتباط با نیازها و الگوهای رفتاری زائران، مورد مطالعاتی: خیابان امام رضا (ع) شهر مشهد. *فصلنامه معماری و شهرسازی آرمان‌شهر*، ۳۲، ۲۰۵-۲۱۸.
۴. رحمانی، م. (۱۳۹۰). ابعاد رفتار شهروند سازمانی از دیدگاه اسلام. *نشریه علمی دانش انتظامی مازندران*، ۴، ۸۱-۹۲.
۵. رودساز، ح.، رضایی‌منش، ب.، و توکلی، ش. (۱۳۹۱). تأثیر رفتار شهروند سازمانی بر مزیت رقابتی. *فصلنامه مطالعات مدیریت (بهبود و تحول)*، ۶۱، ۱۰۹-۱۳۴.
۶. زارعی‌متین، ح.، جندقی، غ.ر.، و توره، ن. (۱۳۸۵). شناخت عوامل رفتار شهروند سازمانی و ارتباط آن با عملکرد سازمانی. *فرهنگ مدیریت*، ۱۲، ۳۱-۶۳.
۷. سهرابی‌زاده، س.، باستانی، پ.، و روانگرد، ر. (۱۳۸۹). بررسی عوامل تأثیرگذار بر رفتار شهروند سازمانی در کارکنان حوزه ستادی دانشگاه علوم پزشکی شیراز در سال ۱۳۸۸. *فصلنامه بیمارستان*، ۳۴، ۷۵-۸۲.
۸. سیدی، ا.، و ایزدی، س. (۱۳۹۲). فرهنگ سازمان و تأثیر آن بر عملکرد رفتار شهروندی. *ماهنامه اجتماعی، اقتصادی، علمی و فرهنگی کار و جامعه*، ۱۵۹، ۱۱-۱۶.
۹. صنوبری، م. (۱۳۸۷). رفتار شهروندی سازمانی (مفاهیم، تعاریف، ابعاد و عوامل مؤثر بر آن). *ماهنامه توسعه انسانی پلیس*، ۵(۱۶)، ۷۹-۹۹.
۱۰. طبرسا، غ.ع.، و رامین مهر، ح. (۱۳۸۹). ارائه مدل رفتار شهروندی سازمانی. *نشریه چشم‌انداز مدیریت دولتی*، ۱(۳)، ۱۰۳-۱۱۷.
۱۱. عطایی، م.، علی‌نژاد، ع.ر.، و رحمانی، ن. (۱۳۹۴). بررسی ارتباط بهره‌وری نیروی انسانی و رفتار شهروندی سازمانی در دانشگاه آزاد قزوین. *مجله مدیریت توسعه و تحول*، ۲۱، ۱-۱۰.
۱۲. علی‌نژاد، ع.ر.، کاظمی، ا.، و پیشاهنگ بناب، م. (۱۳۹۳). بررسی ارتباط میان رفتار شهروند سازمانی و عملکرد کارکنان. *فصلنامه مطالعات مدیریت (بهبود و تحول)*، ۷۴، ۷۳-۹۸.
۱۳. کاظمیان، غ.ر.، و میر عابدینی، ز. (۱۳۹۰). آسیب‌شناسی مدیریت یکپارچه شهری در تهران از منظر سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری شهری. *نشریه هنرهای زیبا- معماری و شهرسازی*، ۴، ۲۷-۳۸.
۱۴. میری، ع.ر.، روزبهبانی، ع.، و محلاتی، ت. (۱۳۹۳). شناسایی و رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر توسعه رفتار شهروند سازمانی. *فصلنامه مطالعات منابع انسانی*، ۱۲، ۱۴۳-۱۶۳.

15. Bienstock, C.C., Demoranville, W. C. & Smith, K. R. (2003). Organizational citizenship behavior and service quality. *Journal of services marketing*, 17(4), 357-378.
16. Bolino, M. C., & Grant, A. M. (2016). The bright side of being prosocial at work, and the dark side, too: a review and agenda for research on other-oriented motives, behavior, and impact in organizations. *Acad. Manage. Ann.*, 10, 599–670.
17. Bolino, M. C., Turnley, W. H. & Bloodgood, J. M. (2002). Citizenship behavior and the creation of social capital in organizations. *Academy of Management Review*, 27(4), 505-522.
18. Castro, C. B., Armario, E. M., & Ruiz, D. M. (2004). The Influence of Employee Organizational Citizenship Behavior on Customer Loyalty. *International Journal of Service Industry Management*, 15(1), 27-53.
19. Cheng, B. Sh., Jiang, D. Yu. & Riley, J. H. (2003). Organizational commitment, supervisory commitment, and employee outcomes in the Chinese context: proximal hypothesis or global hypothesis? *Journal of Organizational Behavior*, 24(3), 313-334.
20. Cohen, A. & Kol, Y. (2004). Professionalism and organizational Citizenship behavior an empirical examination among Isra. *Journal of Managerial Psychology*, 19(4), 386-405.
21. George. M., J. & Jones. R., G. (2012). *Understanding and managing organizational behavior*. New Jersey: Publishing as Prentice Hall.
22. Jones, G. R., (2007). *Organizational theory, design, and change: Text and cases*. 5th ed. (Upper Saddle River), New Jersey: Prentice Hall.
23. Koslowsky, M., & Pindek, S. (2011). *Impression management: influencing perceptions of self,* in *Theories in social psychology*. ed. D. Chadee, Hoboken, New Jersey: Wiley-Blackwell.
24. Kwantes, C. T. (2003). Organizational citizenship and withdrawal behaviors in USA and India. *International Journal of Cross Cultural Management*, 3(1), 5-26.
25. Lang, J. (1987). *Creating Architectural Theory: The role of behavioral sciences in environmental design*. New York: Van Nostrand Reinhold Company.
26. Markoczy, L., & Xin, K. (2004). *The virtues of omission in Organizational citizenship behavior*. Sanfrancisco: university of California.
27. Organ, D. W. (1988). *Organizational citizenship behavior: The good soldier syndrome*. Washengton D. C.: American Psychological Association.
28. Su-Jung Lin, R. & Hsiao, J. K. (2014). The relationships between transformational leadership, knowledge sharing, trust and organizational citizenship behavior. *International Journal of Innovation, Management and Technology*, 5(3), 171-174.
29. Turnipseed, D.L., & Rassuli, A. (2005). Performance perceptions of organizational citizenship behaviors at work: a bi-level study among managers and employees. *British Journal of Management*, 16, 231-244.
30. Yaakobi, E., & Weisberg, J. (2020). Organizational citizenship behavior predicts quality, creativity, and efficiency performance: The roles of occupational and collective efficacies. *International Journal of Prosocial Behavior and Performance*, 11(758), 1-18.

تحلیل عملکردی کنشگران شهری در ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی با مدل چند موضوع- چند بازیگر (مطالعه موردی: محله اسلام‌آباد شهر زنجان)

محمد تقی حیدری (استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران)

mt.heydari@znu.ac.ir

ثریا نصیری (دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه اردبیل، اردبیل، ایران)

m.nasiri3020@gmail.com

یعقوب حق‌ی (دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تهران، تهران، ایران، نویسنده مسئول)

haghi.yaghob2015@gmail.com

سعید محرمی (دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران)

moharramisaeed69@gmail.com

تاریخ تصویب: ۱۴۰۰/۰۶/۰۶

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۱/۱۰

صص ۳۹-۵۸

چکیده

موضوع اسکان غیررسمی، یک پدیده چندبعدی و سیستماتیک است که ناشی از سازوکار و روابط متقابل کنشگران عوامل پنهان و آشکار اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و مدیریتی است. با این رویکرد نوشتار حاضر با روش توصیفی-تحلیلی، به دنبال تحلیل نقش کنشگران تأثیرگذار در ساماندهی سکونتگاه غیررسمی محله اسلام‌آباد با مدل مکتور در شهر زنجان است. گردآوری داده‌ها با روش کتابخانه‌ای و میدانی انجام شد. جامعه آماری شامل گروه متخصصین و نخبگان شهرسازی در شهر زنجان است که با روش نمونه‌گیری گلوله برفی، ۲۵ نمونه انتخاب شد. برای تحلیل داده‌ها از رویکرد تحلیل عاملی، مدل معادلات ساختاری و مدل چندموضوع-چند بازیگر با کمک نرم‌افزارهای SPSS و Lisrel و Mactor استفاده شد. طبق مدل معادلات ساختاری کنشگران بیشترین روابط علی را با شاخص زیست‌محیطی با ضریب ۷/۰۵ و کمترین روابط را با شاخص کالبدی با ضریب ۳/۱۲ داشته‌اند. طبق مدل چندموضوع-چند بازیگر، عامل اصلی ساماندهی اسکان غیررسمی محله اسلام‌آباد، مثلث روابط بین شهرداری-ساکنین محله و نهادهای محلی است و محوریت اصلی نیز با شهرداری می‌باشد. با توجه به جایگاه شهرداری در کنشگری شهری این محلات باید در نظر داشت اولویت دادن به تأمین منافع انحصاری نهفته در نوسازی تک بنا که بر سوداگری زمین و مسکن شهری را دامن می‌زند و با قرار گرفتن این موارد در کنار وظایف مانده دولت و نهادهای بخش عمومی مثل شهرداری و غفلت از تعهدات خود در قبال این محلات، علاوه بر القا و تشدید فرسودگی، سبب حضور بیشتر غیررسمی شدن فضا خواهند شد.

کلیدواژه‌ها: اسکان غیررسمی، ساماندهی، شهر زنجان، کنشگران، مکتور.

۱. مقدمه

سکونتگاه خودرو و نابسامان با اجتماعات آلونکی که از آن به عنوان اسکان غیررسمی یاد می شود (صرافی، ۱۳۸۱، ص. ۵)؛ را نمی توان به یک پدیده یا رویداد اجتماعی و اقتصادی و... منتسب کرد. چراکه موضوع اسکان غیررسمی و متعاقب آن شکل گیری محله های ناکارآمد شهری، یک پدیده چندبعدی و سیستماتیک است که ناشی از سازوکار و روابط متقابل عوامل پنهان و آشکار اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و مدیریتی می باشد (نصر اصفهانی و همکاران، ۱۳۹۵، ص. ۴). به طور کلی، علاوه بر ظرفیت های اجتماعی- اقتصادی موجود در بافت اجتماعی ساکنین سکونتگاه های غیررسمی، بی توجهی مدیران شهری در توسعه برنامه های کالبدی و عمرانی و همچنین، ضعف فعالیت های نهادهای مدنی و اجتماعی- فرهنگی، نیز به تداوم این وضعیت در سکونتگاه های غیررسمی کمک می کند (بیرد^۱، ۲۰۱۳، ص. ۶۰۸). لذا بررسی و تبیین سازوکارهای مؤثر بر شکل گیری و تداوم سکونتگاه های غیررسمی، می تواند در قالب نقش و عملکرد کنشگران شهری، نمود بهتری پیدا کند. در حقیقت چالش های موجود در مناطق حاشیه نشین و فقیر شهری تنها با پول و مسائل کالبدی امکان پذیر نیست، بلکه مهم ترین راهکار برای حل این مشکلات تغییر در ساختارهای رفتاری و کارکردی کنشگران از جمله و روابط مردم و مدیران محلی این مناطق است که نقش بسیار مؤثری بر توانمندسازی این سکونتگاه ها دارد. از این رو در توانمندسازی سکونتگاه های غیررسمی و مناطق کم برخوردار باید به دنبال این باشیم که موانع ذهنی، اجتماعی و مالی ساکنان سکونتگاه های غیررسمی را از طریق آموزش، اشتغال زایی، افزایش توان مالی خانوارها و ایجاد امنیت برطرف سازیم (برنامه محیط زیست سازمان ملل متحد^۲، ۲۰۰۲، ص. ۱۳). لذا به نظر می رسد در زمینه حل مشکلات سکونتگاه های غیررسمی، گروه ها و کنشگران متعددی به صورت بخش عمومی، خصوصی و حتی تعاونی دخیل هستند. این در حالی است که اغلب پژوهشگران بر این باورند که کنشگران توسعه و بهسازی اسکان غیررسمی باید با تلفیق ظرفیت های موجود، منجر به احیاء ظرفیت های کالبدی- فضایی و ارتقاء کیفیت زندگی شهری گردند (جوکیلتو^۳، ۲۰۱۶، ص. ۳۱). چراکه، مداخلات گسترده و پر دامنه در سکونتگاه های غیررسمی، از چنان حساسیت و اهمیتی برخوردار است که توفیق در آن ضرورتاً درگرو مشارکت و تعامل تمامی ذی نفعان حاضر (جامعه اصلی مخاطب؛ شامل ساکنان، شاغلان و رهگذران در محله)؛ ذی نفعان ناظر (جامعه عام مخاطب؛ شامل شهروندان، نهادهای مدیریت شهری و ارگان های دولتی) و ذی نفعان مسئول (کلیه اجزای ارکان سازمان های اجرایی و مدیریتی طرح) می باشد (حبیبی و مقصودی، ۱۳۹۵، ص. ۸۲). به همین دلیل است که شراکت بخش عمومی- خصوصی در سرمایه گذاری و اجرای نوسازی محلات مسئله دار با هدایت، حمایت و نظارت ارکان دولتی و عمومی، شاه کلید احیای محلات ناکارآمد به شمار می رود (محمدی و همکاران، ۱۳۹۳، ص. ۱۱۱). کنشگر واژه ای است که از زبان لاتین وارد ادبیات شهرسازی

1. Beard

2. UNEP

3. Jokilehto

شده است. کنشگران^۱ به افرادی اطلاق می‌شود که عملاً بر روی فرآیندهای شهری اثرگذار هستند، این افراد در حوزه‌های سرمایه‌گذاری؛ قدرت اقتصادی، در حوزه‌های سیاسی؛ قدرت سیاسی و در حوزه‌های اجتماعی؛ قدرت اجتماعی دارند و پیشران شهر هستند. به‌عنوان مثال رانمن^۲ (۱۹۶۴) معتقد است که کنشگران کسانی‌اند که برای دستیابی به اهداف شخصی خود به سازمان وابسته‌اند و سازمان برای بقای خود به آن‌ها وابسته است. طبق نظر هیل و جونز^۳ (۱۹۹۲) اعضای اصلی که ادعای مشروع بر سازمان دارند، رابطه‌ی آن‌ها با سازمان بر مبنای یک مبادله‌ی برابر به‌صورت تأمین منابع از سوی کنشگران و تأمین منافع آنان از سوی سازمان است (نجفی، ۱۴۰۰، ص. ۲۳). کنشگری یا اکتیویسم به فعالیت‌های مختلف در عرصه‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و زیست‌محیطی باهدف ایجاد تغییر در این سامانه‌ها گفته می‌شود. فعالیت‌های مرتبط با کنشگری گستره وسیعی دارند و از نوشتن نامه‌های سرگشاده به روزنامه‌ها و سیاست‌مداران تا برگزاری کارزارهای سیاسی، بایکوت اقتصادی، راهپیمایی خیابانی، اعتصاب، تحصن و اعتصاب غذا را شامل می‌شود (توسلیان و حضرتی، ۱۳۹۸، ص. ۳). هاروی با تأکید بر مداخله فعال کنشگران زندگی شهری در امور مختلف، معتقد است که نوع شهری که می‌خواهیم بسازیم باید بازتاب آرزوها و نیازهای شهری ما باشد (ایرمانش و مختاری، ۱۳۹۴، ص. ۲۴۰). عبدالمالک سیمون^۴ در مورد شهرهای کشورهای در حال توسعه تحت عنوان (زیست غیررسمی) روابط میان دولت‌ها و شهروندان که با رشد سریع شهری و گسترده بخش غیررسمی و شهرنشینی غیررسمی مرتبط است سخن می‌گوید و آنانیا^۵ روی (غیررسمی شدن) را به‌عنوان شیوه تولید فضایی که توسط منطق (مقررات زدایی ارضی) تعریف شده، تفسیر می‌کند (امیرحاجلو، ۱۳۹۶، ص. ۱۵۷) برخی از کنشگران تلاش می‌کنند تا به‌جای اعمال فشار بر دولت‌ها برای تغییر و بازنگری در قوانین، مردم را به تغییر رفتارشان ترغیب کنند (ابار^۶، ۲۰۱۲، ص. ۷). به‌طور کلی چهار عامل به‌عنوان کنشگران دخیل در بهسازی و توانمندسازی اسکان غیررسمی معرفی می‌شوند که عبارت‌اند از (مهران فر و دیگران، ۱۳۹۱، ص. ۱۶۶):

۱. دولت و سازمان‌های مربوط که بر اساس مواد قانونی و سیاست‌های دولت بر بهسازی و توانمندسازی تأکید

می‌ورزند؛

۲. شرکت‌های مختلف مجری که به‌عنوان مجری وارد این برنامه‌ها می‌شوند؛

۳. سرمایه‌گذارانی که عموماً از بیرون مناطق برای منافع اقتصادی وارد برنامه‌های نوسازی می‌شوند؛

-
1. Activists
 2. Rhenman
 3. Hill & Jones
 4. AbdouMaliq Simone
 5. Ananya Roy
 6. Obar

۴. مردم ساکن و مالک در این محلات، قاعدتاً انتظار می‌رود سرمایه‌های اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و نمادی بالایی نداشته باشند (همان). البته در کنار این چهار عامل نباید از نقش مؤسسات خیریه و نهادهای غیردولتی (سجادی و صادقی، ۱۳۸۷، ص. ۸) و مؤسسات بین‌المللی نظیر برنامه اسکان بشر ملل متحد^۱ با رهیافت‌هایی نظیر شهرهای بدون زاغه (پاک‌نژاد، ۱۳۹۹، ص. ۱۷)؛ حقوق مسکن، حق تصرف و مقابله با تخلیه اجباری (وزارت کشور، ۱۳۹۹، ص. ۳)؛ در امر توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی غافل شد؛ به‌طوری‌که سازمان بهزیستی، بنیاد شهید و امور ایثارگران و کمیته امداد امام خمینی ره به افراد تحت پوشش خود در این محدوده‌ها خدمات‌رسانی می‌کنند، اما مساجد و هیئت‌های مذهبی به کلیه افراد نیازمند تسهیلات ارائه داده و کمک‌رسانی می‌کنند و صندوق‌های قرض‌الحسنه مردم‌نهاد برپاشده در خانه‌های خود اهالی نیز در جهت کمک مالی به اعضای شرکت‌کننده در آن نقش مؤثری را دارد (عبادی و فتحي، ۱۳۹۳، ص. ۲). در این تحقیق به بررسی و تحلیل ظرفیت‌های کارکردی و رفتاری کنشگران شهری در ساماندهی سکونتگاه غیررسمی محله اسلام‌آباد شهر زنجان و حرکت به سمت شهر بدون محلات ناکارآمد شهری به‌عنوان زاغه‌های مشکل‌آفرین در ابعاد کالبدی-فضایی پرداخته می‌شود. به‌طورکلی، محله اسلام‌آباد به‌عنوان سکونتگاه غیررسمی در بخش شمال غربی شهر زنجان با مساحت ۱۰۴ هکتار، دارای ۲۳۴۶۵ هزار نفر جمعیت (۵/۴ درصد جمعیت شهر زنجان) می‌باشد که حدود ۱/۸ درصد از کل مساحت شهر را شامل می‌شود. لذا به‌عنوان یک محله کاملاً متراکم شناخته می‌شود. لذا با توجه به درجه اهمیت این محدوده در برنامه‌ریزی و مدیریت شهری زنجان، به نظر می‌رسد، یکی از پیش‌زمینه‌های اصلی تبیین و تحلیل مدیریت محلات ناکارآمد شهری و برچیده شدن زاغه‌نشین، شناسایی عوامل و نیروهای مهم و تأثیرگذار در اسکان غیررسمی به‌عنوان یک فرآیند برهم زننده تولید و ساماندهی شهر بدون زاغه در شهر زنجان است. لذا هدف این تحقیق، دستیابی به نقش کنشگران دخیل در اسکان غیررسمی از طریق مطالعات نظری و میدانی در محله اسلام‌آباد شهر زنجان است. این محله به‌عنوان یکی از محلات فرودست شهر زنجان، از نظر مدیریت شهری سکونتگاه غیررسمی خوانده می‌شود که ۷۱۲۴ خانوار با بعد ۳/۳ نفر در آن سکونت دارند (آمارنامه شهر زنجان، ۱۳۹۵). متن محله اسلام‌آباد از فرآیند تکوین متن شهر، با تغییرات ناگهانی و شتاب‌زده، تخریب‌های بولدوزری و از میان رفتن بخشی از واژگان و ارتباط فضایی بین آن‌ها مواجه بوده است؛ اما این محله تنها نمونه موفق از سکونتگاه‌های مسئله‌دار است که توانست از حاشیه به متن تبدیل شود. هدف از رشد چنین محله‌ای سکونت افراد فقیر و روستایی بوده و به دلیل موقعیت خاص تبدیل به منطقه‌ای مطلوب برای دادوستد شد؛ اما باز یک‌چیزی کم است که با توجه به اینکه اصولی و برنامه‌ریزی‌شده بنا نشده بازهم در حاشیه متن قرار می‌گیرد. بدین ترتیب با تغییرات سریع و سوء مدیریت‌ها متن سکونتگاه‌های مسئله‌دار تبدیل به اهداف بازیگران آن‌ها گردید. از این‌رو، سؤال اصلی تحقیق این است که نقش کنشگران عمومی - خصوصی در ساماندهی اسکان غیررسمی محله اسلام‌آباد شهر زنجان چگونه بوده است؟

۲. روش‌شناسی

این تحقیق از لحاظ هدف توسعه‌ای و از نظر روش توصیفی-تحلیلی است. گردآوری اطلاعات نیز با روش کتابخانه‌ای و میدانی با ابزار پرسشنامه انجام شد. جامعه آماری تحقیق شامل ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی شهر زنجان است اما با توجه به تخصصی بودن موضوع، از جامعه آماری متخصصین از روش دلفی برای توزیع پرسشنامه بهره گرفته شده است. شیوه نمونه‌گیری از نوع غیر احتمالی^۱ و به صورت نمونه‌گیری گلوله برفی^۲ بوده است.^۳ در این تحقیق گروه متخصصین شامل اساتید دانشگاه، دانشجویان دکتری برنامه‌ریزی شهری، شهرسازی و اقتصاد و کارشناسان ارشد سازمان‌های متولی مدیریت شهری است. در این راستا، هیچ قانون صریحی در مورد تعداد متخصصان وجود ندارد و بسته به هدف دلفی، وسعت، زمان جمع‌آوری داده‌ها و منابع در دسترس، تعداد شرکت‌کنندگان معمولاً بین ۱۵ تا ۵۰ نفر برآورد می‌شود (ویندل، ۲۰۰۴). در نوشتار حاضر این تعداد بر اساس محدودیت همکاری و شرایط کرونایی ۲۵ نمونه آماری تعیین گردیدند. شاخص‌های تحقیق نیز مبتنی بر مؤلفه‌های مؤثر بر ساماندهی و توانمندسازی اسکان غیررسمی شهری در قالب ۴ مؤلفه اصلی (به انتخاب جامعه آماری متخصصین در چهار مرحله دلفی) است (جدول ۱). روایی پرسشنامه توسط ۱۰ متخصص برنامه‌ریزی شهری تأیید شد. پایایی نیز طبق فرمول آلفای کرونباخ برابر ۰/۹۰۴ برآورد شد که قابل قبول است.

1. Random Sampling

2. Snowball Sampling

۳. نمونه‌گیری گلوله برفی زمانی استفاده می‌شود که تمرکز تحقیق بر روی درک پیچیدگی یک قضیه یا اتفاق است. در آن‌ها همه اعضا شانس انتخاب شدن ندارند و شانس هر عضو هم مشخص نیست؛ و در آن تعداد محدودی نمونه انتخاب می‌شوند و از آن‌ها خواسته می‌شود، افرادی که ویژگی مشابه دارند معرفی شوند.

4. Windle

جدول ۱. ابعاد و شاخص‌های تبیین‌کننده ساماندهی و توانمندسازی اسکان غیررسمی شهر زنجان

ابعاد	شاخص
اسکان غیررسمی	پیوستگی، امنیت، حس تعلق مکانی و شناخت محله، تعهدپذیری نسبت به جامعه محلی، مشارکت، سرزندگی، احترام به قانون و حقوق دیگران،
	تنوع فعالیت، دسترسی به خدمات شهری، تسریع در جابه‌جایی و ترابری، مالکیت زمین، تناسب هزینه و درآمد، شیوه خرید و فروش مسکن
	سیمای ظاهری ساختمان‌ها و بلوک‌ها، سیمای معابر، وضعیت کاربری معابر، سرانه کاربری‌های خدماتی، زیبایی‌شناسی مسکن، مساحت مسکن، استحکام مسکن، نفوذپذیری مسکن، تناسب فضای درون مسکن با نیازهای ساکنین، سلسله‌مراتب معابر محله، برخورداری محله از مبلمان شهری
	محیط طبیعی، بهداشت عمومی محله، وضعیت دفع آب‌های سطحی و فاضلاب خانه‌ها و معابر، وجود حیوانات و حشرات موزی در محله، کیفیت آب شرب، وجود کاربری‌های ناسازگار و مزاحم، آلودگی
کنشگران شهری	شهرداری زنجان؛ نهادهای محلی (سازمان‌های مردم‌نهاد (NGO)، انجمن خیریه مهرانه و شورای شهر زنجان)؛ سرمایه‌گذاران بخش خصوصی؛ ساکنین محله؛ دفاتر اسناد رسمی؛ بنگاه‌ها

مأخذ: (کاویانی، ۱۳۹۷؛ چیمه، ۱۳۹۷؛ صرافی، ۱۳۸۲؛ حیدری، ۱۳۹۵؛ آماردناژاد و ملک‌شاهی، ۱۳۹۳؛ رضازاده و همکاران، ۱۳۹۱؛

شیخی و نوری کیا، ۱۳۹۶؛ زنگی آبادی و همکاران (۱۳۹۴)؛ گارای^۱، ۲۰۱۴؛ کاستلز^۲، ۲۰۰۹)

برای تحلیل داده‌ها از آزمون تحلیل عاملی، مدل معادلات ساختاری و مدل چندموضوع-چندبازیگر با کمک نرم‌افزارهای SPSS، Lisrel و Mactor استفاده شده است. ابتدا با تحلیل عاملی میزان اشتراکات واریانس مشترک یک متغیر با سایر متغیرها بررسی شد و متغیرهای کم‌اهمیت حذف گردید. سپس روابط علی بین مؤلفه‌های تحقیق با استفاده از مدل معادلات ساختاری سنجیده شد. تا میزان ارتباط کنشگران با شاخص‌های مؤثر بر ساماندهی اسکان غیررسمی تأیید گردد. بعد از مشخص شدن روابط علی کنشگران و شاخص‌ها، با استفاده از مدل چندموضوع-چندبازیگر، نقش و کیفیت تأثیر کنشگران در ساماندهی سکونتگاه غیررسمی اسلام‌آباد بررسی و تحلیل گردید. روش مکتور اختصار (ماتریس شرکا و تعارضات: اقدامات، اهداف و پیشنهادات^۳) است. این مدل مبتنی بر اثرات داخلی بازیگران به منظور دستیابی به چشم‌اندازهای کلان پیامدها و اهمیت موضوعات مختلف شهری، روابط بین کنشگران مؤثر و اشتراکات و تناقض‌های بالقوه در آینده بکار گرفته شده است.

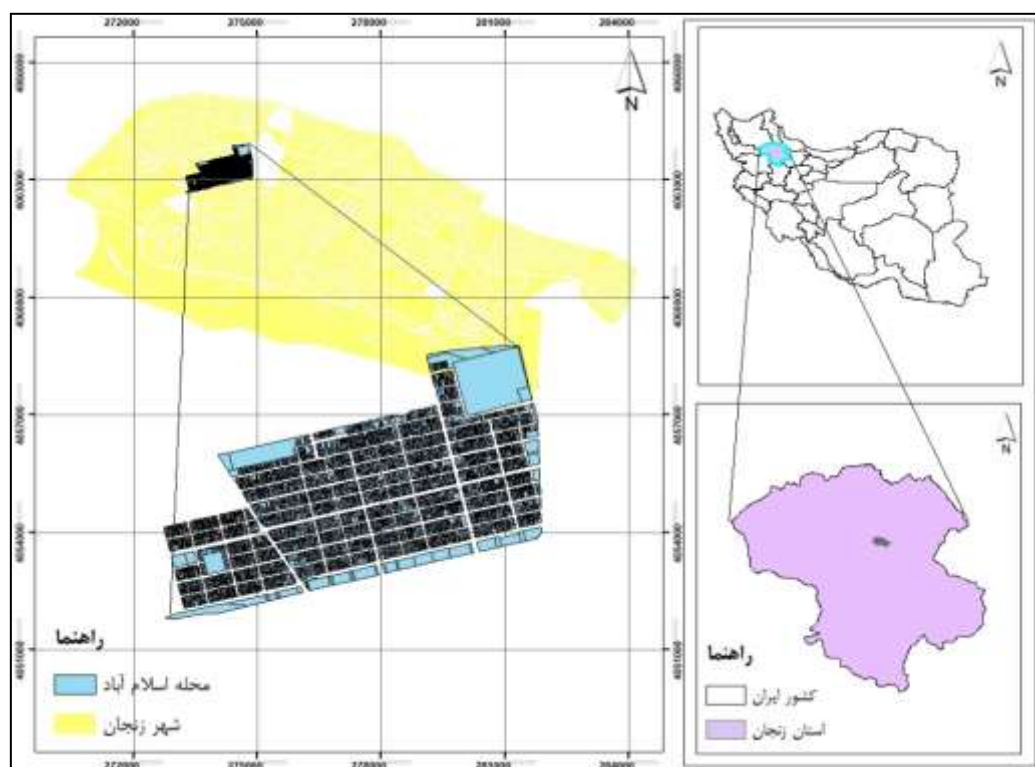
محله اسلام‌آباد در بخش شمال غربی شهر زنجان به عنوان مرکز استان زنجان در شمال غرب کشور قرار دارد. جمعیت شهر زنجان ۴۳۱۷۸۰ نفر است و جمعیت محله اسلام‌آباد نیز ۲۳۴۶۵ نفر (۵/۴ درصد جمعیت شهر) (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵). این محدوده با مساحت ۱۰۴ هکتار، تقریباً ۱/۸ درصد از کل مساحت شهر (۶۱۶۹/۷۷ هکتار) را شامل می‌شود. محله‌ی اسلام‌آباد یکی از متراکم‌ترین محلات شهر زنجان است و بر اساس آمارنامه شهرداری زنجان

1. Garau

2. Castells

3. Matrix of Alliances and Conflicts: Tactics, Objectives and Recommendations

(۱۳۹۶)، ۵/۴۴ درصد جمعیت شهر زنجان در محله‌ی اسلام‌آباد سکونت دارند. از سوی دیگر این محله با ۱۲۰/۵۴ هکتار مساحت، ۱/۹۵ درصد از مساحت شهر زنجان را در بر گرفته است (نجفی، ۱۴۰۰، ص. ۹۱).

شکل ۱. نقشه موقعیت محدوده مورد مطالعه

۳. یافته‌ها

یافته‌های تحقیق در مرحله اول مربوط به تحلیل عاملی تأییدی و مشخص کردن خروجی اصلی شاخص‌های مرتبط با موضوع تحقیق و ضریب استاندارد تأثیرگذاری آنها است. در این آزمون ابتدا میزان اعتبار با ضریب KMO و آزمون بارتلت مورد بررسی قرار گرفت. طبق این ضریب، برای آنکه یک مدل عاملی، مفید و دارای معنا باشد، لازم است متغیرها همبسته باشند. لذا بررسی آزمون کرویت بارتلت و ضریب (KMO) نشان می‌دهد که مقدار KMO مربوطه، بالاتر از ۰/۵ بوده و برای تحلیل عاملی داده‌های مربوطه مناسب می‌باشند. همچنین مقدار سطح معناداری نیز کمتر از ۰/۵ است که این عامل نیز تعمیم‌پذیری آزمون را تأیید می‌نماید. از طرفی مقدار x^2/df محاسبه شده ۲/۱۴ می‌باشد؛ با عنایت بر اینکه عدد به دست آمده بزرگ‌تر از ۱/۹۶ می‌باشد، لذا قابل استنباط است که مدل علی در نظر گرفته شده برای تبیین شاخص‌ها دارای برازش نکوئی مناسب می‌باشد (جدول ۲).

جدول ۲. مقادیر کایزر مییر اولکین و بارتلت (KMO)

مقادیر کفایت نمونه کایزر مییر اولکین (KMO)	۰/۶۴۳
آزمون کروییت بارتلت	کای اسکوتر ۵۱/۳۷
	درجه آزادی ۲۴
	سطح معناداری ۰/۰۰۰

مأخذ: (یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۹)

طبق یافته‌های ارائه‌شده در تحلیل عاملی، اولین خروجی، جدول مربوط به هر متغیر است که نشان می‌دهد میزان اشتراکات واریانس مشترک یک متغیر با سایر متغیرهای به کار گرفته‌شده در تحلیل چقدر است (جدول ۳). هرچقدر میزان آن در هر شاخص بالاتر باشد، نشان می‌دهد که آن شاخص دارای ارتباط بیشتری با سایر شاخص‌های به کار گرفته‌شده در موضوع است و از نظر جامعه آماری در مدیریت اسکان غیررسمی و تبیین نقش کنشگران اهمیت بیشتری دارد. در این مرحله شاخص‌هایی که مقادیر عددی آن‌ها بیشتر از ۰/۴ باشد، درجه اهمیت مطلوب و مؤثرتری دارند. خروجی جدول سه نشان می‌دهد که ۲۱ شاخص بار عاملی بالای ۰/۴ دارند؛ در نتیجه، درجه اهمیت مطلوب و مؤثری در زمینه ساماندهی اسکان غیررسمی دارند؛ و این شاخص‌ها را می‌توان در تبیین نقش کنشگران در تولید فضای شهری بدون اسکان غیررسمی بکار گرفت.

بدین ترتیب، در بُعد اجتماعی شاخص «امنیت» با بار عاملی ۰/۶۶۵ بیشترین ارتباط و همبستگی را با ساماندهی اسکان غیررسمی محله اسلام‌آباد داشته است. لذا مدیریت اسکان غیررسمی در وهله اول، امنیت و آسیب‌های اجتماعی را در محله اسلام‌آباد می‌تواند کاهش دهد و از این طریق می‌توان سایر شاخص‌های اجتماعی محله را تحت تأثیر قرارداد. در مقابل نیز شاخص‌های «پیوستگی»، «تعهدپذیری»؛ و «احترام به قانون» دارای بار عاملی کمتر از ۰/۴ بودند و از چرخه تحلیل خارج می‌شوند. در نتیجه از نظر جامعه آماری، ساماندهی اسکان غیررسمی محله اسلام در شاخص‌های فوق چندان مرتبط نیست؛ و این عوامل تحت تأثیر مؤلفه‌های دیگر است.

در بُعد اقتصادی شاخص «شیوه خریدوفروش مسکن» با بار عاملی ۰/۷۱۳ بیشترین ارتباط و همبستگی را با ساماندهی اسکان غیررسمی محله اسلام‌آباد داشته است. لذا مدیریت اسکان غیررسمی در بُعد اقتصادی، نوع معاملات مسکن را در محله اسلام‌آباد می‌تواند متحول کند؛ و از این طریق می‌توان سایر شاخص‌های اقتصادی محله را تحت تأثیر قرارداد. در مقابل نیز شاخص «تسریع در جابه‌جایی» دارای بار عاملی کمتر از ۰/۴ بود و از چرخه تحلیل خارج گردید. در نتیجه از نظر جامعه آماری، ساماندهی اسکان غیررسمی محله اسلام در شاخص فوق چندان مرتبط نیست.

در بُعد زیست‌محیطی شاخص «بهداشت عمومی محله» با بار عاملی ۰/۷۴۳ بیشترین ارتباط و همبستگی را با ساماندهی اسکان غیررسمی محله اسلام‌آباد داشته است. لذا مدیریت اسکان غیررسمی در بُعد زیست‌محیطی، بهداشت و نظافت محیط عمومی را در محله اسلام‌آباد می‌تواند بهبود بخشد و از این طریق می‌توان سایر شاخص‌های زیست‌محیطی محله را تحت تأثیر قرارداد. در مقابل نیز شاخص‌های «وجود حیوانات موذی»؛ «کیفیت

آب شرب»؛ و «محیط طبیعی» دارای بار عاملی کمتر از ۰/۴ بودند و از چرخه تحلیل خارج می‌شوند. در نتیجه از نظر جامعه آماری، ساماندهی اسکان غیررسمی محله اسلام در شاخص‌های فوق چندان مرتبط نیست؛ و این عوامل تحت تأثیر مؤلفه‌های دیگر است.

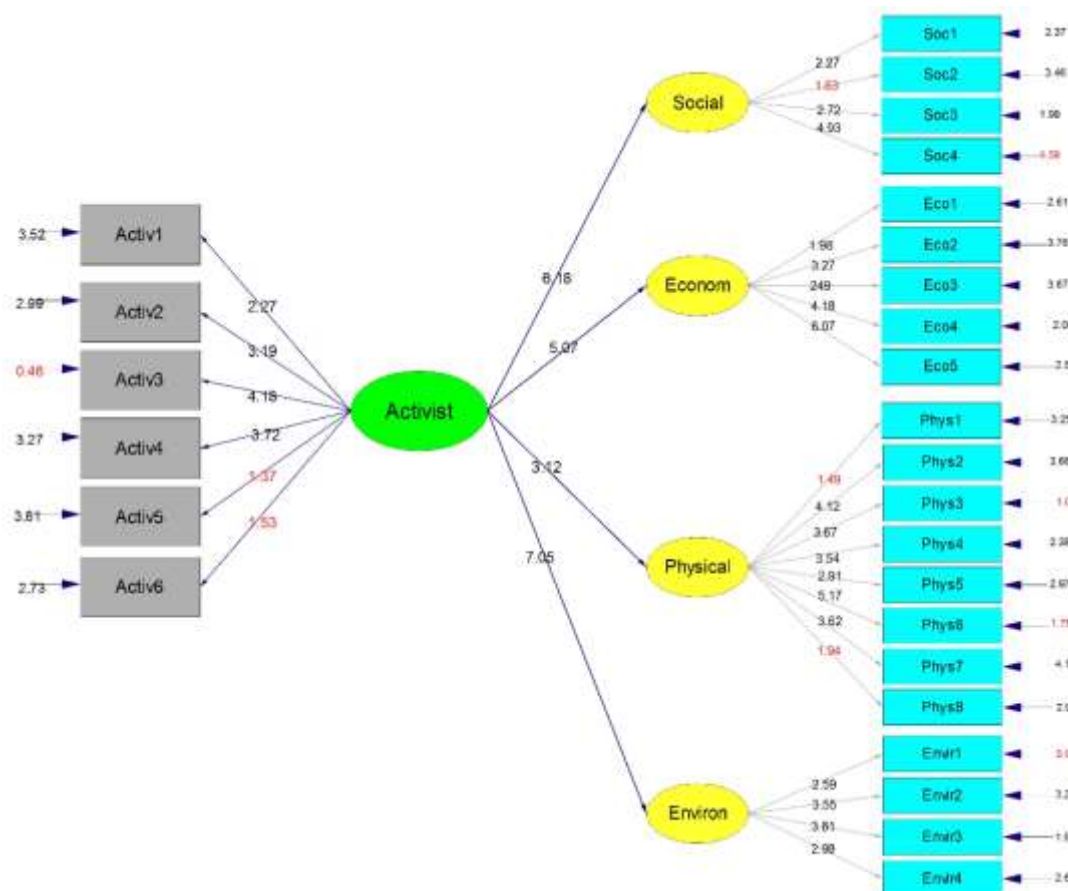
در بُعد کالبدی نیز شاخص «استحکام مسکن» با بار عاملی ۰/۷۴۶ و «تناسب مسکن با نیاز ساکنین» با بار عاملی ۰/۷۴۷ بیشترین ارتباط و همبستگی را با ساماندهی اسکان غیررسمی محله اسلام‌آباد داشته است. لذا مدیریت اسکان غیررسمی در بُعد کالبدی، بهسازی و توسعه مسکن را در محله اسلام‌آباد می‌تواند ساماندهی کند و از این طریق می‌توان سایر شاخص‌های کالبدی به‌ویژه در بخش مسکن محله را تحت تأثیر قرارداد. در مقابل نیز شاخص‌های «سیمای ساختمان‌ها»؛ «سیمای معابر»؛ و «مبلمان شهری» دارای بار عاملی کمتر از ۰/۴ بودند و از چرخه تحلیل خارج می‌شوند. در نتیجه از نظر جامعه آماری، ساماندهی اسکان غیررسمی محله اسلام‌آباد در شاخص‌های فوق چندان مرتبط نیست؛ و این عوامل تحت تأثیر مؤلفه‌های دیگر است.

جدول ۳. وضعیت توزیع و رتبه‌بندی شاخص‌های مؤثر بر ساماندهی اسکان غیررسمی با تحلیل عاملی

عامل	تأثیرپذیر	عامل	تأثیرپذیر	
اجتماعی	پیوستگی	۰/۲۶۶	وجود حیوانات موزی	۰/۱۶۲
	امنیت	۰/۶۶۵	کیفیت آب شرب	۰/۲۵۴
	حس تعلق مکانی	۰/۵۵۶	کاربری‌های ناسازگار و مزاحم	۰/۴۸۷
	تعهدپذیری	۰/۳۸۸	آلودگی هوا	۰/۵۵۶
اقتصادی	مشارکت	۰/۵۲۹	سیمای ساختمان‌ها	۰/۳۱۹
	سرزندگی	۰/۵۷۶	وضعیت کاربری معابر	۰/۶۴۹
	احترام به قانون	۰/۲۳۴	سیمای معابر	۰/۳۸
	تنوع فعالیت	۰/۶۰۳	سرانه کاربری خدماتی	۰/۶۲۵
	دسترسی به خدمات شهری	۰/۶۵	زیبایی‌شناسی مساکن	۰/۴۲۲
	تسریع در جابه‌جایی	۰/۳۳۸	مساحت مسکن	۰/۵۸۶
	تناسب هزینه و درآمد	۰/۵	استحکام مسکن	۰/۷۴۶
زیست‌محیطی	شیوه خرید و فروش مسکن	۰/۷۱۳	نفوذپذیری مسکن	۰/۶۸۲
	مالکیت زمین	۰/۶۹۵	تناسب مسکن با نیاز ساکنین	۰/۷۴۷
	محیط طبیعی	۰/۲۹۶	سلسله‌مراتب معابر محله	۰/۶۸۴
	بهداشت عمومی محله	۰/۷۴۳	مبلمان شهری	۰/۳۴۵
	دفع آب‌های سطحی و فاضلاب	۰/۵۳۱	-	-

مأخذ: (یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۹)

با توجه به ابعاد پنج‌گانه تحقیق و عوامل مؤثر بر آن، با استفاده از مدل معادلات ساختاری و نرم‌افزار Lisrel، اقدام به تعیین میزان تبیین و پیش‌بینی کنندگی نقش کنشگران در ساماندهی سکونتگاه غیررسمی محله اسلام‌آباد شهر زنجان تحت تأثیر روابط علی بین مؤلفه‌های پنج‌گانه شده است. بدین ترتیب، برای بررسی معنی‌دار بودن رابطه میان ابعاد مختلف با متغیر کنشگران از یک‌سو و از سوی دیگر، رابطه بین شاخص‌های مربوط به هریک از ابعاد پنج‌گانه با یکدیگر و در نتیجه معنی‌دار بودن مسیر تأثیرگذاری از آماره‌های استاندارد t استفاده گردید. بر مبنای محاسبات، کنشگران بیشترین تأثیر و روابط علی را با شاخص زیست‌محیطی با ضریب استاندارد 0.7 داشته‌اند. بعد از آن نیز شاخص اجتماعی با ضریب استاندارد 0.618 قرار دارد. در نتیجه می‌توان گفت در زمینه ساماندهی اسکان غیررسمی، کنشگران نتوانسته‌اند تأثیر قابل توجهی در ابعاد کالبدی داشته باشند و این مسئله با ضریب 0.312 در رتبه آخر قرار دارد؛ و نیازمند بازنگری جدی است. از طرفی، طبق نتایج به‌دست آمده از مدل معادلات ساختاری (شکل ۲)، مقدار x^2/df محاسبه شده $2/14$ می‌باشد؛ با عنایت بر اینکه عدد به‌دست آمده بزرگ‌تر از 1.96 می‌باشد، لذا قابل استنباط است که مدل علی در نظر گرفته شده برای تبیین شاخص‌های مؤثر بر «ساماندهی اسکان غیررسمی» دارای برازش نکوئی مناسب می‌باشد. بر مبنای یافته‌های نمودار فوق متغیرهای «مشارکت» در بُعد اجتماعی و شاخص‌های «سرانه کاربری خدماتی» و «زیبایی‌شناسی مسکن» در بُعد کالبدی دارای ضریب استاندارد کمتر از $1/96$ هستند. لذا پایین بودن معناداری این شاخص‌ها، دلیل بر ضعیف بودن عملکرد آن‌ها در ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی است و باید برنامه‌ریزی جدایی در این باره صورت گیرد. از طرفی شاخص‌های «بنگاه و مؤسسات ثبت‌اسناد» و «نهادهای محلی» نیز در بین کنشگران با ضریب استاندارد کمتر از $1/96$ ، دارای نقش و عملکرد ضعیفی است و به نظر می‌رسد که ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی، ارتباط چندانی به عملکرد این کنشگران ندارد.

شکل ۲. مدل معادلات ساختاری روابط علی بین متغیرها و کنشگران با نرم‌افزار Lisrel

بعد از مشخص شدن عوامل اصلی و تأثیرگذار بر ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی در محله اسلام‌آباد شهر زنجان و چگونگی روابط علی بین متغیرها و کنشگران، به‌منظور مشخص کردن سهم هر یک از کنشگران در ساماندهی محله اسلام‌آباد شهر زنجان بر اساس مؤلفه‌های تعیین‌شده، از مدل چند موضوع -چند بازیگر در قالب نرم‌افزار مکتور استفاده شده است. این مدل برای تبیین نیروهای تأثیرگذار بر جریان شکل‌گیری ساخت شهری به‌واسطه نیروهای محرکه استفاده شده است؛ و بیان می‌کند که کدام‌یک از بازیگران در قالب برنامه‌ریزی ساختاریافته و یا فاقد طرح در روند شکل‌دهی فضای کنونی بر اساس پیشران‌های اصلی تأثیر بیشتری دارند. مدل‌های چند موضوع -چند بازیگر در مواقعی کاربرد دارند که چند بازیگر در مقابل تعدادی از موضوعات قرار دارند که تکامل آن‌ها در آینده نامعلوم بوده و پیش‌بینی آن سخت است. هدف این مدل‌ها دستیابی به درک بهتر از این موقعیت‌ها و چگونگی تکامل آن‌ها از طریق محاسبه و ملاحظه کردن نفع و اهداف ذینفعان مختلف و روابط بین آن‌ها است. در این رابطه ماتریس جدول چهار میزان اهمیت هر یک از ابعاد پنج‌گانه بر اساس نقش کنشگران در تقویت یا تضعیف آن توسط پانل دلفی مشخص شده است.

جدول ۴. ماتریس بازیگران-اهداف بر اساس وزن دهی تحلیل دلفی

کنشگر شاخص	شهرداری	نهاد محلی	ساکنین محله	بخش خصوصی	بنگاه و مؤسسات ثبت اسناد	سایر ادارات	Li
امنیت	۵	۵	۴	۲	۱	۱	۱۸
حس تعلق مکانی	۳	۴	۳	۳	۱	۲	۱۶
مشارکت	۲	۵	۵	۴	۱	۳	۲۰
سرزندگی	۳	۳	۴	۳	۱	۳	۱۷
تنوع فعالیت	۳	۳	۴	۴	۱	۳	۱۸
دسترسی به خدمات شهری	۴	۴	۳	۴	۲	۳	۲۰
تناسب هزینه و درآمد	۱	۳	۴	۳	۱	۱	۱۳
شیوه خرید و فروش مسکن	۵	۴	۵	۵	۵	۳	۲۷
مالکیت زمین	۴	۳	۵	۵	۴	۳	۲۴
بهداشت عمومی محله	۴	۴	۴	۳	۱	۳	۱۹
دفع آب های سطحی و فاضلاب	۵	۳	۴	۲	۱	۱	۱۶
کاربری های ناسازگار و مزاحم	۴	۴	۳	۴	۱	۴	۲۰
آلودگی هوا	۳	۲	۲	۲	۲	۲	۱۳
وضعیت کاربری معابر	۴	۲	۳	۳	۱	۲	۱۵
سرانه کاربری خدماتی	۵	۴	۱	۳	۲	۴	۱۹
زیبایی شناسی مسکن	۳	۳	۵	۴	۳	۲	۲۰
مساحت مسکن	۵	۳	۵	۴	۴	۲	۲۳
استحکام مسکن	۴	۲	۵	۵	۳	۲	۲۱
نفوذپذیری مسکن	۵	۳	۳	۲	۲	۱	۱۶
تناسب مسکن با نیاز ساکنین	۵	۳	۵	۲	۳	۱	۱۹
سلسله مراتب معابر محله	۳	۱	۱	۱	۱	۱	۸
Di	۸۰	۶۸	۷۸	۶۸	۴۱	۴۷	

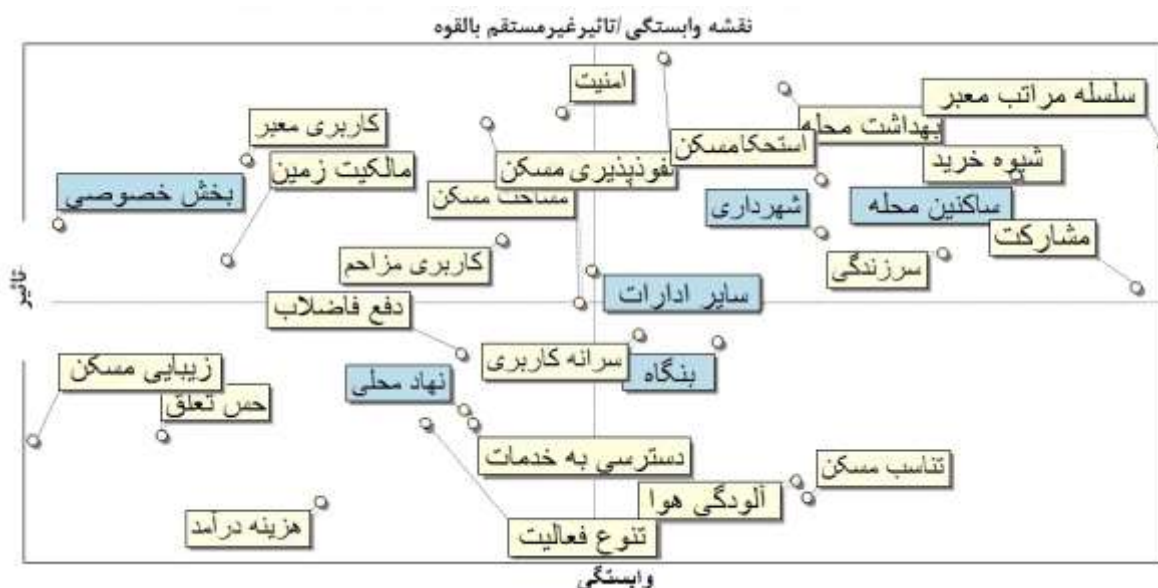
مأخذ: (یافته های پژوهش، ۱۳۹۹)

۴. بحث

تحلیل مؤلفه های اصلی و کنشگران در نرم افزار مکتور نشان می دهد که مدیریت شهری با محوریت برنامه ریزی متمرکز و دولتی در شکل دهی و ساماندهی سکونتگاه های غیررسمی در قالب اقدامات و پروژه های کالبدی-فضایی، نقش دوجانبه داشته است و با همکاری سایر ادارات و ساکنین محله و همچنین بخش خصوصی در قالب شرکت ها و مؤسسات بسازوبفروش در قالب سیاست های تولید فضای شهری بدون زاغه، می تواند برنامه های موردنظر و توسعه محور خود را با استفاده از تجمیع پلاک ها و ساخت و ساز مغایر با اصول استاندارد شهرسازی اجرا کند. از طرفی

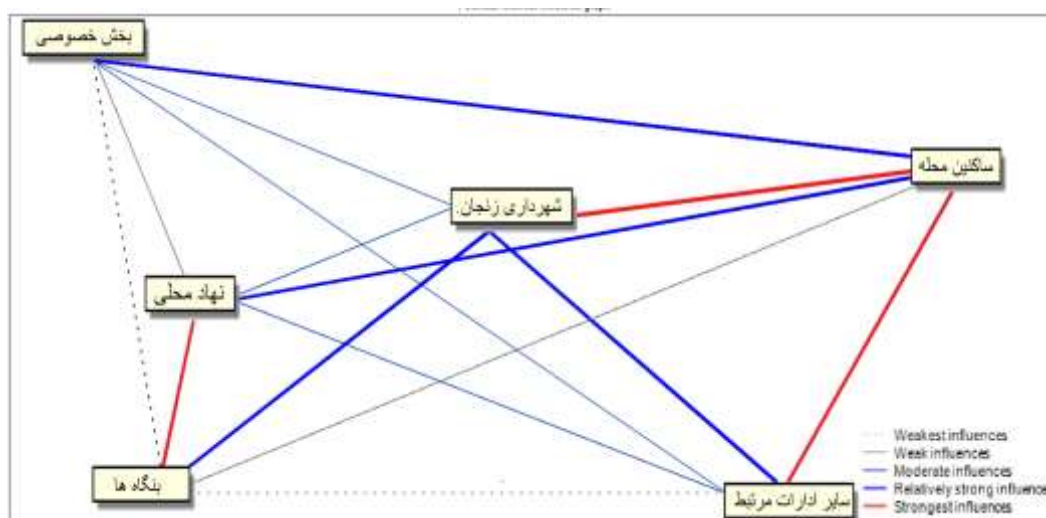
بخش خصوصی در قالب شرکت‌های ساخت‌وساز بانفوذ در بدنه دولت و دریافت تسهیلات و معافیت‌های مختلف، بر اساس ماتریس بردار در شکل ۲ بعد از شهرداری و ساکنین محله، نقش غالب داشته است.

طبق ماتریس بازیگران، موقعیت کنشگران و پیشران‌ها به چهار بخش تقسیم می‌گردد، در بخش یک، بازیگران و شاخص‌های دوجانبه قرار دارد. در نتیجه «شهرداری و ساکنین محله» و علاوه بر آن پیشران‌های «استحکام مسکن، شیوه خرید و فروش مسکن، مشارکت» به عنوان، مؤلفه‌هایی با تأثیر دوجانبه در شکل‌دهی به تحولات کالبدی-فضایی در قالب ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی هستند و برای کنترل تحولات کالبدی باید عملکرد دولت در سیاست‌های توسعه زمین و مسکن و همچنین تخلفات مالکین و بخش خصوصی در ساخت واحدهای مسکونی غیراستاندارد موردبازنگری قرار گیرد. همچنین، باید بین شهرداری-مالکان-نمایندگان مردم (نهادهای محلی مانند شورای محله و سرای محله)، یک تعادل کارکردی برقرار شود و همه نیروها از سیستم برنامه‌ریزی فضایی و پروژه‌های توسعه زمین و مسکن به یک اندازه برخوردار شوند؛ و تجمیع پلاک‌ها و ساخت‌وسازها نیز باید در چارچوب ضوابط شهرسازی انجام گیرد. تا علاوه بر ساماندهی محله، نحوه ساخت‌وساز و خرید و فروش مسکن نیز ساماندهی گردد. علاوه بر این، بخش دوم ماتریس نیز به بازیگران-موضوع «غالب» اختصاص دارد. این بازیگران و شاخص‌ها نقش بسیار کلیدی در ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی دارند و باید در برنامه‌ریزی‌های کالبدی و اقتصادی-اجتماعی شهر، شاخص‌های این بخش از ماتریس موردبازنگری جدی قرار گیرد. در این رابطه، بازیگران این بخش ماتریس شامل «بخش خصوصی» و پیشران‌ها نیز شامل «مساحت مسکن، وضعیت کاربری معابر، کاربری‌های ناسازگار و مزاحم، امنیت» می‌باشد. بخش سوم نیز شامل بازیگران مستقل مانند «نهادهای محلی» و پیشران‌های «حس تعلق مکانی و تناسب هزینه و درآمد» است و در نهایت بخش چهارم نیز شامل بازیگران مغلوب مانند «بنگاه‌ها و مؤسسات مرتبط با خرید و فروش و تنظیم سند از جمله دفاتر اسناد رسمی» و پیشران‌های «تناسب مسکن با نیاز ساکنین و سرانه کاربری خدماتی» می‌باشد. بازیگران و پیشران‌های این بخش، تحت تأثیر مؤلفه‌ها و بازیگران دیگر به‌ویژه شهرداری و ساکنین محله، نتوانسته‌اند تأثیر قابل توجهی در ساماندهی اسکان غیررسمی محله اسلام‌آباد داشته باشند و بیشتر تابع برنامه‌ریزی متمرکز و دولتی شهر و حتی استان بوده‌اند.

شکل ۳. نقشه روابط بین بازیگران و اهداف

در نهایت آخرین خروجی مدل نشان می‌دهد که بازیگران و کنشگران اصلی ساماندهی اسکان غیررسمی محله اسلام‌آباد در شهر زنجان، چگونه تحت روابط متقابل، بر رفتار و کنش‌های یکدیگر جهت رسیدن به اهداف خود تأثیر می‌گذارند. در این زمینه، بررسی‌ها نشان می‌دهد که «شهرداری» با استفاده از نفوذ و اعمال قدرت در سایر سازمان‌های دخیل در ساماندهی اسکان غیررسمی، به واسطه ناآگاهی و فقر اقتصادی ساکنین محله و ضعف عملکردی نهادهای محلی، اجازه ساخت خانه‌های فرسوده و کم استحکام با مساحت کم و بدون اسناد رسمی، توانسته است نقش قابل توجهی در توسعه این قبیل محلات داشته باشد. لذا ساماندهی اسکان غیررسمی محله اسلام‌آباد باید با تجدید ساختار و اصلاح ضوابط شهرسازی در راستای تولید فضای شهری منطبق با نیازهای شهروندان حرکت نماید. در این رابطه، عده‌ای سرمایه‌داران سودجو، با نادیده گرفتن ضوابط شهرسازی و پرداخت جریمه، اقدام به خریدوفروش و ساخت واحدهای مسکونی با متراژ پایین و تفکیک و قطعه‌بندی واحدهای بزرگ‌تر، جهت رسیدن به حداکثر سود نموده‌اند. در این رابطه، همان‌طور که شکل ۴ نشان می‌دهد، نقش شهرداری در این زمینه بسیار پررنگ است و رابطه مستقیم و بسیار قوی با بخش خصوصی دارد. از طرفی بنگاه‌ها و بخش خصوصی تأثیر بسیار ضعیفی در ساماندهی اسکان غیررسمی محله اسلام‌آباد دارد و روابط ناکارآمدی با سایر کنشگران داشته است؛ و این یک نقطه ضعف در عملکرد کنشگران فوق است. از طرفی نقش نهادهای محلی نیز، یک نقش بینابین و متوسط بوده است که تنها، به مشورت با مردم و ادارات جهت انتقال مشکلات موجود در محله به سازمان‌های مربوطه بسنده کرده‌اند؛ و همان‌طور که در شکل ۴ دیده می‌شود، مثلث روابط بین ساکنین محله، شهرداری و سایر ادارات مرتبط با اسکان غیررسمی، نیز مؤید این مطلب است. از طرفی، نهادهای محلی نیز بسیار ضعیف عمل کرده است.

شکل ۴. نحوه همگرایی بین کنشگران ساماندهی اسکان غیررسمی محله اسلام‌آباد در شهر زنجان

۵. نتیجه‌گیری

زیست غیررسمی بودگی از جلوه‌های بارز فقر شهری است که در شکل برنامه‌ریزی نشده و ناموزون درون یا اطراف شهرها ظاهر شده و از نظر حق مالکیت، شرایط زندگی، تراکم، ترکیب خانواده، سطح امنیت و پیشرفت و میزان تغییر از شرایط متنوعی برخوردار است. این سکونتگاه‌ها تحت تأثیر بازی‌های سیاسی هستند که توسط بازیگران آن مبتنی بر ایدئولوژی‌ها و قدرت‌های مختلف شکل گرفته‌اند. کشف گفتمانی مطلوب بر اساس گونه‌های زبان‌شناسی به‌عنوان نشانه‌ای از نزدیک شدن به تبیین و خوانش معنای واقعی آن‌هاست. چالش‌های موجود در مناطق حاشیه‌نشین و فقیر شهری تنها با پول و مسائل کالبدی امکان‌پذیر نیست، بلکه مهم‌ترین راهکار برای حل این مشکلات تغییر در ساختارهای رفتاری و کارکردی کنشگران از جمله و روابط مردم و مدیران محلی این مناطق است که نقش بسیار مؤثری بر توانمندسازی این سکونتگاه‌ها دارد. در این رابطه، می‌توان اظهار نمود این سکونتگاه‌ها، زائده ضعف ساختارهای کالبدی-فضایی شهری است که به‌واسطه مدیریت ضعیف شهری و نارسائی در ضوابط و مقررات اجرائی شهرها به وجود می‌آید؛ و به علت عدم پویایی این محلات در نتیجه ضعف اقتصادی و نارسائی‌های اجتماعی-فرهنگی، به‌مرور این قبیل محلات نقش چندانی در توسعه شهری ایفا نمی‌کنند و به‌عنوان موانع توسعه اجتماعی-اقتصادی و کالبدی شهر تبدیل می‌شوند. با توجه به اینکه، کنشگران باهدف ایجاد تحولات کالبدی-فضایی در مقیاس‌های مختلف، اقدام به زمینه‌سازی در موضوعات متنوعی چون نوشتن نامه‌های سرگشاده به روزنامه‌ها و سیاست‌مداران تا برگزاری کارزارهای سیاسی می‌کنند؛ می‌توانند نقش قابل‌توجهی در برنامه‌ریزی مدیریت برنامه‌ها و پروژه‌های شهری داشته باشند. در این رابطه، لمپرت (۲۰۱۵) بر حذف تدریجی اسکان غیررسمی؛ فاروق حسن (۲۰۱۷) بر رشد عدالت اجتماعی بین محلات؛ و ماگالهایس و ادواردو (۲۰۱۷) بر تحکیم

قانون مالکیت زمین و ارائه تسهیلات به فقرا؛ و در نهایت صفرآبادی و دیگران (۱۳۹۵) بر توانمندسازی محله به صورت زیست‌محیطی، اجتماعی، آموزشی، درمانی، مشارکتی با محوریت مداخله کنشگران تأکید می‌کنند.

یافته‌های میدانی و تحلیلی تحقیق نشان داد که بر مبنای نظرات پنل تخصصی و آزمون تحلیل عاملی، شاخص‌های وجود حیوانات موذی؛ کیفیت آب شرب؛ پیوستگی؛ تعهدپذیری؛ سیمای ساختمان‌ها؛ احترام به قانون؛ سیمای معابر؛ تسریع در جابه‌جایی؛ محیط طبیعی؛ مبلمان شهری دارای بار عاملی کمتر از ۰,۴ بودند در نتیجه نمی‌توانند در ساماندهی محلات اسکان غیررسمی به‌ویژه محله اسلام‌آباد تأثیر مطلوبی داشته باشند. لذا این شاخص‌ها کارکرد روبنایی داشته و در ریشه‌یابی مشکلات تأثیرگذار نیستند. از طرفی مدل معادلات ساختاری نیز نشان داد که شاخص‌های «ساماندهی اسکان غیررسمی» با بار عاملی بالاتر از ۱,۹۶، در قالب روابط علی با یکدیگر و ضریب تأثیرگذاری مطلوب کنشگران، توانایی تبیین و پیش‌بینی به‌منظور چگونگی ساماندهی و حل مشکلات محله اسکان غیررسمی اسلام‌آباد را دارا می‌باشند. در نهایت، تبیین روابط کنشگران و تأثیر آن‌ها بر ساماندهی اسکان غیررسمی با مدل مکتور نشان داد که «شهرداری و ساکنین محله» و علاوه بر آن پیشران‌های «استحکام مسکن، شیوه خریدوفروش مسکن، مشارکت» به‌عنوان، مؤلفه‌هایی با تأثیر دوجانبه در شکل‌دهی به تحولات کالبدی-فضایی در قالب ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی هستند و برای کنترل تحولات کالبدی باید عملکرد دولت در سیاست‌های توسعه زمین و مسکن و همچنین تخلقات مالکین و بخش خصوصی در ساخت واحدهای مسکونی غیراستاندارد موردبازنگری قرار گیرد؛ زیرا «شهرداری» با استفاده از نفوذ و اعمال قدرت در سایر سازمان‌های دخیل در ساماندهی اسکان غیررسمی، به‌واسطه ناآگاهی و فقر اقتصادی ساکنین محله و ضعف عملکردی نهادهای محلی، اجازه ساخت خانه‌های فرسوده و کم استحکام با مساحت کم و بدون اسناد رسمی، توانسته است نقش قابل توجهی در توسعه این قبیل محلات داشته باشد. برخی محدودیت‌های پیش روی تحقیق در این نوشتار عدم اعتماد و همکاری ساکنین محله در همکاری با محققین^۱ و از سویی شرایط کرونا و عدم حضور چهره به چهره مصاحبه با خبرگان از دیگر محدودیت‌های پیش روی این پژوهش بوده است. با توجه به موارد ذکرشده به‌منظور دستیابی به شیوه‌های مطلوب در ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی، رعایت موارد زیر ضروری به نظر می‌رسد:

- تدوین الگوهای ساماندهی جامع و پایدار مبتنی بر فرصت‌های بالقوه محیطی و اجتماعی اسلام‌آباد با استفاده از تأسیس دفتر شورایی محله یا دفتر تسهیلگری با مشارکت هیئت‌امنا، سرمایه‌گذاران و معتمدین محله و همچنین تأمین ردیف بودجه‌ی موردنیاز از طریق سه نهاد استانداری زنجان، اداره کل راه و شهرسازی استان زنجان و شهرداری زنجان
- رشد اقتصادی در جهت سوق محدوده به سمت توسعه‌ی درون‌زا و خودشکوفایی با توجه به وجود محور تجاری بیست‌متری شهید مدنی از طریق ایجاد کاربری‌های تجاری-خدماتی، مسکونی و فضای

۱. طبق مصاحبه فاصله بین گفتار و عمل - قدرت و زمینه واقعی کار برنامه‌ریزی دکوراتیوی چالش‌زا بوده است.

سبز در زمین‌های بایر واقع در محدوده و یا پیرامون آن؛ تهیه‌ی سند مکمل مطالعات امکان‌سنجی اقتصادی تبدیل یکی از معابر دیگر محدوده‌ی اسلام‌آباد شهر زنجان به محوری تجاری؛ تقویت مهارت‌های شغلی ساکنین از طریق آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و دوره‌های کارآفرینی و کارآموزی با توجه به ظرفیت اجتماعی و فرهنگی محله

- به‌کارگیری توسعه زمین‌ها و اراضی محدوده، توسط کنشگران اصلی با بهره‌جویی از زمین‌های قابل توسعه در جهت چاره‌جویی از مشکلات محدوده و به‌ویژه مشکلات جمعیتی و محیطی از طریق توسعه و بهبود کالبدی و عملکردی محدوده‌ی مورد برنامه‌ریزی از طریق اعمال و اجرای دقیق و مؤثر سیاست‌های الگو و برنامه‌ی بازآفرینی؛ اجازه‌ی استفاده از زمین‌های بایر و واقع در محدوده و پیرامون آن به بخش خصوصی، از طریق خرید و یا ارائه‌ی زمین ما به عوض در منطقه‌ای دیگر توسط بخش حکومتی، دولتی، وزارتخانه، بخش عمومی و شهرداری منطقه و تدقیق الگوی مشخص برای شراکت در این زمین‌ها؛ استفاده از اراضی بایر پیرامون محل در جهت گسترش بازارهای محلی (مثل احداث بازارچه)^۱

- تعیین جایگاه کنشگران محدوده در قالب نهادهای بومی و تعریف نقش تسهیلگر برای مذاکره با صاحبان زمین و مدیریت شهری برای چاره‌جویی از تعارضات و اختلاف ذی‌دخلان و ذی نفوذان محدوده از طریق کمک به افزایش قدرتمندی مردم در نیازسنجی و درخواست و پیگیری نیازها از طریق آموزش‌های لازم، تأسیس شورای محل در قالب شورایی یا نهادی مشابه با اعطای نقش در فرآیند بازآفرینی اسلام‌آباد. برخی موضوعات پیشنهادی در چارچوب تحقیق حاضر برای تحقیقات آتی به شرح ذیل خواهد بود:

- گفتمان دولت‌ها در بازتولید فضای غیررسمی شهر

- نقد تولید فضای شهری از منظر مشارکت دکوراتیوی تا مشارکت خودانگیخته

- گفتمان انتقادی و مدیریت قدرت در تولید نظم متن/فضا سکونتگاه‌های مسئله‌دار شهری با

رویکرد CWS^۲

- تبیین غیررسمیت در سایه رسمیت شدن با رویکرد حق به شهر.

۱. قابل ذکر است طرح احداث بازارچه در پیرامون محله اسلام‌آباد شهر زنجان تحت عنوان باند قدیم و باند جدید بزرگراه ۲۲ بهمن مطرح و در حال حاضر با مشکلات حقوقی بین دستگاه‌های اجرایی مواجه است.

کتاب نامه

۱. امیرحاجلو، ا. (۱۳۹۶). تبیین تولید فضای شهری، مورد مطالعه: کلان شهر تهران. تهران: رساله دکتری. دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی تهران.
۲. ایرانمنش، م.، و مختاری، ب. (۱۳۹۴). اکباتانی ها به دنبال حق به شهر: نگاهی به کنشگری شهری نوزاده در شهرک اکباتان. نشریه هفت شهر، ۴ (۴۹ و ۵۰)، ۲۴۷-۲۳۹.
۳. بردی آنامرادنژاد، ر.، ملکشاهی، غ.، و محمدی، ع. (۱۳۹۳). ارزیابی نقش سکونتگاه های غیررسمی در گسیختگی فضایی ساختار شهری (مطالعه موردی: شهر گنبد کاووس). فصلنامه علمی-پژوهشی برنامه ریزی فضایی (جغرافیا)، ۱۵ (۱)، ۸۶-۶۵.
۴. پاک نژاد، ن. (۱۳۹۹). مطالعه تطبیقی تجارب جهانی در سیاست گذاری های ساماندهی اسکان غیررسمی. نشریه مهندسی ساختمان و علوم مسکن. ۱۳ (۲۳)، ۲۱-۱۳.
۵. توسلیان، ر.، و حضرتی، م. (۱۳۹۸). تحلیل نقش کنشگران شهری در ارتقاء کیفیت فضای شهری (نمونه موردی: بافت فرسوده شهر زنجان). مجموعه مقالات اولین همایش ملی کیفیت در فضاهای معماری و شهری، زنجان: دانشگاه زنجان.
۶. چیم، ج.ش. (۱۳۹۷). مدیریت شهر، خط مشی ها و نوآوری ها در کشورهای در حال توسعه. ترجمه پرویز زاهدی، تهران: نشر شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری.
۷. حبیبی، م.، و مقصودی، م. (۱۳۹۵). مرمت شهری: تعاریف، نظریه ها، تجارب، منشورها و قطع نامه های جهانی، روش ها و اقدامات شهری. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۸. حبیبی، ک.، پوراحمد، ا.، و مشکینی، ا. (۱۳۹۵). بهسازی و نوسازی چینی جاهای کهن شهری. تهران: تهران، نشر انتخاب.
۹. حیدری، م.ت. (۱۳۹۵). تحلیل زیست پذیری بافت های فرسوده شهری (مورد پژوهی: بافت فرسوده شهر زنجان). تهران: رساله دکتری. گروه علوم جغرافیایی. دانشکده علوم انسانی. دانشگاه خوارزمی تهران.
۱۰. رضازاده، ر.، محمدی آیدغمیش، ف.، و رفیعیان، م. (۱۳۹۱). توسعه اجتماع محلی با بهره گیری از ظرفیت های مشارکتی در رویکرد دارایی مبنا (مطالعه موردی: محله امامزاده حسن، منطقه ۱۷ تهران). نشریه برنامه ریزی و آمایش فضا، ۱۶ (۲)، ۵۵-۳۷.
۱۱. زنگی آبادی، ع.، مؤید فر، س. و غفور زاده، م. (۱۳۹۴). ارزیابی باززنده سازی چینی جاهای قدیم شهری در راستای توسعه پایدار (شهریزد). فصلنامه مطالعات برنامه ریزی شهری، ۳ (۹)، ۱۳۱-۱۵۹.
۱۲. سجادی، ژ.، و صادقی، ی. (۱۳۸۷). شکل نهادهای غیردولتی در راستای ساماندهی سکونتگاه های غیررسمی (مورد اسلامشهر، میان آباد). نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ۸ (۱۱)، ۷-۲۹.
۱۳. شهرداری زنجان (۱۳۹۵). آمارنامه شهر زنجان. زنجان: شهرداری زنجان. www.Zanjan.ir

۱۴. شیخی، ن.، و نوری کیا، س. (۱۳۹۶). بررسی اثرات نوسازی به شیوه اعیان سازی بر هویت شهری و نقش آن در سرنوشت بافت‌های مورد مداخله (نمونه موردی محله سولوکول، ترکیه). *مجموعه مقالات کنفرانس ملی به‌سوی شهرسازی و معماری دانش‌بنیان*، تهران: دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران.
۱۵. صرافی، م. (۱۳۸۱). از حاشیه‌نشینی تا متن شهری. *فصلنامه هفت شهر*، ۸(۳)، ۵-۱۲.
۱۶. صرافی، م. (۱۳۸۲). بازنگری ویژگی‌های اسکان خودانگیخته در ایران. *مجموعه مقالات حاشیه‌نشینی و اسکان غیررسمی*. تهران: انتشارات دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی.
۱۷. صفراآبادی، ا.، مؤید فر، س.، وارثی، ر.، و بلاغی، ر. (۱۳۹۵). رویکردهای توانمندسازی مناطق حاشیه‌ای شهری مورد شناسی: سکونتگاه غیررسمی حسن‌آباد یزد. *جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای*، ۶(۱۹)، ۲۳۰-۲۱۷.
۱۸. عبادی، ن.، و فتحی، ع. (۱۳۹۳). نقش مؤسسات خیریه در توانمندسازی و بهبود وضعیت اجتماعی حاشیه‌نشینان مطالعه موردی: محله گلمغان شهر اردبیل. *اولین کنفرانس ملی شهرسازی، مدیریت شهری و توسعه پایدار*. تهران: انجمن معماری ایران - قطب علمی برنامه‌ریزی و توسعه پایدار دانشگاه تهران.
۱۹. کاویانی، ع. (۱۳۹۷). *تحلیل ساختاری موانع توانمندسازی اجتماع‌محور در مناطق اسکان غیررسمی (مورد مطالعه: محله بان برز شهر ایلام)*. زنجان: پایان‌نامه دکتری. گروه علوم جغرافیایی. دانشکده علوم جغرافیایی. دانشگاه زنجان.
۲۰. محمدی، ج.، و اداک، ص. (۱۳۹۸). حاشیه‌نشینان شهری و تجربه رنج اجتماعی (محله نایسر شهر سنندج). *فصلنامه علوم اجتماعی*، ۲۶(۸۶)، ۱۵۷-۱۸۴.
۲۱. محمدی، ع. (۱۳۸۸). ظرفیت‌سازی اجتماع‌محور: پستوانه ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی. *مجله هفت شهر*، ۲(۳۰-۲۹)، ۹۷-۱۱۳.
۲۲. محمدی، ک.، رضویان، م.ت.، صرافی، م.، و غلامحسینی، ا. (۱۳۹۳). شراکت بخش عمومی-خصوصی در نوسازی بافت‌های فرسوده منطقه ۹ شهرداری تهران. *فصلنامه اقتصاد و مدیریت شهری*، ۲(۸)، ۱۲۷-۱۰۹.
۲۳. مرکز آمار ایران (۱۳۹۵). *سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان زنجان*. تهران: مرکز آمار.
۲۴. مهران فر، م.، فولادیان، ا.، و اصغریپور ماسوله، ا.ر. (۱۳۹۱). تأثیر کیفیت زندگی مالکان و ساکنان بافت‌های فرسوده بر تمایل آنان به مشارکت در بهسازی و نوسازی در شهر مشهد. *مجله علوم اجتماعی*، ۹(۲)، ۱۵۷-۱۸۲.
۲۵. نجفی، س. (۱۴۰۰). تبیین کنشگران مدیریتی متن سکونتگاه‌های مسئله‌دار شهری با رویکرد زبان‌شناختی (مطالعه موردی: محله اسلام‌آباد شهر زنجان). زنجان: رساله دکتری، رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم انسانی؛ دانشگاه زنجان.
۲۶. نصر اصفهانی، ر.، صفاری، ب.، و غفاریان، س. (۱۳۹۵). بررسی علل اقتصادی حاشیه‌نشینی با استفاده از اثر درمان (مطالعه موردی شهر اصفهان). *مجله اقتصاد شهری*، ۱(۱)، ۱۶-۱.
۲۷. نقدی، ا.، و صادقی، ر. (۱۳۸۵). حاشیه‌نشینی چالشی فراوری توسعه پایدار شهری (با تأکید بر شهر همدان). *نشریه رفاه اجتماعی*، ۵(۲۰)، ۲۱۳-۲۳۳.

۲۸. وزارت کشور (۱۳۹۹). پیام برنامه اسکان بشر ملل متحد در ارتباط با بحران کووید-۱۹ موضوع: سکونتگاه‌های غیررسمی. تهران: سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور، مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهری و روستایی، معاونت آموزشی

29. Beard, V. (2013). *Citizen Planner: From Self-Help to Political Transformation*. Oxford: Oxford Publication.
30. Castells, M. (2009). Communication power. *Communication*, 32(1), 5-12
31. Fazli, M. (2016). Factors Behind the Growth of Informal Settlements in Kabul. *6th Annual Conference on Architecture and Urbanism. Vysoké učení technické v Brně, Fakulta architektury*, 3(2), 81-86
32. Garau, P. (2014). *A Home in the City*. Elliott D. Sclar- Gabriellay. Carolina Eearthscan.
33. Jokilehto, J. (2016). *History of architectural Conservation*. Butterworth-Heinemann, 2 Ed.
34. JuliusGwaleba, M., & Eugene Chigbu, U. (2020). Participation in property formation: Insights from land-use planning in an informal urban settlement in Tanzania. *Land Use Policy*, 92(3), 104-109.
35. Khalifa, M. (2015). Evolution of informal settlements upgrading strategies in Egypt: from negligence to participatory development. *Ain shams Engineering Journal*, 6(4), 1151- 1159.
36. Magalhaes, F., & Eduardo, R. (2017). *Facing the challenges of Informal Settlements in Urban Centers: The Re-urbanization of Manaus, Brazil*. Washington, D.C: Sustainable Development Department.
37. Obar, J. (2012). Advocacy 2.0: An analysis of how advocacy groups in the United States perceive and use social media as tools for facilitating civic engagement and collective action. *Journal of Information Policy*, 5(3), 11-20.
38. Pendlebury, J., & Porfyriou, H. (2017). Heritage, urban regeneration and place-making. *Journal of Urban Design*. 22(4), 429-432.
39. Pugh, C. (2015). Squatter settlements, their sustainability, architectural contributions, and socio – economic roles, *Cities*, 17(5), 66-72.
40. UNEP (2002). *Capacity building for sustainable development: the role of UNEP Coordination team: Donald Kaniaru, Xia Kunbao; Strike Mkandla, Levis Kavagi UNEP Division of Enviromental Policy Implementation*. UNEP. ISBN: 92-807-2266-2.
41. Windle, P.E. (2004). Delphi technique: assessing component needs. *Journal of Perianesth Nurs*, 19(1), 46-7.

ارزیابی شاخص‌های شهر مطلوب سالمندان (نمونه مورد مطالعه: شهر یاسوج)

حمیدرضا رخشانی نسب (استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران، نویسنده مسئول)

rakhshaninasab_h@gep.usb.ac.ir

سید علی حسینی (دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران)

hosseini.a@pgs.usb.ac.ir

نظام الدین ستارزاده (کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران)

hosseini.a1345@gmail.com

تاریخ تصویب: ۱۴۰۰/۰۹/۳۰

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۴/۰۲

صص ۵۹-۸۱

چکیده

امروزه جوامع بشری با مسئله بزرگ افزایش شدید نسبت جمعیت سالمندان به کل جمعیت، روبه‌رو هستند. علت این مسئله، پیشرفت‌های بهداشتی و پزشکی و کاهش آمار موالید و مرگ‌ومیر است. در این میان، نکته مهم آن است که ۶۰ درصد افراد سالمند در کشورهای در حال توسعه زندگی می‌کنند؛ کشورهایی که آمادگی لازم برای رویارویی با پدیده سالمندی و پیامدهای بهداشتی، اجتماعی و اقتصادی آن را ندارند. هدف از این پژوهش ارزیابی شاخص‌های شهر مطلوب سالمندان و ارزیابی مهم‌ترین بعد در شهر یاسوج می‌باشد. این تحقیق بر اساس هدف «کاربردی» و از لحاظ ماهیت و روش «توصیفی-تحلیلی» می‌باشد. شیوه گردآوری اطلاعات شامل مطالعات کتابخانه‌ای (فیش‌برداری و اسنادی) و مطالعات میدانی (پرسش‌نامه) است. جهت تحلیل داده‌ها از مدل‌های تحلیل آماری در SPSS شامل آزمون T تک نمونه‌ای، تحلیل رگرسیون چند متغیره و تحلیل عاملی استفاده شد. نتایج ارزیابی شاخص‌ها نشان داد که شهر یاسوج از نظر مطلوبیت برای سالمندان از شرایط مناسب و باکیفیتی برخوردار نبوده و در طراحی و ساخت شهر یاسوج، رفاه و آسایش سالمندان به‌درستی مورد توجه قرار نگرفته و فقط در برخی از ابعاد به این امر توجه شده است.

کلیدواژه‌ها: سالمندان، شاخص‌های شهر مطلوب، شهر مطلوب، شهر یاسوج.

۱. مقدمه

امروزه جوامع بشری با مسئله بزرگ افزایش شدید نسبت جمعیت سالمندان به کل جمعیت، روبه‌رو هستند. علت این مسئله، پیشرفت‌های بهداشتی و پزشکی و کاهش آمار موالید و مرگ‌ومیر است. در این میان، نکته مهم آن است که ۶۰ درصد افراد سالمند در کشورهای در حال توسعه زندگی می‌کنند؛ کشورهایی که آمادگی لازم برای رویارویی با پدیده سالمندی و پیامدهای بهداشتی، اجتماعی و اقتصادی آن را ندارند (زندیه، ۱۳۹۱، ص. ۱۱). سالمندی فرایندی است که تمام موجودات زنده از جمله انسان را در برمی‌گیرد. سالمندی، بالا رفتن سن و بیماری نیست بلکه یک پدیده حیاتی است که همگان را شامل می‌شود و در واقع یک سیر طبیعی است که در آن تغییرات فیزیولوژیکی و روانی در بدن رخ می‌دهد (کلدی و همکاران، ۱۳۸۳، ص. ۲۴۱). توجه نکردن به نیازهای سالمندان، سبب از بین رفتن استقلال آنان و در نتیجه، محرومیتشان از شرکت در فعالیت‌های اجتماعی شده و به‌نوعی تبعیض منجر می‌شود (زندیه، ۱۳۹۱، ص. ۸).

یکی از مشکلات اساسی سالمندان در خصوص داشتن استقلال و مشارکت در تعاملات اجتماعی، که از نیازهای اجتماعی سالمندان به شمار می‌روند، کمبود محیط‌ها و فضاهای باز شهری است. این در حالی است که مشکلات سالمندان به مراتب، بیشتر از مشکلات سایر اقشار جامعه و حتی معلولان است (زندیه، ۱۳۹۱، ص. ۸). توجه به نیازها، الگوهای رفتاری و ترجیحات سالمندان در طراحی و بهسازی فضاهای عمومی شهری مانند خیابان‌ها، میدان‌ها، محله‌ها، پارک‌ها و ... همچنین مبلمان شهری این فضا می‌تواند زمینه مشارکت، حضور و برقراری تعاملات اجتماعی هر چه بیشتر سالمندان را در این‌گونه فضاها فراهم کند و در سلامت جسمی و روحی آن‌ها و برقراری اهداف سالمندی موفق مؤثر باشد؛ امری که در فضاهای عمومی امروزی کشور ما کمتر به آن توجه شده است (قنبری، ۱۳۹۸، ص. ۶۲). برای غلبه بر این مشکلات و مشکلات عدیده‌ای که سالمندان با آن مواجه‌اند، سازمان ملل شهر دوستدار سالمند را ارائه کرد. شهرهای دوستدار سالمند بر اساس استانداردهای سازمان بهداشت جهانی در هشت مؤلفه فضاهای باز شهری، سیستم حمل‌ونقل درون‌شهری، ساختمان‌ها و مکان‌های عمومی و مذهبی، ایمنی و سهولت تردد، مشارکت اجتماعی و ارتباطات، احترام اجتماعی، فرهنگی - تفریحی، بهداشتی - درمانی و سلامت طبقه‌بندی می‌شوند (ایران‌شاهی و قلعه‌نویی، ۱۳۹۵، ص. ۸۰).

امروزه متوسط عمر در بعضی از کشورهای پیشرفته به بیش از ۸۵ سال رسیده است، در ایران نیز میانگین عمر افراد به بالای ۶۷ سال رسیده است و بر اساس آخرین آمار منتشرشده در سال ۱۳۹۵ جمعیت بالاتر از ۶۰ سال در ایران در حدود ۷ میلیون نفر می‌باشد (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۶، ص. ۱۱). با توجه به خط‌مشی‌های کنترل جمعیت و ارتقای کیفیت تغذیه و بهداشت و افزایش توقع از زندگی، طبیعی است که در پنجاه سال آینده، یکی از بیشترین نسبت‌های جمعیت سال‌خورده‌گان جهان را به خود اختصاص دهد (نوزری^۱ و همکاران، ۲۰۰۸، ص. ۲۰۵). بر

اساس برآوردهای بین‌المللی نیز جمعیت سالمند ایران از سال ۱۴۱۹ رشد سریع‌تری از سایر نقاط و حتی میانگین جهان خواهد یافت و تا سال ۱۴۲۴ از میانگین رشد جمعیت سالمند جهان و پنج سال بعد، از آسیا نیز پیشی خواهد گرفت (میرزایی و شمسی قهفرخی، ۱۳۸۶، ص. ۳۲۲)؛ بنابراین در کشور ما انفجار سالمندی رخ خواهد داد و ۲۵ تا ۳۰ درصد جمعیت در سنین بالای ۵۰ سال قرار خواهند گرفت (نجاتی و عشایری، ۱۳۸۷، ص. ۵۸).

امروزه تعریف سالمندی با گذشته بسیار متفاوت و دوگانه است و نمی‌توان برای آن حکم کلی صادر کرد. سالمندی یکی از مراحل حساس و سرنوشت‌ساز رشد انسان است که برخلاف عقیده رایج، نه تنها پایان زندگی نیست، بلکه به عنوان یک روند طبیعی گذر عمر و زندگی مطرح می‌شود؛ از این رو امروزه در بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه، سازمان‌های دولتی و نهادهای اجتماعی غیردولتی حامی سازوکارهایی هستند که سبب پیوستن سالمندان به جامعه می‌شود (پورجعفر و منتظرالحجه، ۱۳۸۹، ص. ۲۲). سالمندی بالا رفتن سن بیماری نیست بلکه یک پدیده حیاتی است که همگان را شامل می‌شود و در واقع یک سیر طبیعی است که در آن تغییرات فیزیولوژیکی و روانی در بدن رخ می‌دهد (زحمتکشان و همکاران، ۱۳۹۱، ص. ۵۳). سالمندی یک رویداد مثبت در زندگی هر فرد می‌باشد و زندگی طولانی‌تر با کیفیت مطلوب، باید همراه با فرصت‌های همیشگی برای سلامتی، مشارکت و امنیت باشد (نبوی و همکاران، ۱۳۹۳، ص. ۴۳۶). سالمندان از جمله گروه‌های اجتماعی هستند که به دلیل شرایط سنی و کاهش نسبی فعالیت‌های کاری، اوقات فراغت بسیار دارند و امکان استفاده آن‌ها از فضاهای شهری برای انجام فعالیت‌های اختیاری و اجتماعی بیش از دیگر اقشار جامعه است (علی‌الحسابی و رفیعی، ۱۳۹۱، ص. ۲۴۷). سالمندی از یک سو متناسب با سن بازنشستگی و از سوی دیگر در ارتباط با وضعیت عمومی سلامت جسمی و روانی مطرح می‌شود (محسنی تبریزی، ۱۳۷۹، صص. ۲۰۵-۱۹۱). با توجه به اهمیت دوران سالمندی، نظریات و دیدگاه‌های متنوع و گوناگونی از جانب متفکران و اندیشمندان مختلف در حوزه‌های گوناگون بیان شده است که از آن جمله می‌توان به دیدگاه‌های عدم تعهد و دیدگاه کارکردگرایانه (کامینگ و هنری، ۱۹۶۱)، فعالیت و دیدگاه متقابل اجتماعی، مبادله (جیمز داود، ۱۹۸۰)، تکاملی خانواده (اوایلین دووال، ۱۹۹۷) و سالمندی موفق (بیلنز و بیلنز، ۱۹۹۰) اشاره کرد.

سازمان بهداشت جهانی با پژوهش و انتشار پروژه‌ای با عنوان «شهر دوستدار سالمند در عرصه جهانی» به بررسی روند رشد جمعیت افراد بالای ۶۰ سال در جهان پرداخته و شاخص‌های شهر دوستدار سالمند را نیز بررسی کرده است (ایران‌شاهی و قلعه‌نویی، ۱۳۹۵، ص. ۸۳). بر اساس رویکرد سازمان بهداشت جهانی، شهرهای دوستدار سالمند شامل آن دسته از فضاهای شهری هستند که توزیع خدمات عمومی در آن‌ها به گونه‌ای است که حداکثر تناسب را با نیازها و محدودیت‌های سالمندان دارد (قنبری، ۱۳۹۸، ص. ۶۷). با توجه به اهمیت سالمندی جمعیت در جهان، نخستین اجلاس سران کشورهای عضو ملل متحد با موضوع سالمندی در وین در سال ۱۹۸۲ برگزار شد. با تسریع روند سالمندی و شدت یافتن آن در بسیاری از کشورها در سال ۲۰۰۲، دومین اجلاس با موضوع سالمندی در مادرید برگزار شد. این بیانیه سیاسی اهمیت ویژه‌ای دارد؛ زیرا دربردارنده نکته‌های محوری برنامه عملیاتی بین‌المللی

سالمندان و بازگوکننده تعهد مجدد کشورهاست (صادقی، ۱۳۹۰، ص. ۹). به نظر می‌رسد فراهم کردن زمینه مشارکت شهروندی سالمندان در فضاهای عمومی شهری، پاسخ مطلوبی به تمامی دغدغه‌های ذکر شده و زمینه‌ساز دستیابی به اهداف سالمندی موفق باشد (پورجعفر و منتظرالحجه، ۱۳۸۹: ۲۴). فضای عمومی بستر مشترکی برای انجام فعالیت‌های کارکردی و مراسمی است که پیونددهنده اعضای جامعه است (کار^۱ و همکاران، ۱۹۹۲، ص. ۳). درواقع، فضای عمومی باید شرایطی را برای گروه‌های مختلف اجتماعی فراهم کنند تا علاوه بر رابطه‌های باواسطه، به‌طور بی‌واسطه نیز با یکدیگر ارتباط برقرار کنند (پورجعفر و همکاران، ۱۳۸۹، ص. ۲۳). با توجه به مفهوم فضای عمومی شهری و اصول مورد اشاره درباره آن به نظر می‌رسد تلاش در جهت حفظ سرزندگی سالمندان از طریق فراهم کردن زمینه حضور و مشارکت شهروندی سالمندان در فضاهای عمومی شهری می‌تواند یکی از عوامل دستیابی به اهداف متعالی سالمندی موفق باشد (معتدی و همکاران، ۱۳۸۴، ص. ۵۶-۴۳). به نظر می‌رسد توجه به نیازها، الگوهای رفتاری و ترجیحات سالمندان در طراحی و بهسازی فضاهای عمومی شهری مانند خیابان‌ها، محلات، میدان‌ها، پارک‌ها و ... می‌تواند زمینه مشارکت و حضور و برقراری تعاملات اجتماعی هر چه بیشتر سالمندان در این‌گونه فضاها را فراهم آورد و بر سلامت سالمندان، نگهداری و مدیریت آن‌ها، مشکلات ترافیکی مرتبط با سالمندان، مسائل جسمی و روحی آن‌ها و برقراری اهداف سالمندی موفق، مؤثر باشد (مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران، ۱۳۹۲، ص. ۲۸).

شهر یاسوج نیز به‌مانند بسیاری از شهرهای دیگر ایران دارای سالمندان بسیاری می‌باشد. بر اساس اعلام مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۵ از کل جمعیت شهر یاسوج که برابر با ۱۳۴۵۳۲ نفر می‌باشد، تعداد ۵۳۶۲ نفر را سالمندان تشکیل می‌دهند. این رقم نزدیک به ۳/۹۸ درصد از شهروندان این شهر را تشکیل می‌دهد که با توجه به پیر شدن جمعیت این رقم افزایش خواهد یافت. با توجه به اینکه سالمندی دوران بسیار حساسی از زندگی یک فرد را تشکیل می‌دهد و از آنجاکه حمایت اجتماعی از این گروه از ضروریات قابل توجه و اساسی است، لذا لازم است که در برنامه‌ریزی و طراحی شهری به این قشر توجه ویژه‌ای شود. به نظر می‌رسد در شهر یاسوج تسهیلات، تمهیدات و خدمات رفاهی اندکی برای این قشر در نظر گرفته شده باشد که در این صورت باید انتظار محرومیت این قشر از جامعه را از فضاهای شهری و اجتماعات مختلف داشت؛ از این‌رو پژوهش حاضر به دنبال بررسی و تحلیل شاخص‌های شهر مطلوب سالمندان در شهر یاسوج می‌باشد. همچنین پژوهش حاضر به دنبال پاسخ‌گویی به این سؤال است که آیا در برنامه‌ریزی و طراحی شهر یاسوج به نیازهای این قشر از جامعه توجهی شده است؟ و اینکه در ارزیابی نهایی شاخص‌های شهر مطلوب سالمندان در شهر یاسوج به کدام شاخص توجه بیشتری شده است؟

با توجه به اهمیت موضوع، مطالعات مختلفی در زمینه بررسی شهر مطلوب سالمندان توسط محققان در مناطق مختلف دنیا صورت گرفته است که به تعدادی از آن‌ها در ذیل اشاره می‌شود.

زحمتکشان و همکاران (۱۳۹۰)، در مقاله‌ای به بررسی بررسی کیفیت زندگی و عوامل مرتبط با آن در سالمندان شهر بوشهر پرداختند. با توجه به این‌که میانگین نمره کیفیت زندگی در این مطالعه از صفر تا صد می‌باشد یافته‌ها نشان می‌دهد میانگین نمره سالمندان شهر بوشهر در هر دو حیطه کمتر از میانه ۵۰ می‌باشد و این مسئله نیاز به توجه دارد. بنابراین بایستی راهکارهای لازم در جهت ارتقاء کیفیت زندگی و برخورداری از خدمات ویژه برای این گروه آسیب‌پذیر در برنامه‌ریزی‌های آینده کشور در نظر گرفته‌شده و اصلاح گردد (زحمتکشان و همکاران، ۱۳۹۰، ص. ۵۳).

زندیه (۱۳۹۱) در مطالعه‌ای با عنوان مناسب‌سازی منظر شهری برای سالمندان به بررسی محله قیطریه تهران پرداخت. نتایج نشان داد که عوامل متعددی نظیر کاربری اراضی شهری، بافت شهری، دسترسی‌پذیری و منظر شهری در طراحی فضاهای شهری مؤثر است. بدیهی است که این عوامل نقش بسیار مهمی در مسیریابی دارد و با نیازهای سالمندان کاملاً در ارتباط است (زندیه، ۱۳۹۱، ص. ۷).

کسانی و همکاران (۱۳۹۳)، در مطالعه‌ای به بررسی عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی و ارتباط آن با کیفیت زندگی در سالمندان شهر ایلام پرداختند. نتایج نشان داد که بین مؤلفه اعتماد فردی در سالمندان و متغیرهای سطح تحصیلات، وضعیت اشتغال، بعد روانی کیفیت زندگی، بعد جسمی کیفیت زندگی و ... رابطه مشاهده می‌شود. با توجه به عوامل مختلف مرتبط با سرمایه اجتماعی سالمندان و از طرفی اثر تجمعی عوامل مؤثر بر مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی، بهبود عوامل مؤثر قابل تعدیل نظیر وضعیت اقتصادی و حمایت‌های اجتماعی و کیفیت زندگی می‌تواند بر سرمایه اجتماعی اثر مستقیم داشته باشد (کسانی و همکاران، ۱۳۹۳، ص. ۲۳۵).

ابوالفضل قنبری (۱۳۹۸)، در مقاله‌ای به ارزیابی شهر تبریز از منظر شاخص‌های شهر مطلوب سالمندان پرداختند. نتایج پژوهش نشان داد که میانگین وضعیت مسکن، میزان مشارکت اجتماعی، حمایت اجتماعی و خدمات سلامت در بین سالمندان مورد مطالعه در حد متوسط به پایین می‌باشد و میانگین شاخص احترام نیز در بین سالمندان در حد متوسط می‌باشد. همچنین سه متغیر مسکن، حمایت اجتماعی و مشارکت اجتماعی در مجموع ۰/۸۲ از واریانس متغیر وابسته را تبیین می‌کنند (قنبری، ۱۳۹۸، ص. ۶۲).

لام و همکاران (۲۰۱۶)، به مطالعه‌ای در مورد حمایت از محله و ترجیح محل پیری در بین سالمندان کم‌درآمد چین پرداختند. نتایج پژوهش نشان داد که اکثریت افراد مسن کم‌درآمد (۸۰/۴ درصد) ترجیح می‌دهند در مکان مورد حمایت پیر شوند حتی اگر سلامتی و عملکرد آن‌ها فراتر از زندگی مستقل خراب‌شده باشد (لام^۱، ۲۰۱۶، ص. ۹۸).

وانگ^۲ و همکاران (۲۰۱۷)، در مطالعه‌ای به میزان رضایت سالمندان از خدمات حمل‌ونقل عمومی در شهرهای با تراکم بالا و ترانزیت محور در شهر هنگ کنگ پرداختند. نتایج مطالعه نشان داد که سالمندان مصاحبه شده در

1. Lum

2. Wong

دسترس بودن صندلی را به عنوان بدترین جنبه خدماتی در نظر گرفته اند که ۱۷/۸ درصد آن ها ناراضی یا بسیار ناراضی بودند. وضعیت ایستگاه ها نیز به عنوان مهم ترین عامل تأثیرگذار بر سطح رضایت کلی از خدمات حمل و نقل عمومی شناخته می شود (وانگ و همکاران، ۲۰۱۷، ص. ۱).

زندیه^۱ و همکاران (۲۰۱۹)، در مطالعه ای به بررسی نابرابری های مکانی و ویژگی های فضای سبز محله در مناطق کم برخوردار و محروم و تأثیرات احتمالی آن بر پیاده روی بزرگسالان در فضای باز پرداختند. نتایج نشان داد که نابرابری ها در اندازه فضای سبز محله در مناطق کم برخوردار و محروم ممکن است بر پیاده روی بزرگسالان در فضای باز تأثیر بگذارد. با وجود نابرابری در سایر خصوصیات فضای سبز محله (به عنوان مثال مجاورت، جذابیت و تعداد) در مناطق کم برخوردار و محروم، هیچ ارتباطی بین ویژگی های فضای سبز محله و سطح پیاده روی شرکت کنندگان در فضای بازیافت نشد (زندیه و همکاران، ۲۰۱۹، ص. ۲).

آنتی پنوا و باریشوا^۲ (۲۰۲۰)، در مطالعه ای به بررسی کیفیت زندگی یک فرد مسن در شرایط فضای شهری پرداختند. در این مقاله مسئله کیفیت زندگی سالمندان در شهر مورد بررسی قرار گرفته است. یک محیط نوآورانه شهری با کیفیت بالا به عنوان یک فضای امن و راحت برای زندگی و تفریح با استفاده از فناوری های شهر هوشمند (خانه) درک می شود، که برای همه گروه های اجتماعی مردم، از جمله گروه های سنی سازگار است (آنتی پنوا و باریشوا، ۲۰۲۰، ص. ۲۳۰).

در زمینه وجود تشابه و تمایز مطالعه حاضر با مطالعات پیشین می توان به این نکته اشاره کرد که از نظر ساختار ادبی یعنی چهارچوب نظری تشابهاتی با مطالعات پیشین دارد، ولی از نظر وجه تمایز می توان بیان کرد که تاکنون مسئله ارزیابی شاخص های شهر مطلوب سالمندان در محدوده مورد مطالعه یعنی شهر یاسوج مورد مطالعه قرار نگرفته است. در واقع به نظر می رسد که می توان نوآوری این پژوهش را نسبت به پژوهش های گذشته در به کارگیری تحلیل های آماری بسیار دقیق در نرم افزار SPSS شامل آزمونهای T تک نمونه ای، تحلیل رگرسیون چند متغیره و همچنین مدل تحلیل عاملی اکتشافی برای بررسی روایی شاخص های شهر مطلوب سالمندان در شهر یاسوج دانست که در مطالعات گذشته به ندرت استفاده شده است.

۲. روش شناسی

نوع تحقیق بر اساس هدف «کاربردی» و ازلحاظ ماهیت و روش «توصیفی-تحلیلی» می باشد. روش گردآوری اطلاعات در این پژوهش مطالعات کتابخانه ای و مطالعات میدانی است. جهت تحلیل و بررسی شاخص های شهر مطلوب سالمندان در شهر یاسوج، ابتدا با استفاده از پرسش نامه به جمع آوری اطلاعات و داده های مورد نیاز پرداخته شد و سپس با استفاده از مدل های تحلیل آماری در SPSS شامل آزمون T تک نمونه ای و تحلیل رگرسیون

1. Zandieh

2. Antipanova & Barysheva

چندمتغیره به بررسی موضوع پرداخته شد. همچنین برای بررسی روایی مؤلفه‌های موردبررسی در این پژوهش، از مدل تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شده است. جامعه‌ی آماری پژوهش حاضر را کلیه‌ی ساکنان ۶۰ سال به بالا در شهر یاسوج تشکیل می‌دهند که با استفاده از فرمول کوکران تعداد ۳۸۰ نفر با استفاده از نمونه‌گیری تصادفی ساده موردبررسی قرار گرفتند. برای بررسی پایایی پرسش‌نامه نیز از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد که با توجه به مقدار عددی به‌دست‌آمده (۰/۸۷)، می‌توان پایایی پرسش‌نامه را در سطح عالی دانست.

جدول ۱. مؤلفه‌ها و شاخص‌های ارزیابی شهر مطلوب سالمندان

ردیف	مؤلفه‌ها	شاخص‌های موردبررسی
۱	معابر و خیابان‌ها	۱. شیب معابر شهر برای سالمندان ۲. عرض پیاده‌روهای شهر برای سالمندان ۳. روسازی و پوشش سطح معابر برای سالمندان ۴. میزان توجه به سالمندان در ساخت راه‌پله‌های شهری ۵. سرپوش و کف معابر شهری برای سالمندان ۶. نمادهای هشدار و خطر در سطح پیاده‌رو برای سالمندان ۷. ایستگاه در کنار خیابان‌ها برای سالمندان ۸. روشنایی در خیابان‌ها برای سالمندان ۹. سرعت‌گیر در سطح خیابان‌ها برای راحتی حال سالمندان.
۲	میلان شهری	۱. میزان در نظر گرفتن آسایش سالمندان در طراحی ملزومات شهری ۲. میزان توجه به آسایش سالمندان در طراحی دستگاه‌های خودپرداز ۳. سهولت و قابلیت دسترسی سالمندان در طراحی آب‌سردکن‌های موجود در کنار پیاده‌روها ۴. میزان راحتی سالمندان در ساخت و نصب صندوق‌های پست و سطل زباله ۵. میزان توجه در ساخت ایستگاه‌های تاکسی و اتوبوس برای هم‌سطح بودن با خیابان‌ها در جهت راحتی حال سالمندان ۶. میزان توجه به سالمندان در طراحی نیمکت و صندلی در پیاده‌روها ۷. میزان توجه به جایگاه مخصوص سالمندان در طراحی و ساخت سینما ۸. میزان توجه به آسایش سالمندان در طراحی و ساخت مساجد.
۳	دسترسی	۱. ارزیابی میزان راحتی و آسایش سالمندان در دسترسی به خدمات شهری مانند نانوايي و ... ۲. ارزیابی میزان دسترسی سالمندان به اتوبمیل و وسایل حمل‌ونقل عمومی ۳. ارزیابی میزان دسترسی سالمندان به فضای سبز شهری ۴. ارزیابی میزان دسترسی سالمندان به سرویس‌های بهداشتی در فضاهای عمومی ۵. ارزیابی میزان دسترسی سالمندان به ترمینال‌ها و فرودگاه‌ها ۶. میزان در نظر گرفتن بازی و سرگرمی در فضاهای عمومی برای سالمندان ۷. ارزیابی میزان دسترسی سالمندان به رستوران‌های شهری ۸. ارزیابی میزان دسترسی سالمندان به بیمارستان‌ها و مراکز بهداشتی شهری ۹. ارزیابی میزان دسترسی سالمندان به محیطی برای ورزش.
۴	امنیت	۱. ارزیابی میزان آرامش و احساس امنیت سالمندان در محیط‌های شهری ۲. میزان توجه به روشنایی در کوچه‌ها برای دید بهتر سالمندان ۳. میزان توجه به اقدامات پیشگیری‌کننده و مانع سرقت از سالمندان در فضاهای شهری ۴. میزان اقدامات پیشگیری جهت اینکه سالمندان در معرض خشونت قرار نگیرند ۵. میزان توجه به سالمندان در کوچه‌های باز و امن.
۵	حمل‌ونقل	۱. مقبولیت حمل‌ونقل عمومی برای سالمندان ۲. فراوانی و اطمینان وسایل حمل‌ونقل ۳. طراحی مناسب راه‌پله‌های وسایل حمل‌ونقل عمومی برای سالمندان ۴. خط‌کشی خیابان برای سالمندان ۵. علائم احتیاط و هشدار در وسایل حمل‌ونقل عمومی برای سالمندان

مأخذ: (فیلیپ رایس^۱، ۱۴۰۱؛ مشفق، ۱۳۸۹؛ شیرازی خواه و همکاران، ۱۳۹۰؛ زحمتکشان، ۱۳۹۰؛ زندیه، ۱۳۹۱؛ قنبری، ۱۳۹۸؛ لام و همکاران، ۲۰۱۶؛ وانگ^۲ و همکاران، ۲۰۱۷؛ آنتی پنوا و باریشوا، ۲۰۲۰)

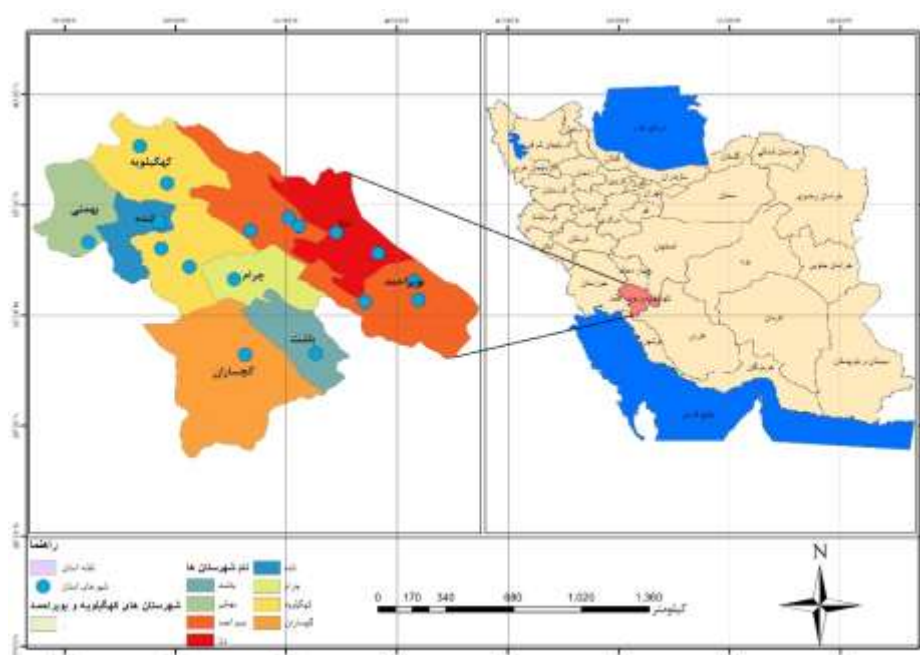
1. Philipp Reis

2. Wong

آزمون T تک نمونه‌ای؛ یک آزمون پارامتری است که به منظور تعیین معناداری تفاوت بین دو میانگین به کار می‌رود. آزمون T یک نمونه‌ای که ساده‌ترین نوع است تعیین می‌کند که آیا میانگین مشاهده‌شده در مقایسه با یک مقدار تعیین‌شده، متفاوت است یا خیر. (افشانی و همکاران، ۱۳۹۵، ص. ۲۵۳).

روش تحلیل رگرسیون مرتبه‌ای چندگانه^۱ (چند متغیره)؛ در این روش معیارها توسط محقق و با رجوع به مبانی نظری انتخاب می‌شوند. هر معیار کلان به معیارهای خردتری تبدیل می‌شوند تا آخرین سطح که شامل معیارهایی است که صحیح‌ترین سنجش را در مورد موضوع به محقق ارائه می‌دهد (ون پل^۲، ۱۳۷۵، صص. ۳۳-۳۷).

روش تحلیل عاملی^۳، تحلیل عاملی یکی از روش‌های آماری چند متغیره است که مجموعه فراوانی از میان متغیرها، رابطه‌ی خاصی را تحت یک مدل فرضی برقرار می‌کند. تحلیل عاملی برای تقلیل تعداد زیادی از مقادیر متغیرها به تعداد کمی از متغیرهای مفروض زیربنایی که عامل خوانده می‌شوند استفاده می‌شود. هدف اغلب تحلیل‌های عاملی ساده کردن ماتریس همبستگی است (منصورفر، ۱۳۸۷، ص. ۳۵۸).

شکل ۱. نقشه محدوده مورد مطالعه

یاسوج یکی از شهرهای جنوبی ایران و مرکز استان کهگیلویه و بویراحمد است. این شهر همچنین مرکز شهرستان بویراحمد نیز می‌باشد. شهر یاسوج در شمال شرقی استان واقع شده است که از شمال به استان اصفهان، از شرق به

1. Hierarchical Multiple Regression
2. Van Poll
3. Factor Analysis

استان فارس، از غرب به شهرستان کهگیلویه و شهرستان دهدشت و از جنوب نیز به شهرستان نورآباد محدود می‌شود. شهر یاسوج در ۵۱ درجه و ۳۶ دقیقه درازای شرقی و ۳۰ درجه و ۴۰ دقیقه پهنای شمالی و ارتفاع ۱۸۷۰ متری از سطح دریا واقع شده است. شهر یاسوج نیز به‌مانند بسیاری از شهرهای دیگر ایران دارای سالمندان بسیاری می‌باشد. بر اساس اعلام مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۵ از کل جمعیت شهر یاسوج که برابر با ۱۳۴۵۳۲ نفر می‌باشد، تعداد ۵۳۶۲ نفر را سالمندان تشکیل می‌دهند. این رقم نزدیک به ۳/۹۸ درصد از شهروندان این شهر را تشکیل می‌دهد که با توجه به پیر شدن جمعیت این رقم افزایش خواهد یافت (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵، ص. ۱۲).

۳. یافته‌ها

۳.۱. سنجش روایی مؤلفه‌های ارزیابی شهر مطلوب سالمندان با استفاده از مدل تحلیل عاملی اکتشافی

از آنجایی که مطالعه صورت گرفته از نوع اکتشافی بوده، به‌منظور بررسی میزان صحت و روایی معیارهای منتخب و همچنین مشخص کردن معیارهای کلیدی از روش تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شده است.

جدول ۲. نتایج آزمون KMO و آزمون بارتلت در سؤالات مربوط به شهر مطلوب سالمندان

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		۰/۵۲۳
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	۱۳/۴۱۸
	Df	۱۰
	Sig.	۰/۰۰۲

مأخذ: (یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱)

همان‌گونه که در جدول شماره ۲ مشخص گردیده است، چون در نمونه کلی مقدار شاخص KMO برابر با ۰/۵۲۳ است که از کمینه مورد انتظار بالاتر است (کمینه مورد انتظار ۰/۵)، می‌توان تعداد نمونه‌ها را برای تحلیل عاملی کافی دانست. همچنین آزمون بارتلت در این مورد برابر با ۱۳/۴۱۸ شده است، از آنجایی که میزان سطح معناداری یا Sig کمتر از ۰/۰۵ شده است، پس می‌توان نتیجه گرفت که تحلیل عاملی برای شناسایی ساختار مناسب است و فرض شناخته‌شده بودن ماتریس همبستگی، رد می‌شود.

جدول ۳. اشتراک اولیه و استخراجی متغیرهای مربوط به بررسی شهر مطلوب سالمندان در تحلیل عاملی اکتشافی

متغیرها	اشتراک اولیه	اشتراک استخراجی
مؤلفه معابر به‌صورت کلی	۱	۰/۳۶۹
مؤلفه مبلمان شهری به‌صورت کلی	۱	۰/۴۴۰
مؤلفه دسترسی به‌صورت کلی	۱	۰/۴۸۳

اشتراک استخراجی	اشتراک اولیه	متغیرها
۰/۳۹۷	۱	مؤلفه امنیت به صورت کلی
۰/۵۷۷	۱	مؤلفه حمل و نقل به صورت کلی

مأخذ: (یافته های پژوهش، ۱۴۰۱)

نتایج اشتراک اولیه و استخراجی مؤلفه های مطلوبیت شهر یاسوج در ۵ مؤلفه مورد بررسی در جدول شماره ۳ بیان شده است. به دلیل اینکه اشتراک اولیه، اشتراک ها را قبل از استخراج عامل ها بیان می کند، تمامی اشتراک های اولیه برابر با ۱ می باشد. هر چه مقادیر اشتراک استخراجی بزرگ تر باشد، عامل های استخراج شده متغیرها را بهتر نشان می دهند. در بین مؤلفه های مورد بررسی، مؤلفه حمل و نقل با دارا بودن اشتراک استخراجی بالاتر از ۰/۵ با اهمیت ترین مؤلفه برای نشان دادن موضوع اصلی می باشد.

جدول ۴. توضیح مجموع واریانس مقادیر مربوط شهر مطلوب سالمندان به صورت کلی

تغییر پذیری واریانس	مقادیر ویژه عوامل استخراجی	مقادیر ویژه	عوامل استفاده شده
۶۴/۲۶۱	۱/۱۹۶	۱/۱۹۶	مؤلفه معابر
-	-	۰/۹۸۱	مؤلفه مبلمان شهری
-	-	۰/۹۷۱	مؤلفه دسترسی
-	-	۰/۹۰۵	مؤلفه امنیت
-	-	۰/۸۵۹	مؤلفه حمل و نقل

مأخذ: (یافته های پژوهش، ۱۴۰۱)

در جدول شماره ۴ میزان مقادیر ویژه عامل های مربوط به مؤلفه های شهر مطلوب سالمندان به صورت کلی نمایش داده شده است. مقادیر ویژه تعیین کننده عامل هایی که در تحلیل باقی می ماند و در واقع مقادیر ویژه مجموع مربع باره ای عاملی هر عامل است. عامل هایی که مقدار ویژه آن ها بالاتر از ۱ باشد به عنوان مهم ترین عامل ها شناخته شده و در تحلیل عاملی باقی می ماند. از میان ۵ مؤلفه ی مربوط به مطلوبیت شهر یاسوج از دیدگاه سالمندان فقط یک عامل دارای مقادیر ویژه بزرگ تر از ۱ می باشد، بنابراین پیشینه ی تعداد عامل های اصلی می تواند ۱ باشد. این عامل می تواند تقریباً ۶۵ درصد از تغییر پذیری متغیرها را توضیح دهند که برای استخراج همین یک عامل کافی می باشد.

جدول ۵. ماتریس مؤلفه های مربوط به شهر مطلوب سالمندان بعد از چرخش عامل ها

عامل ها	۱
معابر	۰/۵۷۹
مبلمان	۰/۶۶۲
دسترسی	۰/۶۵۹

امنیت	۰/۶۳۰
حمل و نقل	۰/۷۵۹

مأخذ: (یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱)

در جدول شماره ۵ بارهای عاملی بعد از چرخش نشان داده شده است، این بارهای عاملی نشان‌دهنده‌ی همبستگی میان متغیر و عامل می‌باشد. در گزینه‌ها اندازه ارزش مطلق ضریب هر چه بیشتر باشد، متغیر مربوطه نقش بیشتری در تعیین تغییرات عامل استخراج شده دارد.

جدول ۶. نتایج روش تحلیل عاملی سؤالات مربوط به شهر مطلوب سالمندان به‌طور کلی پس از تلفیق متغیرها

متغیرهای ترکیب شده	عامل ۱
معايير دسترسى امنيت مبلمان شهرى حمل و نقل	بررسى و تحليل شهر مطلوب سالمندان

مأخذ: (یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱)

بر پایه دستاوردهای جدول شماره ۶ تنها عامل اصلی با هر ۵ مؤلفه معابر، مبلمان شهری، دسترسی، امنیت و حمل و نقل پیوند بالایی دارد. از آنجایی که متغیرهای مربوط به این عامل همبستگی بسیار بالایی دارند، با همدیگر تلفیق شده و با عنوان عامل بررسی و تحلیل شهر مطلوب سالمندان نام‌گذاری می‌شود. وضعیت شهر یاسوج از نظر تحلیل شاخص‌های شهر مطلوب سالمندان، با استفاده از آزمون پارامتریک تی استیودنت تک نمونه‌ای (بارزش آزمون ۳) مورد بررسی قرار گرفت. برای هر شاخص میانگین آن شاخص بارزش آزمون (میانگین مورد انتظار) یعنی مقدار ۳ در سطح خطای کوچک‌تر از ۵ درصد ($P\text{-value} = \text{sig} < 0/05$) مقایسه شد.

۳.۲. بررسی و ارزیابی شاخص‌های شهر مطلوب سالمندان در بعد معابر و خیابان‌ها با استفاده از آزمون تی

تک نمونه‌ای

معابر و پیاده‌روها که مسیر حرکت افراد پیاده (سالمند و غیر سالمند) در سطح شهر هستند، باید دارای سطحی تراز با شیبی کمتر از ۵ درصد بوده و به‌گونه‌ای طراحی شوند که افراد پیاده بتوانند به‌آسانی و ایمن از آن‌ها عبور نمایند. خیابان‌ها هم باید از استانداردهای لازم جهت رعایت حال سالمندان برخوردار باشند.

از میان مؤلفه‌های مورد بررسی در بعد معابر و خیابان‌ها، فقط دو مؤلفه روسازی و پوشش سطح معابر برای سالمندان و مؤلفه روشنایی در خیابان‌ها برای سالمندان با داشتن سطح معناداری بالاتر از (۰,۰۵) مورد پذیرش واقع

نشدند. به عبارتی این دو مؤلفه در تحلیل و بررسی شاخص‌های شهر مطلوب سالمندان در شهر یاسوج، مؤثر نبوده‌اند. با توجه به مقدار میانگین هر یک از مؤلفه‌ها و مقایسه آن‌ها با میانه نظری (۳) میزان عملکرد آن‌ها موردسنجش واقع گردید.

جدول ۷. نتایج حاصل از آزمون تی تک نمونه‌ای (One Sample T-test) بر روی مؤلفه‌های مربوط به بعد

معابر و خیابان‌ها

مؤلفه‌ها	میانگین	مقدار آماره T	سطح معناداری (Sig)	اختلاف از میانگین	میزان اختلاف در سطح اطمینان ۹۵ درصد	
					حد پایین	حد بالا
شیب معابر شهر برای سالمندان	۲/۵۳	-۱۸/۰۸۵	۰/۰۰۰	-۰/۴۶۸	-۰/۵۲	-۰/۴۲
عرض پیاده‌روهای شهر برای سالمندان	۲/۹۱	-۳/۲۴۹	۰/۰۰۱	-۰/۰۹۲	-۰/۰۴	-۰/۱۵
روسازی و پوشش سطح معابر برای سالمندان	۳/۰۴	۱/۰۷۴	۰/۲۸۳	۰/۰۳۹	-۰/۱۱	-۰/۰۳
میزان توجه به سالمندان در ساخت راه‌پله‌های شهری	۳/۱۵	۳/۸۷۲	۰/۰۰۰	۰/۱۵۳	۰/۲۳	۰/۰۸
سرپوش و کف معابر شهری برای سالمندان	۲/۴۷	-۲۰/۴۲۱	۰/۰۰۰	-۰/۵۳۴	-۰/۴۸	-۰/۵۹
نمادهای هشدار و خطر در سطح پیاده‌رو برای سالمندان	۱/۲۴	-۶۶/۶۸۴	۰/۰۰۰	-۱/۷۶۳	-۱/۷۱	-۱/۸۲
ایستگاه در کنار خیابان‌ها برای سالمندان	۱/۶۴	-۳۸/۲۲۵	۰/۰۰۰	-۱/۳۵۵	-۱/۲۹	-۱/۴۲
روشنایی در خیابان‌ها برای سالمندان	۳/۰۰	۰/۱۰۴	۰/۹۱۸	-۰/۰۰۳	-۰/۰۵	-۰/۰۵
سرعت‌گیر در سطح خیابان‌ها برای راحتی حال سالمندان	۳/۱۱	۳/۹۷۵	۰/۰۰۰	۰/۱۱۱	-۰/۱۷	-۰/۰۶

مأخذ: (یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱)

نتایج حاصل از آزمون T تک نمونه‌ای برای سنجش شاخص‌های شهر مطلوب سالمندان در بعد معابر و خیابان‌ها بر اساس جدول شماره ۷ نشان داد که فقط دو مؤلفه‌ی میزان توجه در ساخت راه‌پله‌های معابر شهر برای سالمندان با میانگین (۳/۱۵) و مؤلفه سرعت‌گیر در خیابان‌ها برای سالمندان با میانگین (۳/۱۱) در وضعیت مطلوبی قرار داشته و در این دو مؤلفه رفاه حال سالمندان در نظر گرفته شده است.

۳.۳. بررسی وضعیت مؤلفه‌های مربوط به بعد مبلمان شهری در ارزیابی شهر مطلوب سالمندان

با توجه به محاسبات انجام‌شده بر روی هر یک از مؤلفه‌های جدول ۸ مشخص گردید که ۷ مؤلفه از میان ۸ مؤلفه موردبررسی در بعد مبلمان شهری با احتمال ۹۵ درصد دارای سطح معناداری کمتر از (۰/۰۵) بوده و عملکرد آن‌ها در تحلیل شاخص‌های شهر مطلوب سالمندان موردپذیرش واقع شده است.

جدول ۸. نتایج حاصل از آزمون تی تک نمونه‌ای (One Sample T-test) بر روی مؤلفه‌های مربوط به بعد

مبلمان شهری

مؤلفه‌ها	میانگین	مقدار آماره T	سطح معناداری (Sig)	اختلاف از میانگین	میزان اختلاف در سطح اطمینان ۹۵ درصد	
					حد بالا	حد پایین
میزان در نظر گرفتن آسایش سالمندان در طراحی ملزومات شهری	۳/۳۵	۱۰/۱۰۶	۰/۰۰۰	۰/۳۴۷	۰/۲۸	۰/۴۱
میزان توجه به آسایش سالمندان در طراحی دستگاه‌های خودپرداز	۳/۳۷	۹/۸۲۷	۰/۰۰۰	۰/۳۶۸	۰/۲۹	۰/۴۴
سهولت و قابلیت دسترسی سالمندان در طراحی آب‌سردکن‌های موجود در کنار پیاده‌روها	۳/۰۴	۱/۳۱۶	۰/۱۸۹	۰/۰۴۲	-۰/۰۲	۰/۱۰
میزان راحتی سالمندان در ساخت و نصب صندوق‌های پست و سطل زباله	۳/۱۳	۳/۸۵۹	۰/۰۰۰	۰/۱۳۴	۰/۰۷	۰/۲۰
میزان توجه در ساخت ایستگاه‌های تاکسی و اتوبوس برای هم‌سطح بودن با خیابان‌ها در جهت راحتی حال سالمندان	۱/۴۳	-۳۷/۷۸۲	۰/۰۰۰	-۱/۵۶۶	-۱/۴۸	-۱/۶۵
میزان توجه به سالمندان در طراحی نیمکت و صندلی در پیاده‌روها	۳/۰۸	۲/۹۴۳	۰/۰۰۳	۰/۰۷۹	۰/۰۳	۰/۱۳
میزان توجه به جایگاه مخصوص سالمندان در طراحی و ساخت سینما	۳/۲۵	۸/۲۹۰	۰/۰۰۰	۰/۲۵۳	۰/۱۹	۰/۳۱
میزان توجه به آسایش سالمندان در طراحی و ساخت مساجد	۳/۵۵	۱۹/۲۱۱	۰/۰۰۰	۰/۵۵۰	۰/۴۹	۰/۶۱

مأخذ: (یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱)

نتایج حاصل از آزمون T تک نمونه‌ای برای سنجش شاخص‌های شهر مطلوب سالمندان در بعد مبلمان شهری نشان داد که ۶ مؤلفه از ۸ مؤلفه موردبررسی با دارا بودن ارزش بالاتر از ارزش آزمون (۳)، دارای وضعیت بسیار مطلوبی از نظر سالمندان بوده‌اند. مؤلفه میزان در نظر گرفتن آسایش سالمندان در طراحی ملزومات شهری (۳/۳۵)، میزان توجه به آسایش سالمندان در طراحی دستگاه‌های خودپرداز (۳/۳۷)، میزان راحتی سالمندان در ساخت و نصب صندوق‌های پست و سطل زباله (۳/۱۳)، میزان توجه به سالمندان در طراحی نیمکت و صندلی در پیاده‌روها (۳/۰۸)، میزان توجه به جایگاه مخصوص سالمندان در طراحی و ساخت سینما (۳/۲۵) و میزان توجه به آسایش سالمندان در طراحی و ساخت مساجد (۳/۵۵)، با دارا بودن میانگین و ارزشی بالاتر از ارزش آزمون از نظر سالمندان ساکن در شهر یاسوج دارای وضعیت بسیار مطلوبی می‌باشند.

۳. بررسی وضعیت مؤلفه‌های مربوط به بعد میزان دسترسی در ارزیابی شهر مطلوب سالمندان در بعد دسترسی و معابر شهری، ۹ مؤلفه موردبررسی قرار گرفت که تمامی ۹ مؤلفه موردبررسی با دارا بودن میزان Sig پایین‌تر از (۰/۰۵)، دارای سطح معناداری قابل قبول و معتبر برای بررسی بوده‌اند.

جدول ۹. نتایج حاصل از آزمون تی تک نمونه‌ای (One Sample T-test) بر روی مؤلفه‌های مربوط به بعد

دسترسی

Test Value = 3					مؤلفه‌ها	
میزان اختلاف در سطح اطمینان ۹۵ درصد		اختلاف از میانگین	سطح معناداری (Sig)	مقدار آماره T		میانگین
حد بالا	حد پایین					
۰/۶۰	۰/۴۸	۰/۵۳۹	۰/۰۰۰	۱۷/۹۲۸	۳/۵۴	ارزیابی میزان راحتی و آسایش سالمندان در دسترسی به خدمات شهری مانند نانوائی و ...
۰/۵۲	۰/۴۰	۰/۴۶۱	۰/۰۰۰	۱۵/۷۹۷	۳/۴۶	ارزیابی میزان دسترسی سالمندان به اتوبوس و وسایل حمل‌ونقل عمومی
۰/۵۷	۰/۴۶	۰/۵۱۳	۰/۰۰۰	۱۸/۳۲۵	۳/۵۱	ارزیابی میزان دسترسی سالمندان به فضای سبز شهری
۰/۳۹	۰/۲۶	۰/۳۲۶	۰/۰۰۰	۱۰/۰۶۰	۳/۳۳	ارزیابی میزان دسترسی سالمندان به سرویس‌های بهداشتی در فضاهای عمومی
۰/۲۹	۰/۱۶	۰/۲۲۴	۰/۰۰۰	۶/۵۸۹	۳/۲۲	ارزیابی میزان دسترسی سالمندان به ترمینال‌ها و فرودگاه‌ها
۰/۳۵	۰/۲۱	۰/۲۷۹	۰/۰۰۰	۸/۰۱۵	۳/۲۸	میزان در نظر گرفتن بازی و سرگرمی در فضاهای عمومی برای سالمندان
۰/۴۲	۰/۲۹	۰/۳۵۳	۰/۰۰۰	۱۰/۹۷۳	۳/۳۵	ارزیابی میزان دسترسی سالمندان به رستوران‌های شهری
۰/۳۹	۰/۲۷	۰/۳۲۶	۰/۰۰۰	۱۰/۴۸۳	۳/۳۳	ارزیابی میزان دسترسی سالمندان به بیمارستان‌ها و مراکز بهداشتی شهری
۰/۲۷	۰/۱۳	۰/۱۹۷	۰/۰۰۰	۵/۵۱۹	۳/۲۰	ارزیابی میزان دسترسی سالمندان به محیطی برای ورزش

مأخذ: (یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱)

نتایج حاصل از جدول شماره ۹ نشان داد که از میان ۹ مؤلفه موردبررسی هر ۹ مؤلفه با داشتن میزان میانگین بالاتر از ارزش آزمون (۳)، دارای وضعیت بسیار مطلوبی از دیدگاه سالمندان بوده‌اند.

۳.۵. بررسی وضعیت مؤلفه‌ی مربوط به بعد امنیت در ارزیابی شهر مطلوب سالمندان با استفاده از روش تی تک نمونه‌ای

در بررسی شاخص‌های شهر مطلوب سالمندان در بعد امنیت تعداد ۵ مؤلفه موردبررسی قرار گرفت که از این تعداد، ۴ مؤلفه با دارا بودن مقدار Sig پایین‌تر از (۰/۰۵)، دارای سطح معناداری قابل قبول برای بررسی بودند.

جدول ۱۰. نتایج حاصل از آزمون تی تک نمونه‌ای (One Sample T-test) بر روی مؤلفه‌های مربوط به بعد

امنیت

Test Value = 3						مؤلفه‌ها
میزان اختلاف در سطح اطمینان ۹۵ درصد		اختلاف از میانگین	سطح معناداری (Sig)	مقدار آماره T	میانگین	
حد بالا	حد پایین					
۰/۲۷	۰/۱۴	۰/۲۰۳	۰/۰۰۰	۶/۰۹۱	۳/۲۰	ارزیابی میزان آرامش و احساس امنیت سالمندان در محیط‌های شهری
۰/۲۴	۰/۱۰	۰/۱۷۴	۰/۰۰۰	۴/۹۶۱	۳/۱۷	میزان توجه به روشنایی در کوچه‌ها برای دید بهتر سالمندان
۰/۱۴	۰/۰۰	۰/۰۷۱	۰/۰۴۱	۲/۰۵۰	۳/۰۷	میزان توجه به اقدامات پیشگیری‌کننده و مانع سرقت از سالمندان در فضاهاى شهری
۰/۰۸	-۰/۰۶	۰/۰۱۱	۰/۷۷۷	۰/۲۸۴	۳/۰۱	میزان اقدامات پیشگیری جهت اینکه سالمندان در معرض خشونت قرار نگیرند.
-۰/۰۲	-۰/۱۶	-۰/۰۹۲	۰/۰۰۷	-۲/۶۹۹	۲/۹۱	میزان توجه به سالمندان در کوچه‌های باز و امن

مأخذ: (یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱)

نتایج حاصل از جدول شماره ۱۰ نشان داد که در بررسی مؤلفه‌های مربوط به بعد امنیت، مؤلفه‌های ارزیابی میزان آرامش و احساس امنیت سالمندان در محیط‌های شهری (۳/۲۰)، میزان توجه به روشنایی در کوچه‌ها برای دید بهتر سالمندان (۳/۱۷) و مؤلفه میزان توجه به اقدامات پیشگیری‌کننده و مانع سرقت از سالمندان در فضاها شهری (۳/۰۷) با دارا بودن میانگین بالاتر از ارزش آزمون (۳)، دارای وضعیت مناسب و مطلوبی از دیدگاه سالمندان می‌باشند.

۳.۶. بررسی وضعیت مؤلفه‌های مربوط به بعد حمل‌ونقل در ارزیابی شهر مطلوب سالمندان با استفاده از روش تی تک نمونه‌ای

از میان مؤلفه‌های موردبررسی در جدول شماره ۱۱ تمامی مؤلفه‌های مربوط به بعد حمل‌ونقل با داشتن سطح معناداری کمتر از (۰/۰۵) موردپذیرش واقع شدند.

جدول ۱۱. نتایج حاصل از آزمون تی تک نمونه‌ای (One Sample T-test) بر روی مؤلفه‌های مربوط به بعد حمل و نقل

Test Value = 3					مؤلفه‌ها	
میزان اختلاف در سطح اطمینان ۹۵ درصد		اختلاف از میانگین	سطح معناداری (Sig)	مقدار آماره T		میانگین
حد بالا	حد پایین					
-۰/۰۸	-۰/۲۲	-۰/۱۵۰	۰/۰۰۰	-۴/۰۶۱	۲/۸۵	مقبولیت حمل‌ونقل عمومی برای سالمندان
-۰/۱۰	-۰/۲۴	-۰/۱۶۸	۰/۰۰۰	-۴/۸۵۶	۲/۸۳	فراوانی و اطمینان وسایل حمل‌ونقل
-۰/۱۹	-۰/۳۲	-۰/۲۵۵	۰/۰۰۰	-۷/۴۶۹	۲/۷۴	طراحی مناسب راه‌پله‌های وسایل حمل‌ونقل عمومی برای سالمندان
-۰/۲۱	-۰/۳۵	-۰/۲۷۹	۰/۰۰۰	-۸/۱۵۷	۲/۷۲	خط‌کشی خیابان برای سالمندان
-۱/۸۱	-۱/۷۱	-۱/۷۵۸	۰/۰۰۰	-۶۸/۱۸۵	۱/۲۴	علائم احتیاط و هشدار در وسایل حمل‌ونقل عمومی برای سالمندان

مأخذ: (یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱)

نتایج حاصل از جدول شماره ۱۱ نشان داد که مؤلفه‌های موردبررسی در بعد حمل و نقل دارای وضعیت بسیار نامطلوب و نامناسبی از دیدگاه سالمندان می‌باشند. درواقع تمامی مؤلفه‌های مربوط به بعد حمل و نقل با دارا بودن ارزش میانگین پایین‌تر از حد مطلوب و ارزش آزمون (۳)، دارای بدترین وضعیت و شرایط از نظر سالمندان بوده‌اند.

۳.۷. بررسی وضعیت کلی شهر مطلوب سالمندان با استفاده از روش تی تک نمونه‌ای

نتایج نهایی حاصل از آزمون T تک نمونه‌ای برای تحلیل و بررسی شاخص‌های شهر مطلوب سالمندان در شهر یاسوج نشان داد که تمامی ابعاد موردبررسی در این پژوهش به‌طورکلی با دارا بودن میزان Sig پایین‌تر از ۰/۰۵ دارای سطح معناداری قابل قبول و مناسبی برای ارزیابی می‌باشند. در بین ۵ بعد موردبررسی، بعد دسترسی با دارا بودن ارزش میانگین (۳/۳۵)، دارای بهترین وضعیت و مطلوب‌ترین بعد موردبررسی از دیدگاه سالمندان بوده است. به ترتیب دو بعد امنیت با دارا بودن ارزش میانگین (۳/۰۷) و بعد مبلمان شهری با دارا بودن ارزش میانگین (۳/۰۲) بعد از بعد دسترسی دارای بهترین وضعیت در بین ابعاد موردبررسی از دیدگاه سالمندان بوده‌اند. بعد حمل و نقل با دارا بودن ارزش میانگین (۲/۴۷) و بعد معابر با ارزش میانگین (۲/۵۶) به ترتیب بدترین وضعیت را از دیدگاه سالمندان در تحلیل شاخص‌های شهر مطلوب داشته‌اند و در وضعیت بسیار نامطلوبی به سر می‌برند.

نتایج نهایی حاصل از تحلیل و بررسی شاخص‌های شهر مطلوب سالمندان در شهر یاسوج به‌طورکلی نشان داد که بین حد مبنا (۳) و مقدار محاسبه‌شده (۲/۹۰) اختلاف معناداری (Sig = 0.000) وجود دارد. از آنجایی که مقدار محاسبه‌شده (۲/۹۰)، کمتر از حد استاندارد و ارزش آزمون (۳) بوده، پس می‌توان نتیجه گرفت که از دیدگاه سالمندان

به مؤلفه‌های شهر مطلوب در شهر یاسوج توجه چندانی نشده است و ابعاد مختلف مورد بررسی در وضعیت مناسب و مطلوبی قرار نمی‌گیرند.

جدول ۱۲. نتایج حاصل از آزمون تی تک نمونه‌ای (One Sample T-test) بر روی مؤلفه‌های مربوط به ابعاد

شهر مطلوب سالمندان

میزان اختلاف در سطح اطمینان ۹۵ درصد		اختلاف از میانگین	سطح معناداری (Sig)	مقدار آماره T	میانگین	تعداد	ابعاد مربوط به شهر مطلوب
حد بالا	حد پایین						
-۰/۴۱۱	-۰/۴۵۷	-۰/۴۳	۰/۰۰۰	-۳۶/۹۶	۲/۵۶	۳۸۰	بعد معابر
۰/۰۴۹	۰/۰۰۲	۰/۰۲۵	۰/۰۳۱	۲/۱۷	۳/۰۲	۳۸۰	بعد مبلمان شهری
۰/۳۸۲	۰/۳۳۳	۰/۳۵	۰/۰۰۰	۲۸/۷۶	۳/۳۵	۳۸۰	بعد دسترسی
۰/۱۰۹	۰/۰۳۷	۰/۰۷	۰/۰۰۰	۴/۰۰	۳/۰۷	۳۸۰	بعد امنیت
-۰/۴۹۰	-۰/۵۵۳	-۰/۵۲	۰/۰۰۰	-۳۲/۸۳	۲/۴۷	۳۸۰	بعد حمل و نقل
-۰/۰۸۶	-۰/۱۱۲	-۰/۰۹۹	۰/۰۰۰	-۱۵/۱۳	۲/۹۰	۳۸۰	کل ابعاد

مأخذ: (یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱)

۳.۸. بررسی رابطه و میزان تأثیرگذاری متغیرهای مورد بررسی جهت ارزیابی شهر مطلوب سالمندان با استفاده

از روش رگرسیون چند متغیره گام به گام

به منظور بررسی رابطه و میزان تأثیرگذاری متغیرهای مورد بررسی در این پژوهش جهت ارزیابی شاخص‌های شهر مطلوب سالمندان، از رگرسیون چند متغیره گام به گام استفاده شد. در روش رگرسیون چند متغیره گام به گام، ۵ متغیر پژوهش به عنوان عوامل تأثیرگذار وارد معادله شدند.

جدول ۱۳. متغیرهای وارد شده و سهم هر متغیر در بررسی شهر مطلوب سالمندان در مدل رگرسیون گام به گام

متغیرهای مورد بررسی (دسترسی، معابر، امنیت، مبلمان، حمل و نقل)						مراحل
آزمون دوربین واتسون (Durbin-Watson)	خطای معیار	ضریب تعیین تعدیل شده	ضریب تعیین (R2)	ضریب همبستگی چندگانه (R)	متغیر وارد شده به مدل در هر مرحله	
	۳/۶۶	۰/۳۲۳	۰/۳۲۵	۰/۵۷۰	دسترسی	گام اول
	۲/۹۲	۰/۵۶۹	۰/۵۷۲	۰/۷۵۶	دسترسی و معابر	گام دوم
	۲/۳۳	۰/۷۲۵	۰/۷۲۸	۰/۸۵۳	دسترسی، معابر و امنیت	گام سوم
	۱/۵۴	۰/۸۷۹	۰/۸۸۰	۰/۹۳۸	دسترسی، معابر، امنیت و مبلمان شهری	گام چهارم
۱/۶۲۰	۰/۹۹۸	۱	۱	۱	دسترسی، معابر، امنیت، مبلمان شهری و حمل و نقل	گام پنجم

مأخذ: (یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱)

بر اساس نتایج حاصل از جدول شماره ۱۳ مقدار عددی آماره آزمون دوربین – واتسون در این پژوهش برابر با ۱/۶۲۰ می باشد که این عدد نشان دهنده عدم همبستگی خطاها و مناسب بودن آزمون رگرسیون برای تعیین مؤثرترین متغیر در این پژوهش بوده است.

اولین متغیر مستقل وارد شده در معادله رگرسیون، شاخص دسترسی می باشد که دارای ضریب همبستگی ۰/۵۷۰ می باشد. در مرحله دوم، شاخص معابر وارد مدل شد که مقدار ضریب همبستگی به ۰/۷۵۶ و مقدار ضریب تعیین تعدیل شده به طور مشترک با متغیر قبلی به ۰/۵۶۹ افزایش یافت که این مقدار نشان دهنده این است که این دو متغیر با همدیگر نزدیک به ۵۶ درصد از واریانس تغییرات مربوط به مطلوبیت شهر از دیدگاه سالمندان را تبیین می کنند. در مرحله سوم وقتی متغیر امنیت وارد معادله شد، مقدار ضریب همبستگی به ۰/۸۵۳ و مقدار ضریب تعیین تعدیل شده به ۰/۷۲۵ افزایش یافت. مقدار عددی ۰/۷۲۵ نشان دهنده این است که سه متغیر وارد شد در مدل به صورت مشترک نزدیک به ۷۲ درصد تغییرات واریانس مطلوبیت شهر از دیدگاه سالمندان را تبیین می کنند.

در نهایت بعد از ورود تمامی متغیرها به مدل رگرسیون میزان ضریب همبستگی به ۱ و مقدار ضریب تعیین تعدیل شده نیز به ۰/۹۹۸ تغییر پیدا کرد که این میزان نشان دهنده این است که ۵ متغیر مورد بررسی در این پژوهش تقریباً ۱۰۰ درصد تغییرات واریانس مربوط به مطلوبیت شهر از دیدگاه سالمندان را تبیین کرده اند.

جدول ۱۴. ضرایب رگرسیون گام به گام برای سنجش تأثیر متغیرهای مورد بررسی در ارزیابی شهر مطلوب سالمندان

مدل		Unstandardized Coefficients ضرایب های غیر استاندارد		Standardized Coefficients مقدار بتا یا ضریب رگرسیونی استاندارد شده	Sig.
		B	Std. Error	Beta	
۱	متغیر وابسته	۲/۲۲۱	۰/۰۴۵		/۰۰۰
	امنیت	۰/۲۲۱	۰/۰۱۵	۰/۶۱۲	/۰۰۰
۲	متغیر وابسته	۱/۷۶۰	۰/۰۵۲		/۰۰۰
	امنیت	۰/۲۲۳	۰/۰۱۲	۰/۶۱۸	/۰۰۰
	حمل و نقل	۰/۱۸۳	۰/۰۱۴	۰/۴۴۱	/۰۰۰
۳	متغیر وابسته	۱/۰۴۷	۰/۰۶۱		/۰۰۰
	امنیت	۰/۲۰۶	۰/۰۱۰	۰/۵۷۰	/۰۰۰
	حمل و نقل	۰/۱۹۳	۰/۰۱۱	۰/۴۶۵	/۰۰۰
	دسترسی	۰/۲۲۱	۰/۰۱۴	۰/۴۱۶	/۰۰۰
۴	متغیر وابسته	۰/۴۲۰	۰/۰۵۲		/۰۰۰
	امنیت	۰/۲۰۵	۰/۰۰۷	۰/۵۶۹	/۰۰۰
	حمل و نقل	۰/۲۰۵	۰/۰۰۸	۰/۴۹۴	/۰۰۰
	دسترسی	۰/۲۱۵	۰/۰۱۰	۰/۴۰۵	/۰۰۰
	میلان	۰/۲۰۴	۰/۰۱۰	۰/۳۷۰	/۰۰۰

مدل		Unstandardized Coefficients ضریب‌های غیراستاندارد		Standardized Coefficients مقدار بتا یا ضریب رگرسیونی استاندارد شده	Sig.
		B	Std. Error	Beta	
۵	متغیر وابسته	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰		/۰۰۰
	امنیت	۰/۲۰۰	۰/۰۰۰	۰/۵۵۴	/۰۰۰
	حمل و نقل	۰/۲۰۰	۰/۰۰۰	۰/۴۸۲	/۰۰۰
	دسترسی	۰/۲۰۰	۰/۰۰۰	۰/۳۷۷	/۰۰۰
	مبلمان	۰/۲۰۰	۰/۰۰۰	۰/۳۶۳	/۰۰۰
	معاير	۰/۲۰۰	۰/۰۰۰	۰/۳۵۶	/۰۰۰

مأخذ: (یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱)

همان‌گونه که جدول شماره ۱۴ نشان می‌دهد از میان شاخص‌های مؤثر بر شهر مطلوب سالمندان در شهر یاسوج، شاخص امنیت با ضریب بتا ۰/۵۵۴ بیشترین تأثیر را بر مطلوبیت شهر یاسوج از دیدگاه سالمندان داشته است و درواقع از نظر سالمندان مهم‌ترین عامل برای مطلوبیت شهر بوده است. شاخص حمل و نقل نیز با ضریب بتای ۰/۴۸۲ در مرتبه‌ی بعدی قرار می‌گیرد. سه شاخص دسترسی، مبلمان شهری و شاخص معابر به ترتیب با دارا بودن ضریب بتای (۰/۳۷۷، ۰/۳۶۳ و ۰/۳۵۶) در مرتبه‌ی بعدی قرار می‌گیرند و کمترین سهم و تأثیر را بر روی مطلوبیت شهر یاسوج از دیدگاه سالمندان داشته‌اند.

۴. بحث

سالمندی دوران حساسی از زندگی بشر است و توجه به مسائل و نیازهای این مرحله یک ضرورت اجتماعی است. سالم پیر شدن حق همه افراد بشر است و این امر بر اهمیت پدیده سالمندی و پیشگیری از مشکلات آن می‌افزاید. با در نظر گرفتن نیازهای خاص این دوران توجه به کیفیت زندگی سالمندان امر بسیار مهمی است که عمده‌تاً مورد غفلت قرار گرفته و می‌گیرد. شناخت مسائل و مشکلات سالمندان به‌طور عام و از سوی دیگر، ضرورت سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی مرتبط با آن به‌طور خاص از ابعاد اجتماعی و فرهنگی و نقش نهادهای کلان دست اندرکاران در این زمینه است. نتایج نهایی حاصل از آزمون T تک نمونه‌ای برای تحلیل و بررسی شاخص‌های شهر مطلوب سالمندان در شهر یاسوج نشان داد که تمامی ابعاد موردبررسی در این پژوهش به‌طور کلی با دارا بودن میزان Sig پایین‌تر از ۰/۰۵ دارای سطح معناداری قابل قبول و مناسبی برای ارزیابی می‌باشند. در بین ۵ بعد موردبررسی، بعد دسترسی با دارا بودن ارزش میانگین (۳/۳۵)، دارای بهترین وضعیت و مطلوب‌ترین بعد موردبررسی از دیدگاه سالمندان بوده است. به ترتیب دو بعد امنیت با دارا بودن ارزش میانگین (۳/۰۷) و بعد مبلمان شهری با دارا بودن ارزش میانگین (۳/۰۲) بعد از بعد دسترسی دارای بهترین وضعیت در بین ابعاد موردبررسی از دیدگاه سالمندان بوده‌اند. بعد حمل و نقل با دارا بودن ارزش میانگین (۲/۴۷) و بعد معابر با ارزش میانگین (۲/۵۶) به ترتیب بدترین

وضعیت را از دیدگاه سالمندان در تحلیل شاخص‌های شهر مطلوب داشته‌اند و در وضعیت بسیار نامطلوبی به سر می‌برند.

نتایج نهایی حاصل از تحلیل و بررسی شاخص‌های شهر مطلوب سالمندان در شهر یاسوج به‌طور کلی نشان داد که بین حد مبنا (۳) و مقدار محاسبه‌شده (۲/۹۰) اختلاف معناداری ($\text{Sig} = 0.000$) وجود دارد. از آنجایی که مقدار محاسبه‌شده (۲/۹۰)، کمتر از حد استاندارد و ارزش آزمون (۳) بوده، پس می‌توان نتیجه گرفت که از دیدگاه سالمندان به مؤلفه‌های شهر مطلوب در شهر یاسوج توجه چندانی نشده است و ابعاد مختلف مورد بررسی در وضعیت مناسب و مطلوبی قرار نمی‌گیرند.

بر پایه نتایج بدست آمده، شاخص‌های شهر مطلوب سالمندان در شهر یاسوج از شرایط مناسب و باکیفیتی برخوردار نبوده و در طراحی و ساخت شهر یاسوج، رفاه و آسایش سالمندان به‌درستی مورد توجه قرار نگرفته و فقط در برخی از ابعاد به این امر توجه شده است. نتایج مطالعات پیشین در مورد شاخص‌های شهر مطلوب سالمندان از جمله مطالعات زحمتکشان و همکاران (۱۳۹۰)، زندیه (۱۳۹۱)، کسانی و همکاران (۱۳۹۳)، ابوالفضل قنبری (۱۳۹۸)، لام و همکاران (۲۰۱۶)، وانگ و همکاران (۲۰۱۷)، زندیه و همکاران (۲۰۱۹)، آنتی پنوا و باریشوا (۲۰۲۰) نشان داد که به‌مانند مطالعه حاضر میانگین شاخص‌های شهر مطلوب سالمندان در حد متوسط به پایین می‌باشد و شهر مطلوب سالمندان از شرایط مناسب و باکیفیتی برخوردار نبوده و در طراحی و ساخت شهرهای مورد مطالعه، رفاه و آسایش سالمندان به‌درستی مورد توجه قرار نگرفته و فقط در برخی از ابعاد به این امر توجه شده است.

۵. نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر باهدف تحلیل و بررسی شهر یاسوج از منظر شاخص‌های شهر مطلوب سالمندان، تدوین شده است. بر پایه دستاوردهای حاصل از مدل تحلیل عاملی می‌توان بیان کرد که تنها عامل اصلی با هر ۵ مؤلفه معابر، مبلمان شهری، دسترسی، امنیت و حمل‌ونقل پیوند بالایی دارد. از آنجایی که متغیرهای مربوط به این عامل همبستگی بسیار بالایی دارند، با همدیگر تلفیق شده و با عنوان عامل بررسی و تحلیل شهر مطلوب سالمندان نام‌گذاری شد. نتایج نهایی به‌دست آمده از این پژوهش نشان داد که شاخص‌های شهر مطلوب سالمندان در شهر یاسوج از شرایط مناسب و باکیفیتی برخوردار نبوده و در طراحی و ساخت شهر یاسوج، رفاه و آسایش سالمندان به‌درستی مورد توجه قرار نگرفته و فقط در برخی از ابعاد به این امر توجه شده است.

در پاسخ به سؤالات مطرح شده در این پژوهش نیز با توجه به نتایج و محاسبات انجام شده، می‌توان بیان کرد که در شهر یاسوج نیز به‌مانند بسیاری از شهرهای کشور بحث مطلوبیت شاخص‌های شهر سالمند در نظر گرفته نشده و بسیار بی‌کیفیت می‌باشند. همچنین در این شهر به شاخص امنیت و حمل‌ونقل در مقایسه با بقیه شاخص‌ها توجه بیشتری شده است و این دو شاخص وضعیت بسیار مطلوب‌تری نسبت به بقیه داشتند. با توجه به نتایج پژوهش پیشنهاداتی برای دستیابی به محیط و فضاهای مناسب سالمندان مطرح می‌گردد:

- شناسایی دقیق ویژگی‌ها و نیازهای سالمندان و مشکلات آنها در فضاهای شهری؛
- تهیه ضوابط طراحی فضاهای شهری متناسب با نیازهای سالمندان؛
- الزام دستگاه‌های ذی ربط (مانند شهرداری، سازمان مسکن و غیره) به اجرای این ضوابط در فضاهای شهری؛
- بالابردن سطح آگاهی‌های مردم و آموزش‌های همگانی در ارتباط با نیازهای سالمندان؛
- استفاده و ساخت بلوک‌هایی در ابعاد و اندازه‌های استاندارد برای بهبود دسترسی و اتصال فضاهای شهری و جلوگیری از سردرگمی و گم شدن سالمندان در فضا؛
- استفاده از سنگ‌فرش‌های مطلوب با رنگ‌های مناسب و در اندازه‌های نسبتاً بزرگ برای جلوگیری از ایجاد سردرگمی و سرگیجه در شهروندان سالمند در هنگام پیاده روی در خیابان؛

کتاب نامه

۱. افشانی، ع.، نوریان، م.، و پهلوان شریف، س. (۱۳۹۵). تحلیل معادلات آماری با *SPSS & AMOS*. تهران: انتشارات اندیشه فاضل.
۲. ایرانشاهی، ا.، و قلعه نویی، م. (۱۳۹۵). ارزیابی میزان مطابقت فضاهای شهری با شاخص‌های شهر دوستدار سالمند؛ نمونه مورد مطالعه: خیابان چهارباغ عباسی اصفهان. *مجله هویت شهر*، ۳۰(۱۱)، ۸۲-۶۹.
۳. پورجعفر، م.، و منتظرالحجه، م. (۱۳۸۹). *نشانه‌های شهری، تعاریف، گونه شناسی، مکان‌یابی، برنامه‌ریزی و طراحی*. تهران: انتشارات طحان.
۴. رایس، ف. (۱۴۰۱). *رشد انسان، روانشناسی رشد از تولد تا مرگ*. ترجمه مهشید فروغان، چاپ سیزدهم، تهران: انتشارات ارجمند.
۵. زحمتکشان، ن.، باقرزاده، ر.، اکابریان، ش.، یزدانخواه فرد، م.، ر.، میرزایی، ک.، یزدانپناه، س.، خرم رودی، ر.، غریبی، ط.، کمالی دشت ارزنی، ف.، و ارجمند، ط. (۱۳۹۱). بررسی کیفیت زندگی و عوامل مرتبط با آن در سالمندی شهر بوشهر. *مجله دانشگاه علوم پزشکی فسا*، ۲(۱)، ۵۸-۵۳.
۶. زندیه، م. (۱۳۹۱). مناسب‌سازی منظر شهری برای سالمندان (نمونه موردی: محله قیطریه تهران). *مجله سالمند*، ۲(۷)، ۱۸-۷.
۷. شیرازی خواه، م.، موسوی، م.، ط.، صحاف، رباب.، سرمدی، م. (۱۳۹۰). مطالعه شاخص‌های بهداشتی و اجتماعی زنان سالمند در ایران. *مجله سالمندی ایران*، ۶(۲۳)، ۶۶-۷۸.
۸. صادقی، ف. (۱۳۹۰). تبیین تجربه سالمندان و مراقبین عضو خانواده آنان از دوستدار سالمند بودن شهر تبریز. پایان‌نامه دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی، گروه آموزشی سالمندی.
۹. علی‌الحسابی، م.، و رفیعی، ف. (۱۳۹۱). ارزیابی نیازمندی‌های سالمندان در فضاهای شهری، مطالعه موردی: پارک خلدبرین شیراز، *فصلنامه آرماتشهر*، ۵(۹)، ۴۵۷-۲۴۷.

۱۰. قنبری، ا. (۱۳۹۸)، ارزیابی شهر تبریز از منظر شاخص های شهر مطلوب سالمندان. *مجله جغرافیا و برنامه ریزی*، ۲۳ (۶۸)، ۲۱۹-۲۴۴.
۱۱. کلدی، ع.، اکبری کامرانی، ا. ع.، فروغان، م. (۱۳۸۳). مسائل و مشکلات جسمانی، اجتماعی و روانی سالمندان، *مجله رفاه اجتماعی*، ۴ (۱۴)، ۲۳۳-۲۴۹.
۱۲. کسان، ع.، منتی، ر.، منتی، و.، شجاع، م.، و میربلوچ زهی، ع. (۱۳۹۳). بررسی عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی و ارتباط آن با کیفیت زندگی در سالمندان شهر ایلام. *مجله علوم پزشکی صدر*، ۲ (۳)، ۲۳۵-۲۴۴.
۱۳. مارتین، د. (۱۹۷۱). *رشد انسان*. فیلیپ رایس. ترجمه مهشید فروغان، تهران: انتشارات ارجمند.
۱۴. محسنی تبریزی، ع. (۱۳۷۹). بررسی وضعیت سالمند در ایران. *فصلنامه تأمین اجتماعی*، ۲ (۴)، ۱۹۱-۲۰۵.
۱۵. مرکز آمار ایران (۱۳۸۶). *آمار صد ساله ایران، تقویم آماری ایران*. تهران: مرکز آمار ایران.
۱۶. مرکز آمار ایران (۱۳۹۵). *سرشماری عمومی نفوس و مسکن، استان کهگیلویه و بویراحمد*. تهران: مرکز آمار ایران.
۱۷. مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهر تهران (۱۳۹۲). *شناخت ظرفیت های عملکردی مدیریت شهری در دستیابی به شهر دوستدار سالمند در ناحیه ۱ منطقه ۳ شهرداری تهران*. تهران: مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهر تهران.
۱۸. مشفق، م.، و میرزایی، م. (۱۳۸۹). تحولات سنی جمعیت و سیاستگذاری اجتماعی، جمعیتی. *فصلنامه علمی پژوهشی جمعیت*، ۱ (۷۱)، ۱-۲۲.
۱۹. معتمدی، ع.، ازهای، ج.، آزاد فلاح، پ.، و کیامنش، ع. (۱۳۸۴). بررسی رابطه گرایش های مذهبی و سالمندی موفق. *دوماهنامه دانشور رفتار*، ۳ (۱۰)، ۵۴-۴۴.
۲۰. منصور فر، ک. (۱۳۸۷). *روش های پیشرفته آماری*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۲۱. میرزایی، م.، و شمس قهقرخی، م. (۱۳۸۶). جمعیت شناسی سالمندان در ایران بر اساس سرشماری های ۱۳۸۵-۱۳۳۵. *سالمند (مجله سالمندی ایران)*، ۲ (۵)، ۳۲۶-۳۳۱.
۲۲. نبوی، س. ح.، شجاع، م.، محمدی، س.، و راشدی، و. (۱۳۹۳). بررسی کیفیت زندگی مرتبط با سلامت در سالمندان شهر بجنورد. *مجله دانشگاه علوم پزشکی خراسان شمالی*، ۶ (۲)، ۴۳۹-۴۳۳.
۲۳. نجاتی، و.، و عشایری، ح. (۱۳۸۷). کیفیت زندگی مرتبط با سلامت در سالمندان شهرستان کاشان. *مجله روان پزشکی و روان شناسی*، ۱۴ (۱)، ۶۱-۵۷.
۲۴. نوذری، ش.، داعی نژاد، ف.، رفیع زاده، ن.، و رازجویان، م. (۱۳۸۳). *مبانی طراحی فضاهای باز محله های مسکونی متناسب با شرایط جسمی و روانی سالمندان*. تهران: انتشارات مرکز تحقیقات راه، مسکن و شهرسازی.

25. Antipanova, O. A., & Barysheva, G. A. (2020). Quality of life of an elderly person in the conditions of urban space. *SHS Web of Conferences*, 80, 01004.
26. Carr, S., Francis, M., Rivlin, L., & Stone, A. (1992). *The value of public space; In public space*. New York: Cambridge University.
27. Lum, T. Y., Lou, V. W., Chen, Y., Wong, G. H., Luo, H., & Tong, T. L. (2016). Neighborhood support and aging-in-place preference among low-income elderly Chinese city-dwellers. *Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 71(1), 98-105.

28. Van Poll, H. F. P. M. (1997). *The perceived quality of the urban residential environment: a multi-attribute evaluation*. Groningen: University of Groningen
29. Wong, R. C. P., Szeto, W. Y., Yang, L., Li, Y. C., & Wong, S. C. (2017). Elderly users' level of satisfaction with public transport services in a high-density and transit-oriented city. *Journal of Transport & Health*, 7, 209-217.
30. Zandieh, R., Martinez, J., & Flacke, J. (2019). Older adults' outdoor walking and inequalities in neighbourhood green spaces characteristics. *International journal of environmental research and public health*, 16(22), 4379.

تحلیل مقایسه‌ای رابطه بین حس باهمستان و کیفیت زندگی در شهرها (پژوهش موردی: شهرک ولیعصر و محله پایین در شهر قائن)

معصومه حاجی زاده کرکند (دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران، نویسنده مسئول)

masumeh.hajizadeh71@gmail.com

محمد سلمانی مقدم (استادیار جغرافیای شهری، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران)

m.salmani@hsu.ac.ir

سعید حسین آبادی (استادیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه بزرگمهر قاینات، قائن، ایران)

hosseinabadi@buqaen.ac.ir

هادی سلیمانی مقدم (استادیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران)

h.soleymani@hsu.ac.ir

تاریخ تصویب: ۱۴۰۰/۱۱/۱۶

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۵/۲۹

صص ۸۳-۱۰۱

چکیده

هدف از پژوهش حاضر تحلیل و بررسی مقایسه‌ای وضعیت حس باهمستان و کیفیت زندگی و رابطه بین این دو متغیر در دو محله متفاوت از هم (شهرک ولیعصر به عنوان محله جدید و محله پایین به عنوان محله قدیمی) در شهر قاین است. رویکرد کلی این تحقیق توصیفی - تحلیلی است و یک تحقیق پیمایشی محسوب می‌شود. جهت گردآوری داده‌های میدانی از پرسشنامه استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش شامل جمعیت دو محله مذکور است. حجم کل نمونه بر اساس فرمول کوکران ۳۷۰ نفر تعیین شد و سهم هر محله از این حجم نمونه با توجه به جمعیت آن مشخص گردید. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از آزمون T گروه‌های مستقل و همبستگی پیرسون در نرم‌افزار SPSS استفاده شد. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که وضعیت کیفیت زندگی و حس باهمستان در هر دو محله مطالعاتی بالاتر از حد متوسط است و از این نظر تفاوت معناداری بین دو محله وجود ندارد. نتایج آزمون همبستگی پیرسون نیز نشان می‌دهد که در محدوده مطالعاتی بین «حس باهمستان» و «کیفیت زندگی» رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. بنابراین تقویت حس باهمستان در محلات شهری می‌تواند به افزایش رضایت از زندگی کمک کند.

کلیدواژه‌ها: حس باهمستان، شهر قاین، کیفیت زندگی، محله پایین، محله ولیعصر.

۱. مقدمه

محلّه جزئی از سازمان فضایی شهر است که قابلیت شناسایی شدن از نظر اجتماعی-فرهنگی را دارا بوده و مولد معناست. بعد اجتماعی محلات -که شامل خصوصیات ساکنان، فعالیت‌ها و تجربه‌های مشترک و روابط اجتماعی بین آنهاست- به‌عنوان باهمستان^۱ یاد می‌شود (منصوررضایی و همکاران، ۱۳۹۲، ص. ۷۰-۷۱). در فرهنگ واژگان آکسفورد «باهمستان» به معنای گروهی از انسان‌ها که در یک مکان، ناحیه و یا محدوده‌ی مشترک زندگی کرده و ویژگی‌های مشترک مذهبی، شغلی، ملی و... دارند، ذکر شده است (رفیعیان و همکاران، ۱۳۹۴، ص. ۶). سه ویژگی مهم باهمستان (اجتماع) عبارت است از: ۱) مشارکت در فعالیت‌های گروهی، ۲) هویت‌یابی با گروه، ۳) داشتن قلمرو فیزیکی که اعضای گروه تعلق‌خاطر فراوانی به آن دارند. مفهوم باهمستان با تعلق‌خاطر به یکدیگر و به محل فیزیکی همراه است. به همین دلیل گاهی باهمستان را می‌توان این‌گونه تعریف کرد: رابطه عمیق روانی و عاطفی فرد با گروه یا با یک محل خاص (شارع پور، ۱۳۹۵، ص. ۱۱-۱۲).

بر این اساس در باهمستان‌ها از احساس و روابطی که بین اعضای آن وجود دارد به‌عنوان حس باهمستان^۲ یاد می‌شود. حس باهمستان به عنوان معیاری برای ارزیابی سرمایه اجتماعی؛ تولید سیاست‌های اجتماعی، توسعه باهمستانهای جغرافیایی و ظرفیت‌سازی باهمستان عمل می‌کند (پرتی^۳ و همکاران، ۲۰۰۶، ص. ۲). حس باهمستان ممکن است یک عنصر کلیدی برای ارتقاء یکپارچگی جامعه از طریق مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی باشد (تری^۴، ۲۰۱۷، ص. ۸). از نظر مک میلان و چاوایس^۵ (۱۹۸۶) حس باهمستان، احساس تعلق افراد یک اجتماع به همدیگر و اعتقاد به یک سرنوشت مشترک و نیز تأمین نیازهای افراد آن گروه است (ایزابل^۶ و همکاران، ۲۰۱۳، ص. ۶۰۲). بنابراین، تعریف آن‌ها شامل ۴ عنصر عضویت^۷، تأثیرگذاری^۸، تأمین نیازها^۹ و پیوندهای عاطفی مشترک^{۱۰} است (اوبست^{۱۱}، ۲۰۰۴، ص. ۲۷۲). عضویت به احساسی اشاره دارد که فرد خود را جزئی از جامعه می‌داند. این عضویت را می‌توان به‌سادگی، میزان احساس یکی بودن، همگون بودن و پذیرش از طرف محلّه دانست. مؤلفه تأثیرگذاری به‌عنوان فرصت افراد برای شرکت در زندگی اجتماعی است و در یک رابطه دوجانبه قرار می‌گیرند؛ از یک طرف بر محلّه تأثیر می‌گذارند و از یک طرف تأثیر می‌پذیرند و مؤلفه تحقق نیازها به‌عنوان سومین مؤلفه حس تعلق محلّه‌ای بر ارضای نیازهای واقعی اعضای محلّه تأکید دارد. در بین این مؤلفه‌های چهارگانه پیوندهای عاطفی شاید احساسی‌ترین

1. Community

2. Sense of community

2. Pretty

3. Terry

4. Mc Millan and chavis

5. Isabel

7. Membership

8. Influence

9. Reinforcement of Needs

10. Shared Emotional Connection

11. Obst

و روان‌شناختی‌ترین مؤلفه باشند. پیوندهای عاطفی باعث اتصال فرد به اجتماع محله‌ای و محیط اطراف خود می‌شود. این اتصال و یگانگی به کنش‌های او معنا می‌دهد (زیاری و همکاران، ۱۳۹۶، ص. ۷۳ - ۷۲). یک پیوند عاطفی مشترک تا حدودی بر پایه پیشینه مشترک است. فعل و انفعالات اعضا در رخدادهای مشترک و ویژگی‌های خاص رخدادهای ممکن است قدرت باهمستان را تسهیل کند یا مانع آن شود (مک میلان و چاوایس، ۱۹۸۶، ص. ۱۱). گسترش و تسهیل شبکه ارتباطات و پیوندهای اجتماعی سطح دسترسی افراد و گروه‌ها را به منافع اجتماعی و اقتصادی ارتقا می‌دهد. این پیوند و ارتباطات در اشکال متفاوت خود، یعنی به صورت درون‌گروهی و برون‌گروهی، به مثابه نوعی چسب باعث می‌شود که عناصر موجود در جامعه به هم اتصال یابند و کنش‌های جمعی از قبیل تعاون، حمایت‌های اجتماعی و... تسهیل گردد. بنابراین کیفیت زندگی در ابعاد مختلف خود تحت تأثیر کیفیت ارتباطات و پیوندهای اجتماعی است (غفاری و امیدی، ۱۳۸۸، ص. ۸۱).

کیفیت زندگی^۱ ویژگی‌های کلی اجتماعی و اقتصادی محیط را در یک ناحیه نشان می‌دهد که می‌تواند به عنوان ابزاری قدرتمند برای نظارت بر برنامه‌ریزی توسعه اجتماع به کار رود. همچنین عنوان معیاری برای سنجش میزان برآورده شدن نیازها تعریف شده است (محمودی زاد و ذاکر حقیقی، ۱۳۹۵، ص. ۸). به نظر «مالمن»^۲ کیفیت زندگی مفهومی ناظر بر افراد است و همچون انتظارات از طریق تعامل پویای بین فرد مفروض، جامعه و محل سکونت او تعیین می‌شود (شریبتان و عرفانیان قصاب، ۱۳۹۷، ص. ۲۰۵-۲۰۴). همچنین کیفیت زندگی اشاره به احساس رضایت فرد از زندگی یا چگونگی دید یا احساس فرد نسبت به زندگی دارد که در افراد مختلف متفاوت است (کروبی و همکاران، ۱۳۹۹، ص. ۶۸). کیفیت زندگی شهری، واژه‌ای در بردارنده‌ی دو دسته از شاخص‌های ذهنی (کیفی) و عینی (کمی) است که با توجه به ابعاد اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و زیست‌محیطی به دنبال برنامه‌ریزی تأمین نیازهای مادی و معنوی زندگی شهروندان و رضایتمندی حداکثری آنان از زندگی می‌باشد (نقدی و بابایی، ۱۳۹۴، ص. ۳). رویکرد عینی کیفیت زندگی که در اکثر کشورهای اروپایی به‌ویژه کشورهای اسکاندیناوی طرفدار دارد (همان، ۱۳۹۴، ص. ۶) به عنوان مجموعه‌ای از شرایط واقعی و بیرونی زندگی و مواردی آشکار و مرتبط با استانداردهای زندگی قلمداد می‌شود. این موارد شامل سلامت جسمانی، شرایط شخصی (از جمله ثروت و شرایط زندگی و...) یا دیگر عوامل اجتماعی و اقتصادی است (فیروز جاییان و دهقان حداد، ۱۳۹۴، ص. ۱۶۵). در رویکرد ذهنی با استفاده از شاخص‌های ذهنی، کیفیت زندگی موردسنجش و ارزیابی قرار می‌گیرد و به جای استفاده از داده‌های ثانویه، شهروندان به‌طور مستقیم (از طریق پرسش‌نامه و مصاحبه) مورد تحلیل قرار گرفته و میزان رضایتمندی آن‌ها از جنبه‌های مختلف زندگی شهری بررسی می‌شود (حسینی عباس‌آبادی و طالعی، ۱۳۹۶، ص. ۴۵). سنجش کیفیت زندگی با استفاده از این رویکرد مشکل‌تر بوده و وقت و هزینه‌ی بیشتری را نسبت به رویکرد

1. Quality of life

2. Mallman

عینی، به خود اختصاص می‌دهد. لیکن نتایج حاصل از آن منطقی‌تر بوده و بیشتر به واقعیت نزدیک می‌باشد (لطفی، ۱۳۸۸، ص. ۷۵).

کیفیت زندگی دارای ابعاد اجتماعی، کالبدی-محیطی و اقتصادی است. بعد اجتماعی تأثیر قابل توجهی بر احساسات اساساً اجتماعی مردم دارد. این بعد در سطح میانه موردسنجش قرار می‌گیرد و شاخص‌های آن تلفیقی از شاخص‌های ذهنی و عینی کیفیت زندگی هستند. در صحبت از بعد اجتماعی کیفیت زندگی معمولاً ارزیابی کارکردی شهروندان سخن به میان می‌آید (ربانی و کیان پور، ۱۳۸۷، ص. ۵۲-۵۱). در بعد اجتماعی احساس بهتر بودن و کیفیت ارتباطات افراد با خانواده، دوستان، همکاران و اجتماع تبیین می‌شود (رحمانی فیروز جاه و سهرابی، ۱۳۹۲، ص. ۱۶۰). بعد محیطی - کالبدی این بعد در سطح کلان قرار دارد، شرایط خارجی و عوامل محیطی را موردبررسی قرار می‌دهد. از جمله مهم‌ترین این شاخص‌ها می‌توان به شرایط محیط‌زیست و وضعیت بهداشت - سلامت شهروندان اشاره کرد (ربانی و کیانپور، ۱۳۷۸، ص. ۵۴). بعد اقتصادی با شاخصهایی چون میزان درآمد، نوع شغل و رضایت شغلی ارزیابی می‌شوند (رحمانی فیروز جاه و سهرابی، ۱۳۹۲، ص. ۱۶۰). اقتصاد تأمین‌کننده مشاغل و درآمد و برای سلامتی مردم حیاتی است؛ مانند توانایی مردم برای تأمین خوراک، پوشاک، مسکن و تامین نیازهای سطوح بالاتر نظیر آموزش، بهداشت و تفریحات (ویسی ناب و همکاران، ۱۳۹۸، ص. ۱۳۳).

حس باهمستان منجر به رضایت از زندگی می‌شود به‌طوری‌که باعث تشویق روابط محله‌ای می‌شود و ادراک فرد از توانمندسازی فردی و گروهی را ارتقاء می‌بخشد. حس باهمستان همچنین می‌تواند به درک مثبت از اجتماع محلی و به پایداری و ثبات محله و رشد و رضایت بیشتر از زندگی منجر شود (اسمیت^۱، ۲۰۱۱، ص. ۴۷).

پژوهش‌های گوناگونی نقش حس باهمستان در افزایش بهزیستی و کیفیت زندگی شهروندان را بررسی کرده‌اند. طبق تحقیق سیکوگنانی^۲ و همکاران (۲۰۱۲) مشارکت اجتماعی و حس باهمستان اثرات مثبتی بر رفاه اجتماعی دارد. مطالعات نشان می‌دهد که حس باهمستان با شاخص‌های مختلف رفاه مانند: رضایت از زندگی ارتباط دارد. این یافته‌ها نشان می‌دهد که اعضای جامعه‌ای که حس باهمستان بیشتری دارند، احساس تعلق بیشتری نیز دارند و اینکه احساس عضوی از جامعه بودن منجر به رضایت بیشتری از زندگی می‌شود. وانددرسمن و چیوز استدلال می‌کنند افرادی که حس باهمستان بیشتری دارند ارزیابی مثبت‌تری از جامعه‌شان و رضایت بیشتری از محیط‌شان دارند (صلاحی و همکاران^۳، ۲۰۱۸، ص. ۲۸۲). هوانگ^۴ و وونگ (۲۰۱۳)، در مقاله‌ای به این نتیجه رسیده‌اند که حس باهمستان با رضایت از زندگی و افسردگی ارتباط معناداری دارند. نتایج بیانگر تأثیر حس باهمستان بر رضایت از زندگی است. ماریا ایزابل^۵ و همکارانش (۲۰۱۳) نیز که به بررسی تأثیر حس باهمستان بر رضایت از زندگی در

1. Smith
2. Cicognani
3. Salahi
4. Huang
5. Isabel

جمعیت بومی و مهاجر در اسپانیا پرداخته‌اند؛ به این نتیجه رسیده‌اند که مردم با حس باهمستان بالاتر به‌طور قابل توجهی دارای رضایت از زندگی بالاتری است. همچنین مشخص شده است که رضایت از زندگی در بومیان بیشتر از مهاجران است. تری^۱ (۲۰۱۷)، نیز به نقش حس باهمستان در رابطه بین مشارکت اجتماعی و بهبود منحصراً به فرد بیماری‌های روانی نوشته است. نتیجه مطالعات نشان داده که حس باهمستان تا حدی واسطه ارتباط بین مشارکت اجتماعی و سلامت روانی و همچنین پریشانی روانی و به‌طور کامل واسطه ارتباط بین مشارکت اجتماعی و سلامت جسمانی است. کانتاررو^۲ و همکاران (۲۰۰۷) رابطه بین حس اجتماع و رضایت از زندگی را مورد بررسی قرار داده‌اند. نتایج پژوهش نشان‌دهنده وجود رابطه مثبت بین حس اجتماع و کیفیت زندگی است.

هدف اصلی تحقیق حاضر نیز، سنجش، تحلیل و بررسی مقایسه‌ای تأثیر حس باهمستان بر کیفیت زندگی در دو محله شهری با بافت متفاوت از هم در شهر قاین (محلّه پایین به عنوان یک محلّه قدیمی و شهرک ولیعصر به عنوان یک محلّه جدید) است. اهداف فرعی این پژوهش عبارت‌اند از: ارزیابی تطبیقی کیفیت زندگی ساکنان دو محلّه پایین و شهرک ولیعصر شهر قاین و همچنین ارزیابی تطبیقی سطح حس باهمستان در دو محلّه مذکور. بر پایه اهداف ذکرشده فرضیات پژوهش بدین صورت مطرح می‌شوند:

- بین محلّه قدیم (محلّه پایین) و محلّه جدید (شهرک ولیعصر) از نظر میزان حس باهمستان تفاوت وجود دارد.
- بین دو محلّه مورد مطالعه از نظر کیفیت زندگی ساکنان تفاوت معناداری وجود دارد.
- بین حس باهمستان و کیفیت زندگی در محلات مورد مطالعه رابطه معنادار وجود دارد.
- میزان همبستگی بین دو متغیر حس باهمستان و کیفیت زندگی در دو محلّه مورد مطالعه تفاوت معناداری با هم دارد که در این فرضیه نوع محلّه به‌عنوان متغیر تعدیلگر مطرح است و این مورد بررسی می‌شود که آیا نوع محلّه می‌تواند رابطه بین دو متغیر حس باهمستان (به‌عنوان متغیر مستقل) و کیفیت زندگی (به‌عنوان متغیر وابسته) را تحت تأثیر قرار دهد یا نه.

۲. روش‌شناسی

۲.۱. روش پژوهش

رویکرد کلی این تحقیق توصیفی - تحلیلی است و یک تحقیق پیمایشی محسوب می‌شود. روش گردآوری داده‌ها به دو دسته کتابخانه‌ای و میدانی تقسیم می‌شود روش کتابخانه‌ای بیشتر جهت تدوین مبانی نظری و مرور پیشینه تحقیق از طریق مراجعه به مقالات، پایان‌نامه‌ها، کتاب‌ها و... انجام شده است. در روش میدانی ابزار مورد استفاده پرسش‌نامه می‌باشد و با تعداد ۵۷ سوال که به صورت سؤالات بسته است سعی در سنجش متغیرهای تحقیق در قالب طیف لیکرت را دارد. جامعه آماری در این تحقیق شامل جمعیت دو محلّه قدیمی و جدید (محلّه پایین و

شهرک ولی عصر) می باشد و نمونه گیری نیز از طریق افرادی که ساکن در دو محله هستند صورت گرفته است. میزان حجم نمونه آماری از فرمول کوکران با توجه به مجموع جمعیت دو محله و با در نظر گرفتن سطح خطای ۵ درصد برابر ۳۷۰ نفر مشخص شد. طبق سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۵ جمعیت محله ی پایین ۳۰۰۳ نفر و مساحت محله ۵۱ هکتار و جمعیت محله شهرک ولی عصر ۴۳۱۵ نفر و مساحت آن ۸۵ هکتار می باشد با توجه به سهم جمعیتی هر محله، حجم نمونه در محله پایین ۱۵۰ نفر و در شهرک ولی عصر ۲۲۰ نفر مشخص گردید. پس از گردآوری داده های میدانی، در محیط نرم افزار SPSS از روش های آمار توصیفی، شامل آماره های فراوانی، میانگین و انحراف معیار بهره برده شد. با توجه به نرمال بودن داده ها، برای مقایسه سطوح متغیرهای تحقیق در دو محله شهرک ولی عصر و پایین از آزمون میانگین T گروه های مستقل و جهت بررسی ارتباط بین متغیرهای پژوهش، از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شده است برای روایی پرسشنامه متن آن در اختیار کارشناسان قرار گرفت. و برای سنجش پایایی پرسشنامه نتایج در نرم افزار SPSS وارد گردید و ضریب آلفای کرونباخ برای آن ها محاسبه شد. ضریب مورد نظر ۰/۸۹۵ به دست آمد و از آنجایی که مقدار این ضریب در تمامی عامل های پرسشنامه بزرگتر از ۰/۷ می باشد، بنابراین گویه های پرسشنامه از نظر پایایی در سطح مناسبی قرار دارد

جدول ۱. تعریف عملیاتی متغیرهای تحقیق

نام متغیر	بعد	شاخص	گویه ها (سوالات پرسشنامه)
متغیر مستقل: حس باهمستان	عضویت	عضویت	- من بسیاری از افرادی که در این محله زندگی می کنند را می شناسم. - من این محله را مثل خانه خود می دانم. - بسیاری از همسایگان مرا می شناسند.
	حس تاثیر گذاری	حس تاثیر گذاری	- من درمورد اینکه همسایگانم در مورد اعمال من چه فکری می کنند اهمیت می دهم. - من نقش مؤثری در این محله دارم. - اگر مشکلی در این محله پیش آید، افراد ساکن در اینجا می توانند آن را حل کنند.
	تامین نیازها	تامین نیازها	- من این محله را یک مکان خوب برای زندگی خود می دانم. - مردم ساکن در این محله دارای ارزشهای مشترکی هستند. - همسایگان من و من اهداف یکسانی را برای محله دنبال می کنیم.
	پیوندهای عاطفی مشترک	پیوند های عاطفی مشترک	- برای من بسیار مهم است که در این محله زندگی می کنم. - مردم ساکن در این محله به طور کلی باهم رابطه خوبی دارند. - در امور مربوط به محله با سایر هم محله ای ها همکاری می کنم. - من دوست دارم مدت طولانی در این محله زندگی کنم.

نام متغیر	بعد	شاخص	گویه ها (سوالات پرسشنامه)
متغیر وابسته: کیفیت زندگی	اجتماعی	امنیت	- کودکان به تنهایی می توانند با امنیت کامل در محله حضور یابند. - قدم زدن شبانه در نقاط خلوت تهدید جانی برای من ندارد. - زنان می توانند بدون مزاحم و به راحتی در محله حضور یابند. - اطمینان خاطر از خالی گذاشتن منزل برای مواقعی مثل سفر - از گذاشتن اتومبیل یا موتور سیکلت بدون دزدگیر در کوچه و خیابان های این محله ترسی ندارم.
		اوقات فراغت	- رضایت از اوقات فراغت
		ارتباطات (تعلقات اجتماعی)	- رضایت از ارتباطات و معاشرت با همسایگان
		حس نشاط	- من از خودم احساس رضایت کامل دارم - من به آینده خوش بین و امیدوارم - زندگی من دارای هدف و معنی است - احساس می کنم زندگی تحت کنترل من است
کالبدی - محیطی		رضایت از دسترسی به خدمات	- کیفیت شبکه معابر - وضعیت اهالی محله از لحاظ دسترسی آسان به وسایل حمل و نقل عمومی - وضعیت محله به لحاظ برخورداری از خدمات زیر بنایی - وضعیت محله به لحاظ برخورداری و دسترسی به خدمات تجاری - دسترسی به مراکز درمانی - وضعیت محله به لحاظ برخورداری از امکانات فرهنگی و هنری - دسترسی به پارک و فضای سبز - وضعیت محله به لحاظ برخورداری از امکانات ورزشی برای جوانان
		کیفیت محیطی	- وضعیت محله از لحاظ برخورداری از شبکه دفع فاضلاب، جمع آوری بهداشتی و اصولی زباله - دفع آبهای سطحی
		کیفیت مسکن	- میزان رضایت از کیفیت مسکن (خانه)
اقتصادی		شغل درآمد پس انداز	- رضایت از درآمد، پس انداز و وضعیت شغلی و امید به بهبود شغلی

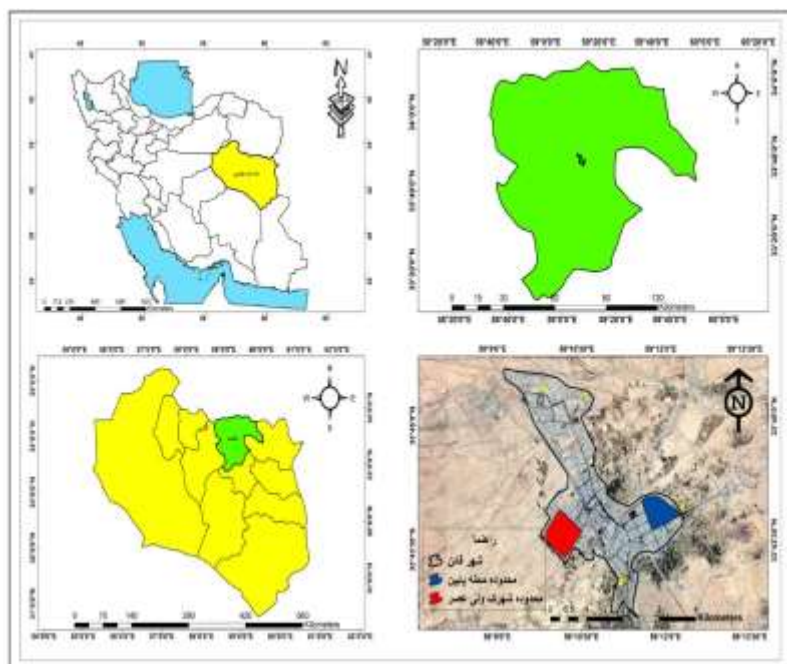
مأخذ: (رهنمایی و همکاران، ۱۳۹۱؛ حسین آبادی و همکاران، ۱۳۹۳؛ نسترن و همکاران، ۱۳۹۴؛ آر. هنلی^۱، ۲۰۱۱؛ مک میلان و چاویس^۲، ۱۹۸۶)

۲.۲. محدوده مورد مطالعه

شهرستان قائنات از جمله شهرستان های استان خراسان جنوبی بوده و در شمال استان قرار گرفته که مرکز این شهرستان شهر قاین است که بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵ دارای جمعیتی حدود ۴۲۳۲۳ نفر می باشد (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵). شهر قاین بین ۵۹ درجه و ۱۲ دقیقه تا ۵۹ درجه و ۱۴ دقیقه طول شرقی و ۳۳ درجه و ۴۲ دقیقه تا ۳۳ درجه و ۴۵ دقیقه عرض شمالی واقع است. قاین بر روی دشتی هموار در ارتفاع ۱۴۴۰ متر از سطح دریا قرار داشته و فاصله آن از مشهد ۳۲۷ و از بیرجند مرکز استان خراسان جنوبی ۱۰۵ کیلومتر می باشد (رجبی، ۱۳۸۴، ص. ۲۵۳).

«محلہ پایین» در شرق شهر قائن محسوب می شود و در بافت و محدوده تاریخی شهر واقع شده است و دارای بافتی متراکم و فشرده می باشد و به همراه «محلہ بالا» محدوده شهر تا قبل از ۱۳۴۳ را در بر می گیرد. این محلہ در طول زمان بخش قابل توجهی از ساختمان های اداری و تجاری شهر را در خود جای داده است به همین لحاظ هنوز هم مرکز اصلی شهر به شمار می رود (خسروی، ۱۳۷۸، ص. ۱۲۶). محلہ پایین، طبق سرشماری سال ۱۳۹۵ حدود ۳۰۰۳ نفر جمعیت و مساحت آن حدود ۵۱ هکتار و بنابراین تراکم ناخالص این محلہ ۵۸/۹ نفر در هکتار است. بعد خانوار ۳/۳۲ نفر و شاخص تراکم در واحد مسکونی ۱/۰۲۱ خانوار می باشد. محلہ «شهرک ولیعصر»، در غرب شهر قاین واقع شده و جزو محلات جدید و دارای بافتی عمدتاً برنامه ریزی شده و ناهمگون است. جمعیت این محلہ نیز طبق آخرین سرشماری، ۴۳۱۵ نفر و مساحت آن حدود ۸۵ هکتار و بدین ترتیب تراکم جمعیتی آن ۵۰/۷ نفر در هکتار است، بعد خانوار و تراکم خانوار در واحد مسکونی نیز به ترتیب ۳/۵۱ نفر و ۱/۰۱۷ می باشد. مقایسه این شاخص ها در دو محلہ نشان می دهد شاخص بعد خانوار با اختلافی اندک در محلہ ولی عصر بیشتر است؛ اما تراکم ناخالص جمعیتی و نیز تراکم خانوار در واحد مسکونی در محلہ پایین بالاتر است. از جمله نکات مثبت محلہ پایین می توان به سطح سواد بالاتر از میانگین کشور و دسترسی مناسب به خدمات شهری و از نکات منفی آن به نفوذ ناپذیری نامناسب، دسترسی نامناسب به فضای سبز و باز و ریزدانی بافت و نرخ بیکاری بیشتر و نرخ اشتغال کمتر از میانگین کشوری اشاره کرد. از نکات مثبت محلہ ولیعصر می توان به سطح سواد بالاتر از نرخ کشوری و نفوذپذیری مناسب بافت و از مشکلات آن می توان به دسترسی ضعیف به برخی خدمات شهری همچون درمانی و کاربری ورزشی و نرخ بیکاری بیشتر از میانگین کشوری اشاره کرد (مهندسین مشاور طرح معتبر، ۱۳۹۹).

شکل شماره ۱ موقعیت استان خراسان جنوبی را در کشور و موقعیت شهرستان قاینات را در استان به علاوه محدوده شهر قاین و دو محلہ انتخابی در شهر قاین نشان می دهد.

شکل ۱. موقعیت محدوده مورد مطالعه

۳. یافته‌ها

همان‌طور که بیان شد نمونه آماری این پژوهش، ساکنان دو محله ولی عصر و محله پایین قائن هستند. قبل از ورود به بحث یافته‌ها، توصیف اجمالی از نمونه آماری (پاسخ‌دهندگان پرسشنامه) انجام می‌شود. از مجموع ۳۷۰ نفر پاسخگو به این پرسشنامه حدود ۴۰ درصد مرد و ۶۰ درصد زن است. میانگین سن پاسخ‌دهندگان ۴۱/۰۶ سال و دامنه تغییرات بین ۱۵ تا ۸۴ سال است. بیشترین سهم را پاسخ‌دهندگان مربوط به گروه سنی ۳۰ تا ۴۰ سال با ۲۳/۵ درصد و کمترین سهم را پاسخ‌دهندگان مربوط به گروه سنی (کمتر از ۲۰ سال) با ۸/۳ درصد داشته‌اند. از نظر وضعیت سواد، ۴/۹ درصد بی‌سواد، ۱۳/۸ درصد ابتدایی و نهضت سوادآموزی، ۱۲/۲ درصد راهنمایی، ۳۲/۴ درصد دیپلم، ۱۴/۳ درصد فوق‌دیپلم، ۱۸/۱ درصد لیسانس و ۴/۳ درصد بالاتر از لیسانس بوده‌اند. میانگین مدت اقامت پاسخ‌دهندگان در محله، حدود ۱۸ سال است. از نظر مدت اقامت در محله بیش از ۵۳ درصد پاسخگویان سابقه اقامت بیش از ۱۵ سال را در محله داشته‌اند که نشان‌دهنده سابقه سکونت نسبتاً طولانی در محله است. از نظر وضعیت مالکیت منزل مسکونی بیشتر پاسخ‌دهندگان (حدود ۷۰ درصد) مالک خانه مسکونی هستند، حدود ۱۵/۵ درصد مستاجر، ۱۳/۵ درصد در خانه پدری و بقیه در خانه‌های سازمانی (ادارات و سازمانها) ساکن بوده‌اند.

۳.۱. بررسی تطبیقی حس باهمستان در دو محله قدیمی و جدید

یکی از اهداف این تحقیق، مقایسه بین وضعیت حس باهمستان در دو محله قدیمی و جدید است تا مشخص شود که آیا تفاوتی از نظر حس باهمستان در این دو نوع محله وجود دارد یا خیر. بدین منظور از آزمون T نمونه‌های مستقل استفاده شده است. با توجه به نتایج آزمون T گروه‌های مستقل، برای «حس باهمستان»، آماره T برابر ۱/۳۹۴

و مقدار معناداری متناظر با آن برابر ۰/۱۶۴ به دست آمده است. از آنجا که مقدار معناداری بیشتر از آلفای ۰/۰۵ است با اطمینان بیش از ۹۵ درصد می توان گفت بین محله قدیم (پایین قلعه) و محله جدید (شهرک ولی عصر) از نظر «حس باهمستان» ساکنان تفاوت معناداری وجود ندارد، بنابراین با اینکه گمان می رفت بین دو محله قدیمی و جدید از نظر حس باهمستان تفاوت وجود داشته باشد و بر این اساس فرضیه اول تحقیق تدوین گردید اما نتایج تحقیق، خلاف این فرضیه را نشان می دهد. همان طور که جدول ۳ نشان می دهد در تمام ۴ شاخص حس باهمستان تفاوت معناداری بین دو محله وجود ندارد. در شاخص عضویت که بیانگر حس تعلق فرد به محله است؛ بین ساکنان هر دو محله میانگین نسبتاً بالایی را نشان می دهد. هر چند وضعیت محله ولی عصر کمی بهتر است اما در کل این اختلاف معنادار نیست و می توان وضعیت هر دو محله را شبیه هم دانست. در شاخص تأمین نیازها نیز وضع به همین نحو است و هر دو محله میانگینی بیش از حد متوسط را نشان می دهند. بالا بودن میانگین پیوند عاطفی مشترک در هر دو محله نیز خود یک نکته مثبت در هر دو محله است. این شاخص که بیانگر حس پیوند افراد نسبت به هم و نسبت به محله است می تواند به عنوان عاملی نیروبخش جهت مشارکت اجتماعی و توسعه مشارکتی محله باشد. البته به شرطی که از این ظرفیت بهره برده شود. بنابراین سه شاخص عضویت، تأمین نیازها و پیوند عاطفی در هر دو محله میانگینی بالاتر از حد متوسط (۳) را نشان می دهد اما وضعیت شاخص تأثیرگذاری با سه شاخص دیگر کمی متفاوت است به گونه ای که در هر دو محله، این شاخص در حد متوسط است و در بین شاخص های ۴ گانه، این شاخص کمترین میانگین را نشان می دهد. شاخص تأثیرگذاری بیانگر این است که فرد در امور جمعی و محله ای قدرت تأثیرگذاری و مداخله داشته باشد. هر چند که مقدار این شاخص در حد متوسط ارزیابی می شود اما با توجه به اهمیت فوق العاده آن بر توسعه محله ای باید راهکارهایی برای تقویت تأثیرگذاری مردم بر امور محله از رهگذر برنامه های مشارکتی فراهم گردد.

جدول ۲. مقایسه شاخص های حس باهمستان در دو محله جدید (شهرک ولی عصر) و قدیم (محله پایین) قائن

نام متغیر	نام محله	تعداد	میانگین	انحراف معیار	آماره T	مقدار معناداری
تأمین نیازها	محله ولی عصر	۲۳۰	۳/۵۷۷	۰/۶۴۴	۱/۴۵	۰/۱۴۸
	محله پایین	۱۴۰	۳/۴۷۹	۰/۶۱۲		
عضویت	محله ولی عصر	۲۳۰	۳/۷۳	۰/۸۵۲	۱/۴۹۵	۰/۱۳۶
	محله پایین	۱۴۰	۳/۵۹۳	۰/۸۶۸		
تأثیرگذاری	محله ولی عصر	۲۳۰	۳/۰۹۳	۰/۷۲۵	۰/۵۵۴	۰/۵۸
	محله پایین	۱۴۰	۳/۰۵	۰/۷۱۲		
پیوند عاطفی مشترک	محله ولی عصر	۲۳۰	۳/۵۲۶	۰/۶۷۱	۰/۹۲	۰/۳۵۸
	محله پایین	۱۴۰	۳/۴۶۱	۰/۶۵		
حس	محله ولی عصر	۲۳۰	۳/۴۸۲	۰/۵۷۶	۱/۳۹۴	۰/۱۶۴

نام متغیر	نام محله	تعداد	میانگین	انحراف معیار	آماره T	مقدار معناداری
باهمستان (کل)	محله پایین	۱۴۰	۳/۳۹۶	۰/۵۷۵		

مأخذ: (یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۹)

۲.۳. وضعیت کیفیت ذهنی زندگی در دو محله مورد مطالعه

همان‌گونه که گفته شد کیفیت زندگی دو بعد ذهنی و عینی دارد. بعد ذهنی بیشتر بیانگر رضایت افراد از حوزه‌های مختلف است. در این پژوهش، بعد ذهنی کیفیت زندگی که بیانگر (بعد محیطی-کالبدی، بعد اقتصادی، اجتماعی) مورد توجه می‌باشد. از نظر احساس امنیت وضعیت هر دو محله مناسب است و میانگین احساس امنیت در هر دو بالاتر از حد متوسط است. با این حال آماره T نشان می‌دهد که تفاوت معناداری بین این دو محله وجود ندارد. از نظر تعاملات اجتماعی نیز وضعیت هر دو محله مشابه هم هست و میانگینی بیش از حد متوسط را نشان می‌دهد. شاخص رضایت از اوقات فراغت با اینکه در محله ولی عصر کمی بالاتر است اما تفاوت معناداری با محله دیگر ندارد. از نظر حس نشاط، هر دوی این محلات وضعیت مناسبی دارند وضعیت محله ولی عصر به طور معناداری بهتر از وضعیت ساکنان محله پایین است. در کل وضعیت رضایت از وضعیت اجتماعی هر دو محله بالاتر از حد متوسط است با این حال وضعیت محله ولی عصر بهتر است. از نظر کیفیت محیطی وضعیت محله پایین، در حد متوسط و محله ولی عصر بالاتر از حد متوسط است و با توجه به سطح معناداری، بین دو محله تفاوت وجود دارد. اما از نظر رضایت از دسترسی به خدمات و مسکن وضعیت دو محله تفاوت معناداری با هم ندارد. در کل نیز رضایت از حوزه کالبدی-محیطی هر دو محله مشابه هم و بالاتر از حد متوسط است. از نظر رضایت از بعد اقتصادی زندگی نیز وضعیت هر دو محله در حد متوسط است و تفاوتی بین آن‌ها وجود ندارد. در کل نیز با توجه به نتایج آزمون T گروه‌های مستقل، برای «کیفیت زندگی»، آماره T برابر ۱/۲۶۱ و مقدار معناداری متناظر با آن برابر ۰/۲۰۸ به دست آمده است. از آن‌جا که مقدار معناداری بیشتر از آلفای ۰/۰۵ است با اطمینان بیش از ۹۵ درصد می‌توان گفت بین محله قدیم (پایین) و محله جدید (شهرک ولی عصر) از نظر «کیفیت زندگی» ساکنان تفاوت معناداری وجود ندارد. بنابراین فرضیه دوم تحقیق نیز تأیید نمی‌شود.

جدول ۳. مقایسه شاخص‌های کیفیت زندگی در دو محله جدید (شهرک ولی عصر) و قدیم (محله پایین) قائن

ابعاد	نام متغیر	نام محله	تعداد	میانگین	انحراف معیار	آماره T	سطح معناداری
بعد اجتماعی	احساس امنیت	محله ولی عصر	۲۳۰	۳/۸۹۱	۰/۵۵۹	۲/۳۰۱	۰/۲۲
		محله پایین	۱۴۰	۳/۷۲۵	۰/۷۳۲		
	تعاملات	محله ولی عصر	۲۳۰	۳/۷۸۷	۰/۷۳۸	۲/۳۳۹	۰/۲۰

ابعاد	نام متغیر	نام محله	تعداد	میانگین	انحراف معیار	آماره T	سطح معناداری
	اجتماعی	محله پایین	۱۴۰	۳/۵۸۶	۰/۸۴		
	اوقات فراغت	محله ولی عصر	۲۳۰	۳/۲۴۸	۰/۸۷۴	۰/۲۸۹	۰/۷۷۳
		محله پایین	۱۴۰	۲/۹۶۴	۰/۸۵۲		
	حس نشاط	محله ولی عصر	۲۳۰	۴/۰۶۳	۰/۶۲۸	۳/۳۳۴	۰/۰۰۱
		محله پایین	۱۴۰	۳/۸۰۷	۰/۷۶۵		
	بعد اجتماعی (کل)	محله ولی عصر	۲۳۰	۳/۷۵۴	۰/۴۷	۲/ ۸۴	۰/۰۰۵
		محله پایین	۱۴۰	۳/۶۰۱	۰/۴۶۶		
	کیفیت کالبدی- محیطی	کیفیت محیطی	محله ولی عصر	۲۳۰	۳/۱۷	۰/۷۳	۲/۰۶۷
محله پایین			۱۴۰	۳/۰۰۴	۰/۷۸۱		
رضایت از دسترسی به خدمات		محله ولی عصر	۲۲۹	۳/۱۲۲	۰/۵۰۹	۱- /۶۶۹	۰/۰۹۶
		محله پایین	۱۴۰	۳/۲۱۳	۰/۴۹۵		
رضایت از مسکن		محله ولی عصر	۲۳۰	۳/۵۶۱	۰/۸۱۶	۱/۱۷۵	۰/۲۴۱
		محله پایین	۱۴۰	۳/۴۵۷	۰/۸۳۴		
کیفیت کالبدی- محیطی (کل)		محله ولی عصر	۲۲۹	۳/۲۸۴	۰/۵۰۴	۱/۰۳۹	۰/۳
		محله پایین	۱۴۰	۳/۲۲۴	۰/۵۵۱		
بعد اقتصادی	محله ولی عصر	۲۳۰	۲/۹۵۲	۰/۸۸۸	۰- /۱۲۹	۰/۸۹۷	
	محله پایین	۱۴۰	۲/۹۶۴	۰/۸۵۲			
کیفیت زندگی (کل)	محله ولی عصر	۲۲۹	۳/۳۲۹	۰/۴۸۶	۱/۲۶۱	۰/۲۰۸	
	محله پایین	۱۴۰	۳/۲۶۳	۰/۴۸۲			

مأخذ: (یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۹)

۳.۳. رابطه بین حس باهمستان و کیفیت زندگی در محلات مورد مطالعه

در پژوهش حاضر برای بررسی ارتباط میان متغیرهای «حس باهمستان» و «کیفیت زندگی» از آزمون همبستگی

پیرسون استفاده شده که نتایج به شرح زیر است:

- با توجه به جدول ذیل، در محله شهرک ولی عصر، ضریب همبستگی میان حس باهمستان و مؤلفه‌های آن باکیفیت زندگی معنادار است چون مقدار معناداری متناظر با این ضرایب از ۰/۰۵ کوچک‌تر است. بنابراین در محله شهرک ولی عصر بین هر چهار مؤلفه حس باهمستان و متغیر کیفیت زندگی ارتباط معنی‌داری وجود دارد. اما در محله پایین با اینکه رابطه بین متغیر کلی حس باهمستان و کیفیت زندگی معنادار شده است ولی از ۴ مؤلفه حس

باهستان فقط ضریب همبستگی میان متغیرهای عضویت و پیوندهای عاطفی مشترک معنادار شده و تاثیر دو متغیر دیگر (تاثیرگذاری و عضویت) بر متغیر وابسته تایید نشد.

- ضریب همبستگی بین دو متغیر تأمین نیازها و کیفیت زندگی ۰/۲۳۷ می‌باشد که نشان‌دهنده رابطه مستقیم ناقص است و از آنجا که سطح معناداری کوچک‌تر از آلفای ۰/۰۵ است نشان‌دهنده ارتباط معنادار بین این دو متغیر است.

- ضریب همبستگی بین شاخص عضویت و کیفیت زندگی در محلات شهری ۰/۲۲۰ است به گونه‌ای که با احتمال ۹۵ درصد می‌توان گفت، ارتباط بین این دو متغیر، ارتباطی معنادار است. نوع رابطه نیز مثبت ناقص است. این بدین معنا است که حس تعلق بیشتر به محله با رضایت بیشتر از کیفیت زندگی همراه خواهد بود.

- ضریب همبستگی بین شاخص حس تاثیرگذاری و کیفیت زندگی در محلات شهری ۰/۱۶۵ است که به دلیل قرار گرفتن در سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵ بیان‌کننده رابطه‌ی معنادار و مثبت بین این دو متغیر است یعنی افزایش حس تاثیرگذاری با افزایش سطح کیفیت زندگی همراه است.

- ضریب همبستگی میان مؤلفه پیوندهای عاطفی مشترک و کیفیت زندگی ۰/۳۰۲ است و میزان معنی‌داری نیز کمتر از آلفای ۰/۰۵ است که نشان می‌دهد بین مؤلفه پیوندهای عاطفی مشترک و کیفیت زندگی در محلات شهری رابطه‌ی معناداری وجود دارد. براین اساس، به هر اندازه که پیوند و ارتباط عاطفی مشترک بین افراد در محلات شهری بیشتر باشد به همان اندازه کیفیت زندگی در آن محلات بیشتر خواهد بود.

در محله «شهرک ولی عصر» ضریب همبستگی پیرسون بین «حس باهمستان» و «کیفیت زندگی» ۰/۳۴۵ است که نشان‌دهنده رابطه مستقیم و شدت همبستگی بالا بین این دو متغیر است. از آنجا که مقدار معناداری کمتر از آلفای ۰/۰۵ است؛ می‌توان این رابطه را معنادار دانست.

در «محله پایین» ضریب همبستگی پیرسون بین «حس باهمستان» و «کیفیت زندگی» ۰/۱۷۷ است که نشان‌دهنده رابطه مستقیم بین این دو متغیر است. از آنجا که مقدار معناداری کمتر از آلفای ۰/۰۵ است ضریب همبستگی بین دو متغیر در محله پایین معنادار است.

در مجموع و در دو محله شهرک ولی عصر و پایین ضریب همبستگی پیرسون بین «حس باهمستان» و «کیفیت زندگی» ۰/۲۸۵ است که نشان‌دهنده رابطه مستقیم و شدت همبستگی متوسط بین این دو متغیر است. از آنجا که مقدار معناداری کمتر از آلفای ۰/۰۵ است با اطمینان بیش از ۹۵ درصد این ضریب همبستگی به دست آمده در نمونه آماری را می‌توان به کل جامعه آماری (جمعیت کل دو محله) تعمیم داد، بنابراین فرضیه سوم تحقیق قابل قبول است.

جدول ۴. نتایج آزمون همبستگی برای متغیرهای تحقیق

نام متغیر	کل	شهرک ولی عصر	محله پایین
ضریب همبستگی پیرسون	۰/۲۳۷	۰/۳۰۹	۰/۰۹۹
مقدار معناداری	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۲۴۳

نام متغیر	کل	شهرک ولی عصر	محله پایین
عضویت	ضریب همبستگی پیرسون	۰/۲۲۰	۰/۱۹۴
	مقدار معناداری	۰/۰۰۰	۰/۰۲۱
تأثیرگذاری	ضریب همبستگی پیرسون	۰/۱۶۵	۰/۰۶۴
	مقدار معناداری	۰/۰۰۲	۰/۴۵۳
پیوندهای عاطفی مشترک	ضریب همبستگی پیرسون	۰/۳۰۲	۰/۲۰۳
	مقدار معناداری	۰/۰۰۰	۰/۰۱۶
حس باهمستان(کل)	ضریب همبستگی پیرسون	۰/۲۸۵	۰/۱۷۷
	مقدار معناداری	۰/۰۰۰	۰/۰۳۶

مأخذ: (یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۹)

۳.۴. بررسی نقش تعدیل‌کنندگی محله بر همبستگی حس باهمستان و کیفیت زندگی

در این بخش بررسی می‌شود که آیا تفاوت در محله باعث تغییر در همبستگی بین متغیر مستقل (حس باهمستان) و وابسته (کیفیت زندگی) می‌شود. برای آزمون این فرضیه، از آزمون رگرسیون دو مرحله‌ای استفاده شد. در مرحله نخست، متغیر حس باهمستان و نوع محله به عنوان دو متغیر جداگانه وارد مدل رگرسیون شد. همان‌طور که ملاحظه می‌گردد، ضریب تعیین اصلاح‌شده حدود ۷/۸ درصد از تغییرات متغیر کیفیت زندگی را تبیین می‌کند. مقدار بتا هر چند برای حس باهمستان در سطح معناداری کمتر از آلفای ۰/۰۱ معنادار است اما برای متغیر نوع محله معنادار نیست. برای آزمون فرضیه در نهایت اثر جمله تعاملی نوع محله و حس باهمستان (مضروب این دو متغیر) در مدل وارد شد با ورود این جمله به معادله، وضعیت ضریب تبیین بهبود پیدا کرد و به ۸/۳ درصد رسید. البته با توجه به اینکه سطح معناداری بیش از آلفای ۰/۰۵ است (حدود ۰/۰۹۷) می‌توان گفت که تفاوت در محله نتوانسته همبستگی بین حس باهمستان و کیفیت زندگی را تعدیل نماید بنابراین فرضیه چهارم تحقیق غیر قابل قبول است.

جدول ۵. آزمون نقش تعدیل‌کنندگی نوع محله در رابطه بین حس باهمستان و کیفیت زندگی

مراحل مدل	-	R	R^2 اصلاح شده	R^2	Beta	سطح معناداری
۱	ویژگی‌های مدل	۰/۲۸۹	۰/۰۷۸	۰/۰۸۳	-	-
	حس باهمستان	-	-	-	۰/۲۸۲	۰/۰۰۰
	نوع محله	-	-	-	-۰/۰۴۴	۰/۳۸۳
۲	ویژگی‌های مدل	۰/۳۰۰	۰/۰۸۳	۰/۰۹	-	-
	حس باهمستان	-	-	-	۰/۵۱۸	۰/۰۰۱
	نوع محله	-	-	-	۰/۴۵۴	۰/۱۳۵
	نوع محله × حس باهمستان	-	-	-	-۰/۵۴۴	۰/۰۹۷

مأخذ: (یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۹)

۴. بحث

هدف اصلی این مقاله تحلیل تأثیر حس باهمستان بر کیفیت زندگی در محلات شهری است. در این تحقیق به بررسی تطبیقی حس اجتماع و کیفیت زندگی در دو بافت گوناگون محله‌ای یکی محله قدیمی (محله پایین) و دیگری محله جدید (شهرک ولیعصر) در شهر قائن پرداخته شده تا مشخص گردد که آیا تفاوت معناداری بین این دو نوع بافت از نظر حس باهمستان و کیفیت زندگی وجود دارد یا خیر و در نهایت آیا رابطه معناداری بین این دو متغیر وجود دارد یا خیر. نتایج این پژوهش بیانگر آن است که حس باهمستان در هر دو محله بالاتر از حد متوسط است. در بررسی تطبیقی دو محله نیز این نتیجه حاصل شد که هر دو محله حس باهمستان بالاتر از حد متوسطی دارند اما بین دو محله از نظر میانگین حس باهمستان تفاوتی وجود ندارد در حالیکه گمان می‌شد که بین دو محله که بافت اجتماعی و کالبدی متفاوتی دارند حس باهمستان متفاوت باشد. زیرا محله پایین عمدتاً یک محله قدیمی است که سابقه سکونت خانوارها در کنار هم بیشتر از محله ولیعصر است و انتظار می‌رفت که ساکنان محله قدیمی حس تعلق روابط و پیوندهای قوی‌تری را نسبت به محله جدید تجربه کنند. بالا بودن حس باهمستان در دو محله (قدیمی و جدید) مورد بحث، می‌تواند ناشی از خصلت شهرهای کوچکی چون قاین باشد که علی‌رغم تغییرات اجتماعی نسبت به گذشته، هنوز هم روابط رو در رو، شناخت همسایگان نسبت به هم، مفهوم هم محله‌ای وجود دارد و این امر باعث شده حس باهمستان در هر دو محله بالا باشد. نکته مهم دیگر که شایان ذکر است اینکه حس تأثیرگذاری در بین شاخص‌های ۴ گانه، کمترین میانگین را در هر دو محله نشان می‌دهد. شاخص تأثیرگذاری بیانگر این است که فرد در امور جمعی و محله‌ای قدرت تأثیرگذاری و مداخله داشته باشد. هر چند که مقدار این شاخص در حد متوسط ارزیابی می‌شود اما با توجه به اهمیت فوق‌العاده آن بر توسعه محله‌ای باید راهکارهایی برای تقویت تأثیرگذاری مردم بر امور محله از رهگذر برنامه‌های مشارکتی فراهم گردد. در کل بالا بودن میزان حس باهمستان در هر دو محله یک نکته مثبت برای مدیریت و برنامه‌ریزی‌های محله مبنای می‌تواند باشد. همچنین نتایج نشان داد که کیفیت زندگی دو محله تفاوت معناداری با هم ندارد و هر دو محله تقریباً شرایط مشابهی را از نظر کیفیت زندگی نشان می‌دهند. نتایج در مجموع و در دو محله شهرک ولیعصر و محله پایین همبستگی معناداری بین «حس باهمستان» و «کیفیت زندگی» وجود دارد و حس باهمستان می‌تواند کیفیت زندگی را تحت تأثیر قرار دهد. یعنی به هر اندازه که حس باهمستان افزایش یابد سطح کیفیت زندگی نیز تحت تأثیر آن افزایش پیدا می‌کند. نتایج تحقیق حاضر با تحقیق سیکوگنانی و همکاران (۲۰۱۲)، واندرسمن و چیوز، هوانگ و وونگ (۲۰۱۳)، ایزابل و همکاران (۲۰۱۳)، کانتارو و همکاران (۲۰۰۷) شباهت دارد. این پژوهشگران نیز در پژوهش خود به نقش مثبت حس باهمستان بر رضایت از کیفیت زندگی و بهزیستی افراد تاکید دارند.

۵. نتیجه گیری

نتایج این تحقیق نشان داد که در هر دو محله (شهرک ولی عصر و محله پایین) رابطه معناداری بین حس باهمستان و رضایت از کیفیت زندگی وجود دارد و تفاوتی از نظر همبستگی بین دو متغیر در دو محله وجود ندارد. بنابراین می توان گفت، حس باهمستان، نقش بسزایی در بهبود کیفیت زندگی اعضای یک محله دارد. زیرا حس باهمستان که شامل حس تعلق، پیوند عاطفی ساکنان یک محله، حس تاثیرگذاری و تامین نیازهای آنان از طریق شبکه ارتباطات و پیوندهای اجتماعی است می تواند به بهبود وضعیت روانی، اجتماعی و اقتصادی آنان کمک کند. از سوی دیگر وقتی حس باهمستان بهبود یابد کنش های جمعی همچون مشارکت در امور محله تسهیل می گردد که در نهایت به بهبود کیفیت زندگی در محلات شهری کمک می کند.

هر چند از نظر ساکنان حس باهمستان و کیفیت زندگی در هر دو محله نسبتاً مناسب است (بالاتر از حد متوسط است) اما به هر رو تقویت این شاخص ها می تواند به بهبود وضعیت زندگی در این محلات بیانجامد. برای تقویت حس باهمستان موارد ذیل پیشنهاد می شود:

- حمایت از شکل گیری و فعالیت نهادهای محله ای که می تواند به عضویت افراد و گفتگو، معاشرت، همکاری بین افراد محله کمک کند که در نهایت حس باهمستان را در افراد تقویت نماید.

- ارتقاء فضاهای عمومی در محلات که می تواند بستری برای گردهمایی ساکنان محله و افزایش حس هم محله ای بودن، حس تعلق به محله و شهر، پیدا کردن اشتراکات و در نهایت بهبود حس باهمستان محله ای شود. -

- مشارکت دادن مردم در تصمیم سازی و تصمیم گیری های مرتبط با محله که خود عاملی در افزایش حس تعلق افراد به باهمستان محله ای و نیز حس تاثیرگذاری افراد در محیط پیرامونشان است.

- طبق نتایج تحقیق، رضایت از اوقات فراغت در محله پایین در حد متوسط است و این می طلبد که در برنامه ریزی های مربوط به محله به افزایش فرصت های اوقات فراغت در این محلات توجه شود.

- برگزاری برنامه های فرهنگی برای ساکنان محله جهت ارتباط بیشتر ساکنان با یکدیگر

- ایجاد نهادهای محله محور در محلات مورد مطالعه به منظور افزایش مشارکت، همبستگی و حس باهمستان.

کتاب‌نامه

۱. حسین آبادی، س.، روستایی، ش.، و یاپنگ غراوی، م. (۱۳۹۳). سنجش کیفیت زندگی در سکونت‌گاه‌های غیر رسمی، نمونه مطالعاتی: محدوده شرق کال عیدگاه سبزوار. *فصلنامه علمی و پژوهشی نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی*، ۶(۳)، ۲۰۰-۲۱۵.
۲. حسینی عباس‌آبادی، م.، و طالعی، م. (۱۳۹۶). ارزیابی کیفیت زندگی شهری مبتنی بر داده‌های آماری و مکانی. *نشریه علمی - پژوهشی علوم و فنون نقشه‌برداری*، دوره ششم، ۶(۴)، ۵۵-۴۱.
۳. خسروی، م. (۱۳۷۸). *جمعیت، فضا و برنامه‌ریزی در شهر قاین*. تهران: پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم زمین دانشگاه شهید بهشتی.
۴. ربانی خوراسگانی، ع.، و کیانپور، م. (۱۳۸۷). درآمدی بر رویکردهای نظری و تعاریف عملی مفهوم کیفیت زندگی. *نشریه مددکاری اجتماعی*، ۵(۴)، ۵۷-۴۲.
۵. رجبی، ن.ا. (۱۳۸۴). *تاریخ و جغرافیای شهرستان قاینات (توانمندیها و راهبردهای توسعه)*. تهران: انتشارات شهر آشوب.
۶. رحمانی فیروزجاه، ع.، و سهرابی، س. (۱۳۹۲). بررسی جامعه‌شناختی رابطه میان کیفیت زندگی و سرمایه اجتماعی (مطالعه موردی: شهر تهران). *فصلنامه مطالعات توسعه اجتماعی - فرهنگی*، ۱(۲)، ۱۷۵-۱۵۷.
۷. رفیعیان، م.، صادقی، ع.ر.، خادمی، م.، و احمدی، ف. (۱۳۹۴). باهمستانها، راهبرد توسعه‌ی پایدار در طراحی شهرها. ابرکوه: چهارمین همایش ملی توسعه پایدار در مناطق خشک و نیمه‌خشک.
۸. رهنمایی، م.ت.، فرجی ملائی، ا.، حاتمی نژاد، ح.، و عظیمی، آ. (۱۳۹۱). تحلیلی بر مفهوم کیفیت زندگی شهری در شهر بابلسر. *جغرافیا و آمایش شهری منطقه‌ای*، ۲(۵)، ۷۶-۴۹.
۹. زیاری، ک.، حاتمی، ا.، و مصباحی، س. (۱۳۹۶). بررسی عوامل مؤثر بر افزایش مشارکت اجتماعی با تأکید بر احساس تعلق محله‌ای (مطالعه موردی: نورآباد دلفان). *دوفصلنامه علمی - پژوهشی «جغرافیای اجتماعی شهری»*، ۴(۲)، ۸۶-۶۹.
۱۰. شارع‌پور، م. (۱۳۹۵). *جامعه‌شناسی شهری*. چاپ نهم. تهران: انتشارات سمت.
۱۱. شربتیان، م. ح.، و عرفانیان قصاب، ا. (۱۳۹۷). تأثیر سرمایه اجتماعی بر بهزیستی اجتماعی به‌واسطه نقش میانجی کیفیت زندگی و رضایت از زندگی (مطالعه موردی: جوانان ۱۸ تا ۳۰ ساله شهرستان قاین). *فصلنامه توسعه اجتماعی (توسعه انسانی سابق)*، ۱۳(۱)، ۲۲۷-۱۹۵.
۱۲. غفاری، غ.ر.، و امیدی، ر. (۱۳۸۸). *کیفیت زندگی؛ شاخص توسعه اجتماعی*. تهران: نشر شیرازه.
۱۳. فیروزجاییان، ع.ا.، و دهقان حداد، م. (۱۳۹۴). ارتباط و تأثیر کیفیت زندگی عینی بر کیفیت زندگی ذهنی (مطالعه موردی: شهر آمل، استان مازندران). *فصلنامه‌ی مطالعات توسعه اجتماعی - فرهنگی*، ۳(۴)، ۱۸۴-۱۵۷.
۱۴. کاظم‌زاده، ع.، نیسانی سامانی، ن.، درویش بلورانی، ع.، تومانیان، آ.، و پوراحمد، ا. (۱۳۹۷). ارزیابی کیفیت زندگی شهری با استفاده از سنجش‌ازدور و GIS. *فصلنامه علمی-پژوهشی اطلاعات جغرافیایی (سپهر)*، ۲۷(۱۰۷)، ۳۱-۴۷.

۱۵. کروی، م.، بابائی، ی.، شیخ حسینی، ن.، و آغنده م. ع. (۱۳۹۹). بررسی ارتباط بین صنعت گردشگری و بهبود کیفیت زندگی جامعه میزبان (مورد مطالعه: شهر سرعین). *فصلنامه توسعه اجتماعی (توسعه انسانی سابق)*، ۱۴ (۴)، ۶۳-۸۸.
۱۶. لطفی، ص. (۱۳۸۸). مفهوم کیفیت زندگی شهری: تعاریف، ابعاد و سنجش آن در برنامه‌ریزی شهری. *فصلنامه علمی پژوهشی جغرافیای انسانی*، ۱ (۴)، ۸۰-۶۵.
۱۷. محمودی زاد، س.، و ذاکر حقیقی، ک. (۱۳۹۵). ارزیابی شاخص‌های کیفیت زندگی در محدوده‌های روستا - شهری (نمونه موردی: روستا - شهر فرحزاد). *مطالعات محیطی هفت حصار*، ۴ (۱۵)، ۱۴ - ۵.
۱۸. مرکز آمار ایران. (۱۳۹۵). سرشماری عمومی نفوس و مسکن. تهران: مرکز آمار ایران.
۱۹. منصور رضایی، م.، مدیری، آ.، و رفیعیان، م. (۱۳۹۲). روشی برای تحلیل خصیصه‌های باهمستانی در نظام محلات شهری (نمونه موردی: محله نازی آباد تهران). *فصلنامه معماری و شهرسازی*، ۵ (۱۰)، ۶۹-۸۶.
۲۰. مهندسان مشاور طرح معتبر (۱۳۹۹)، شناسایی و تهیه سند چارچوب برنامه ریزی محدوده‌ها و محلات نیازمند باز آفرینی شهر قاین. قاین: شهرداری قاین.
۲۱. نسترن، م.، احمدی، ق.، و آقازاده مقدم، س. (۱۳۹۴). ارزیابی کیفیت زندگی شهری در محلات بافت قدیم و جدید شهر ارومیه. *مطالعات توسعه اجتماعی ایران*، ۷ (۳)، ۷-۳۳.
۲۲. نقدی، ا.، و بابایی، ح. (۱۳۹۴). مروری بر شاخص‌ها و مؤلفه‌های کیفیت زندگی شهری (مورد مطالعه شهر همدان). *فصلنامه مطالعات مدیریت شهری*، ۷ (۲۳)، ۱-۱۴.
۲۳. ویسی ناب، ب.، بابایی اقدم، ف.، و قربانی، ر. (۱۳۹۸). شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مرتبط با بعد اقتصادی زیست پذیری شهری (مطالعه‌ی موردی: کلان‌شهر تبریز). *پژوهش‌های جغرافیایی برنامه‌ریزی شهری*، ۷ (۱)، ۱۴۹-۱۲۷.

24. Cantarero, R., Potter, G., & Leach, Ch. (2007). *Perceptions of quality of life, sense of community, and life satisfaction among elderly residents in Schuyler Crete, Nebraska*. Nebraska: Environmental Design Research Association, 38th annual conference.
25. Cicognani, E., Zani, B., & Albanesi, C. (2012). Sense of community in adolescence. *Global Journal of Community Psychology Practice*, 3(4), 119-125.
26. Huang, Y., & Wong, H. (2013). Impacts of sense of community and satisfaction with governmental recovery psychological status of the wenchuan earthquake survivors. *Social Indicators Research*, 117, 1-16.
27. Isabel Hombrados -Mendieta, M., Gomez-Jacinto, L., Dominguez-Fuentes, J.M., & Garcial-Leiva, P. (2013). Sense of community and satisfaction with life among immigrants and the native population. *Journal of Community Psychology*, 41(5), 601-614.
28. Mc Millan, D.W., & Chavis, D. (1986). Sense of community: A definition and theory. *Journal of Community Psychology*, 14, 6-23.
29. Obst, P. (2004). *Community connections: psychological sense of community and Identification in Geographical and Relational settings*. Brisbane: A thesis submitted as fulfilment for the Degree of Doctor of Philosophy, School of Psychology and Counselling, Queensland University of Technology.

30. Pretty, G., Bishop, B., Fisher, A., & Sonn, Ch. (2006). Psychological sense of community and its relevance to well-being and everyday life in australia. *The australian psychological society ltd level*, 11, 1-25.
31. R.Hanly, J. (2011). *A study of psychological sense of community within living-learning environments*. Illinois: Masters Theses, Eastern Illinois University.
32. Salahia, S., Ghasemi, V., Azarpour, A., & Mcclelland, A. (2018). Investigating the effects of influential factors on sense of community: Life satisfaction as an outcome. *Journal of Social Sciences*, 4(3), 279-291.
33. Smith, K.M. (2011). *The relationship between residential satisfaction, sense of community, sense of belonging and sense of place in a Western Australian urban planned community*. Joondalup: Thesis for Ph.D. Faculty of Computing, Health & Science, Edith Cowan University.
34. Terry, R.E. (2017). *The influence of community on the relationship between community participation and recovery for individuals with serious mental illnesses*. Portland: The degree of master of science in psychology. Portland State University.

ارزیابی مکان‌یابی مسکن مهر با تأکید بر بعد محیطی (نمونه موردی: مسکن مهر شهر ایزده)

سعید امانپور (دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران)

amanpour@scu.ac.ir

مهناز حسینی سیاه‌گلی (دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران، نویسنده مسئول)

m.hoseini6768@gmail.com

نیلوفر آذربرزین (دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه پیام نور تهران، تهران، ایران)

n.azarbarzin@yahoo.com

تاریخ تصویب: ۱۴۰۰/۱۲/۱۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۶/۲۳

صص ۱۲۰-۱۰۳

چکیده

مسکن از نیازهای اولیه و اساسی هر انسان به شمار می‌آید. در کشورهای مختلف، دولت‌ها اقدامات و برنامه‌ریزی‌های جامعی در زمینه تأمین مسکن اقشار مختلف به ویژه طبقات کم‌درآمد انجام داده‌اند. طی چند سال اخیر، به منظور پاسخگویی به انتظارات قانونی و عرفی در زمینه مسکن برای اقشار کم‌درآمد، دولت سیاست احداث مسکن مهر را در پیش گرفته است. در اجرای این سیاست به خصوص از بعد محیطی مباحث دامنهداری در جریان است. از این‌رو هدف این پژوهش ارزیابی مکان‌یابی مسکن مهر با تأکید بر بعد محیطی در شهر ایزده می‌باشد. پژوهش حاضر از نظر روش، توصیفی-تحلیلی و دارای ماهیت توسعه‌ای-کاربردی است. داده‌های موردنیاز با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی گردآوری گردید. تعداد ۸ معیار در قالب معیارهای فاصله از شیب زمین، کاربری اراضی، فاصله از شکل زمین، فاصله از گسل، فاصله از رودخانه؛ فرسایش خاک، ژئومورفولوژی مؤثر در تحقیق مورد بررسی قرار گرفتند. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از تکنیک AHPFUZZY بر پایه نظرسنجی از کارشناسان و تعیین وزن معیارها در بازه (۱-۰) در محیط ArcGIS، با استفاده از FUZZY OVERLAY و عملگر GAMMA بهره گرفته شده است. نتایج حاکی از آن است از لحاظ محیطی مکانیابی مسکن مهر شهر ایزده در وضعیت متوسطی قرار گرفته است. همچنین مکانیابی مسکن مهر ایزده می‌توانست در جای بهتری نسبت به جای کنونی از نظر شاخص‌های محیطی باشد.

کلیدواژه‌ها: ایزده، مکان‌یابی، مسکن، مسکن مهر، GAMMA

ارزیابی مکان‌یابی مسکن مهر با تأکید بر بعد محیطی (نمونه موردی: مسکن مهر شهر ایزده)

سعید امانپور (دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران)

amanpour@scu.ac.ir

مهناز حسینی سیاه‌گلی (دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران، نویسنده مسئول)

m.hoseini6768@gmail.com

نیلوفر آذربرزین (دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه پیام نور تهران، تهران، ایران)

n.azarbarzin@yahoo.com

تاریخ تصویب: ۱۴۰۰/۱۲/۱۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۶/۲۳

صص ۱۲۰-۱۰۳

چکیده

مسکن از نیازهای اولیه و اساسی هر انسان به شمار می‌آید. در کشورهای مختلف، دولت‌ها اقدامات و برنامه‌ریزی‌های جامعی در زمینه تأمین مسکن اقشار مختلف به ویژه طبقات کم‌درآمد انجام داده‌اند. طی چند سال اخیر، به منظور پاسخگویی به انتظارات قانونی و عرفی در زمینه مسکن برای اقشار کم‌درآمد، دولت سیاست احداث مسکن مهر را در پیش گرفته است. در اجرای این سیاست به خصوص از بعد محیطی مباحث دامن‌داری در جریان است. از این‌رو هدف این پژوهش ارزیابی مکان‌یابی مسکن مهر با تأکید بر بعد محیطی در شهر ایزده می‌باشد. پژوهش حاضر از نظر روش، توصیفی-تحلیلی و دارای ماهیت توسعه‌ای-کاربردی است. داده‌های موردنیاز با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی گردآوری گردید. تعداد ۸ معیار در قالب معیارهای فاصله از شیب زمین، کاربری اراضی، فاصله از شکل زمین، فاصله از گسل، فاصله از رودخانه؛ فرسایش خاک، ژئومورفولوژی مؤثر در تحقیق مورد بررسی قرار گرفتند. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از تکنیک AHPFUZZY بر پایه نظرسنجی از کارشناسان و تعیین وزن معیارها در بازه (۱-۰) در محیط ArcGIS، با استفاده از FUZZY OVERLAY و عملگر GAMMA بهره گرفته شده است. نتایج حاکی از آن است از لحاظ محیطی مکانیابی مسکن مهر شهر ایزده در وضعیت متوسطی قرار گرفته است. همچنین مکانیابی مسکن مهر ایزده می‌توانست در جای بهتری نسبت به جای کنونی از نظر شاخص‌های محیطی باشد.

کلیدواژه‌ها: ایزده، مکان‌یابی، مسکن، مسکن مهر، GAMMA

۱. مقدمه

پس از انقلاب صنعتی، فرآیند شهرنشینی در جهان به طور فزاینده‌ای رشد کرد و به دنبال آن مشکلات فراوانی از جمله کمبود مسکن را به وجود آورد. در واقع مسکن به عنوان یکی از پدیده‌های واقعی، از نخستین مسائلی است که بشر همواره با آن دست به گریبان (ملکشاهی و همکاران، ۱۳۹۷، ص. ۴۲) و به عنوان یک نیاز در جوامع مختلف مطرح بوده است (آجیلیان ممتاز و همکاران، ۱۳۹۵، ص. ۲۷). از این رو در کشورهای مختلف دنیا و از جمله کشورهای در حال توسعه، سیاست‌های متنوعی برای تأمین مسکن به ویژه برای اقشار کم‌درآمد ارائه شد. در کشور ما نیز با توجه به مشکلاتی که در زمینه کمبود مسکن و به ویژه گرانی آن وجود داشت، طرح مسکن مهر به عنوان محوری‌ترین سیاست (رضایی و کمائی‌زاده، ۱۳۹۱، ص. ۱۴) پربحث‌ترین طرح ملی به منظور حل مشکل مسکن گروه‌های کم‌درآمد ارائه شده است (آجیلیان ممتاز و همکاران، ۱۳۹۵، ص. ۲۷) که از مهمترین سیاست‌های مسکن در دولت نهم و دهم (سعیدی رضوانی و کاظمی، ۱۳۹۰، ص. ۱۳۱) و از گسترده‌ترین طرح‌های مسکن شهری بوده که در طول تاریخ برنامه‌ریزی مسکن کشور اجرا شده است (یزدانی و همکاران، ۱۳۹۶، ص. ۲۵۳). این طرح به منظور ایجاد زمینه و بسترسازی برای تأمین مسکن مناسب برای آحاد ملت و به ویژه اقشار کم‌درآمد، تقویت نقش حاکمیت دولت در امر تأمین مسکن و در راستای حصول به عدالت اجتماعی و توانمندسازی گروه‌های کم‌درآمد؛ طبق بند "د" تبصره شش در قانون بودجه سال ۱۳۸۶ احداث ۱/۵ میلیون واحد مسکونی را در دستورکار خود قرار داده است (آروین و همکاران، ۱۳۹۹، ص. ۸۴) در همین راستا؛ طرح مسکن مهر با هدف تأمین مسکن برای اقشار کم‌درآمد جامعه، قیمت زمین را از قیمت مسکن حذف نموده و واحدهای مسکونی را به صورت اجاره ۹۹ ساله در اختیار آنها قرار داده است. این واحدها در کلانشهرها، شهرهای بزرگ و شهرهای میانی با شرایط و وضعیت گوناگونی در اختیار متقاضیان قرار گرفته است (خلیلی و همکاران، ۱۳۹۳، ص. ۸۳). همچنین طرح مسکن مهر که به عنوان محوری‌ترین سیاست دولت جای خود را در اذهان عمومی متقاضیان مسکن پیدا نموده است. علاوه بر توجه به قشر کم‌درآمد جامعه دارای اهداف خاصی دیگری از جمله تمرکززدایی شهرهای بزرگ، توجه به نیازها و سرعت افزایش جمعیت بوده است (بهمنی و قائد رحمتی، ۱۳۹۵، ص. ۵۳). یکی از مهم‌ترین عواملی که بر استقرار و پیدایش مسکن مهر تأثیرگذار می‌باشد شرایط و موقعیت جغرافیایی است. زیرا، عوارض و پدیده‌های طبیعی در مکان‌گزینی، حوزه نفوذ، توسعه فیزیکی و مورفولوژیک شهری اثر قاطعی دارند. پدیده‌های طبیعی گاه به عنوان عوامل مثبت و گاه به عنوان عوامل منفی و بازدارند عمل می‌کنند (تقیان و حیدری، ۱۳۹۲، ص. ۱۰۰) و معمولاً محیط طبیعی با توسعه شهرها و سکونتگاه‌های بشر، سازگار نیست. بسیاری از شهرهای تاریخی که بر اثر همین ناسازگاری محیط طبیعی متروکه شده‌اند. مهمترین عوامل طبیعی تأثیر گذار بر توسعه شهرها، به خصوص مسکن مهر وضعیت توپوگرافی، شیب اراضی، آب و هوا، زمین شناسی، هیدرولوژی و ژئومورفولوژی می‌باشند. که با توجه به افزایش گرایش به شهرنشینی، شهرها برای پذیرش جمعیت، نیاز به زمین‌های وسیع و گسترده‌ای دارند. هراندازه که شهرها توسعه یابند،

برخورد آنها با واحدهای گوناگون توپوگرافی و ژئومورفولوژی و موضوعات مربوط به آنها زیاده‌تر می‌شود. باید جهت‌یابی توسعه فیزیکی با توجه به عوامل تأثیرگذار به گونه‌ای باشد که همراه با توسعه فیزیکی شهر، کمترین میزان خسارت به محیط زیست وارد گشته و بتوان با حفظ محیط زیست به توسعه پایدار همه جانبه شهر نیز دست یافت (روستا و همکاران، ۱۳۹۵، ص. ۱۸۳).

در سال‌های اخیر در عرصه داخلی و خارجی در مورد مسکن مهر تحقیقات زیادی انجام شده است که در ادامه به تعدادی از پژوهش‌های صورت گرفته در این زمینه اشاره شده است.

پورسعادت (۱۳۹۰) در مقاله خود به بررسی و ارزیابی آثار طرح مسکن مهر در توسعه فضایی - کالبدی شهر گمیشان پرداخته‌است که نتایج نشان داد که در ارتباط با وضعیت کاربری‌ها در سطح سایت مسکن مهر نشان می‌دهد که بسیاری از کاربری‌ها موجود با استانداردها و ضوابط علمی و اصول و معیارهای شهرسازی منطبق نبوده و نامتعادل است.

مشکینی و همکاران (۱۳۹۱) در مقاله خود ارزیابی مکانیابی پروژه‌های مسکن مهر با رویکرد کالبدی - زیست‌محیطی، با استفاده از مدل سلسله مراتب استان یزد پرداخته‌اند که نتایج پژوهش آن‌ها نشان داد که مکانیابی مناسب پروژه‌های مذکور بوده و البته نواقصی نیز وجود دارد که مسلماً پاسخگویی همزمان به تمام معیارها بسیار دشوار است در مواردی با توجه به اولویت‌های مطرح شده پاسخگویی به یک معیار منتج به عدم امکان مکانیابی مناسب می‌گردد.

فیروزی و همکاران (۱۳۹۵) در مقاله خود به ارزیابی سطح رضایت‌مندی ساکنان از طرح مسکن مهر در استان خوزستان با تأکید بر مسکن پایدار روی شهرستان امیدیه پرداخته‌اند که نتایج پژوهش آن‌ها نشان داد که در بین شاخص‌های مختلف، میزان رضایت‌مندی ساکنان طرح مسکن مهر در شاخص‌های کالبدی بیشتر از سایر بخش‌ها بوده و شاخص فرهنگی در رتبه دوم و بعد از آن شاخص اقتصادی قرار دارد، این در حالی است که شاخص اجتماعی کم‌ترین میزان رضایت‌مندی را دارا بوده است؛ بنابراین می‌توان گفت که اهداف کالبدی به نسبت اهداف دیگر مؤثرتر واقع شده و مطلوب نظر ساکنان قرار گرفته است. هم‌چنین نتایج آزمون فرضیات نشان می‌دهد که میان پایگاه اقتصادی - اجتماعی افراد و میزان رضایت‌مندی از شاخص‌های مسکن پایدار رابطه معنادار وجود دارد.

آزادخانی و جهانی (۱۳۹۵) در مقاله خود به ارزیابی مکانی مجتمع‌های مسکن مهر ایلام و تعیین پهنه‌های مناسب به منظور ارائه الگوی مطلوب با رویکرد کالبدی و زیست‌محیطی پرداخته‌اند که نتایج پژوهش آن‌ها نشان داد که در مکان‌گزینی مسکن مهر در شهر ایلام شاخص‌های زیست‌محیطی رعایت نشده‌است. وضعیت مکانی و سرانه‌ها دیگر کاربری‌ها مرتبط با مجتمع‌های مسکن مهر شهر ایلام مناسب نیست و در نهایت مشخص شد که مکان‌های مناسب به منظور ایجاد مجتمع‌های مسکن مهر بیشتر در قسمت غرب و جنوب غرب منطقه قرار دارند. در این قسمت‌ها به دلیل شیب کم، احتمال وقوع سیل و خطر فرسایش کم بوده و محل‌های مناسبی جهت ایجاد مجتمع‌های مسکن مهر می‌باشند.

قنبری (۱۳۹۵) در مقاله خود به ارزیابی مکانی مجتمع‌های مسکن مهر ایلام و تعیین پهنه‌های مناسب به منظور ارائه الگوی مطلوب با رویکرد کالبدی و زیست‌محیطی پرداخته‌است که نتایج پژوهش وی نشان داد که ۷ پهنه مناسب در محدوده ۱۰ کیلومتری شهر تبریز وجود دارد که با توجه به معیارهای مورد بررسی بهترین شرایط را برای ساخت مجتمع‌های مسکن مهر دارا می‌باشند، هم‌چنین بررسی‌های مدل‌های رتبه‌بندی نشان می‌دهد که مناسب‌ترین پهنه برای جانمایی طرح مسکن مهر در نزدیک جاده تبریز - مراغه قرار دارد. هم‌چنین نتایج تحقیق حاضر نشان می‌دهد که طرح مسکن مهر در شهر تبریز علاوه بر تبعیت از مسایل اقتصادی و بحث تملک زمین، که علت اصلی انتخاب مکان طرح بوده، می‌توانست در یک شرایط محیطی بهتر، در یک محدوده نزدیک به شهر تبریز مکان یابی شده تا علاوه بر حمایت اقتصادی از ساکنان مسکن مهر، شرایط محیطی و حفاظت مناسب از عوامل ایجاد بلایای طبیعی را در نظر بگیرد.

نورائی و کهن (۱۳۹۷) در مقاله خود به ارزیابی طرح مسکن مهر به لحاظ معیارهای کمی و کیفی مسکن مناسب، مسکن مهر شهرضا پرداخته‌اند که نتایج پژوهش آن‌ها نشان داد که بعد اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و کالبدی از نمره ۱ به ترتیب نمره ۰/۸۶، ۰/۷۲، ۰/۴۹ و ۰/۶۷ را دریافت کرده‌اند. بنابراین بعد اقتصادی وضعیت مناسب، بعد اجتماعی وضعیت نسبتاً مناسب، بعد زیست‌محیطی وضعیت متوسط و بعد کالبدی وضعیت نسبتاً مناسب را دارد.

ساعدی و همکاران (۱۳۹۹) در مقاله خود به بررسی مشکلات زیرساختی پروژه‌های مسکن مهر شهر سنندج در پروژه مسکن مهر بهاران پرداخته‌اند که نتایج پژوهش آن‌ها نشان داد که در این پروژه فضای سبز و آموزشی فرهنگی احداث نشده و هم‌چنین پارکینگ اختصاصی است. بنابراین نتایج کلی نشان دهنده ضعف‌های اساسی در طراحی و احداث پروژه مسکن مهر بهاران است و برای ارتقا سطح زندگی ساکنان این شهرک، نیازمند احداث و تقویت زیر ساخت و امکانات رفاهی و آموزشی است.

وانگ و همکاران (۲۰۱۶) در مقاله خود به مسکن اجتماعی در فرانسه: چالشی دائمی و چند وجهی برای سیاست‌های عمومی پرداخته‌اند که نتایج این پژوهش، اقدامات فنی و مالی جدید که به منظور مقابله با پیچیدگی و گستردگی مسکن اجتماعی ارائه گردیده است و نیز در سیاست‌های پارلمانی فرانسه چالش برانگیز می‌باشد.

بابالولا (۲۰۱۶) در مقاله خود به درک ساکنان از کیفیت عمومی مسکن در لاگوس. نیجریه پرداخت نتایج نشان می‌دهد که اگر چه این خانه‌ها جای کافی دارند اما نیاز است که جای سرویس‌های مختلف همچون سیم کشی بدر، لوله کشی آب و هم‌چنین فضاهای دیگر ساختمان به صورت مشخص روی کروکی ساختمان ترسیم شوند.

ناتوتن (۲۰۱۶) در مقاله خود عوامل مؤثر بر اولویت‌های مسکن اجتماعی پرداخت که نتایج بین سه فاکتور پول، مکان و معیار ذهنی در مسکن اجتماعی رابطه قوی وجود دارد و دو فاکتور مکان زندگی و سرگرمی در مسکن اجتماعی از اهمیت چندانی برخوردار نیست (یعنی این موارد در مسکن‌های اجتماعی به صورت ضعیف دیده می‌-

شود). نتایج تکمیلی مشخص می‌کند این فاکتورها برای مشتریان هر چند تفاوت درآمد، تحصیلات و سن و سال داشته باشند از اختلاف چندانی برخوردار نیست.

امروزه مسکن در زمره حساس‌ترین و اساسی‌ترین بخش‌های برنامه‌ریزی توسعه اقتصادی و اجتماعی مطرح شده است و شکل‌گیری آن تابع عوامل و شرایط فرهنگی، اقلیمی، اقتصادی، معیشتی و تکنیک ساخت جامعه استفاده‌کننده است. نیاز به مسکن دو بعد کمی و کیفی دارد. در بعد کمی نیاز به مسکن، به فقدان سرپناه و میزان دسترسی به مسکن مربوط می‌شود و در بعد کیفی مسائل و پدیده‌هایی مطرح می‌شوند که به بی‌مسکنی، بدمسکنی و تنگ‌مسکنی مربوطاند. مسکن یک سیستم پیچیده است که برای تأمین و ارتقای محیط آن، نیاز به برنامه‌ریزی وجود دارد. از این رو برنامه‌ریزی مسکن به‌عنوان یکی از اساسی‌ترین ارکان برنامه‌ریزی اقتصادی - اجتماعی در توسعه و آبادانی کشور، عدالت اجتماعی و نیز توسعه پایدار شهری دارای نقش حساسی است (برزگر و قربانی، ۱۳۹۸، ص. ۶۳). همچنین؛ مسکن یکی از مسائل حاد کشورهای در حال توسعه از جمله ایران است. فقدان منابع کافی، ضعف مدیریت اقتصادی، نداشتن برنامه‌ریزی جامع مسکن و سایر نارسایی‌هایی که در زیرساخت‌های اقتصادی این قبیل کشورها وجود دارد از یک سو و افزایش شتابان جمعیت شهرنشین از سوی دیگر، تأمین سرپناه در این کشورها را به مشکلی چند بعدی تبدیل کرده است. از آنجا که مسکن مقوله‌ای چندبعدی است، اصلاح وضعیت آن نیز مسئله‌ای دشوار و پیچیده می‌باشد (خلیلی و همکاران، ۱۳۹۳، ص. ۹۰). به‌طوری‌که می‌توان گفت مساله بی‌خانمانی و نداشتن سرپناه یک مشکل جهانی است (میلبورم و کلوک^۱، ۲۰۰۶، ص. ۱) و در حال حاضر جوامع کشورهای مختلف نیز با چنین مسائلی دست به‌گriباند (گالنت^۲ و همکاران، ۲۰۰۳، ص. ۱۵). مسکن بیش از آن‌که ساختاری کالبدی باشد نهادی است با عملکرد چند بعدی شامل ابعاد مکانی، کالبدی، معماری، فیزیکی، اقتصادی، اجتماعی و غیره (کالینورث^۳، ۱۹۹۷، ص. ۱۶۶).

در سال‌های اخیر، با تشدید مداوم مشکل مسکن در کشور، طرح‌هایی در جهت رفع و یا تعدیل این مشکل از سوی دولت ارائه شده‌است. عمده‌ترین سیاست‌های کشور که با هدف تأمین مسکن برای اقشار مختلف جامعه اتخاذگردیده است، عبارت‌اند از: سیاست آماده‌سازی زمین شهری، قانون زمین شهری، سیاست مسکن اجتماعی، مسکن حمایتی، انبوه‌سازی، کوچک‌سازی، آپارتمان‌سازی و سیاست مسکن استیجاری (پورمحمدی، ۱۳۸۸، ص. ۱۳۴)، یکی از طرح‌های گسترده تأمین مسکن در ایران طرح مسکن مهر است. طرح موسوم به مسکن مهر، بیش از هر چیز، در جهت تأمین مسکن ارزان قیمت برای گروه‌های کم درآمد، بویژه شهری که قادر به تهیه مسکن در شهرها نبوده‌اند، موجودیت یافته است (مسعودی‌راد، ۱۳۸۸، ص. ۶۶). همچنین مسکن مهر، حلقه‌ای از زنجیره‌ای اقداماتی در نظر گرفته شده که در سال‌های گذشته، برای پاسخ‌گویی به نیاز مسکن اقشار میانه حال و متمایل به پائین جامعه ایرانی شکل گرفته است. اقداماتی که همواره در پی پاسخگویی جامعه‌گرایانه به مسئله مسکن بوده، شعار مسکن

1. Milbourne & Cloke
2. Gallent
3. Cullingworth

اجتماعی را در دستور کار خود داشته‌اند همه این اقدامات بر این باور بوده‌اند یا این آرزو را داشتند که بتوانند به تقاضای مسکن که در اثر رشد جمعیت حاصل آمده است، پاسخی منطقی دهند. تقاضایی که عمدتاً از سوی اقشار میانه حال و فرودست جامعه وجود دارد، با دگرگونی شکل خانوار، ضرب آهنگی متفاوت یافته است (بیدادیان و محمودزاده، ۱۳۹۴، ص. ۲). مسکن اقشار کم‌درآمد همواره با سیاست‌های گوناگون همواره بوده‌است که می‌توان آن‌ها را در قالب دو رویکرد کلی سیاست زمین حمایتی و سیاست مسکن حمایتی مطرح کرد (قنبری، ۱۳۹۵، ص. ۲۳۴).

در واقع مسکن مهر با هدف ایجاد زمینه و بسترسازی برای تأمین مسکن مناسب برای آحاد ملت و بویژه اقشار کم‌درآمد، تقویت نقش حکمیتی دولت در امر تأمین مسکن و در راستای حصول به عدالت اجتماعی و توانمندسازی گروه‌های کم‌درآمد با رویکرد تقویت تعاونی‌های مسکن، خیرین مسکن ساز و نهادهای حمایتی، حصول مدیریت یکپارچه و منسجم، کاهش سهم زمین در قیمت تمام شده‌ی واحد مسکونی و حمایت و هدایت انبوه‌سازی انجام می‌پذیرد. چند هدف مهم در طرح مسکن مهر شامل سرعت بخشی به اجرا و نهایتاً خانه دار شدن مردم فاقد مسکن، پایین آوردن هزینه‌های ساخت و نهایتاً هدف قیمت زمین از فرآیند ساخت و ساز می‌باشد. از طرف دیگر بخش زیادی از هزینه‌های ساخت مرتبط با سیاست‌گذاری‌ها در بخش مطالعات و طراحی می‌باشد (حبیبی و همکاران، ۱۳۸۹، ص. ۷). و همچنین در اجرای این پروژه نهادهای متفاوت درگیر و موظف به انجام مسئولیت‌های فراگیر بوده و تحت تأثیر این طرح بزرگ قرار گرفتند. که این نهادها به دو گروه نهادهای تصمیم‌ساز (مردم و مهندسين مشاور) و نهادهای تصمیم‌گیر (سایر ارگان‌ها، وزارت مسکن و شهرسازی و شهرداری) تقسیم می‌شوند (ناظمی و درودی، ۱۳۹۲، ص. ۲۷).

به منظور تحقق اهداف فوق، دو وزارتخانه‌ی مسکن و شهرسازی و تعاون به عنوان دستگاه‌های اصلی طرح مشخص شدند. دیگر وزارتخانه‌ها و دستگاه‌های ذی‌ربط نیز، نقش تأمین زیرساخت‌ها و تسهیل را در غالب شورای عالی مسکن، برعهده گرفتند و با مسئولیت مستقیم رئیس‌جمهور، به صورت دقیق و هماهنگ روند اجرای طرح را مدیریت و پیگیری نمودند. در ایران از سال ۱۳۸۱ به بعد مطرح شدن مسکن مهر و این موضوع که مکان‌یابی آن‌ها در شهرهای جدید صورت پذیرفته و یا منجر به ایجاد شهرهای جدید می‌گردد، باعث به هم پیوستگی این دو مقوله به یکدیگر شده است و شناخت شهرهای جدید و اهداف شکل‌گیری شهرهای جدید را ضروری می‌سازد. علاوه بر اهداف ذکر شده، یکی از اهداف مسکن مهر، انتقال سرریز جمعیت در خارج از کلانشهر به صورت ایجاد شهرهای جدید در اطراف آنان بوده است.

طرح مسکن مهر از مزایایی همچون (ارزان‌سازی در عین رعایت استاندارد‌های لازم، ساخت مسکن در تیراژ بالا و پایین آمدن سهم هزینه‌های ثابت در هر متر، پرهیز از تجمل‌گرایی، افزایش امید به خانه دار شدن در اقشار کم‌درآمد جامعه، عدم مالکیت دائمی زمین و امتیاز استفاده از تسهیلات ارزان قیمت) و معایب همچون (مشکلات مربوط به مکان‌یابی و آماده‌سازی، مشکلات فرهنگی در شهرهای کوچک، مشکلات حوزه مدیریتی، برنامه‌ریزی در شهرهای

جدید، در نظر نگرفتن شرایط فرهنگی (تیپ‌های مختلف فرهنگی) و کمبود زیرساخت‌ها) در اجرا و بهره‌برداری برخوردار می‌باشد (حبیبی نوده، ۱۳۹۶، ص. ۳۶؛ حبیبی و همکاران، ۱۳۸۹، ص. ۸).

بعضی از محققین عقیده دارند که در صورت نبود طرح مسکن مهر، پیش از اجرای قانون هدفمندسازی یارانه‌ها، این قانون با موفقیت اجرا نمی‌شد و به شکست می‌انجامید. رونق مسکن مهر طی سال گذشته در عمل، بستر مناسبی را به منظور اجرای موفقیت آمیز قانون هدفمندسازی یارانه‌ها مهیا کرده است و شرط تداوم این موفقیت و اجرایی شدن کامل قانون در گرو تداوم رونق مسکن مهر است (حبیبی نوده، ۱۳۹۶، ص. ۳۶). یکی از مهم‌ترین مشکلات و ابعاد پنهان طرح مسکن مهر که در صورت عدم مدیریت این مشکلات می‌تواند باعث بروز مشکلات پنهان این طرح که در صورت عدم مدیریت این مشکلات می‌تواند باعث بروز مشکلات بسیاری به ساکنان این مساکن و همچنین از بین رفتن این مساکن شود، بحث مکان‌یابی این مساکن می‌باشد (قنوتی و همکاران، ۱۳۸۸، ص. ۱۶). مکان‌یابی مناسب زمین در توسعه شهری یکی از مهم‌ترین عوامل ایجاد مسکن است. به‌طوری‌که می‌توان گفت مکان‌گزینی، انتخاب بهترین مکان برای انجام یک فعالیت است که بتواند با استفاده از امکانات موجود بیشترین بهره‌وری را در راستای اهداف از پیش تعیین‌شده تأمین نماید. انتخاب یک موقعیت مکانی از بین گزینه‌های موجود نیازمند شناخت و ارزیابی دقیق مناطق با استفاده از مدل‌ها و ابزارهای مناسب می‌باشد، تئوری‌های مکان‌گزینی سعی دارند با ارایه معیارها و زیر معیارهای پیشنهادیشان و همچنین تعیین عوامل مؤثر بر تصمیم‌گیری و بیان راه‌حل‌های منطقی، تصمیم‌گیرندگان و برنامه‌ریزان را در انتخاب مکان یا مکان‌های مناسب یاری نمایند (مشکینی و همکاران، ۱۳۹۱، ص. ۵۸).

از لحاظ نگرش و تحلیل مسایل، نظریه‌های مکان‌یابی به سه دسته تقسیم می‌شوند: ۱- نظریه‌های مبتنی بر روش حداقل کردن هزینه (لانهارد، وبر، هور)؛ ۲- نظریه‌های مبتنی بر روش تجزیه و تحلیل دسترسی (که بیشتر تأکید بر تقاضا و عامل بازار دارد و حداکثر کردن درآمد مورد نظر است (نظریه‌ی آگوست لوش)؛ ۳- نظریه‌های مبتنی بر روش کسب حداکثر سود و در واقع نتیجه منطقی دو روش بالاست (والتر ایزارد، گرین هارت).

از آنجایی که بیشتر مدل‌های مکانی به‌منظور یافتن مکان‌های بهینه یا طراحی بهینه به‌کار گرفته می‌شوند، به مدل‌های انتخاب سایت یا مدل‌های مکان‌یابی موسوم هستند. هدف از این مدل‌ها، یافتن بهترین مکان برای یک فعالیت یا استقرار است.

از جمله مواردی که در مکان‌یابی مسکن مهر تأثیر گذار است توپوگرافی است که یکی از عوامل مهم در تحلیل مکان‌یابی مسکن مهر است. اگر مسکن مسطح باشد، توپوگرافی بر موقعیت و جانمایی ساختمان تأثیر ندارد. اما در محل شیب‌دار باشد، توپوگرافی عامل مهمی است. شیب محل یا شیب محل مجاور دسترسی به نور آفتاب و چشم اندازها را تحت تأثیر قرار می‌دهد. بررسی و شناخت ویژگی‌های طبیعی هر منطقه می‌تواند نقش عمده‌ای را در امر برنامه‌ریزی و مکان‌یابی مناسب جهت توسعه و استقرار ساختمان‌ها و تاسیسات شهری ایفا کند و از طرفی می‌تواند مخاطرات محیطی را به حداقل برساند (سرور و همکاران، ۱۳۹۳، ص. ۹۵).

در زمینه مسکن و مسکن گروه‌های کم‌درآمد در جهان دیدگاه‌ها و نظریات مهمی ارائه شده‌است که در زیر به دو دیدگاه مهم در این زمینه پرداخته شده‌است.

۱- دیدگاه بوم‌شناختی یا اکولوژی: این دیدگاه بر پایه نظریات مکتب شیکاگو صحنه‌ی شهری را محل تنازع بقا و جای‌گیری مناسب در بهترین فضای شهری تحلیل می‌کند. در نتیجه ساخت مناطق مسکونی متغییر وابسته‌ی چنین تنازعی به حساب می‌آید که متغییر وابسته آن طبقه اجتماعی است. تضاد نهفته در بطن جامعه و طبع آن بر زندگی شهری مناطق مسکونی طبقات مختلف را از هم متمایز می‌سازد و هر چه از طبقات بالای جامعه به سمت طبقات پایین حرکت شود، معضل مسکن جدی‌تر می‌شود و فضای زیستی، کیفیت کالبدی، ابعاد و اندازه‌ها و عناصر و نمادهای زیبا شناختی رو به نقصان می‌نهد و کم‌رنگ‌تر می‌شود تا به گذار می‌رسد که گرداگرد مراکز تجاری شهر را احاطه کرده‌است. منطقه‌ی گذار، حداقل در مدل شکل‌گیری فضای شهر ارنست برگس، منطقه‌های است که در انتظار توسعه آتی مرکز تجاری شهر به تدریج از درون می‌پوسد تا به یک‌باره فرو ریزد و به مرکز تجاری شهر افزوده شود و قیمتی سرسام‌آور به کف آورد (پیران، ۱۳۸۰، ص. ۳۳).

۲- دیدگاه کلاسیک نو: از نظر این دیدگاه مسکن بر پایه‌ی ارزش مصرف و ارزش مبادله مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد. بر این اساس در نظام سرمایه‌داری که ارزش مبادله حاکم است بازار و ساز و کارهای آن قیمت تمامی انواع کالا و از جمله مسکن را تعیین می‌کند. ثروت خانوار و درآمد آن نیز جایگاه هر فرد را در بازار رقابتی مشخص می‌سازد و محدود کننده‌ی انتخاب مصرف‌کنندگان مسکن است. در این رابطه ایاب و ذهاب نیز وارد می‌شود. اگر حومه‌های گران قیمت مجزا شوند. از مرکز به سمت حاشیه‌ی شهرها هزینه‌های ایاب و ذهاب افزایش قیمت مسکن و اجاره بهایش کاهش می‌یابد (آزادخانی و رحیمی، ۱۳۹۴، ص. ۳).

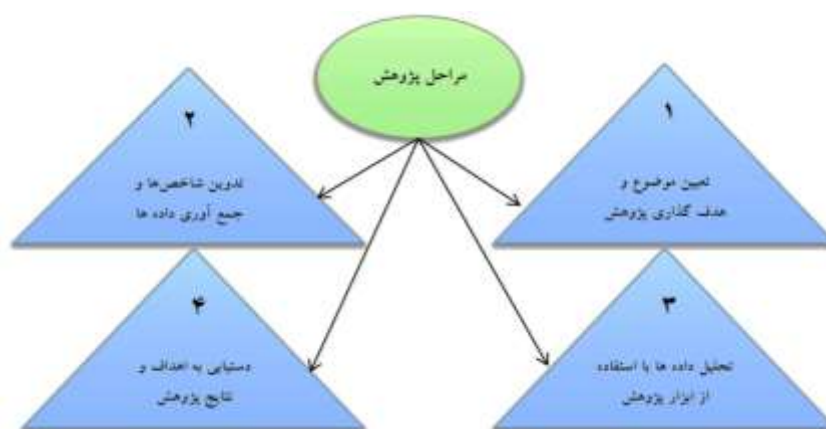
مروری بر پیشینه سیاست‌ها و برنامه‌های مسکن کم‌درآمد طی سه دهه گذشته در ایران نشان می‌دهد که مسکن مهر همواره با مشکلات فراوانی روبرو بوده‌است و مسکن مهر ایده نیز از این قائده مستثنی نیست. شهر ایده مانند بسیاری از شهرهای استان خوزستان، رشد سرسام‌آوری را طی چند دهه‌ی اخیر داشته‌است، به گونه‌ای که جمعیت این شهر در سال ۹۵ به ۱۱۹۳۹۹ نفر رسیده‌است. دلیل این رشد سرسام‌آور، این است که پس از اتمام جنگ تحمیلی، شهر ایده با سیل خروشان ناشی از مهاجرت از روستاها به این شهر مواجهه شد و بدین ترتیب شهری که پس از جنگ تصور می‌شد، مشکل اصلی‌اش کمبود مسکن برای اقشار کم‌درآمد می‌باشد که این خود باعث کیفیت پایین ساخت مسکن، نامناسب بودن و ضعف خدمات شهری و مصالح ساختمانی سکونتگاه‌ها در شهر ایده بوده‌است. فقدان خط مشی، تصمیمات عجولانه، سرعت و حجم زیاد شهرنشینی در شهر ایده به موضع انفعال کشانیده‌است. بنابراین بررسی وضعیت مسکن مهر می‌تواند، به عنوان راهنمایی مناسب برای تدوین مسکن برای اقشار کم-درآمد و برای کاهش فقر و محرومیت در شهر ایده باشد. هدف پژوهش حاضر ارزیابی مکان‌یابی مسکن مهر با تأکید بر بعد محیطی شهر ایده می‌باشد. که مسکن مهر با مشکلات کالبدی، زیست محیطی، اجتماعی و اقتصادی متعددی روبرو است. در مقاله حاضر ابتدا به بررسی دیدگاه‌ها و الگوهای درباره مسکن مهر پرداخته شده‌است. سپس با

معرفی مسکن مهر شهر ایزده به ارائه مسائل و مشکلات مسکن مهر با تأکید بر بعد محیطی پرداخته شده است. با توجه به ضرورت‌ها و مسائل یاد شده در مسکن مهر شهر ایزده نیاز به تغییرات جدی در راستای پذیرش تحول به سمت بهسازی و نوسازی این بافت وجود دارد. با توجه به اینکه تاکنون هیچ تحقیق و پژوهشی در این زمینه در شهر ایزده صورت نگرفته است، باعث گردیده است تا ضرورت توجه به این معضل اجتماعی، بیش‌ازپیش حس گردد. بنابراین، در مطالعه حاضر سعی گردیده است به ارزیابی مکان‌یابی مسکن مهر با تأکید بر بعد محیطی شهر ایزده پرداخته شود

۲. روش شناسی

۲.۱. روش تحقیق

پژوهش حاضر از لحاظ هدف کاربردی و باتوجه به ماهیت موضوع و مؤلفه‌های مورد بررسی، رویکرد حاکم بر فرآیند پژوهش، ترکیبی از روش‌های «توصیفی-تحلیلی» است. جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها به دو صورت «اسنادی و پیمایشی» انجام پذیرفته است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از تکنیک AHPFUZZY بر پایه نظرسنجی از کارشناسان و تعیین وزن معیارها در بازه (۰-۱) در محیط ArcGIS، با استفاده از FUZZY OVERLAY و عملگر GAMMA بهره گرفته شده است. در شکل (۱) فرآیند اجرای پژوهش آمده است.

شکل ۱. فرآیند اجرای پژوهش

۲.۲. روش‌های به‌کارگرفته شده در پژوهش

الف) روش تحلیل سلسله مراتب فازی (FAHP): این فرآیند سلسله‌مراتبی روشی منعطف، قوی و ساده است که برای تصمیم‌گیری در شرایطی که معیارهای متضاد، انتخاب بین گزینه‌ها را با مشکل مواجه کند، استفاده می‌شود. مراحل انجام این مدل به شرح زیر است: گام اول: تعیین اوزان معیارها و گزینه‌ها نسبت به معیارها؛ گام دوم: تعیین وزن‌های تصمیم‌گیرندگان؛ گام سوم: تلفیق گام‌های اول و دوم برای بدست آوردن اوزان نهایی؛ و گام چهارم: رتبه‌بندی گزینه‌ها (عطایی، ۱۳۸۹: ۱۰۴).

ب) روش گامای فازی: در مدل فازی به هر یک از پیکسل‌ها در هر شکل فاکتور مقداری بین صفر تا یک اختصاص داده می‌شود. موفقیت در بکارگیری ریاضیات فازی در کاربردهای مختلف تا حد زیادی به تعریف توابع عضویت مناسب بستگی دارد (بهشتی فر و همکاران، ۱۳۸۹: ۵۸۳). با توجه به تأثیر عوامل مختلف در مکانیابی مسکن مهر در سطح یک شهر و نیز وضعیت داده‌های موجود مربوط به آن‌ها دو نوع تابع عضویت در نظر گرفته می‌شود: تابع نوع اول (خطی چند تکه): از این تابع در تهیه شکل‌های فاکتوری استفاده می‌شود، که در آن‌ها درجه تناسب به صورت تدریجی و پیوسته تغییر می‌یابد. تابع نوع دوم (غیرخطی): با توجه به ماهیت برخی از عوامل و نیز داده‌های موجود، امکان بررسی تغییرات تدریجی درجه تناسب مکان‌های مختلف در شکل‌های فاکتور مربوط به آن‌ها وجود ندارد. برای این عوامل تابع عضویت به صورت میله ای مشخص خواهد شد (فاضل نیا و همکاران، ۱۳۹۱، ص. ۱۹۱-۱۸۹). عملگر عمده فازی برای تحلیل به شیوه منطق فازی در ۵ عملگر خلاصه می‌شوند که عبارتند از: عملگر AND, OR, Sum, Product و Gama. در عملگر Gama فازی و رابطه بیان شده برای آن مقدار δ بین صفر تا یک متغیر هست اگر مقدار یک انتخاب شود تبدیل به یک عملگر Sum فازی می‌گردد و اگر صفر انتخاب شود به عملگر δ Product تبدیل می‌گردد.

۳.۲. شاخص‌ها و متغیرهای مورد استفاده در پژوهش

با توجه به ادبیات پژوهش و پژوهش‌های انجام شده در این زمینه، و از آنجا که عامل طبیعی نقش بسیار مهمی در مکان‌یابی مسکن مهر به‌خصوص مسکن مهر ایذه دارد در این قسمت به بررسی مهم‌ترین شاخص‌های این موضوع پرداخته شده است که در جدول ۱ به بررسی این شاخص‌ها پرداخته شده است.

جدول ۱. شاخص‌ها و متغیرهای مورد استفاده در پژوهش

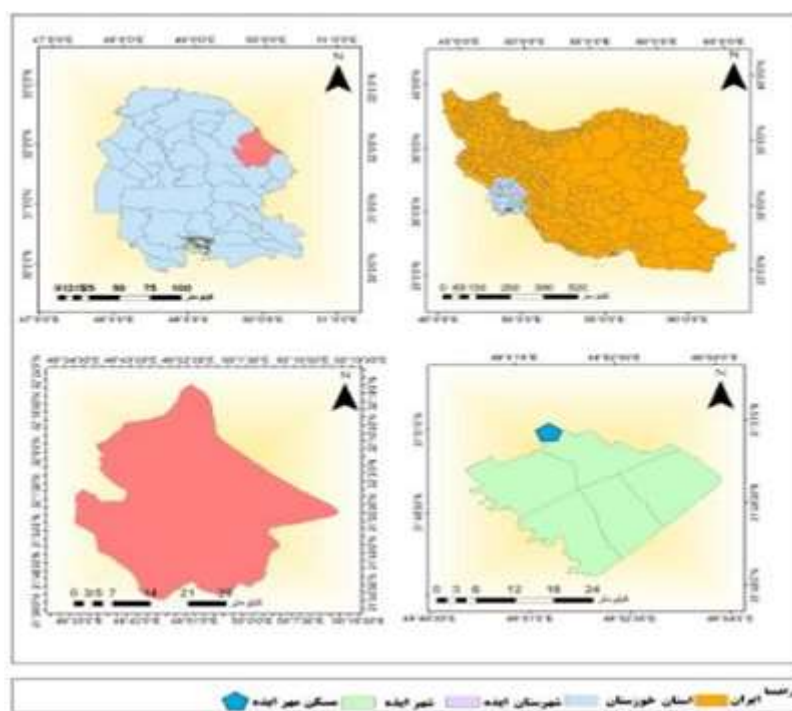
شاخص‌ها
فاصله از گسل، شیب، شکل زمین، کاربری زمین، ژئومورفولوژی، خاک، فرسایش، فاصله از رودخانه
فاصله از گسل، شیب، شکل زمین، کاربری زمین
فاصله از گسل، شیب، کاربری زمین، خاک، فاصله از رودخانه

مأخذ: (قنبری، ۱۳۹۵، ص. ۲۳۶؛ آزادخانی و جهانی، ۱۳۹۵، ص. ۳۸)

۴.۲. محدوده مورد مطالعه

شهرستان ایذه با پهنه ای حدود ۲۳۲۹/۱ کیلومتر مربع، در دشتی بیضی شکل واقع شده است که در شمال شرقی استان خوزستان قرار دارد. شهرستان ایذه بین استان چهارمحال و بختیاری و استان کهگیلویه و بویراحمد و شهرستان‌های مسجد سلیمان و باغملک قرار دارد. دارای سه بخش دهدز، مرکزی و سوسن و دارای ده دهستان است. شهر ایذه، مرکز شهرستان ایذه و بزرگترین شهر شهرستان می‌باشد. شهر ایذه مرکز سیاسی شهرستان ایذه با مختصات جغرافیایی ۴۹ درجه و ۵۲ دقیقه طول شرقی و ۳۱ درجه و ۵۰ دقیقه عرض شمالی در شمال شرقی استان خوزستان

قرار گرفته است. در زمینه ویژگی‌های جمعیتی و رشد فیزیکی شهر ایزده، از جمله شهرهایی است که رشد فزاینده و سریع جمعیتی را تجربه کرده است. این شهر در یک دوره ۵۳ ساله، جمعیت آن ۵۹/۸ برابر و در سال ۹۵ به ۱۱۹۳۹۹ نفر (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵) و مساحت آن به ۱۷۳۳ رسیده است. (شکل ۲).

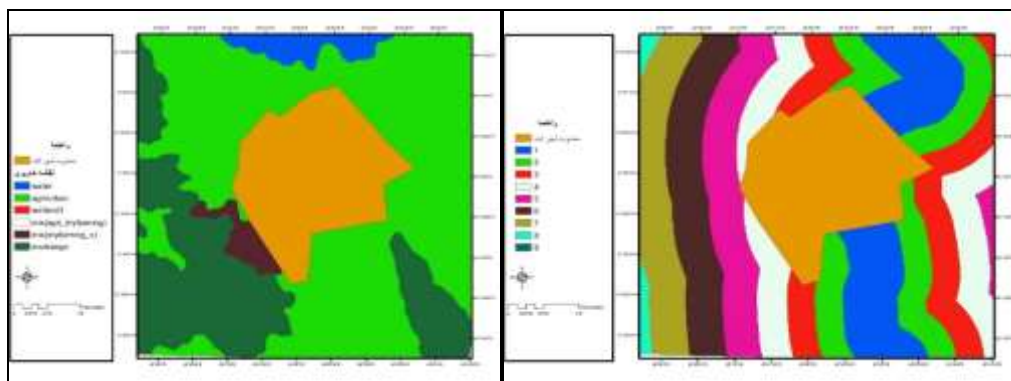
شکل ۲. محدوده مورد مطالعه

۳. یافته‌ها

پس از بررسی عوامل مؤثر و تعیین اطلاعات مکانی و توصیفی مورد نیاز، معیارهای مورد نظر به منظور بررسی مکان‌یابی مسکن مهر در شهر ایزده تهیه گردید. که شامل ۸ لایه فاصله از شیب زمین، کاربری اراضی، فاصله از شکل زمین، فاصله از گسل، فاصله از رودخانه؛ فرسایش خاک، ژئومورفولوژی می‌باشند. شاخص‌های فوق در سیستم GIS تحلیل شده‌اند و در نهایت شکل خطر پذیری آن‌ها به تفکیک به دست آمده است. با توجه به رویکرد حاکم تهیه بانک داده و تفکیک کاربری‌های پژوهش به عنوان گام نخست این نوشتار است. انتخاب و دسته‌بندی لایه‌های اطلاعاتی در سطح یک استان کاری زمان‌بر و نیازمند دقت است. در راستای اهداف مورد نظر فرآیند خطی پژوهش در غالب گام‌های مطالعه عبارت است از:

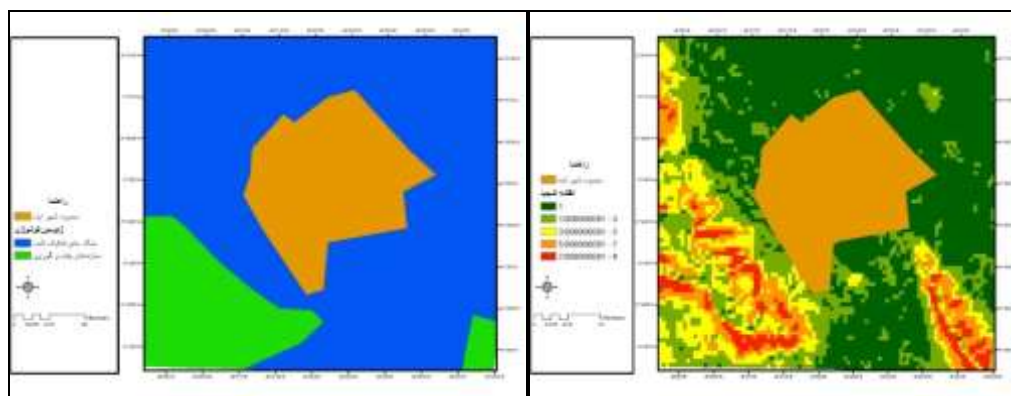
گام اول: تهیه لایه کاربری‌های مورد نیاز از سطح شهر ایزده/ گام دوم: تصحیح و تغییر لایه‌ها و تهیه شکل‌های فواصل اقلیدسی/ گام سوم: استانداردسازی شکل‌های معیار/ گام چهارم: تلفیق شکل‌های فاکتور و تهیه شکل نهایی با استفاده از عملگر GAMMA/ گام پنجم: تحلیل و ارزیابی سطح مطلوبیت یا عدم مطلوبیت مسکن مهر ایزده. در

این پژوهش معیارهای مسکن مهر مربوطه در سطح شهر ایزده مورد بررسی و تفکیک شده و با توجه به اطلاعات موجود لایه‌های اطلاعاتی از منظر برنامه‌ریزی شهری مشخص گردیده‌اند. که در ادامه به تفکیک هر کدام از معیارهای مسکن مهر پرداخته شده‌است. در شکل‌های استاندارد شده (شماره ۳ تا ۱۰) هر لایه اطلاعاتی آورده شده‌است. این لایه‌های اطلاعاتی عبارتند از:

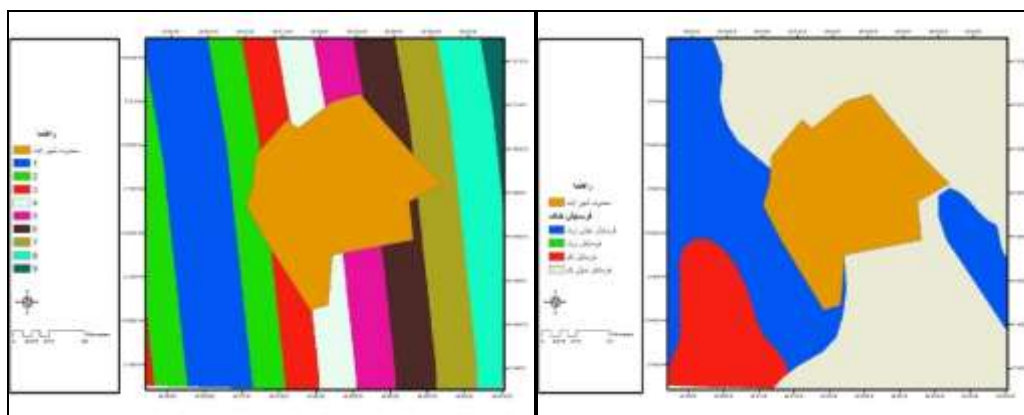
شکل ۳. کاربری اراضی

شکل ۴. فاصله از رودخانه

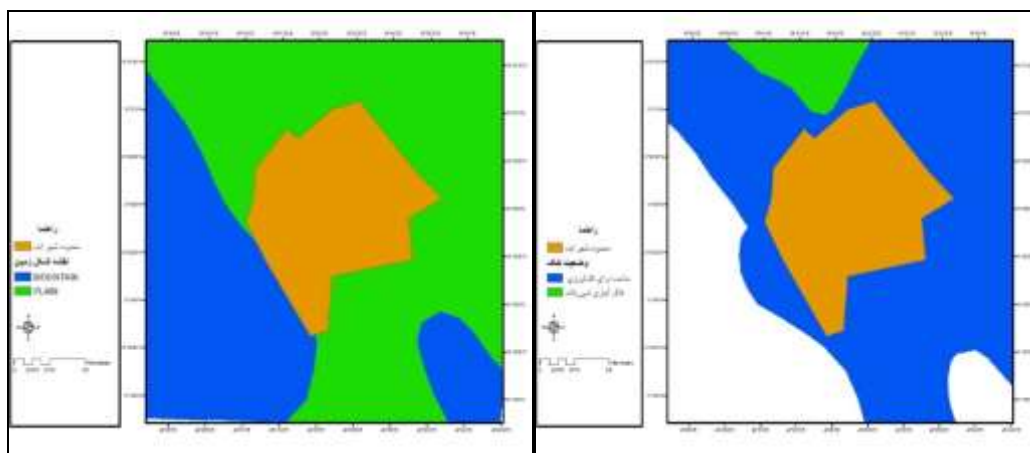
شکل ۵. ژئومورفولوژی

شکل ۶. فاصله شیب

شکل ۷. فاصله از گسل

شکل ۸. فرسایش خاک

شکل ۹. فاصله از شکل زمین

شکل ۱۰. فرسایش خاک

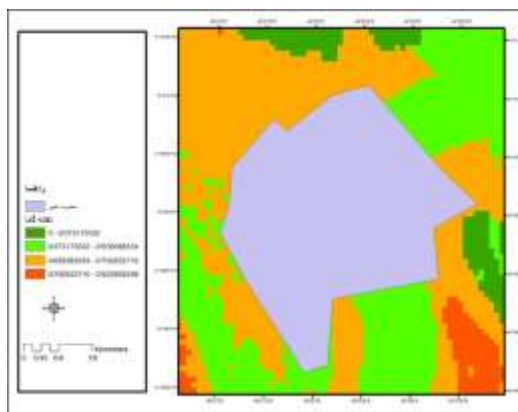
با توجه به ارزش هر لایه نسبت به لایه های دیگر، اقدام به وزن دهی لایه ها اطلاعاتی شده است. برای این امر از روش FAHP استفاده گردیده است. در جدول شماره (۲) وزن های هر لایه اطلاعاتی آورده شده است.

جدول ۲. وزن گذاری لایه‌های اطلاعاتی با استفاده از روش FAHP

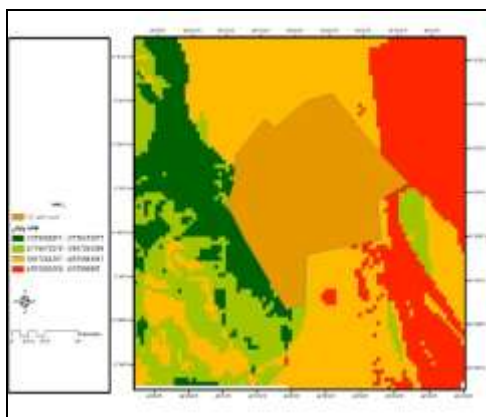
۰/۰۹۷۱۸۱	ژئومورفولوژی	۰/۲۵۸۲۸۴	فاصله از گسل
۰/۰۷۰۲۳۴	خاک	۰/۲۰۲۶۸۴	شیب
۰/۰۴۹۱۶۵	فرسایش	۰/۱۶۴۳۷۷	شکل زمین
۰/۰۳۳۵۹	فاصله از رودخانه	۰/۱۲۴۴۸۵	کاربری زمین

مأخذ: (یافته های پژوهش، ۱۳۹۹)

در ادامه بعد از وزن گذاری متغیر ها در قالب وزن های جدول (۳) اقدام به تهیه لایه همپوشانی نهایی گردید که برای این کار از جعبه تحلیلی Weighted Overlay به روش GAMAA در قالب نرم افزار ArcGIS استفاده شده است.

شکل ۱۱. شکل نهایی حاصل از تلفیق لایه ها با عملگر GAMAA

شکل ۱۲. شکل نهایی حاصل از تلفیق لایه ها با روش هم پوشانی وزن دار

در نتیجه ترکیب لایه های اطلاعاتی در سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS) با استفاده از روش هم پوشانی وزن دار و همچنین با استفاده از عملگر GAMMA مشخص گردید که از لحاظ زیست محیطی مکانیابی مسکن مهر شهر ایزده در وضعیت متوسطی قرار گرفته است. در شکل شماره ۱۱ رنگ زرد نشان دهنده این وضعیت است. در صورتی که مسکن مهر می توانست در شرق شهر ایجاد گردد که مکان مناسبتری برای احداث بود. در قسمت شمالی شهر ایزده که مسکن مهر در آنجا ایجاد شده است از لحاظ خطرات محیطی می توان به نزدیک بودن این مکان به گسل اشاره کرد. در صورتی که در قسمت قرمز رنگ شکل نهایی حاصل از ترکیب لایه های اطلاعاتی بهترین مکان را برای احداث مسکن مهر است.

۴. بحث

بعد محیطی از مهمترین و بنیادی‌ترین اصولی است که بایستی در هرگونه مکان‌یابی مورد توجه اکید قرار گیرد، در اغلب موارد مورد غفلت واقع می‌شوند. به علاوه با در نظر گرفتن سیاست‌های توسعه پایدار لزوم توجه به معیارهای محیطی دوچندان می‌گردد. در راستای اجرای سیاست‌های دولت و تامین مسکن ارزان قیمت، پروژه‌های مسکن مهر که در سطح کشور در دست انجام هستند؛ مجموعه‌ای عظیم جهت مطالعه و بررسی نحوه مکان‌یابی سایت‌های مسکونی می‌باشند. از این میان در این مطالعه مکان‌یابی اراضی مسکن مهر شهر ایزه مورد بررسی قرار گرفته است. در همین راستا آنچه پژوهش حاضر را از پژوهش‌های پیشین متمایز می‌کند اهمیت بیشتر این پژوهش به بعد محیطی است همان‌طور که می‌توان گفت؛ که در این پژوهش ارتباط مستقیمی بین بعد محیطی و مکان‌یابی مسکن مهر وجود دارد. به‌طوری که هرچه بعد محیطی برای انتخاب مسکن مهر مناسب‌تر باشد، مردم از امنیت بیشتری برخوردارند. همچنین یافته‌های این پژوهش، با نتایج آزادخانی و جهانی (۱۳۹۵)، مشکینی و همکاران (۱۳۹۱)، قنبری (۱۳۹۵)، زیاما و لی (۲۰۱۸)، ناتوتن (۲۰۱۶) و داویس (۲۰۱۷) بر مبنای اثرگذاری بعد محیطی بر مکان‌یابی مسکن مهر همسو است. همچنین آنچه پژوهش حاضر را با پژوهش‌های ساعدی و همکاران (۱۳۹۹)، برزگر و قنبری (۱۳۹۸)، وانگ و همکاران (۲۰۱۶) و بابالو و همکاران (۲۰۱۶) و سایر پژوهش‌های متفاوت می‌کند فارغ از متفاوت بودن نمونه موردی مطالعه این است که این پژوهش‌ها بر اثرگذاری بعد محیطی و شاخص‌های دیگر بر مسکن مهر به‌طور کلی پرداخته‌اند در حالی که در این پژوهش تنها نقش بعد محیطی در اثرپذیری مکان‌یابی مسکن مهر مورد تأکید قرار گرفته است.

۵. نتیجه‌گیری

مسکن یکی از مسائل حاد کشورهای در حال توسعه از جمله ایران است. فقدان منابع کافی، ضعف مدیریت اقتصادی، نداشتن برنامه‌ریزی جامع مسکن و سایر نارسایی‌هایی که در زیرساخت‌های اقتصادی این قبیل کشورها وجود دارد از یک سو و افزایش شتابان جمعیت شهرنشین از سوی دیگر، تأمین سرپناه در این کشورها را به مشکلی چند بعدی تبدیل کرده است. از آن‌جا که مسکن مقوله‌ای چندبعدی است، دارای اهمیت زیادی در نظام برنامه‌ریزی کشور می‌باشد. یکی از مهم‌ترین سیاست‌های مسکن که در سال‌های اخیر در راستای بهبود وضعیت مسکن از سوی دولت در دستور کار قرار گرفته، بحث ساخت مسکن مهر برای اقشار کم‌درآمد جامعه است. طرح مسکن مهر نه تنها بهره‌وری زمین شهری را به شدت بهبود می‌بخشد بلکه باعث ارتقای کیفیت زندگی شهری مطابق استانداردهای شهرسازی می‌شود. اگر با تهمیداتی بتوان این طرح را به صورت کامل به درون شهر هدایت کرد و مکان‌مناسبی برای این پروژه در داخل شهر تعیین گردد و از ظرفیت‌های موجود در درون شهرها به ویژه بافت‌های فرسوده شهری استفاده نمود به نحو بارزتری متوسط شاخص بهره‌وری زمین شهری را ارتقا خواهد بخشید. لذا آگاهی و تسلط شهرسازان و سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان بر مکان‌یابی مسکن مهر شهر ایزه، بر ساختار گذشته و حال شهرها به منظور

ساماندهی مسکن را ضروری می‌سازد. در همین راستا می‌توان چنین گفت که امروزه بعد محیطی با استفاده از عملگر گاما در حالت کلی آن به تنهایی تبیین‌گر اثرات و پیامدهای احتمالی انتخاب مکانیابی مسکن مهر نیست؛ بلکه متغیرها و عوامل دیگری از جمله شاخص‌های کالبدی، اجتماعی، اقتصادی و غیره نیز تأثیرگذار هستند که خود این عوامل نیز تحت تأثیر متغیرها و عوامل واسطه‌ای و یا تعدیلگر مانند تفاوت مکانی قرار دارند. پژوهش حاضر به ارزیابی مکانیابی مسکن مهر با تأکید بر بعد محیطی شهر ایده می‌پردازد. همچنین در این پژوهش از مدل FAHP جهت رسیدن به مهمترین مؤلفه‌های مد نظر کارشناسان می‌باشد استفاده شده است. بر اساس نتایج مطالعات انجام‌شده تاکنون در این زمینه پژوهش در شهر ایده صورت نگرفته است، لذا هدف از ارائه این تجربه تبیین قدم‌های بهبود اجرای مسکن مهر جهت پیاده‌سازی و به‌کارگیری آن در سیستم مدیریت و برنامه‌ریزی شهری، شهر ایده است. و در نهایت با استفاده از روش FAHP و ترکیب لایه‌های اطلاعاتی با استفاده از عملگر گاما می‌توان مشخص کرد که شاخص محیطی نسبت به سایر شاخص‌ها از اهمیت بیشتری برخوردار است. همچنین نتیجه این پژوهش حاکی از آن است که اگر در قسمت شرق و جنوب شرق شهر مکانیابی صورت می‌پذیرفت کمترین خطر را متوجه مسکن مهرهای ساخته شده می‌داشت.

کتاب نامه

۱. آجیلیان ممتاز، ش.، رفیعیان، م.، و آقاصفیری، ع. (۱۳۹۵). اصول، ابعاد و متغیرهای رضایتمندی سکونتی در برنامه‌ریزی مسکن مهر (مطالعه موردی: شهرک مهرگان). *فصلنامه مطالعات شهری*، ۵ (۱۹)، ۲۷-۳۶.
۲. آروین، م.، فرجی، ا.، و آژند، م. (۱۳۹۹). تأثیر رضایتمندی سکونتی بر ماندگاری جمعیت در طرح‌های مسکن مهر شهر بهبهان. *فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری*، ۱۱ (۴۱)، ۸۳-۹۸.
۳. آزاد خانی، پ.، و رحیمی، ر. (۱۳۹۴). تحلیل نقش طرح مسکن مهر در توسعه مسکن شهر ایلام با تأکید بر شاخص‌های کالبدی. تهران: دومین کنگره بین‌المللی جغرافیا و توسعه پایدار، موسسه سفیران فرهنگی مبین.
۴. آزادخانی، پ.، و جهانی، ف. (۱۳۹۵). ارزیابی مکانی مجتمع‌های مسکن مهر ایلام و تعیین پهنه‌های مناسب به منظور ارائه الگوی مطلوب با رویکرد کالبدی و زیست‌محیطی. *مطالعات نواحی شهری*، ۳ (۴)، ۲۳-۴۱.
۵. برزگر، ص.، و قربانی، ع. (۱۳۹۸). واکاوی رضایتمندی پروژه مسکن مهر از منظر پایداری اجتماعی نمونه مطالعاتی: مسکن مهر شهر گرگان. *فصلنامه جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی ایران*، ۸ (۱)، ۸۰-۶۲.
۶. بهشتی‌فر، س.، مسگری، م. س.، ولدان زوج، م. ج.، و کریمی، م. (۱۳۸۹). استفاده از منطق فازی در محیط GIS به منظور مکان‌یابی نیروگاه‌های گازی. *نشریه مهندسی عمران و شکل‌برداری*، ۴۴ (۴)، ۵۸۳-۵۹۵.
۷. بهمنی، ا.، و قائدرحمتی، ص. (۱۳۹۵). ارزیابی مسکن مهر از نظر شاخص‌های کیفی مسکن مناسب (نمونه موردی: مسکن مهر ۲۲ بهمن شهر زنجان). *مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای*، ۱۴ (۲۶)، ۶۵-۴۷.
۸. بیدادیان، ه.، و محمود زاده، ا. (۱۳۹۴). *آسیب‌شناسی اقتصادی و اجتماعی طرح مسکن مهر. کنفرانس بین‌المللی انسان، معماری، عمران و شهر. تبریز: مرکز مطالعات راهبردی معماری و شهرسازی.*

۹. پورسعادت، ک. (۱۳۹۰). بررسی و ارزیابی آثار طرح مسکن مهر در توسعه فضایی - کالبدی شهر گمیشان. زابل: پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه زابل.
۱۰. پورمحمدی، م.ر. (۱۳۸۸). برنامه‌ریزی مسکن. چاپ چهارم، تهران: انتشارات سمت.
۱۱. پیران، پ. (۱۳۸۰). تحلیل جامعه شناختی از مسکن شهری در ایران: اسکان غیر رسمی، مجله جامعه‌شناسی ایران، ۶(۱)، ۲۷-۴۷.
۱۲. تقیان، ع. و غلام حیدری، ح. (۱۳۹۲)، پتانسیل ها و موانع ژئومورفولوژیکی توسعه فیزیکی شهر یاسوج با استفاده از مدل AHP. دو فصلنامه‌ی ژئومورفولوژی کاربردی ایران، ۱(۲)، ۹۹-۱۱۵.
۱۳. حبیبی نوده، ز. (۱۳۹۶). تحلیل فضایی قابلیت‌های مسکن مهر جهت دستیابی به پایداری اجتماعی، مطالعه موردی: شهر جدید گلپه‌ار. سبزوار: پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده جغرافیا و علوم محیطی، دانشگاه سبزوار.
۱۴. حبیبی، ک.، بهزادفر، م.، ترابی، ک.، و محکی، و. (۱۳۸۹). نقد و آسیب شناسی سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی عملیاتی مسکن مهر در ایران. فصلنامه شهرسازی و معماری، ۲۰(۶۹)، ۱۳-۶.
۱۵. خلیلی، ا.، نورالهی، ح.، رشیدی، ن.، و رحمانی، م. (۱۳۹۳). ارزیابی سیاست‌های مسکن مهر در ایران و ارائه راهکارهایی برای بهبود آن. فصلنامه علمی پژوهش مطالعات شهری، ۴(۱۳)، ۸۳-۹۲.
۱۶. رضایی، م.ر.، و کمائی‌زاده، ی. (۱۳۹۱). ارزیابی میزان رضایت مندی ساکنان از مجتمع های مسکن مهر (مطالعه موردی: سایت مسکن مهر فاطمیه شهر یزد). فصلنامه مطالعات شهری، ۲(۵)، ۱۳-۲۶.
۱۷. روستا، ز.، منوری، س.م.، درویشی، م.، فلاحتی، ف.، و مروتی، م. (۱۳۹۵)، ارزیابی روند توسعه فیزیکی شهر شیراز و تأثیر شرایط فیزیوگرافیک بر روی روند تغییرات کاربری اراضی. فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، ۲۴(۱)، ۱۸۳-۲۰۰.
۱۸. ساعدی، م.، و نجفیان، س.ی.ز.م. (۱۳۹۹). بررسی مشکلات زیرساختی پروژه های مسکن مهر شهر سنندج (مطالعه موردی: پروژه مسکن مهر بهاران). تهران: چهارمین مجمع توسعه فناوری و کنفرانس بین المللی یافته های نوین عمران معماری و صنعت ساختمان ایران، -دانشکده فنی سالن شهید چمران، دبیرخانه دائمی کنفرانس.
۱۹. سرور، ه.، خیری‌زاده آروق، م.، و لاله‌پور، م. (۱۳۹۳). نقش عوامل محیطی در امکان سنجی توسعه فیزیکی بهینه شهر ملکان. فصلنامه علمی - پژوهشی پژوهش و برنامه ریزی شهری، ۵(۱۸)، ۹۵-۱۱۴.
۲۰. سعیدی‌رضوانی، ن.، و کاظمی، د. (۱۳۹۰). بازشناسی چارچوب توسعه درون‌زا در تناسب با نقد سیاست‌های جاری توسعه مسکن (مسکن مهر) نمونه موردی: شهر نطنز. پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ۴۳(۷۵)، ۱۱۳-۱۳۲.
۲۱. عطائی، م. (۱۳۸۹). تصمیم‌گیری چند معیاره فازی. چاپ اول، شاهرود: انتشارات دانشگاه صنعتی شاهرود.
۲۲. فاضل‌نیا، ق.، حکیم‌دوست، س.ی.، و بلیان، ی. (۱۳۹۱). راهنمای جامع مدل‌های کاربری GIS در برنامه‌ریزی - های شهری، روستایی و محیطی. تهران: نشرآزادپیم.
۲۳. فیروزی، م.ع.، نعمتی، م.، و داری‌پور، ن. (۱۳۹۵). ارزیابی سطح رضایت‌مندی ساکنان از طرح مسکن مهر در استان خوزستان با تأکید بر مسکن پایدار (مطالعه موردی: شهرستان امیدیه). مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی، ۱۱(۳۴)، ۵۳-۶۶.

۲۴. قنبری، ا. (۱۳۹۵). تحلیلی بر مکانیابی مسکن مهر شهر تبریز. نشریه علمی- پژوهشی جغرافیا و برنامه‌ریزی، ۲۰ (۵۵)، ۲۲۹-۲۵۴.
۲۵. قنواتی، ع.، قلمی، ش.، و عبدلی، ا. (۱۳۸۸). توانمندسازی مدیریت بحران شهری در جهت کاهش بلایای طبیعی (زلزله) نمونه موردی شهر خرم‌آباد. فصلنامه جغرافیایی طبیعی، ۱ (۴)، ۱۵-۲۴.
۲۶. مسعودی‌راد، م. (۱۳۸۸). تجزیه و تحلیل جغرافیایی نسل دوم در شهرهای جدید برنامه‌ریزی شهری در ایران. اهواز: پایان نامه کارشناسی ارشد، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران اهواز.
۲۷. مشکینی، ا.، الیاس‌زاده، س.ن.، و ضابطیان، ا. (۱۳۹۱). ارزیابی مکان‌یابی پروژه‌های مسکن مهر با رویکرد کالبدی- زیست محیطی، با استفاده از مدل سلسله مراتب AHP (نمونه موردی: استان یزد). مطالعات شهری، ۱ (۲)، ۵۷-۷۰.
۲۸. ملک‌شاهی، غ.ر.، نیکپور، ع.، و حبیبی، س. (۱۳۹۷). مقایسه میزان رضایت مندی ساکنان از مجتمع‌های مسکن مهر دولتی و خودمالک. فصلنامه علمی پژوهش مطالعات شهری، ۷ (۲۷)، ۴۱-۵۲.
۲۹. ناظمی، ا.، و درودی، م.ر. (۱۳۹۲). بررسی شاخص‌های کیفیت مسکن مناسب در طرح مسکن مهر (نمونه موردی: استان اصفهان). قزوین: اولین همایش ملی شهرسازی و معماری در گذر زمان، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره).
۳۰. نورایی، ه.، و کهن، ف. (۱۳۹۷). ارزیابی طرح مسکن مهر به لحاظ معیارهای کمی و کیفی مسکن مناسب (مطالعه موردی: مسکن مهر شهرضا). پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، ۹ (۳۵)، ۱۳۷-۱۲۳.
۳۱. یزدانی، م.ح.، سلمانی، ه.، و پاشازاده، ا. (۱۳۹۶). بررسی رضایت مندی ساکنان مجتمع‌های مسکن مهر مطالعه موردی: مجتمع‌های مسکن مهر اوشیب و مهر ولایت بابل. فصلنامه جغرافیا و توسعه، ۱۵ (۴۷)، ۲۷۰-۲۵۳.

32. Babalola, O., Ibem, E., Olotuah, A., & Fulani, O. (2016). Residents' perception of quality of public housing in lagos, nigeria. *International Journal of Applied Environmental Sciences*, 11, 583-598.
33. Cullingworth, B. (1997.) *Planning in the USA: Policies, Issues, and Processes*. Newyork: Routledge.
34. Gallent, N., Shucksmith, M., & Tewdwr-Jones, M. (Eds.). (2003). *Housing in the european countryside: rural pressure and policy in Western Europe*. Routledge. Milbourn, P.C. (2006). *International perspective on rural homelessness*. London: Routledge.
35. NhatTan, D. (2016). *Factors affecting the prefrences of social ousing: evidence from ho chi minh city*. University of Tampere Finland, School of Management.
36. Wong, a., Tai, Ch., Goldblum, Ch. (2016). Social Housing in France: A Permanent and Multifaceted Challenge for Public Policies. *Journal Of Land Use Policy*, 54, 95- 102 .
37. <https://www.amar.org.ir.1395>.

تحلیل محیط کالبدی اثرگذار بر سرمایه اجتماعی در محلات شهر ساری

وحیده ابراهیم‌نیا (استادیار برنامه‌ریزی و طراحی شهری و منطقه‌ای، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران)

v_brahimnia@sbu.ac.ir

طاهره شهبازی (دانش‌آموخته کارشناسی ارشد شهرسازی، موسسه آموزش عالی مازیار، رویان، ایران)

t.shahbazi2014@gmail.com

روح اله رحیمی (استادیار معماری، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران، نویسنده مسئول)

r.rahimi@umz.ac.ir

تاریخ تصویب: ۱۴۰۰/۱۲/۱۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۷/۰۵

صص ۱۴۰-۱۲۱

چکیده

میزان سرمایه اجتماعی در سطوح مختلف فعالیتهای برنامه ریزی و طراحی شهری عامل مهمی در ارتقای کیفیت زندگی شهری شناخته می‌شود. در سطوح بالای سرمایه اجتماعی تعاملات اجتماعی ساکنین افزایش یافته و تعهد و تعلق نسبت به محل زندگی ایجاد می‌شود. چنین شرایطی خود محرک توسعه است. هدف از این پژوهش ارتقاء سرمایه اجتماعی با استفاده از روشهای برنامه‌ریزی فضایی در محلات منتخب شهر ساری است. این پژوهش در همین راستا می‌کوشد به این سؤال پاسخ دهد که با چه ملاحظات و راهبردهایی در برنامه‌ریزی فضایی می‌توان به ارتقاء سرمایه اجتماعی کمک کرد. پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از تلفیق روش‌های اسنادی و پیمایشی می‌باشد. اطلاعات مورد نیاز پژوهش با سنجش وضع موجود سرمایه اجتماعی در محلات انتخابی با تکمیل پرسشنامه از ساکنین، بررسی اسنادی و مشاهده میدانی جمع‌آوری می‌شود. تحلیل اطلاعات با به‌کارگیری آزمون‌های آماری و تحلیل نقشه‌ها در رابطه با معیارهای چارچوب پژوهش انجام می‌شود. در پایان با استفاده از فن تحلیل میدان نیرو جمع‌بندی صورت گرفته و پیشنهادات ارائه می‌شود. نتایج پژوهش نشان می‌دهد میزان سرمایه اجتماعی و تفاوت سطح آن در محلات مذکور نشانگر تاثیر تفاوت نحوه شکل‌گیری و همچنین به دلیل تفاوت‌های کالبدی آنها به عنوان محلات همجوار است و همچنین چهار شاخص فضایی: اتصال، تنوع، امنیت و ویژگی می‌تواند بر میزان سرمایه اجتماعی محلات شهری تاثیرگذار باشد و با افزایش سرانه فضای سبز، فضای عمومی، تنوع در مسیر حرکتی و اهمیت دادن به کیفیت مسیرهای پیاده، ایجاد نشانه‌ها، توزیع مناسب خدمات، گسترش حمل و نقل عمومی جمعی، و در نظر گرفتن تسهیلات محلی با شعاع دسترسی مناسب به منظور ایجاد امنیت به بهبود سرمایه اجتماعی کمک خواهد کرد.

کلیدواژه‌ها: برنامه‌ریزی فضایی، سرمایه اجتماعی، محلات شهر ساری.

۱. مقدمه

گسترش شهرنشینی و شکل‌گیری نیازهای جدید، برنامه‌ریزی را از نگاهی فیزیکی - کالبدی به سمت توجه بر جنبه‌های اجتماعی زندگی شهری معطوف نموده است. در بین دارایی‌های یک اجتماع، سرمایه اجتماعی از اهمیت خاصی برخوردار است و می‌تواند محرک توسعه محله یا شهر باشد زیرا این دارایی باعث می‌شود افراد، سایر سرمایه‌ها از جمله سرمایه‌های فکری و مالی خود را جهت ترقی محیط زندگی شان وارد عرصه کنند (زنگنه و همکاران، ۱۳۹۳، ص. ۲۷). سرمایه اجتماعی یکی از موضوعاتی است که ایجاد، حفظ و غنا بخشی به آن از اهداف اصلی توسعه شهری پایدار به شمار می‌رود. به طوری که امروزه پیگیری رویکردهای مبتنی بر افزایش میزان سرمایه اجتماعی در سطوح مختلف فعالیتهای برنامه‌ریزی و طراحی شهری به‌عنوان راه حلی موثر در کاهش هزینه‌های اجتماعی و در نتیجه ارتقای کیفیت زندگی شهری شناخته می‌شود (داداپور، ۱۳۹۱، ص. ۱۳). در این چارچوب این پژوهش به دنبال پاسخگویی به این پرسش اصلی است که چگونه می‌توان با ابزارها و روش‌های برنامه‌ریزی فضایی، سرمایه اجتماعی در سطح محله را در شهر ساری ارتقاء داد. این پژوهش با روشن کردن ماهیت این موضوع به برنامه‌ریزان و تصمیم‌گیران محلی کمک میکند تغییرات کالبدی در محلات را در مسیر ارتقاء سرمایه اجتماعی هدایت کنند. بررسی تاریخی نظریه سرمایه اجتماعی بیان‌گر آن است که سرمایه اجتماعی در همان مفهوم ابتدایی، در اندیشه عمل‌گرایانه جامعه آمریکایی، در قرن بیستم پدیدار شد. سپس بوردیو^۱ در فضای اندیشه انتقادی فرانسه و بازانیشی در نظریه مارکس^۲، ایده سرمایه اجتماعی را به شکل نسبتاً روشنی صورت‌بندی کرد. سرمایه اجتماعی به عنوان نظریه اجتماعی، در سنت جامعه‌شناسی آمریکایی به وسیله کلمن^۳ چارچوب‌بندی نظری شد. مروری بر نظریات مربوط به بحث سرمایه اجتماعی در این پژوهش (کلمن، ۱۳۷۷؛ بوردیو، ۱۹۸۶؛ پاتنام^۴، ۱۹۹۵؛ فوکویاما^۵، ۲۰۰۱؛ لویکا^۶، ۲۰۰۸) نشان می‌دهد که مفهوم سرمایه اجتماعی معطوف به کنش اجتماعی است. سرمایه اجتماعی در واقع توانایی گسترش کنش است و آن را غنی می‌سازد، به تعبیری منبع کنش اجتماعی محسوب می‌شود. سرمایه اجتماعی را می‌توان به‌عنوان توانایی افراد برای کار با یکدیگر به‌منظور دستیابی به اهداف مشترک در گروه و سازمان تعریف کرد و از آن به عنوان یک ابزار برنامه‌ریزی برای ایجاد مشارکت مؤثر شهروندان در مراحل مختلف توسعه پروژه‌ها یاد کرد (ارباب^۷، ۲۰۱۱، ص. ۱۶؛ فوکویاما، ۱۹۹۵، ص. ۱۰؛ دبرتین^۸ و استفان^۹، ۲۰۱۳، ص. ۳۷؛ نظری سرمازه و همکاران، ۱۳۹۹، ص. ۱۷). سرمایه اجتماعی با تاکید بر شبکه‌ای شدن، تقویت اعتماد و روابط اجتماعی و ایجاد تغییر در نگرش مردم

1. Bourdieu
2. Marx
3. Coelman
4. Putnam
5. Fukuyama
6. Lewicka
7. Arbab
8. Debertin
9. Stephan

و گروه‌ها در داخل جامعه نقش زیادی در توسعه بر عهده می‌گیرد (گالامسر^۱ و همکاران، ۲۰۱۲، ص. ۴). سرمایه اجتماعی می‌تواند به عنوان شبکه و ارزش‌های اجتماعی باشد که می‌تواند افراد و جوامع را برای رسیدن به اهداف مشترک در یک راه موثر و کارآمد یاری رساند (تریمورنی ماس^۲ و همکاران، ۲۰۱۵، ص. ۷۲۱). بسته به نوع رابطه و رابطه متقابل اجتماعی که در میان آن رابطه جریان دارد، می‌تواند اشکال مختلف سرمایه اجتماعی وجود داشته باشد. این اشکال مختلف سرمایه اجتماعی، به نوبه خود، می‌توانند دارای ابعاد فضایی مختلف باشند (روتن^۳ و همکاران، ۲۰۱۰، ص. ۶۱).

تسهیلات محلی^۴ و قابلیت قدم زدن در محیط همسایگی انگیزه‌هایی را برای اقامت طولانی‌تر مهیا کرده و تعاملات اجتماعی را تسهیل می‌کند (بلوکلند^۵، ۲۰۱۷، ص. ۵۵۸). دسترسی به خدمات از طریق قدم زدن و حمل و نقل عمومی برای انجام فعالیت‌های روزمره به عنوان یک فعالیت‌های اجتماعی در نظر آورده می‌شود. بالعکس محیط فیزیکی ضعیف، عدم دسترسی به خدمات و حمل و نقل عمومی سطوح مشارکت را در فعالیت‌های اجتماعی و تفریحی تحت تاثیر قرار داده و به همین ترتیب فرصت‌ها را برای تعاملات اجتماعی محدود می‌کند و می‌تواند نابرابری و و جدایی‌گزینی گروه‌ها را در جوامع تقویت کند (بارلیانا^۶ و همکاران، ۲۰۱۴، ص. ۷۹).

کاربری ترکیبی زمین^۷ توسط تعداد زیادی از شاخص‌ها سنجش می‌شود. مهمترین و مرتبط‌ترین آنها با سرمایه اجتماعی عبارتند از: تعداد مصارف زمین، ترکیب واقعی، گوناگونی، ساخت ترکیبی، دسترسی به خدمات، دسترسی به مهدکودک‌ها و دبستان‌ها، دسترسی به مدارس راهنمایی، دسترسی به پارک‌ها، میانگین طول خیابان، عرض پهن‌ترین خیابان در نمونه مطالعاتی و پهنای باریک‌ترین خیابان در نمونه مطالعه (بلوکلند، ۲۰۱۷، ص. ۵۵۸). توسعه استفاده چندگانه^۸ و زندگی در یک محیط زیست پیاده مدار دوستانه که دسترسی به طیف وسیعی از کاربردهای زمین را تسهیل می‌کند، به سرمایه اجتماعی منجر می‌شود (ویجز^۹ و مینو^{۱۰}، ۲۰۱۷، ص. ۱۹۷). فرض بر این است که داشتن دسترسی به طیف وسیعی از امکانات و خدمات نزدیک و قابل دسترس، بدون یک خودرو، احتمال ایجاد تعامل را افزایش می‌دهد. محیط‌های چندگانه می‌تواند شامل ترکیبی از فعالیت‌های عمومی با تجاری یا اداری در سطح خیابانی و یا فعالیت‌های مسکونی با دیگر فعالیت‌های سازگار با آن در سراسر محله یا مرکز آن باشد.

1. Gulumser

2. Trimurni Maas

3. Rutten

4. local facilities

5. Blokland

6. Barliana

7. Mixed landuse

8. Multiple use development

9. Weijs

10. Minou

دسترسی به خطوط حمل و نقل عمومی و تراکم استفاده از آن علاوه بر محیط‌های پیاده‌روی محله‌ها یا جوامع با دسترسی به حمل و نقل با سطوح بالاتری از سرمایه اجتماعی مرتبط هستند (ویلیامسون^۱، ۲۰۰۴، ص. ۱۶). این امکان می‌تواند با در دسترس بودن یک حالت حمل و نقل جایگزین که باعث کاهش زمان صرف شده توسط مسافر تنها با استفاده از خودرو می‌شود، همراه باشد.

مالکیت مسکن و انتخاب مسکن^۲ در ارتباط با معیارهای مختلف سرمایه اجتماعی می‌باشد (ویلیامسون، ۲۰۰۴، ص. ۱۶؛ بریسون^۳ و آشر^۴، ۲۰۰۵، ص. ۱۱۹؛ پراناگامیج^۵، ۲۰۱۴؛ میالویچ^۶ و پرکینز^۷، ۲۰۱۱). مالکان و محله‌ها یا جوامع با سطوح بالایی از مالکیت مسکن سطح بالاتری از سرمایه اجتماعی را بر اساس پاسخ ساکنان به پرسش‌های مربوط به چگونگی نزدیک بودن محله، تمایل همسایگان برای کمک به یکدیگر، سطح درگیری در میان همسایگان، شباهت ارزش بین همسایگان و سطح اعتماد به همسایگان دارند.

تراکم‌های مسکونی و شواهد مرتبط با تاثیر آن بر سرمایه اجتماعی نشان از این دارند که هر دو تراکم کم و زیاد ممکن است با سرمایه اجتماعی بالا همراه باشند (ویلیامسون، ۲۰۰۴، ص. ۱۹؛ گلاسر^۸ و ساکردوت^۹، ۲۰۰۰، ص. ۵۲).

فعالیت‌ها در فضای باز عمومی^{۱۰} به نظر جان گل^{۱۱} (۱۹۸۷) به سه دسته تقسیم می‌شوند: فعالیت‌های لازم که مردم هر روز مانند کار، رفتن به مدرسه، خرید و غیره انجام می‌دهند. فعالیت‌های اختیاری، که اراده مردم را در شرایط مطلوب بیرونی، مانند راه رفتن، تنفس هوای تازه، توقف و تماشای، آفتاب گرفتن و غیره، بیان می‌کند؛ و فعالیت‌های اجتماعی وابسته به حضور دیگران مانند بازی‌های کودکان، تبریک، صحبت کردن، و غیره. در اکثر موارد فعالیت‌های اجتماعی پس از فعالیت‌های لازم و فعالیت‌های اختیاری اتفاق می‌افتد. یعنی زمانی که ما فضای عمومی برای فعالیت‌های لازم و فعالیت‌های اختیاری را بهبود می‌یابد، به‌طور غیر مستقیم به فعالیت‌های اجتماعی کمک می‌کند، تعامل اجتماعی میان ساکنان را افزایش می‌دهد و سرمایه اجتماعی را افزایش می‌دهد (برقی و همکاران، ۱۳۹۷، ص. ۶۳). با توجه به آنچه بیان گردید، در این پژوهش قصد بر این است به تجزیه و تحلیل محیط کالبدی اثرگذار بر سرمایه اجتماعی در محلات شهر ساری پرداخته شود.

-
1. Williamson
 2. Ownership
 3. Brisson
 4. Usher
 5. Paranagamage
 6. Mihaylov
 7. Perkins
 8. Glaeser
 9. Sacerdote
 10. Public space
 11. Jan Gehl

۲. روش شناسی

۲.۱. روش پژوهش

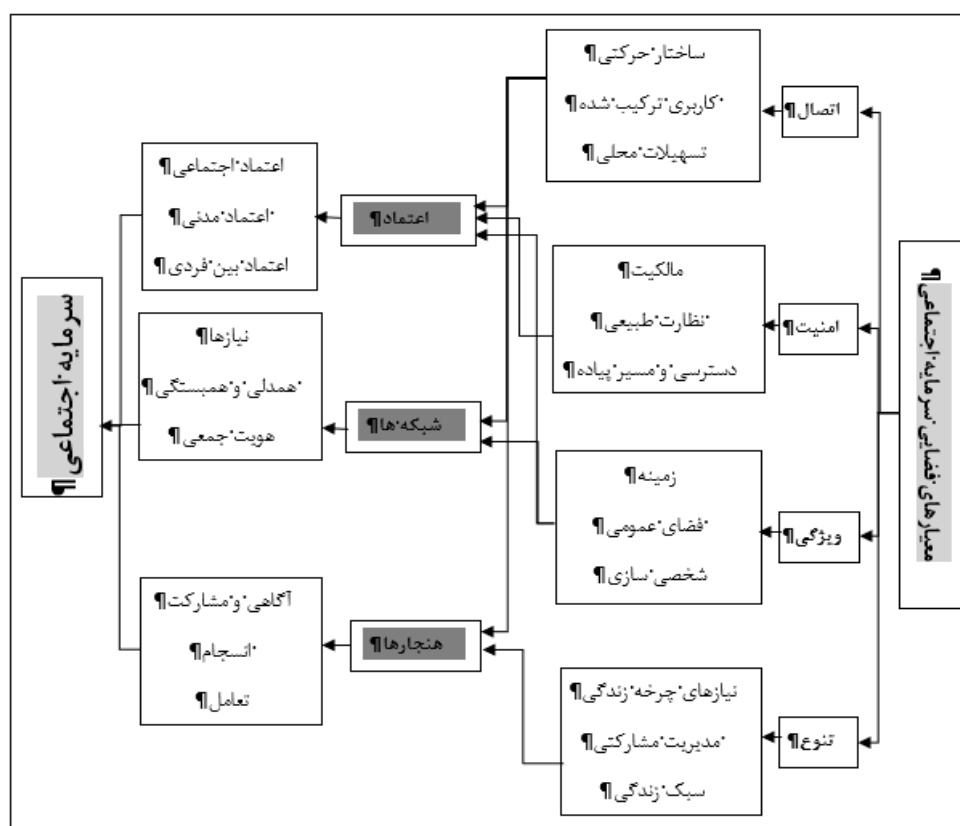
پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی است و از تلفیق روش‌های اسنادی (بررسی کتب، مقالات، رساله‌ها و سایر منابع نوشتاری معتبر در زمینه موضوع مورد مطالعه و بهره‌گیری از اطلاعات و داده‌های سایت‌ها و سایر منابع الکترونیک معتبر در بستر شبکه جهانی اینترنت) و پیمایشی (به ویژه طراحی، تدوین و تنظیم پرسشنامه با بهره‌گیری از ادبیات موضوع و مطالعات پیشین و تکمیل آن) به منظور گردآوری اطلاعات و داده‌ها استفاده شد. در مسیر انجام پژوهش با برداشت از منابع نظری، چهار شاخص فضایی موثر بر سرمایه اجتماعی تعیین و به منظور سنجش بعد فضایی سرمایه اجتماعی به شرح زیر دسته بندی و در قالب مدل مفهومی (شکل ۱) قابل مشاهده است:

اتصال: شامل ساختار حرکتی، کاربری ترکیب شده، تسهیلات محلی

تنوع: نیازهای چرخه ی زندگی، سبک زندگی

امنیت: در برگیرنده مالکیت، نظارت طبیعی، دسترسی و مسیر پیاده

ویژگی: زمینه، فضای عمومی، شخصی سازی.

شکل ۱. مدل مفهومی سنجش وضعیت سرمایه اجتماعی و مؤلفه های فضایی موثر بر آن

در این پژوهش ساکنان محلات منتخب شهر ساری جامعه آماری محسوب می‌شوند و برای نمونه‌گیری از طرح نمونه‌گیری تصادفی ساده استفاده می‌شود. با رعایت اصول نمونه‌گیری تصادفی ساده با استفاده از فرمول کوکران حجم نمونه مورد نظر به تعداد ۳۷۷ پرسشنامه تعیین شده است. برای سنجش روایی پرسشنامه‌ها از نظرات صاحب نظران و برای سنجش پایایی پرسشنامه‌ها از روش آلفای کرونباخ استفاده شده است (جدول ۱). برای تجزیه و تحلیل اطلاعات گردآوری شده، بررسی روابط بین متغیرها و پاسخگویی به سوالات تحقیق در نرم افزار (SPSS)، از آزمون‌های آمار توصیفی و استنباطی به ویژه آزمون تی تک نمونه‌ای و آزمون همبستگی پیرسون استفاده می‌شود و از فن تحلیل میدان نیرو نیز برای جمع‌بندی و نتیجه‌گیری پژوهش بهره گرفته می‌شود.

جدول ۱. آزمون پایایی پرسشنامه تحقیق

پایایی متغیرهای پژوهش	
نام متغیر	ضریب آلفای کرونباخ
۱. ترک محله	۰/۹۲۱
۲. راهبند شمالی	۰/۸۸۷
۳. پیوندی	۰/۹۰۴

مأخذ: (یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸)

۲.۲. توصیف شاخص‌های فضایی سرمایه اجتماعی

به منظور دسته‌بندی و تعیین شاخص‌های هر معیار و همچنین نحوه سنجش آنها جدول ۲ ارائه می‌شود که به ترتیب در دو بخش سنجش وضعیت سرمایه اجتماعی و سنجش مؤلفه‌های فضایی موثر بر آن تدوین شده است. در مقابل هر مؤلفه استخراج شده از بخش مبانی نظری، معیارها و شاخص‌های سنجش و همچنین ابزار سنجش آنها معرفی می‌شود.

جدول ۲. ابزار سنجش وضعیت سرمایه اجتماعی و مؤلفه‌های فضایی موثر بر آن

مؤلفه	معیار	شاخص	روش سنجش		
			تحلیل پرسش‌نامه	تحلیل نقشه	تحلیل داده های آماری
سنجش مؤلفه های فضایی موثر بر سرمایه اجتماعی					
اتصال	ساختار حرکتی	تنوع و کیفیت کاربری مسیر حرکتی قابلیت قدم زدن	*	*	
	کاربری ترکیب شده	همجواری کاربری های مختلف تنوع کاربری ها کاربری های چند عملکردی	*	*	

مؤلفه	معیار	شاخص	روش سنجش		
			تحلیل پرسش نامه	تحلیل نقشه	مشاهده
		کاربری ترکیبی زمین			
	تسهیلات محلی	وجود پارک محله ای، مدارس ابتدایی، مراکز بهداشت و کلینیک، مسجد، اماکن ورزشی محله ای و مراکز شص-۷ع خرید روزانه	*	*	*
امنیت	مالکیت	مالکیت مسکن انتخاب مسکن			*
	نظارت طبیعی دسترسی و مسیرهای پیاده	اشراف به فضا عدم وجود نقاط کور محیط و محور حمل و نقل فاصله محیط های پیاده محور			*
ویژگی	زمینه فضای عمومی شخصی سازی	ویژگی محیطی (رودخانه، بنای تاریخی،...) فضاهای تعامل (فضای سبز، مرکز محله)	*	*	*
تنوع	نیازهای چرخه زندگی مدیریت مشارکتی سبک زندگی	تنوع خدمات و کاربری کیفیت فضاها	*	*	*

مأخذ: (بلوکلند، ۲۰۱۷، ص. ۵۵۸؛ بارلیانا و همکاران، ۲۰۱۴، ص. ۷۹؛ ویلیامسون، ۲۰۰۴، ص. ۱۹؛ گلاس و اکردوت، ۲۰۰۰، ص. ۵۲؛ ویجز و مینو، ۲۰۱۷، ص. ۱۹۷؛ ویلیامسون، ۲۰۰۴، ص. ۱۶؛ بریسون و آشر، ۲۰۰۵، ص. ۱۱۹؛ پراناگامیج، ۲۰۱۴؛ میالویچ و پرکینز، ۲۰۱۱؛ ویلیامسون، ۲۰۰۴، ص. ۱۶؛ یان گل، ۱۹۸۷؛ برقی و همکاران، ۱۳۹۷، ص. ۶۳؛ روتن و همکاران، ۲۰۱۰، ص. ۶۱؛ سیام و همکاران، ۲۰۱۴، ص. ۹۱)

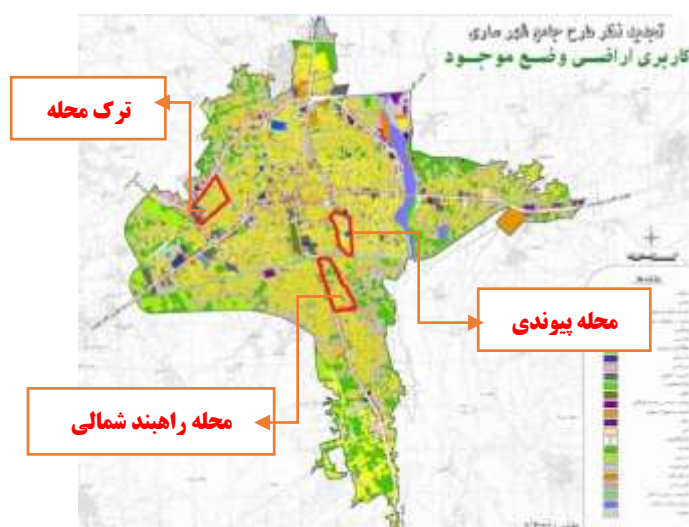
۳.۲. محدوده مطالعاتی

شهر ساری به چهار منطقه خرد شهری تقسیم شده است (شکل ۲). ناحیه چهار بافت قدیم ساری و مرکز شهر کنونی است که با توجه به شرایط ویژه بافت قدیم و ملاحظات مطالعاتی مجزا، از این منطقه نمونه ای انتخاب نشد. در این پژوهش از هر یک از مناطق خرد دیگر یک، دو و سه، یک محله به صورت نمونه انتخاب شده است. محلات مورد نظر از لحاظ مکانیابی در مناطق خود موقعیت نزدیک و مشابهی نسبت به مرکز شهر یا همان منطقه چهار دارند. همچنین تلاش شده است نمونه های انتخابی، بافت اجتماعی-اقتصادی متفاوت داشته باشند.

شکل ۲. منطقه بندی و ناحیه بندی شهر ساری مأخذ: (شرکت مازند طرح، ۱۳۹۴)

محلات ترک محله، پیوندی و راهبند شمالی به ترتیب از مناطق ۱، ۲ و ۳ محدوده مورد مطالعه در این پژوهش را تشکیل می‌دهند. ترک محله بافت قدیمی و مهاجر و راهبند قدیمی و اصیل دارد در صورتی که محله ی پیوندی یک بافت تازه و مختلط محسوب می شود.

شکل ۳. موقعیت محلات انتخابی در شهر ساری مأخذ: (شرکت مازند طرح، ۱۳۹۴)

۳. یافته‌ها

در این پژوهش توصیف اطلاعات جمع‌آوری شده به شکل تحلیل آمار توصیفی و تحلیل اطلاعات در قالب تحلیل آمار استنباطی است. از این رو با استفاده از جداول توزیع فراوانی، درصد فراوانی و میانگین نظر پاسخگویان و

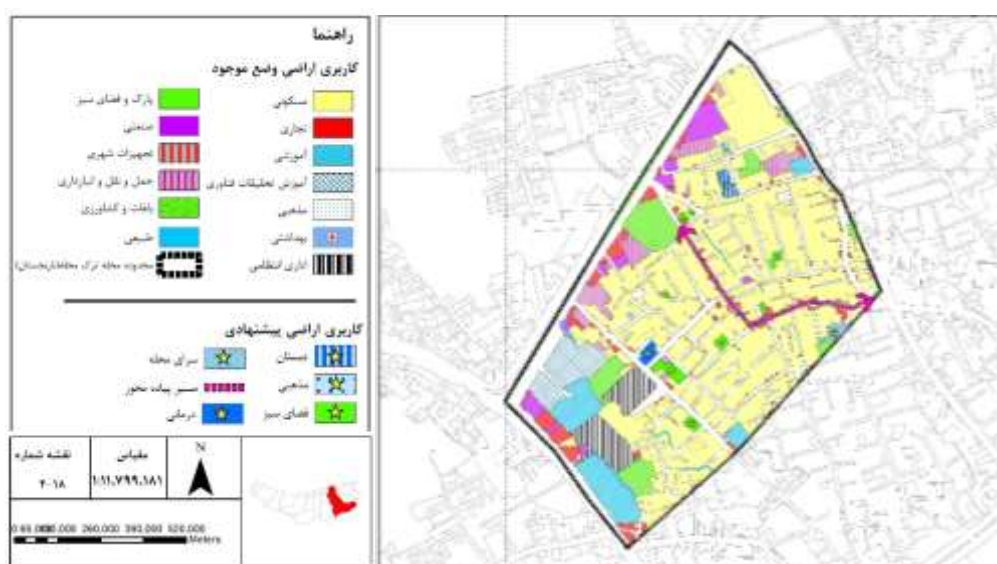
همچنین با استفاده از شکل‌ها به توصیف وضعیت هر یک از متغیرهای مورد بررسی پرداخته شده و دیدگاه شهروندان در خصوص وضعیت هر یک از متغیرهای مورد بررسی بیان می‌شود. در ادامه سنجش مؤلفه‌های محیط کالبدی موثر بر سرمایه اجتماعی انجام می‌گیرد.

۳. ۱. اتصال

در جدول ۴ وضعیت موجود شاخص‌های مؤلفه اتصال ارایه شده است.

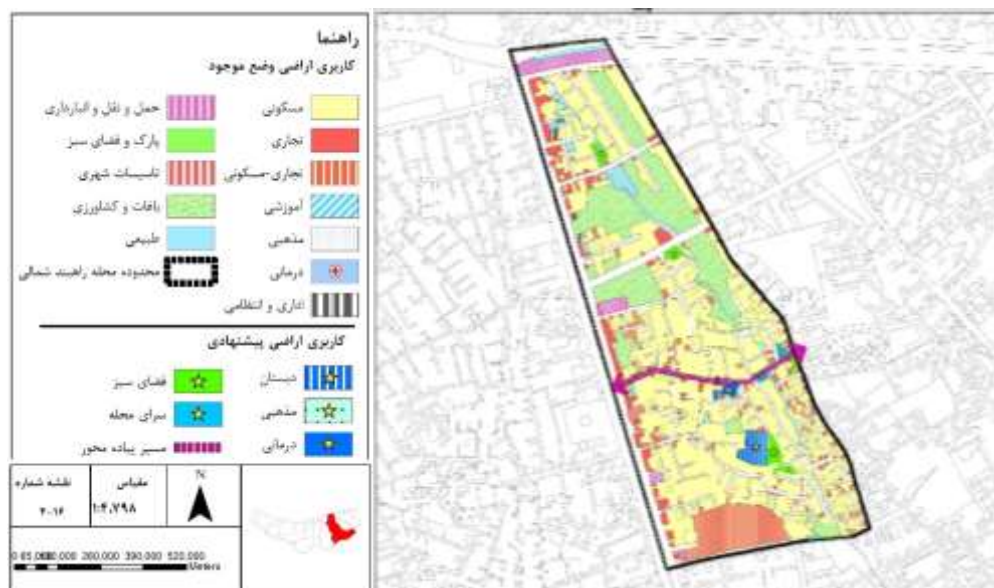
۳. ۱. ۱. تنوع و کیفیت مسیر حرکتی

مسیرهای با قابلیت ایجاد فعالیت قدم زدن و پیاده روی در محلات منتخب بر روی نقشه مشخص و تنوع عملکردی کاربری‌های موجود در این مسیرها به صورت پهنه‌های عملکردی در طیف ۵ تایی (خیلی زیاد، زیاد، متوسط، کم و خیلی کم) نشان داده شده است.

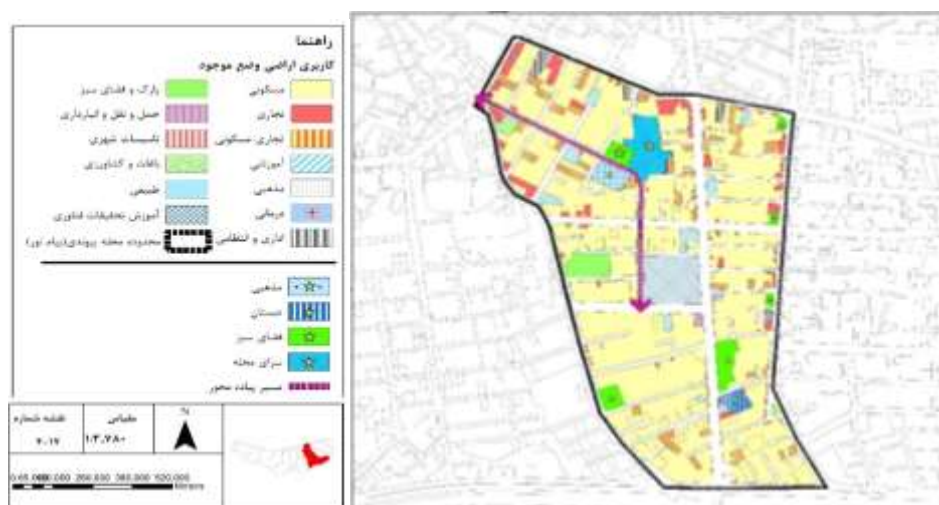
شکل ۴. نقشه تنوع عملکردی کاربری‌ها (ترک محله)

با توجه به نوع کاربری‌های مشخص شده در نقشه‌ی اراضی کاربری وضع موجود محله‌ی ترک محله و همچنین بازدید میدانی از عملکرد کاربری‌های تجاری، در مسیرهای حریم محله، اغلب فعالیت‌ها کارگاهی، انبار و تعمیرگاهی است. در سمت دیگر شاهد فعالیت صرف آموزشی-اداری هستیم. تنوع در این موارد را با درجه خیلی کم ارزیابی می‌کنیم. در مسیرهای درون محله عملکرد کاربری‌ها به سمت تامین نیاز روزانه ساکنین پیش رفته است که البته کامل و کافی نیست و تنوع کم ارزیابی شده است.

شکل ۵. نقشه تنوع عملکردی کاربری ها (راهبند شمالی)

در مسیرهای حریم راهبند شمالی در کنار تامین نیاز خرید روزانه و هفتگی و حتی وسیعتر، در سطح قابل قبولی فعالیتها شامل ارایه خدمات، گذران اوقات فراغت، آموزش های خصوصی و تا حدی کارگاهی و تعمیرگاهی وجود دارد. همچنین حضور بازار روز ساری در سمت دیگر مسیر به حدی تاثیرگذار است که میتوان از آن یاد کرد. هرچند مسیر را نمی توان مدرن و امروزی تعریف کرد اما اکثر نیاز اهالی را پاسخگو است. تنوع این مسیر در مقایسه با سایر مسیرها خیلی خوب ارزیابی شده است. در سایر مسیرهای محلی مشخص شده طبق وجود فعالیتها و با در نظر گرفتن نیازها، خوب، متوسط و کم را شاهد هستیم.

شکل ۶. نقشه تنوع عملکردی کاربری ها (پیوندی)

مسیر حریم محله‌ی پیوندی به نسبت امروزی تر است. فعالیتها جذاب و ویتترین ها پر زرق و برق. بیشتر مناسب گذران اوقات فراغتند و البته نیازهای هفتگی را تا حدی پاسخگو است. مناسب پرسه زنی و فضاهایی پاتوق گونه در آن یافت میشود برای مثال می توان در کتابفروشی هایش وقت گذران و خرید نکرد. اما برآورنده‌ی نیاز روزانه نیستند و حضور اهالی پررنگ نمیشود به خصوص که این مسیر به گونه ای فرا محلی عمل میکند و از انتظار ما از رویارویی هم محلی ها کمی دور است. تنوع این مسیر خوب و مسیرهای درون محله ای نیز با توجه به ارایه خدمات مناسب، متوسط ارزیابی شده اند.

۳. ۱. ۲. تسهیلات محلی

وجود تسهیلات محلی در محلات در فواصل متناسب با استاندارد دسترسی پیاده، در نقشه ی شعاع عملکردی وضع موجود محلات نشان داده شده است. استاندارد شعاع دسترسی کاربری های مورد نظر در جدول ۳ آمده است.

جدول ۳. شعاع دسترسی استاندارد کاربری های محلی

کاربری	شعاع دسترسی استاندارد
دبستان	۵۰۰ متر
درمانگاه	۶۵۰-۷۰۰ متر
ورزشی	۱۰۰۰ متر
مذهبی	۵۰۰-۲۰۰
پارک کودک	۱۰۰۰ متر
پارک محله یا فضای سبز محلی	۲۰۰۰-۳۰۰۰ متر
مرکز خرید برای نیاز روزانه	۵۰۰ متر
مرکز خرید برای نیاز هفتگی	۱۰۰۰ متر
مسیر حرکتی با قابلیت قدم زدن (پیاده روی)	۱۰۰۰ متر

مأخذ: (حبیبی و مسائلی، ۱۳۷۸؛ دفتر فنی وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۳۵)

در محله ترک محله دسترسی به کاربری دبستان (آموزشی)، فضای سبز و مذهبی کافی نیست. کاربری درمانی موجود نیست.

در محله راهبند شمالی دسترسی به کاربری دبستان (آموزشی)، فضای سبز، درمانی و مذهبی کافی نیست.

در محله پیوندی دسترسی به کاربری دبستان (آموزشی)، فضای سبز و مذهبی کافی نیست.

جدول ۴. توصیف شاخص فضایی اتصال سرمایه اجتماعی

مؤلفه	معیار	شاخص	ترک محله	راهبند شمالی	پیوندی	کل
اتصال	ساختار حرکتی	تنوع و کیفیت کاربری مسیر حرکتی	شکل ۴	شکل ۵	شکل ۶	کمتر از حد متوسط
		کاربری های چند عملکردی	وجود ندارد	وجود دارد	وجود دارد	وجود دارد
		کاربری ترکیبی زمین	مطلوب نیست	رعایت شده است	تا حدی رعایت شده است	وضعیت کنونی نسبتاً مطلوب و در کاربری پیشنهادی رعایت شده است.
	کاربری ترکیب شده	قابلیت قدم زدن	مطلوب نیست	وجود دارد	فرامحله ای وجود دارد	نسبتاً مطلوب است
		همجواری کاربری های مختلف	رعایت نشده است	مطلوب است	نسبتاً مطلوب	در حد متوسط وجود دارد
	تسهیلات محلی	تنوع کاربری ها	مطلوب نیست	تنوع وجود دارد	نسبتاً مطلوب	برای خدمات و نیاز روزانه مطلوب است
		وجود پارک محله ای، مدارس ابتدایی، مراکز بهداشت و کلینیک، مسجد، اماکن ورزشی محله ای و مراکز خرید روزانه	شکل ۴	شکل ۵	شکل ۶	-

مأخذ: (یافته های پژوهش، ۱۳۹۸)

ساختار پیوسته‌ی حرکتی و مسیریابی با قابلیت قدم زدن در همجواری محلات و به گونه ای فرا محله ای وجود دارد. علاوه بر نکته‌ی مثبت آن، گروه های اجتماعی در سطح محله به ندرت شکل خواهد گرفت، انتظار برای رویارویی با افراد آشنا کم است و تعامل ضعیف تر خواهد بود. در کاربری پیشنهادی زمین در محلات اختلاط و پراکنش خدمات تا حد زیادی لحاظ شده اما وضعیت کنونی بیشتر در زمینه خدمات فعال است. تسهیلات محلی را در حداقلی و برحسب ضرورت شاهد هستیم.

۳.۲. امنیت

در جدول ۵ وضعیت موجود شاخص های مؤلفه امنیت ارایه شده است.

جدول ۵. توصیف شاخص فضایی امنیت سرمایه اجتماعی

شاخص فضایی		ترک محله	راهبند شمالی	پیوندی	کل
مالکیت نظارت طبیعی دسترسی و مسیرهای پیاده	مالکیت مسکن انتخاب مسکن	قابل قبول	قابل قبول	قابل قبول	قابل قبول است
	اشراف به فضا و عدم وجود نقاط کور	به طور کامل وجود ندارد	وجود دارد	وجود دارد	مطلوب است
	محیط و محور حمل و نقل	مطلوب نیست	نسبتاً مطلوب	نسبتاً مطلوب	برای خودرو و تاکسی وجود دارد،امکان حمل و نقل عمومی جمعی ضعیف است
	فاصله (فاصله تا خدمات،مسیر حرکتی،....)	شکل ۴	شکل ۵	شکل ۶	
	محیط های پیاده محور	وجود ندارد	وجود ندارد	وجود ندارد	وجود ندارد

مأخذ: (یافته های پژوهش، ۱۳۹۸)

مالکیت مسکن در محلات در سطحی قابل قبول است. این باعث ایجاد تعلق، ارزش های مشترک و افزایش هویت جمعی ساکنین یک محله است. اما از سویی دیگر زمان مالکیت مسکن برای خانواده ها در شکل گیری سرمایه اجتماعی مهم است. در خانواده های جوانتر یا دارای فرزندان کوچکتر، شکل گیری سرمایه اجتماعی آسانتر است در صورتی که مالکیت مسکن در محدوده مورد پژوهش معمولاً در این مرحله صورت نگرفته است.

جدول ۶. آمار مالکیت مسکن در نمونه های مورد پژوهش

نام محله	ملکی	رهن / استیجاری	سایر	اظهار نشده
پیوندی	۱۱۹۰	۵۶۴	۱۲۹	۱
راهبند شمالی	۸۳۷	۵۵۱	۱۱۶	۰
ترک محله	۱۰۷۴	۶۴۴	۱۱۳	۱
شهر ساری	۶۰۶۶۱	۳۲۵۲۱	۷۴۶۰	۱۷۰

مأخذ: (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۸)

امکان نظارت و اشراف به فضای اطراف و در شعاع دید انسان جز در مواردی، وجود دارد. میزان زیاد استفاده از خودرو تک سرنشین و به طبع آن کاهش میزان استفاده از حمل و نقل عمومی از عوامل کاهش اعتماد میان افراد است. در محلات نمونه، حضور حمل و نقل جمعی بسیار ضعیف و ناچیز است. با این حال محیط استفاده از خودرو و

دسترسی به تاکسی وجود دارد. فاصله ها تا خدمات روزانه چندان زیاد نیست و امکان دسترسی پیاده وجود دارد که البته سایر ابعاد مناسب برای پیاده روی نیز باید در نظر گرفته شود.

۳.۳. ویژگی

ویژگی در وضع موجود محلات با مشخص کردن ویژگی طبیعی در صورت وجود و شعاع عملکردی فضاهای تعامل (فضای سبز و مراکز محله) موجود در محلات بررسی شده است.

جز محله ی راهبند شمالی سایر محلات فاقد ویژگی طبیعی هستند. در جدول ۷ وضعیت موجود مؤلفه ویژگی ارایه شده است.

جدول ۷. توصیف شاخص فضایی ویژگی سرمایه اجتماعی

شاخص فضایی			ترک محله	راهبند شمالی	پیوندی	کل
ویژگی	زمینه فضای عمومی	ویژگی محیطی (رودخانه، بنای تاریخی، ...)	ندارد	دارد	ندارد	ویژگی و نشانه ندارد
	شخصی سازی	فضاهای تعامل (فضای سبز، مرکز محله)	شکل ۴	شکل ۵	شکل ۶	

مأخذ: (یافته های پژوهش، ۱۳۹۸)

نبود ویژگی یا به عبارتی یک نشانه در ذهن ساکنین، شخص سازی را ضعیف می کند. وابستگی و حس امنیت در افراد با با نشانه های منحصر به فضا قدرت می یابد. کمبود فضای سبز و عدم وجود فضای عمومی به منظور حضور افراد برای گذران وقت و در نتیجه تعامل، اعتماد و ایجاد حسن نیت در آنها برای شکل گیری فعالیت های گروهی و همچنین هنجارها را ضعیف خواهد کرد.

۳.۴. تنوع

در جدول ۸ وضعیت موجود شاخص های مؤلفه تنوع ارایه شده است.

جدول ۸. توصیف شاخص فضایی تنوع سرمایه اجتماعی

شاخص فضایی			ترک محله	راهبند شمالی	پیوندی	کل
تنوع	نیازهای چرخه زندگی سبک زندگی	تنوع خدمات و کاربری	نقشه ۳، تنوع عملکردی کاربری مناسب است	نقشه ۴، تنوع عملکردی کاربری مناسب است	نقشه ۵، تنوع عملکردی کاربری مناسب است	مطلوب است
		کیفیت فضاها	مطلوب نیست	نسبتاً مطلوب	نسبتاً مطلوب	نسبتاً مطلوب اما کافی نیست

مأخذ: (یافته های پژوهش، ۱۳۹۸)

تنوع ارایه خدمات در محلات مطلوب ارزیابی شده است هرچند کیفیت فضاها چندان مطلوب نیستند. کفسازی مناسب، مسیرصاف و بدون فراز و نشیب، عدم وجود سد معبر، زیبایی بصری و ... در بررسی کیفیت فضا در نظر گرفته شده است.

در ادامه با استفاده از فن تحلیل میدان نیرو، جمع‌بندی صورت گرفته و نیروهای پیش برنده و بازدارنده ارائه شد (شکل ۷).

شکل ۷. تحلیل میدان نیرو

۴. بحث

سرمایه اجتماعی مربوط به روابط اجتماعی میان انسانها است و از آن جایی که این روابط اجتماعی دارای یک جنبه یا بعد فضایی هستند سرمایه اجتماعی هم دارای این بعد فضایی است. با این وجود بعد فضایی سرمایه اجتماعی تا کنون در تحقیقات توجه کمی دریافت نموده است (روتن و همکاران، ۲۰۱۰، ص. ۱۶۳) پژوهش‌ها نشان می‌دهد ترکیب طراحی و ساختار خوب شهری و ماهیت فرهنگی شهری بودن برای تقویت سرمایه اجتماعی حائز اهمیت است (سیام و همکاران، ۲۰۱۴، ص. ۹۱). مطالعات حاکی از آن است که پیوند اجتماعی با دوستان و خویشاوندان یکی از منابع مهم و پایدار تعلق مکانی است (رحیمی و همکاران، ۱۳۹۹، ص. ۲۰). حتی در جهان یکپارچه ای که ارتباط الکترونیکی و مجازی این امکان القوه را دارد تا ضرورت همجواری جغرافیایی را بی اثر سازد، هنوز هم بررسی جنبه یا بعد فضایی سرمایه اجتماعی مطرح است. شکل فضایی و بافت شهری، بستر کالبدی فعالیت های اجتماعی هستند، در حالی که از سوی دیگر، سرمایه اجتماعی می تواند منجر به شکل گیری فضای مناسب یا بالعکس تضعیف محیط ساخته شده شود و مانع توسعه یک شبکه اجتماعی محصور شود. این دیدگاه چالش‌های آینده شهرها را نشان می‌دهد (پرنه ، ۲۰۱۹، ص. ۱۳). سرمایه اجتماعی به عنوان یک اصل محوری برای دستیابی به توسعه محسوب می‌شود و در صورت فقدان سرمایه اجتماعی سایر سرمایه‌ها اثر بخشی خود را از دست می‌دهند (شریفی نیا، ۱۳۹۸، ص. ۳۲۴). ایجاد همبستگی در بین افراد به مثابه منبع کنشهای اجتماعی در عرصه های مختلف زندگی از سطح محلی تا سطح ملی و بین المللی مطرح می‌شود و جامعه را در برخورد با مسائل توانا تر می‌کند (نظری سرمازه، صیدایی، احمدوند، ۱۳۹۹، ص. ۱۲۸). با واکاوی مطالعات صورت گرفته مرتبط با سرمایه اجتماعی نشان می‌دهد که بیشتر این مطالعات از دید جامعه‌شناسی به این موضوع پرداخته اند. در حالی که انواع سرمایه‌ها (سرمایه اجتماعی، سرمایه فیزیکی، سرمایه انسانی، سرمایه طبیعی، سرمایه اقتصادی) به تنهایی در دستیابی به سرمایه اجتماعی نقش و اهمیت قابل توجهی دارند، بر یکدیگر تاثیرگذار بوده و حتی قابل تبدیل شدن به یکدیگر هستند (قربانی و همکاران، ۱۳۹۹، ص. ۲۳). در این چارچوب در مسیر انجام پژوهش با برداشت از منابع نظری چهار شاخص کالبدی موثر بر سرمایه اجتماعی تعیین و به منظور سنجش به شرح زیر دسته‌بندی شد:

- اتصال: شامل ساختار حرکتی، کاربری ترکیب شده، تسهیلات محلی
- تنوع: نیازهای چرخه زندگی، سبک زندگی
- امنیت: در زمینه‌های مالکیت، نظارت طبیعی، دسترسی و مسیر پیاده
- ویژگی: زمینه، فضای عمومی، شخصی سازی.

نتایج پژوهش از نظر تاثیر شاخص های کالبدی بر متغیر سرمایه اجتماعی با نتایج تحقیق (ویلیامسون، ۲۰۰۴)، (بلوکلند، ۲۰۱۷)، (کیان^۱، ۲۰۱۳) و (چیسون^۲ و سوچی^۳، ۲۰۱۶) همسو است.

در وضع موجود ترک محله، شعاع دسترسی دبستان تمام محله را تحت پوشش ندارد علاوه بر آن دبستان موجود به صورت مختلط مشغول به فعالیت است. یک دبستان برای تکمیل دسترسی آموزشی و همینطور یک کاربری مکمل مذهبی برای دسترسی بهتر در نظر گرفته شده است. مساجد و مکان های مذهبی از قابلیت بالایی در ایجاد تعاملات اجتماعی در سطح محله برخوردارند. هرچند شعاع دسترسی بیمارستان موجود در منطقه، پاسخگوی نیاز محله است، پیشنهاد یک کاربری درمانی کوچک، نیاز به مراجعه به محیط آلوده و گاهی تنش زای بیمارستان را در موارد درمانی ساده تر مرتفع می سازد. مجموعه ای با عنوان مجتمع فرهنگی ورزشی در این محله با هدف کمک به بهبود مسایل اجتماعی راه اندازی شده که در میان ساکنین با استقبال مواجه شده است و در تکمیل آن فعالیت های عمومی و جمعی می تواند در ارتباط با آن توسعه یابد.

در محله راهبند شمالی نیز، شعاع دسترسی دبستان تمام محله را دربر نمی گیرد. یک دبستان برای تکمیل دسترسی آموزشی و همینطور یک کاربری مکمل مذهبی می تواند دسترسی بهتری را ایجاد کند. افزون بر این فضای سبز در مجاورت مسیل آبی که از محله می گذرد هم مستعد ایجاد آمد و شد و فعالیت های جمعی است. مسیر حرکتی محلی با محدودیت رفت و آمد وسیله نقلیه و فعالیتهای تجاری با محوریت ارایه نیازهای روزانه و رویدادهای محلی در طول آن نیز می تواند فرصتی برای شکل گیری فعالیت محلی باشد.

در محله پیوندی نیز در تکمیل شعاع دسترسی دبستان در محله توصیه می شود یک دبستان نظر گرفته شود. یک مسیر حرکتی محلی مشخص شده و پیشنهاد می شود رفت و آمد وسیله نقلیه در آن محدود شود. در طول مسیر، فعالیتهای تجاری با محوریت ارایه نیازهای روزانه در جریان است. در این مسیر، کاربری هایی تحت عنوان سرای محله در نظر گرفته شده که در قالب فضای باز یا بسته به کار گرفته می شود. در جهت تامین کمبود فضای سبز، علاوه بر سایر نقاط محله در مجاورت سرای محله نیز پیشنهاد داده شده است. کاربری مذهبی عنوان شده در کنار کاربری های مذکور مجموعه را در جذب فعالیتها و تعاملات جمعی یاری می کند. با توجه به حضور خیابان پیام نور، چنین ترکیبی به ساکنین انگیزه می بخشد که در کنار عملکردهای متنوع حریم محله، زمانی را صرفا در میان هم محلی ها بگذرانند.

۵. نتیجه گیری

سرمایه اجتماعی محصول آشنایی انسان ها با یکدیگر است و بر چشم داشت هایی استوار است که از آشنایی جان می گیرد و با گذر زمان می بالد و نتایج مثبتی در زندگی افراد به دنبال دارد. واژه سرمایه اجتماعی تنها تاکید بر

1. Qian
2. Chisun
3. Sugie

احساسات گرم و صمیمانه ندارد بلکه طیف وسیعی از منافع خاص که منتج از اعتماد و روابط متقابل، همکاری و جریان های اطلاعاتی وابسته به سرمایه اجتماعی است را نیز در بر می گیرد. سرمایه اجتماعی باعث خلق ارزشی مشترک برای مردمی که با هم در ارتباطند می شود. سرمایه اجتماعی دارای ابعاد مختلفی است که سنجش و بررسی آن در مناطق شهری برای درک نحوه و چگونه ارتباط بین بافت های شهری و همچنین شناخت ظرفیت آنها بسیار موثر است. برنامه ریزی فضایی راهبردی فرآیندی اجتماعی است و وجود سرمایه اجتماعی نقش محرک اصلی در ایجاد مشارکت و همبستگی جامعه را در جهت اهداف برنامه ریزی دارد. سرمایه اجتماعی مربوط به روابط اجتماعی میان انسانها می باشد و از آن جایی که این روابط اجتماعی دارای یک جنبه یا بعد فضایی است، سرمایه اجتماعی هم دارای این بعد فضایی خواهد بود. ماهیت سرمایه اجتماعی در محیط همسایگی از طریق تاریخچه و فرهنگ، ساختارهای اجتماعی، اعتماد متقابل و ارزش های مشترک تعیین می شود. در توسعه سرمایه اجتماعی، فضا برای ارتباط و تعامل مورد نیاز است، زیرا از طریق تعاملات و ایجاد شده و در شبکه های بین مردم وجود دارد و این اهمیت فضا را در ارتقاء سرمایه اجتماعی در محله نشان می دهد. از این رو مشخصات فضا اهمیت دارد. کیفیت، تنوع، امنیت و ایجاد زمینه در فضا، به نوعی انگیزه ی حضور و پیوندهای ارتباطی برای ایجاد این تعاملات است. در محلات مورد مطالعه راهکارهای فضایی ذیل در جهت ارتقای سرمایه اجتماعی پیشنهاد می گردد:

- ۱- افزایش سرانه فضای سبز در جهت ایجاد کیفیت مسیر پیاده، فضای عمومی، تنوع در مسیر حرکتی و در نتیجه افزایش زمان قدم زدن و رویارویی افراد با انگیزه تعامل اجتماعی.
- ۲- ایجاد مسیرهای پیاده در سطح محلات در مسیر دسترسی به خدمات و یا فضای عمومی در جهت شکل گیری تجمع گروه های اجتماعی درون محله و ایجاد آشنایی.
- ۳- اهمیت به کیفیت مسیرهای پیاده و یا فضاهایی با قابلیت قدم زدن مانند کیفیت بصری، سایه اندازی مسیر، اشراف به فضا و عدم وجود نقاط کور و وجود فضای سبز در جهت ایجاد آسایش و امنیت.
- ۴- برنامه ریزی موثر جهت ایجاد امکان انتخاب مسکن در خانواده های جوان و یا دارای فرزند خردسال به جهت ایجاد وابستگی و امید به آینده در تمایل به مشارکت و تبادل با سایرین.
- ۵- در نظر گرفتن تسهیلات محلی با شعاع دسترسی مناسب به منظور ایجاد امنیت و تمایل به حضور ثابت و بلند مدت در محل سکونت.
- ۶- برنامه ریزی برای گسترش حمل و نقل عمومی جمعی و تسهیل استفاده جهت کاهش استفاده از خودرو شخصی و ایجاد حضور و تکاپوی اجتماعی در رفت و آمد و بالا بردن سطح اعتماد اجتماعی.
- ۷- توزیع مناسب خدمات.
- ۸- ایجاد نشانه ها، منحصر به فرد کردن یا شخصی سازی محله ها در ذهن ساکنین در جهت آسانی یافتن مسیر، ساخت خاطره و ایجاد دلبستگی به مکان.

کتاب نامه

۱. برقی، ح.، و شایان، م.، و اصلانی، ب. (۱۳۹۷). تبیین نقش سرمایه‌ی اجتماعی بر شکل‌گیری زمینه‌های کارآفرینی روستاییان (مورد مطالعه: بخش سیدان شهرستان مرودشت). *فصلنامه برنامه‌ریزی و آمایش فضا*، ۷(۲۸)، ۵۴-۸۳.
۲. پاتنام، ر. (۱۳۸۰). *دموکراسی و سنتهای مدنی*. ترجمه محمد تقی دلفروز. تهران: انتشارات سلامت.
۳. داداپور، س. (۱۳۹۱). راهکارهای افزایش سرمایه اجتماعی در مقیاس خرد در انطباق با اهداف طراحی شهری. *ماهنامه طاق*، ۶۲(۶۳).
۴. رحیمی، ر.، و انصاری، م.، و بمانیان، م.، و مهدوی نژاد، م. (۱۳۹۹). رابطه حس تعلق به مکان و مشارکت در ارتقای سرمایه اجتماعی سکونتگاه‌های غیر رسمی (مطالعه موردی: ترک‌محله شهر ساری). *معماری و شهرسازی پایدار*، ۱(۱)، ۲۹-۱۵.
۵. زنگنه، ی.، حسین آبادی، س.، و روشندل، ت.، و نبی‌پور، ر. (۱۳۹۳). تاثیر تعلق مکانی و سرمایه اجتماعی بر بهسازی مشارکتی محلات قدیمی، نمونه موردی محله سرده سبزوار. *فصلنامه علمی - پژوهشی پژوهش و برنامه‌ریزی شهری*، ۵(۱۹)، ۱۲۸-۱۱۱.
۶. شریفی‌نیا، ز. (۱۳۹۸). ارزیابی سرمایه اجتماعی در سکونتگاه‌های روستایی مطالعه موردی: دهستان گنج افروز شهرستان بابل. *فصلنامه علمی و پژوهشی نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی*، ۱۱(۲)، ۳۲۶-۳۱۳.
۷. قربانی، ع.، و عنابستانی، ع.، و شایان، ح. (۱۳۹۹). تحلیل فضایی اثرگذاری سرمایه اجتماعی بر تغییرات سطح توسعه پایدار در حوزه‌های روستایی مطالعه موردی: شهرستان بجنورد. *برنامه‌ریزی فضایی*، ۱۰(۱)، ۲۸-۱.
۸. کلمن، ج. (۱۳۷۷). *بنیادهای نظریه اجتماعی*. ترجمه منوچهر صبوری، تهران: نشر نی.
۹. گل، ی. (۱۳۹۷). *زندگی در فضای میان ساختمان‌ها*. ترجمه شیما شصتی، تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی.
۱۰. نظری سرمایه، ح.، و صیدایی، س.ا.، و احمدوند، م. (۱۳۹۹). تحلیل وضعیت سرمایه اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن در بخش میانکوه شهرستان اردل با استفاده از رویکرد مدل‌سازی معادلات ساختاری. *برنامه‌ریزی فضایی*، ۱۰(۴)، ۱۳۱-۱۱۳.

11. Arbab, E. (2011). *Function of social capital in sustainable urban development, Case: Zahedan city (Iran)*. Master Program in Sustainable Development, Uppsala University, Institutionen för geovetenskaper. uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:453289/FULLTEXT01.
12. Barliana, M. S., Cahyani, P. D., & Paramita, B. (2014). The urban quality, public space, and social capital: Departing from comparison of three cities. *International Journal of Humanities and Social Science*. 4(10 (1)), 180-190.
13. Blokland, T. (2017). *The public life of social capital, The SAGE handbook of the 21st century city*. Edited by S. Hall, and R. Burdett. New York: SAGE Publications.
14. Bourdieu, P. (1986). *The Forms of Capital: Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Edited by J. Richardson. New York: Green wood.
15. Brisson, D., & Usher, C. (2005). Bonding social capital in low income neighborhoods. *Family Relations*, 54(5), 644-653.
16. Chisun, Y., & Sugie, L. (2016). Neighborhood Built Environments Affecting Social Capital and Social Sustainability in Seoul, Korea. *Sustainability*, 8, 1346.

17. Coelman, J. S. (2002). *Social capital in the creation of human capital*, In: Calhoun. Oxford: Blakwell.
18. Debertin, D. L., & Stephan, J. (2013). *Social Capital Formation in Rural, Urban and Suburban Communities*. Lexington: University of Kentucky, Department of Agricultural Economics.
19. Fukuyama, F. (1995). *Trust: The social virtues and the creation of prosperity*. New York: Free Press.
20. Fukuyama, F. (2001). Social capital, civil society and development. *Third World Quarterly*, 7-20.
21. Glaeser, E., & Sacerdote, B. (2000). The social consequences of housing. *Journal of Housing Economics*, 9, 1-23.
22. Gulumser, A., Levent, T., Nijkamp, P., & Poot, J. (2012). *The role of local and newcomer entrepreneurs in rural development: A comparative meta-analytic study*. Retrieved from <http://dspace.ubvu.vu.nl/bitstream/handle/1871/33181/2012-1.pdf>.
23. Lewicka, M. (2008). Place attachment, place identity, and place memory: Restoring the forgotten city past, *Journal of Environmental Psychology*, 28, 209– 231.
24. Mihaylov, N., & Perkins, D. (2011). *Community Place Attachment and its Role in Social Capital Development*. London: Routledge
25. Paranagamage, P. (2014). Urban design and social capital: lessons from a case study in Braunstone, Leicester. Colombo, Sri Lanka: The Third World Construction: Sustainability and Development in Built Environment.
26. Putnam, R. (2000). *Bowling alone: The collaps and rivival of american community*. New York; Simon and schuster.
27. Qian, C. (2013). *The change of social capital during planning intervention in neighborhood reconstruction: A case study in small-sized Chinese city*. Stockholm: Chengyuan Qian. Stockholm 2011 KTH, Department of Urban Planning and Environment Division of Urban and Regional Studies.
28. Rutten, R., Westland, H., & Boekema, F. (2010). The Spatial dimension of social capital. *European Planning Studies*, 18(6), 863-871.
29. Trimurni, M., L., Sirojuzilam, S., Erlina, E., & Badaruddin, B. (2015). The effect of social capital on governance and sustainable livelihood of coastal city community Medan. *International Journal of Humanities and Social Science*, 4(10), 718-722 .
30. Weijs, P., & Minou, P. (2017). Social networks, social satisfaction, and place attachment in the neighborhood. *Region Journal*, 4(3), 133–151.
31. Williamson, T.M. (2004). *Sprawl, Justice, and Citizenship: A Philosophical and Empirical Inquiry*. Harvard:Ph.D. Dissertation, Harvard University.

شناسایی الگوهای نیازمندی های اجتماعی - فرهنگی حس مکان با تأکید بر تأثیر فناوری دیجیتالی در ارتقاء کیفیت معماری شهری (نمونه موردی: مشهد)^۱

ملیکا علی زاده حسن آبادی (دانشجوی دکتری معماری، واحد بین المللی کیش، دانشگاه آزاد اسلامی، جزیره کیش، ایران)

m.a.archi@hotmail.com

مریم غروی خوانساری (استادیار معماری، واحد بین المللی کیش، دانشگاه آزاد اسلامی، جزیره کیش، ایران؛ استادیار معماری،

دانشگاه تهران، تهران، ایران، نویسنده مسئول)

mgharavi@ut.ac.ir

محمد باقر کبیر صابر (استادیار معماری، واحد بین المللی کیش، دانشگاه آزاد اسلامی، جزیره کیش، ایران؛ استادیار معماری، دانشگاه

تهران، تهران، ایران)

kabirsaber@ut.ac.ir

مهدی جباری نوقابی (دانشیار آمار، واحد بین المللی کیش، دانشگاه آزاد اسلامی، جزیره کیش، ایران؛ دانشیار آمار، دانشگاه فردوسی

مشهد، مشهد، ایران)

jabbarinm@um.ac.ir

تاریخ تصویب: ۱۴۰۰/۱۱/۲۰

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۸/۱۹

صص ۱۶۹-۱۴۱

چکیده

پژوهش حاضر با هدف شناسایی الگوهای نیازمندی های اجتماعی-فرهنگی حس مکان با تأکید بر تأثیر فناوری دیجیتالی در ارتقاء کیفیت معماری شهری، در منطقه یک مشهد انجام شد. پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از نظر ماهیت، توصیفی تحلیلی است و جامعه آماری آن شهروندان منطقه یک می باشند. حجم نمونه با استفاده از محاسبات لازم در نرم افزار R، ۲۰۰۰ نمونه تعیین و از روش نمونه گیری خوشه ای استفاده شد. برای ارائه الگوی از عوامل و زیرعوامل مؤثر بر ارتقاء کیفیت معماری شهری از روش تحلیل عاملی تاییدی و برای دستیابی به الگوهای شرطی که به تشخیص ارتباطات میان شاخص های مربوط به ارتقاء کیفیت معماری شهری با عواملی چون متغیر گروه بندی مربوط به نواحی، ویژگی های فردی (نوع شخصیت و خودکارآمدی) و نوع مالکیت می پردازد از الگوریتم داده کاوی Apriori استفاده گردید. نتایج نشان داد بجز شاخص های آماری نشانه ها و راحتی، که از نظر وجود و اجرا شدن در محلات در حد متوسط هستند، سایر شاخص ها تفاوت معناداری با مقدار متوسط دارند و از دیدگاه پاسخ دهندگان هریک از شاخص های ۶ گانه انسجام و همبستگی -

۱. این مقاله مستخرج از رساله دکتری ملیکا علی زاده حسن آبادی با عنوان ارائه الگوهای فناوری محور دیجیتالی ارتقاء کیفیت معماری شهری؛ با تأکید بر حس مکان بعد اجتماعی - فرهنگی (نمونه موردی مشهد) " است که با راهنمایی دکتر مریم غروی خوانساری و مشاور اول دکتر محمد باقر کبیر صابر و مشاور دوم دکتر جباری نوقابی سال ۱۴۰۱-۲ در دانشکده هنر و معماری دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین المللی کیش در حال انجام است.

اجتماعی، تحرک و پویایی، حس تعلق، خوانایی، هویت و اصالت و نظم و سیمای مطلوب در محلات مختلف کمتر از حد میانه اتفاق می افتد. همچنین در اکثر محلات، قوانین و الگوها حاصل از داده کاوی، وضعیت های مختلف پی آمد در مورد وضعیت موجود هر کدام از شاخص های ۶ گانه، مقداری کمتر از حد متوسط را دارا است. در این پژوهش از فرم های آنلاین- تعاملی (توزیع و تکمیل الکترونیکی پرسشنامه) و ابزارهای تحلیلی بر بستر ابر استفاده شد و با استفاده از یادگیری ماشین و الگوریتم داده کاوی، روابط معنادار و الگوهای پنهان کشف گردید. این امر نشان داد فناوری های دیجیتال می تواند در کمترین زمان و با بالاترین دقت به جمع آوری و تحلیل داده پرداخته و با شناسایی خودکار و به هنگام الگوهای مؤثر به روشن شدن پیچیدگی ها و قوانین مستتر کمک کرده و با مشارکت و انعکاس عمیق ترین خواسته های ساکنان، امکان تحلیل دقیقتر مشکلات و بدنبال آن راه حل های سریعتر و صحیحتر را فراهم نماید. فناوری های دیجیتال از طریق انتظام داده های - شهری و نیز در گام بعدی ترکیب و نمایش الگوها می تواند به نحو شایسته ای معماری شهری را پوشش دهد و با ارائه - الگوهای دقیقتر در پیوند با الگوهای مؤثر دیگر در کیفیت معماری شهری، یک کل منسجم و معنادار شکل گیرد.

کلیدواژه ها: ارتقاء کیفیت معماری شهری، الگوهای اجتماعی- فرهنگی، حس مکان، مشارکت، فناوری دیجیتال.

۱. مقدمه

ما در جهان تغییرها زندگی می کنیم؛ جهانی که در آن سرنوشت شهرها با تکنولوژی های نوین و بویژه فناوری اطلاعات و ارتباطات گره خورده است. در سالهای اخیر گفتمانهای شهری، پیشرفت را از طریق رویکردهای تکنولوژی متمرکز می کنند تا به بسیاری از بزرگترین چالشهای جامعه شهری کمک نمایند. در این راه از داده ها و فناوری های- دیجیتال با هدف بهبود کیفیت معماری شهری و زندگی در شهر استفاده می شود. معماری شهری با شکل دهی فضاهای شهری بر زندگی و رفتار شهروندان و روابط و تعاملات اجتماعی بین آنها تأثیرات ژرفی می گذارد که امروزه با چالشهای جدی نیز در کلانشهرها روبرو است. از جمله این چالش های مهم مطرح شده، گسترش بی رویه کالبدی و نابرابری های اجتماعی- اقتصادی، فرهنگی و کالبدی- فضایی در مشهد و نحوه مقابله با آن است که نیاز به تحول و بازتعریف کیفیت معماری شهری و به موازات آن حس مکان را به عنوان یک عامل مهم در ارتقاء کیفیت محیط های زندگی دو چندان می کند. همچنین عدم توجه به انتظارات و نیازهای ساکنین می تواند منجر به پاسخ دهی نامناسب در ابعاد گوناگون محیط شهری گردد و کیفیت معماری شهری و حس مکان را فروکاهد. این امر با تأثیر منفی خود بر شهروندان، زمینه بحران هویت و عدم احساس تعلق و بی تفاوتی را نیز فراهم می کند. از سویی با درک و استفاده از الگوها می توان برای مشکلات پیچیده تر، راه حل های ساده و کارا پیدا کرد و با توجه به حفظ کلیت مرتبط، موجب ایجاد کیفیت مطلوب گردید و در این زمینه نبایستی الگوهای پنهان را فراموش نمود و لازم است به لایه های مختلف (رفتاری، بخش قابل رؤیت و...) الگوهای استفاده شده دقت کافی داشته باشیم. الگوها روز به روز نقش مهمتری در دنیای معاصر ما پیدا می کنند آنها می توانند نیازهای مبتنی بر نگرش ها و رفتارهای انسان را در فضای معماری پاسخ - دهند اما به سبب برداشت نادرست، الگوها نقش بزرگی در طراحی معماری ایفا ننموده اند، و رابطه بین الگوها و معماری تقریباً در ۳۰ سال گذشته مورد توجه قرار نگرفته است. سالینگروس (۱۹۹۰) معتقد است: همسازی و شمول

بین الگوها در دو زبان مختلف موجب برقراری ارتباطات لازم می گردد. در این زمینه می توان به ارتباطات بین الگوهای معماری و الگوهای اجتماعی اشاره کرد. الگوهای معماری با الگوهای اجتماعی مرتبط می باشند و ازدست دادن الگوهای معماری خسارت جبران ناپذیری بر شیوه عملکرد یک جامعه وارد می آورد، چرا که الگوهای ازدست رفته در تعریف و پرورش الگوهای اجتماعی موجود در رده های بالاتر، مؤثر هستند و بایستی با آنها هماهنگ باشند. در زمینه پیشینه تحقیق می توان گفت: بحث ارتقاء کیفیت معماری شهری یک بحث چند بعدی می باشد چرا که از وجوه مختلف قابل بررسی و پیگیری است و صاحب نظران و پژوهشگران بسیاری در این مورد سخن گفته اند. ۱- شاخص های کیفیت بخش شهرها، ۲- تجارب دیگرکلان شهرها، ۳- بکارگیری الگوها در معماری و ۴- کاربرد تکنولوژی، از جمله جنبه های تحقیقاتی در این زمینه می باشد. دسته اول به شاخص های کیفیت بخش شهرها، کیفیت بخشیدن به مکان از طریق معنا، تعلقات اجتماعی و دستاوردهای فرهنگی به عنوان ارزش های برتر، فرم و کیفیتهای محیطی پرداخته اند (لینچ^۱، ۱۹۵۶؛ جیکوبز^۲، ۱۹۶۱؛ اپلیارد^۳، ۱۹۷۹؛ یان بتلی^۴، ۱۹۹۰، ۱۹۸۵؛ نوربرگ شولتز^۵، ۱۹۹۷، ۱۹۷۵؛ الکساندر^۶، ۱۹۷۷، ۱۹۷۹، ۲۰۰۰، ۲۰۰۴؛ زومتور^۷، ۲۰۰۶؛ گل^۸، ۲۰۱۰؛ گلکار، ۱۳۷۹؛ تولایی، ۱۳۸۲؛ فلاحت، ۱۳۸۵؛ علیزاده، ۱۳۸۸؛ سجاذزاده، ۱۳۹۰؛ بحرینی، ۱۳۹۰؛ ماجدی، ۱۳۹۰؛ عظیمی هاشمی، ۱۳۹۱؛ صابری فر، ۱۳۹۱؛ سیدالحسینی، ۱۳۹۱؛ مسعود، ۱۳۹۱، ۱۳۹۲؛ رضوانی، ۱۳۹۱، ۱۳۹۵؛ خاک زند، ۱۳۹۳؛ ذکاوت، ۱۳۹۳؛ کامل-نیا، ۱۳۹۳؛ علیمردانی، ۱۳۹۴؛ ضرغامی، ۱۳۹۴؛ میرغلامی، ۱۳۹۴؛ رهنما، ۱۳۹۴، ۱۳۹۸؛ دانش پایه، ۱۳۹۵؛ سعیدی-مفرد، ۱۳۹۵؛ نژادابراهیمی، ۱۳۹۶؛ بیگدلی، ۱۳۹۶؛ زیاری، ۱۳۹۸).

دسته دوم به تجارب دیگران در این زمینه می پردازد چرا که بسیاری از چالشها و مشکلات بین کلان شهرهای جهان مشترک است و منطقی به نظر می رسد با مطالعه راهکارها و تدابیر موفق مدیران شهری در سایر کلانشهرها می توان بینش راهبردی مدیران شهری را در زمینه کیفیت معماری شهری ارتقاء داد مانند تجارب ثبت شده در متروپولیس، سازمان ملل متحد، سامانه پویش محیطی شهر تهران، گزارش های بین المللی (مرکز آینده شهری^۹، ۲۰۱۶؛ هیئات، ۲۰۱۶؛ گزارش آرکادیس، ۲۰۱۸). دسته سوم به بحث الگوها در معماری می پردازد. الکساندر (۱۹۷۷) در کتاب الگوهای استاندارد در معماری می گوید: "زبان الگو نمونه اصلی و اولیه تمام الگوهای معماری در زبان است که موجب می شود مردم احساس انسانیت و زنده بودن نمایند". سالینگروس^{۱۰} (۲۰۱۹، ۱۹۹۰) معتقد است ابداع یک زبان الگوی جدید مستلزم جابجایی و جایگزینی کامل آن با یک زبان الگوی قدیمی نیست. همزیستی الگوهای رقیب

1. Lynch
2. Jacobs
3. Appleyard
4. Bentley
5. Norberg-Schulz
6. Alexander
7. Zumthor
8. Geh
9. Center for an Urban Future
10. Salingaros

و یا مکمل معمولاً مطلوب و حتی ضروری نیز است. مخصوصاً اگر الگوهای جدید (با فعالیت در مقیاسهای مختلف) در سلسله مراتب زبان جایگاه های متفاوتی داشته باشند. اگر این الگوهای جدید به نحو مناسبی با یکدیگر متصل شوند، سیستم های پیچیده غنی تر و پایداری شکل خواهند گرفت. همچنین در آثار سلطانی (۱۳۹۱)، الگو و فضای - معماری؛ عسگری (۱۳۹۵)، الگوواره ها در معماری و شهرسازی؛ حمزه نژاد (۱۳۹۶)، تحلیل اصول فضایی و الگوگزینی بهینه نیز به بحث الگو در فضای معماری پرداخته شده است. دسته چهارم به کاربرد تکنولوژی می پردازد. تکنولوژی می تواند ابعاد گوناگونی را در زمینه کیفیت بخشی به معماری شهری پوشش دهد. تحقیقات ویلا و وانگر^۱، سیسکو (۲۰۰۸، ۲۰۱۰) نقش و تأثیر ICT^۲ در / بر توسعه شهری پایدار؛ و بولی و کرن^۳ (۲۰۱۱) به رابطه تکنولوژی و شهرها پرداخته، به چند عامل کلیدی از جمله چگونگی انطباق با زمینه های فضایی و اجتماعی اشاره می کند. فیض - آبادی (۱۳۸۸) به ضرورت انطباق تکنولوژی بر معیارهای فرهنگی که منجر به هویت بومی و ملی شود، می پردازد (وفامهر، ۱۳۸۶؛ مهدوی نژاد، ۱۳۸۹؛ هاشم نژاد، ۱۳۸۹؛ آصفی، ۱۳۹۱، ۱۳۹۳؛ خدارحم بزی، ۱۳۹۲؛ شاهوندی، ۱۳۹۵). از طرف دیگر، استفاده از فناوری های نوین از جمله فناوری اطلاعات و ارتباطات با استفاده از داده های منبع باز و نیز داده کاوی در بهبود مدیریت شهری و مشارکت عمومی نقش عمده ای دارد و با ارتباطات به هنگام و یکپارچه می تواند به سیستم معماری کمک کند (وانگ^۴، ۲۰۱۸؛ والس^۵، ۲۰۱۸؛ یالاگی^۶، ۲۰۱۶؛ خوش قامت، ۱۳۹۳؛ مارسال^۷، ۲۰۱۳؛ سکمنقولو^۸، ۲۰۱۱؛ گیل^۹، ۲۰۰۹؛ رفعت، ۲۰۰۸؛ احمدوند، ۱۳۸۸). این نمونه ها می تواند نقش اثرگذار فناوری را آشکار سازد.

در زمینه بررسی مفاهیم و دیدگاه های مطرح در این پژوهش می توان گفت: کیفیت؛ مجموعه خصوصیات یا صفات مشخصی است که سبب قضاوت شخص در مورد دو شیء از نظر تمایز، برتری یا فروتری، زیبایی یا زشتی، خوبی یا بدی، و کارآمدی یا ناکارآمدی عملکردی می گردد (گلکار، ۱۳۷۹، ص. ۵). همچنین معیارها و شاخص های مربوط به ارتقاء کیفیت در مدل های مختلف از جمله: اپلیارد (حالات ادراک انسانی)، لنگ^{۱۰} (نیازهای انسانی)، لینچ (معنی و هویت)، بتلی (محیط های پاسخده)، گلکار (مدل مکان پایدار) آمده است. در این مدل ها به موازات مؤلفه های کیفیت بخش، مؤلفه های حس مکان (بویژه بعد اجتماعی-فرهنگی) نیز پوشش می یابد. با توجه به رابطه تکاملی و دوجانبه انسان و مکان، مجموعه ای از مفاهیم فرهنگی از سوی آدمی به مکان تعلق می گیرد همچنان که - قرارگاه های رفتاری بر انسان تأثیر می گذارند و برای این تأثیرات الگوهایی وجود دارد و مردم نیز با کیفیت طراحی

1. Villa & Wagoner

2. ICT= Information & communication thechnology= ارتباطات و فناوری اطلاعات

3. Bolay.J.C. & Kern.A

4. Wang

5. Valls

6. Yalagi

7. Marsal

8. Sokmenoglu

9. Gil

10. Lang

کالبدی و مراقبت مکانها بر قرارگاه های رفتاری تأثیر می گذارند. همچنین افراد براساس ترجیحات آگاهانه ای که ناشی از خصوصیات و ویژگی های فردی آنها می باشد، مکان ها را انتخاب می کنند و به آنها دلبسته می شوند که دانشپور (۱۳۸۸) آن را عوامل فردی می نامد. در برآیند بررسی آثار صاحب نظران از جمله آنچه که از تحقیق رضوانی (۱۳۹۵) در تحلیل ۱۵۰ نظریه مطرح در زمینه معماری و شهرسازی بدست آمده، مؤلفه های کیفی فضاهای شهری شامل آسایش، رفاه و امنیت؛ منظر مطلوب؛ تعاملات اجتماعی؛ نظم؛ سرزندگی؛ هویت و اصالت؛ خوانایی؛ خاطره انگیزی؛ هماهنگی با محیط طبیعی؛ حس تعلق؛ دسترسی؛ معنا و محتوا؛ مدیریت مردمی، پویایی و تحرک؛ تنوع و تفریح می - باشند. با این وجود، آنچه که ایجاد نظم و ارتباط میان اجزا و عناصر فضای معماری به منظور رفع نیاز و برآورده ساختن خواست های انسان را برعهده دارد، الگوها هستند که امری ذهنی و کلی (نه عینی، مصداقی و فردی) می باشد. الکساندر (۱۹۷۷) معتقد است "مردم در طراحی محیطشان همواره از الگوهای مشخصی پیروی می کنند که همچون زبانی که با آن تکلم می شود، امکان بیان و انتقال مفاهیم را فراهم می سازد. اما نکته مهم اینکه "امروزه الگو" برای ما ابزار شناخت و تحلیل محسوب می گردد و جزء می تواند به تعریف کل بینجامد (سالینگروس، ۲۰۰۰، ص. ۱۲). همچنین مفهوم یک الگو به فضای حل نیز تسری پیدا می کند، بدین صورت که راه حل برای مشکلات مشابه مربوط به خود است و یک الگوی واحد را تعریف می کند که هر بار با حل چنین مشکلی با کمی تغییر تکرار می شود، ایده اصلی استفاده مجدد از اطلاعات است (سالینگروس، ۱۹۹۹، ص. ۱ و ۲۰۰۰، ص. ۲۰). همچنین زبان یک گروه از الگوها یک مبنا برای کار با هر انتظامی از آن الگوها به وجود می آورد و زبان های الگو را می توان به - صورت سیستماتیک بکارگرفت. هر طرح برای اینکه با انسانها ارتباط برقرار کند به اطلاعاتی که در زبان الگوها یافت می شوند، نیاز دارد. این امر، نظم الگو را در فضا، زمان و ابعاد انسانی آشکار می سازد (سالینگروس، ۲۰۰۰، ص. ۴-۳). در زبان الگو، هر الگو در پشتیبانی و رابطه با سایر الگوها موضوعیت پیدا می کند. به این ترتیب الگوهای بزرگتری از ترکیب الگوهای خردتر پدید می آیند. الگوها در جهت تقویت و اصلاح محیط اطرافشان شکل می گیرند. محیطی که با این اجزا به وجود آمده است با قابلیت های درک بیشتر، به صورت یکپارچه و در یک شبکه طبیعی قرار دارد (صبری، ۱۳۹۱). یک زبان تنها هنگامی در مسیر تعالی خودش قرار می گیرد که ساختار متصلی را پیرواند و در این ساختار، سلسله مراتب مقیاس های گوناگون با هم پیوند بگیرند (سالینگروس، ۲۰۰۰، ص. ۲۳).

درباره بخشی از این ارتباطات الگویی، سالینگروس (۲۰۰۵) به نقل از هستر^۲ (۱۹۹۳) و اریکسون^۳ (۲۰۰۰) معتقد است ساختارهای فیزیکی، هرچند پیش پا افتاده، با الگوهای اجتماعی در جامعه ارتباط دارند پس الگوهای اجتماعی - شهری برای هر جامعه مهم و همان "ساختار مقدس" است. ساختار مقدس شهر از هیچ ساختمان یا ساخت و ساز شهری تشکیل نشده است که طبق معیارهای معماری و شهری فعلی "مهم" طبقه بندی شود بلکه ماتریسی برای

1. Pattern
2. Hester
3. Erickson
4. Sacred Structures

زندگی شهر فراهم می‌کند. آنچه مشخصه یک الگوی اجتماعی-شهری است فعالیتی است که با مکانی همراه است و به انسان احساس لذت می‌بخشد. بنابراین الگوها در بعد اجتماعی-فرهنگی، اساساً مبتنی بر احساسات هستند و از فرهنگ و هویت جامعه پشتیبانی می‌کنند. ازسویی در عصر کنونی فناوری اطلاعات، عمده‌ترین محور تحول و توسعه در جهان است و دستاوردهای ناشی از نقش کلیدی آن، چنان با زندگی مردم در آمیخته که نادیده گرفتن این مهم، اختلال فراوانی در جامعه و رفاه و آسایش مردم به وجود می‌آورد (کیانی، ۱۳۹۰). الگوهای فناوری جدید که سالینگروس و همکاران (۲۰۱۹) در یک زبان الگوی جدید برای مناطق در حال رشد: مکان‌ها، شبکه‌ها و روندها ارائه می‌کنند نشان می‌دهد تکنولوژی‌های نوین بویژه ICT، امکانی را فراهم کرده است تا الگوهایی دقیق‌تر کشف گردند و در زبان الگویی در جایگاه سلسله مراتبی مناسب خود قرار بگیرند. از این‌رو می‌توان گفت ICT می‌تواند عمیق‌ترین خواسته‌های مردم را استخراج و در قالب الگوها میسر سازد و ترکیب همه الگوهای دخیل را با هم به روش‌های مختلف و قضاوت در مورد نتایج نهایی را با مشارکت مردم عملی نماید. به اعتقاد سالینگروس (۲۰۰۵) با رعایت اصول علمی الگوها و ترکیب سنجیده آنها می‌توان از بین بینهایت گزینه‌های مختلف، بهترین انتخاب‌ها را با روش بازگشتی در معیارهای مختلف انجام داد.

در همین ارتباط، نوآوری پژوهش پیش‌رو به این نکته مهم اشاره دارد که تکنولوژی می‌تواند در تبیین الگوها در معماری تأثیرگذار باشد که کمتر به آن پرداخته شده است و بایستی مورد توجه و کنکاش دقیق قرارگیرد و الگوهای اجتماعی-فرهنگی حس مکان در معماری شهری با تأثیر فناوری دیجیتال در ارتقاء کیفیت بویژه در مشهد از آن جمله می‌باشد. در این راستا می‌توان از طریق بکارگیری فناوری اطلاعات و ارتباطات، در متن الگوهای دخیل، به یکپارچگی در کل سیستم معماری شهری و ارتقاء کیفیت دست یافت و با پیوند الگوهای اجتماعی-فرهنگی و الگوهای طراحی در معماری شهری از طریق داده‌های به‌هنگام با نقش فناوری دیجیتال، به‌صورت یک رابطه الگویی واحد و به هم پیوسته تأکید نمود. استفاده از فناوری‌های دیجیتال می‌تواند با شناسایی دقیق و به‌هنگام ضرورت‌های اجتماعی و فرهنگی جامعه در جهت ارتقاء کیفیت زندگی در شهر و تقویت حس مکان؛ الگوهای ظریفتر، کارآمدتر و مؤثری ارائه کند که در ارتباط با دیگر الگوهای مؤثر در کیفیت‌بخشی معماری شهری به حل مشکلات کمک نماید و کیفیت -معماری شهری را ارتقاء بخشد. حال سؤال پژوهش این است که الگوهای نیازمندی‌های اجتماعی-فرهنگی حس مکان با تأثیر فناوری دیجیتال در ارتقاء کیفیت معماری شهری در مشهد چیست؟ از چه مؤلفه‌ها، معیارها و شاخص‌هایی تشکیل شده است؟ و چگونه می‌تواند به ارتقاء کیفیت معماری شهری کمک نماید؟ و هدف از انجام این پژوهش شناخت، استخراج و بکارگیری الگوهای اجتماعی-فرهنگی حس مکان با تأکید بر تأثیر فناوری دیجیتال در جهت ارتقاء کیفیت معماری شهری در مشهد می‌باشد تا به نوعی بتواند به گسترش، سازگاری و تقویت زبان الگوهای دخیل در معماری شهری کمک نموده و ساختارهای پیوندی مناسب و با کیفیتی را رقم بزند. پژوهش حاضر بر پایه این فرضیه استوار است که فناوری دیجیتال می‌تواند به شکلی نوآورانه و ظریف، الگوهای اجتماعی-فرهنگی مؤثر حس مکان را در معماری شهری پوشش دهد.

۲. روش شناسی

این پژوهش ابتدا با استفاده از روش های توصیفی-تحلیلی جهت تبیین زیربنای تئوری کار از مطالعات کتابخانه-ای و منابع مختلف بهره برده و در بخش دوم، به منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات، پرسشنامه ای آنلاین^۱ با هدف بررسی نظرات و نیازمندی های ساکنان منطقه مورد نظر نسبت به معماری موجود و بررسی احساسات افراد (شناسایی نیازهای اجتماعی-فرهنگی منطقه مورد نظر در زمینه معماری شهری یا همان الگوهای اجتماعی-فرهنگی مرتبط) طراحی شده است. تجزیه و تحلیل اطلاعات این پرسشنامه براساس روش تحلیل عاملی تأییدی و بررسی الگوریتم داده کاوی^۲ Apriori صورت گرفته است. در روش تحلیل عاملی تأییدی هدف تعیین عواملی است که در هر شاخص از شاخص های ۶گانه انسجام و همبستگی اجتماعی، تحرک و پویایی، حس تعلق، خوانایی، هویت و اصالت و نظم و سیمای مطلوب مؤثر بوده اند. در ادامه به کمک الگوریتم داده کاوی Apriori، قوانینی (الگوهای) بدست آمده که بر اساس پاسخ افراد نسبت به پرسشنامه سنجش وضعیت فعلی معماری شهری، حاصل شده است. الگوریتم Apriori (الگوریتم قوانین انجمنی) برای داده کاوی مکرر و یادگیری قانون وابستگی بر روی بانک های اطلاعاتی کلی، مورد استفاده قرار می گیرد. در این الگوریتم ابتدا عناصری که به صورت مکرر در مجموعه داده ها مشاهده می شود، شناسایی می گردد. سپس آن را با عناصر دیگری که به اندازه کافی در مجموعه داده ها تکرار شده اند، گسترش می دهد. پس از اینکه عناصر تکرارشونده توسط این الگوریتم تعیین شد، می توان از آنها برای وضع قوانین - وابستگی^۳ که نشان دهنده روندهای اصلی است، استفاده کرد. دو روش نام برده به کمک نرم افزار R و بسته های نرم افزاری مختلف تحلیل شده است. جدول (۱) به مؤلفه ها، معیارها و شاخص های برگزیده کیفیت بخشی به حس مکان (بعد اجتماعی و فرهنگی) در پژوهش پرداخته است.

جدول ۱. مؤلفه های برگزیده کیفیت بخشی به حس مکان (بعد اجتماعی و فرهنگی)

مؤلفه ها	معیارهای برگزیده	شاخص های برگزیده
تعاملات اجتماعی	انسجام و همبستگی اجتماعی	حضورپذیری و اجتماع پذیر شدن فضا وجود فضاهای جمعی و عمومی (مانند معابر، پارک، فضای سبز، میدانی) وجود فضاهای مناسب گفتگو، برخورد، و ارتباطات چهره به چهره
	تحرک و پویایی	فعالیت های انتخابی (گروهی و خاص)

۱. در این پژوهش از فرمهای آنلاین تعاملی و ابزارهای تحلیلی در قالب خدمت نرم افزاری بر بستر ابر، استفاده شده است.

۲. تکنولوژی های جدید اطلاعاتی و ارتباطی، و همچنین فناوری های پشتیبان تصمیم، با جمع آوری، ذخیره، ارزیابی، تفسیر و تحلیل، بازیابی و اشاعه اطلاعات به کاربران خاص، می توانند در اطلاعاتی به موقع، صحیح و مورد نیاز تأثیر بسیار زیادی داشته باشند. یکی از ابزارهای مورد استفاده در این فناوریها، داده کاوی می باشد. داده کاوی شامل استفاده از ابزارهای پیشرفته تحلیل داده به منظور کشف الگوهای معتبر و روابط در مجموعه داده های بزرگ است. این ابزارها، مدل های آماری، الگوریتم های ریاضی و متدهای یادگیری ماشین می باشد.

مؤلفه ها	معیارهای برگزیده	شاخص های برگزیده
		تعاون و تقویت فعالیتهای گروهی و اجتماعی نشاط جمعی برگزاری جشنها و مراسم بویژه در فضاهای عمومی شهری
	حس تعلق	سرزندگی امنیت آسایش، ایمنی و راحتی مشارکت در طراحی مکان انعطاف پذیری
	عامل فردی خودکارآمدی عمومی	مدیریت حل مسائل دشوار پایداری در راه هدف مدیریت رویدادهای غیرمنتظره حفظ آرامش مدیریت اوضاع
	عامل فردی ویژگی های شخصیتی	ویژگیهای نگرشی ویژگیهای عملی ویژگیهای احساسی پیگیری اهداف و انتخاب روش نحوه ارتباط با دیگران
خوانایی	آگاهی فضایی	میزان قابلیت شناسایی فضا درک فرم و عملکرد تشخیص راه، گره، لبه، حوزه و نشانه قابلیت دسترسی مسیریابی خوانایی نمادهای فرهنگی، مذهبی، و بومی علائم و نشانه های راهنما ارزشهای هنری
	مراکز شهری قدرتمند	خدمات تجاری، تفریحی، رفاهی، فرهنگی، ورزشی میادین و پیاده راهها
	ارتباط و شفافیت	شوراها ارتباط بین شهروندان با یکدیگر ارتباط بین مدیریت شهری و شهروندان
هویت و اصالت	انطباق با زمینه	هویت معنا همبستگی اجتماعی سازگاری

مؤلفه ها	معیارهای برگزیده	شاخص های برگزیده
	ارتباط با گذشته	خاطره انگیزی نمادهای بصری
	تقویت و ارتقاء فرهنگی و خاطره انگیزی	عناصر شاخص و هویتمند آثار و مضامین حفظ شده تاریخی رویدادهای فرهنگی ارزشها و مفاهیم محلی تداعی هویت
نظم	شالوده هندسی	یکپارچگی، پیوستگی و انسجام هماهنگی و تعادل
	فرایند تدریجی رشد	انطباق فرم و عملکرد منطقه بندی عملکردی
سیمای مطلوب	کیفیت کالبدی فضایی	عدم فرسودگی کالبدی توده کیفیت مصالح موقعیت قرارگیری طرح کالبدی ویژه تراکم مطلوب
	جذابیت	تداوم بصری غنا بصری تناسبات بصری

مأخذ: (آلدوروسی، ۱۹۶۶؛ هالپرین، ۱۹۶۸؛ مامفورد، ۱۹۶۸، ۱۹۹۰؛ رلف، ۱۹۷۶؛ الکساندر، ۱۹۷۷؛ پرشانسکی، ۱۹۷۸؛ کولمن، ۱۹۸۷؛ جین جیکوبز، ۱۹۸۷، ۱۹۶۱؛ کانتر، ۱۹۷۷، ۱۹۷۱؛ شولتز، ۱۹۸۰؛ لینچ، ۱۹۸۱؛ بنتلی، ۱۹۸۵؛ ترانیک، ۱۹۸۶؛ لنگ، ۱۹۸۷؛ ورث، ۱۹۸۹؛ اپلیارد، ۱۹۸۷؛ گل، ۲۰۱۳، ۱۹۸۷؛ تیبالدز، ۱۹۹۰؛ گرین، ۱۹۹۲؛ پانتر، ۱۹۹۷، ۱۹۹۱؛ میتچل، ۱۹۹۶؛ کارمونا، ۱۹۹۷؛ مونتگمری، ۱۹۹۸؛ سیمون، ۲۰۰۰؛ ماتلاک، ۲۰۰۰؛ سالینکروس، ۲۰۰۰؛ موسسه P.P.S.، ۲۰۰۱؛ برازا، ۲۰۰۳؛ گیبرد، ۲۰۰۴؛ پامیر، ۲۰۰۴؛ توان و ترنر، ۲۰۰۶؛ رایموند، براند و ویر، ۲۰۱۰؛ یوجانگ، ۲۰۱۲؛ برنامه اسکان بشرسازمان ملل متحد، ۲۰۱۶، ۲۰۱۳؛ اتحادیه بین المللی ارتباط از راه دور، ۲۰۱۵؛ دستورکارجدید، ۲۰۳۰؛ گلکار، ۱۳۷۹؛ فلاحت، ۱۳۸۶؛ دانشپور، ۱۳۸۸؛ پورجعفر، ۱۳۹۰؛ رضوانی، ۱۳۹۵)

پس از بدست آمدن الگوی اولیه و کلی کیفیت بخشی به حس مکان، با توجه به ارتباطات الگویی و نقش مهم داده ها و فناوری اطلاعات و ارتباطات به الگوی داده کاوی و حصول داده های شهروندی از طریق فناوری دیجیتال - پرداخته شد. مدل مفهومی پژوهش این ارتباطات را نشان می دهد.

پژوهش روی منطقه یک شهرداری مشهد صورت گرفت. مساحت منطقه ۱۵۰۵ هکتار و جمعیت آن طبق سرشماری سال ۱۳۹۵ برابر ۱۶۷۰/۱۳ نفر بوده است.^۱ این منطقه به سه ناحیه تقسیم می شود و دارای یازده محله می باشد. ۱- ناحیه یک (محله بهشتی، راهنمائی، احمدآباد)، ۲- ناحیه دو (محله آبکوه، ششصد دستگاه، سجاد، فلسطین)، ۳- ناحیه سه (خیابان کلاهدوز، گوهرشاد، سعدآباد، سناباد) را شامل می شود. با توجه به هدف پژوهش، از روش نمونه گیری خوشه ای (ناحیه ها خوشه های طرح هستند) استفاده شده است.

حجم نمونه در روش معادلات ساختاری با توجه به تعداد متغیرهای مشاهده شده و پنهان در مدل، اندازه اثر پیش بینی شده و سطوح معنی داری و توان آماری مورد نظر تعیین می شود. و از نرم افزار R جهت انجام این محاسبات استفاده شده است. در روش محاسبه مورد نظر علاوه بر حداقل اندازه نمونه مورد نیاز برای تشخیص اثر مشخص شده، حداقل اندازه نمونه مورد نیاز با توجه به پیچیدگی ساختاری مدل نیز محاسبه شده است.

توضیحات مربوط به تعیین حجم نمونه :

۱. تابع خطا

$$\text{erf}(x) = \frac{2}{\sqrt{\pi}} \int_0^x e^{-t^2} dt.$$

۲. حجم نمونه

$$n = \max(n_1, n_2)$$

where:

$$n_1 = \left\lceil 50 \left(\frac{j}{k} \right)^2 - 450 \left(\frac{j}{k} \right) + 1100 \right\rceil$$

$$n_2 = \left\lceil \frac{1}{2H} \left(A \left(\frac{\pi}{6} - B + D \right) + H + \sqrt{\left(A \left(\frac{\pi}{6} - B + D \right) + H \right)^2 + 4AH \left(\frac{\pi}{6} + \sqrt{A} + 2B - C - 2D \right)} \right) \right\rceil$$

$$A = 1 - \rho^2$$

$$B = \rho \arcsin \left(\frac{\rho}{2} \right)$$

$$C = \rho \arcsin(\rho)$$

$$D = \frac{A}{\sqrt{3-A}}$$

$$H = \left(\frac{\delta}{z_{1-\alpha/2} - z_{1-\beta}} \right)^2$$

که در آن، j تعداد متغیرهای مشاهده شده، k تعداد متغیرهای پنهان، ρ همبستگی جینی برآورد شده برای یک بردار تصادفی معمولی دو متغیره، δ اندازه اثر برآورد شده، α میزان خطای نوع اول یا سطح تصحیح شده سیداک، β میزان خطای نوع II و Z مقدار (چندک) توزیع نرمال استاندارد است. خروجی نرم افزار عدد ۱۶۰۲ می باشد. که برای

۱. اطلاعات آماری برگرفته از سایت شهرداری مشهد منطقه یک، به آدرس زیر و در قسمت معرفی منطقه می باشد.

ریزش احتمالی به آن بین ۱۰ تا ۲۰٪ اضافه شد و حجم نمونه به ۲۰۰۰ افزایش پیدا کرد (حجم نمونه ناحیه یک: ۶۰۰- ناحیه دو: ۶۵۰- ناحیه سه: ۷۵۰). حجم نمونه محلات نیز به قرار زیر است: ۱- ناحیه یک (محل بهشتی ۱۱۱، راهنمایی ۹۳، احمدآباد ۲۳۶ نفر)؛ ۲- ناحیه دو (محل آبکوه ۷۷، ارشاد (ششصدستگاه) ۱۱۵، سجاد ۲۷۷، فلسطین ۱۰۵ نفر)؛ ۳- ناحیه سه (خیابان کلاهدوز ۱۴۸، گوهرشاد ۱۴۳، سعدآباد ۲۰۰، سناباد ۷۹ نفر). در این پژوهش، ابتدا پرسشنامه ساخته محقق در اختیار خبرگان قرار گرفته است. روایی محتوا با توجه به معیار ^۱ CVR مورد بررسی واقع شد. با توجه به اینکه تعداد ۵ خبره در نظرسنجی شرکت کرده‌اند، انتظار می‌رود مقدار نسبت روایی محتوایی CVR بیش از ۰/۹۹ حاصل شود. که این با مقدار محاسبه شده همخوانی دارد. پس از تایید پرسشنامه توسط خبرگان، توزیع اولیه پرسشنامه بین ۳۳ پاسخ دهنده انجام شده است. مقدار پایایی هر بخش از پرسشنامه محاسبه و دو سؤال نامناسب از پرسشنامه حذف و بخش‌های پرسشنامه اصلاح شدند. در نهایت پرسشنامه نهایی با توجه به مقادیر پایایی که در جدول زیر نشان داده شده است، تایید شد. پرسشنامه به صورت الکترونیکی اجرا و در شبکه‌های اجتماعی توزیع گردید.

جدول ۲. مقادیر پایایی پرسشنامه شهروندان

نام زیربخش	مقدار پایایی
انسجام و همبستگی اجتماعی	۰/۸۳
تحرک و پویایی	۰/۶۰۱
حس تعلق	۰/۷۴
خوانایی	۰/۶۹
هویت و اصالت	۰/۸۲
نظم و سیمای مطلوب	۰/۶۹

مأخذ: (یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰)

۳. یافته‌ها

۳.۱. آمار توصیفی

در این بخش به ارائه شاخص‌های توصیفی از متغیرهای تحقیق و معرفی هر یک از متغیرهای آشکار و پنهان و همچنین زیرعامل‌های هر یک پرداخته شده است.

۳.۱.۱. اطلاعات جمعیت شناختی

پراکندگی سنی اغلب پاسخگویان در محدوده بین ۳۰ تا ۴۹ سال بوده و غالب افرادی عنی بیش از ۶۰ درصد را زنان تشکیل داده‌اند. در میان افراد پاسخگو تقریباً تعداد افرادی که مجرد بوده‌اند با افراد متأهل یا متأهلینی که بر اثر

فوت همسر تنها هستند، یکسان است. باتوجه به اینکه غالب افرادی که پاسخ دهنده بوده اند را زنان تشکیل می دهند، طبیعی است که درصد افراد با درآمد پایین بیش از گروه های دارای درآمد بال باشد. در مورد تحصیلات این افراد مشاهده می شود که بیش از ۴۰ درصد آنان دارای مدرک لیسانس بوده اند، ۱۶ درصد مدرک تحصیلی بالاتر از لیسانس، حدود ۲۰ و ۲۱ درصد مدرک تحصیلی دیپلم یا کمتر از دیپلم داشته اند. به لحاظ بعد خانوار درمورد بیشتر پاسخگویان، تعداد اعضای خانواده بین ۳ تا ۵ نفر هستند. تنها ۲ درصد بیش از ۱۰ نفر بوده اند و سایرین در گروه های کمتر از ۳ نفر یا بین ۵ تا ۱۰ نفر قرار داشته اند. از نظر نوع مالکیت منزل مسکونی این افراد نیز بیش از ۶۰ درصد افراد منزل اجاره ای داشته و حدود ۴۰ درصد نیز در منزل خود بوده اند. همچنین در مورد نوع شخصیت افراد با توجه به - دارا بودن ویژگی های هر کدام از تیپ های شخصیتی برای هر شخص، بارزترین تیپ شخصیتی^۱ لحاظ گردیده است.

۳. ۱. ۲. شاخص های توصیفی پرسشنامه

در جدول ۳ با توجه به اینکه سؤالات در طیف لیکرت ۵ تایی مورد پرسش قرار گرفته است، علاوه بر شاخص های آماری شامل میانگین، میان و انحراف معیار پاسخ های ارائه شده، آزمون مقایسه پاسخ سؤالات با مقدار میانه هر سؤال یعنی مقدار ۳ نیز انجام شده و از آزمون T یا معادل ناپارامتری آن استفاده شده است.

۱. در مورد ویژگی های شخصیتی، نکات اصلی و مهم از پرسشنامه ویژگی های شخصیتی پنج عاملی (NEO-FFI) خلاصه گردیده است. برای تعیین نوع ویژگی های شخصیتی (N=1 E=2 O=3 A=4 C=5) در نظر گرفته شده که این اعداد هیچ مزیت و امتیازی نسبت به هم ندارند و صرفاً نوع ویژگی شخصیتی را در افراد مشخص می کند تا بتوانیم با ارزیابی ۵ عامل اصلی شخصیت، به اطلاعات کلی از شخصیت افراد دست یابیم.

(روانزندگی) Neuroticism، (برونگرایی) Extraversion، (انعطاف پذیری) Openness، (دلپذیر بودن) Agreeableness، (مسئولیت پذیری و باوجدان بودن) Conscientiousness.

جدول ۳. شاخص‌های آمار توصیفی زیرعامل‌های پرسشنامه و نتیجه آزمون مقایسه میانگین آن با میانه

نام عامل اصلی	نام زیر عامل	میانگین	میانه	انحراف معیار	آماره آزمون	p-مقدار
توسعه و همبستگی اجتماعی	اعتماد اجتماعی	۲/۲۰	۲/۰۰	۰/۸۴۳	-۴۱/۶۲۷	<۰/۰۰۱
	همبستگی اجتماعی	۲/۱۳	۲/۰۰	۰/۸۸۰	-۴۳/۴	<۰/۰۰۱
	روابط اجتماعی	۲/۵۰	۲/۰۰	۰/۹۳۶	-۲۳/۴۱۹	<۰/۰۰۱
	سرمایه اجتماعی	۲/۵۶	۲/۰۰	۱/۰۵۳	-۱۸/۴۳۲	<۰/۰۰۱
	مشارکت	۲/۳۳	۲/۰۰	۰/۹۴۹	-۳۱/۰۲۶	<۰/۰۰۱
تفریح و تفریحی	فعالیت‌های انتخابی	۱/۳۴	۱/۰۰	۰/۶۶۸	-۱۰۸/۹۸۶	<۰/۰۰۱
	برگزاری جشن و مراسم	۲/۲۰	۲/۰۰	۱/۱۳۶	-۳۱/۰۶۷	<۰/۰۰۱
	حضور پذیری فضا	۲/۳۹	۲/۰۰	۱/۰۸۷	-۲۴/۸۰۷	<۰/۰۰۱
	فضای مخصوص	۱/۳۱	۱/۰۰	۰/۶۹۹	-۱۰۶/۴۲	<۰/۰۰۱
	فضای ارتباط رودررو	۱/۲۴	۱/۰۰	۰/۶۵۰	-۱۱۹/۰۵۵	<۰/۰۰۱
فرهنگ و تفریحی	فضای فعالیت خاص	۱/۲۳	۱/۰۰	۰/۶۲۸	-۱۲۳/۶	<۰/۰۰۱
	قابلیت شناسایی فضا	۳/۷۸	۴/۰۰	۰/۹۸۱	۱۹/۵	<۰/۰۰۱
	درک ارتباط فرم و عملکرد	۳/۰۹	۳/۰۰	۱/۱۱۲	-۷/۱۳۹	<۰/۰۰۱
	مسیریابی	۳/۴۲	۴/۰۰	۱/۰۱۹	۲۴/۵۲۷	<۰/۰۰۱
	قابلیت دسترسی	۳/۶۹	۴/۰۰	۰/۶۴۹	-۹/۸۵۵	<۰/۰۰۱
فرهنگ و تفریحی	نشانه‌ها	۴/۱۴	۴/۰۰	۰/۹۹۴	-۰/۸۲۲	۰/۴۱۱
	نمادها و ارزش هنری	۲/۹۴	۴/۰۰	۱/۳۶۰	-۱۴/۷۵۳	<۰/۰۰۱
	مراکز چند منظوره	۳/۷۳	۴/۰۰	۰/۷۶۹	۲/۱۸۰	<۰/۰۰۱
	ارتباط مردمی	۴/۱۳	۴/۰۰	۰/۹۹۹	-۵۳/۱۳۶	<۰/۰۰۱
	ارتباط با مسئولین	۱/۲۵	۱/۰۰	۰/۶۶۲	-۶۱/۴۶۸	<۰/۰۰۱
فرهنگ و تفریحی	حس تعلق	۳/۵۲	۴/۰۰	۱/۱۶۳	۳۴/۷۵۲	<۰/۰۰۱
	تنوع فعالیت‌ها	۲/۸۴	۳/۰۰	۰/۹۶۳	۳/۳۸۱	۰/۰۰۱
	امنیت	۳/۵۵	۴/۰۰	۰/۹۸۳	۱۸/۰۸۷	<۰/۰۰۱
	ایمنی	۲/۷۹	۳/۰۰	۰/۹۳۶	۴۶/۶۰۱	<۰/۰۰۱
	آسایش	۲/۹۸	۳/۰۰	۰/۸۳۱	۵۰/۴۱۰	۰/۰۰۱<
فرهنگ و تفریحی	راحتی	۲/۷۳	۳/۰۰	۰/۸۰۳	-۱/۷۹۲	۰/۰۷۳
	عناصر طبیعی	۳/۰۴	۳/۰۰	۰/۸۷۸	۴۱/۸۴۹	<۰/۰۰۱
	شرکت در ساخت مکان	۲/۱۰	۲/۰۰	۰/۷۴۴	۴۹/۵۹۴	<۰/۰۰۱
	انعطاف پذیری و انطباق فضا	۱/۷۸	۲/۰۰	۰/۸۷۲	-۱۱۶/۲۸	<۰/۰۰۱
	هویت	۳/۵۲	۴/۰۰	۱/۱۶۳	-۱۴/۴۵۲	<۰/۰۰۱
هویت و اصالت	معنا	۲/۸۴	۳/۰۰	۰/۹۶۳	-۱۵/۲۷۱	<۰/۰۰۱
	همبستگی اجتماعی	۳/۵۵	۴/۰۰	۰/۹۸۳	-۱۸/۹۴۳	<۰/۰۰۱
	سازگاری	۲/۷۹	۳/۰۰	۰/۹۳۶	-۲۲/۴۹۲	<۰/۰۰۱
	خاطره انگیزی	۲/۹۸	۳/۰۰	۰/۸۳۱	-۷۰/۷۸۶	<۰/۰۰۱

نام عامل اصلی	نام زیر عامل	میانگین	میانه	انحراف معیار	آماره آزمون	p-مقدار
	نمادهای بصری	۲/۷۳	۳/۰۰	۰/۸۰۳	-۳۴/۷۳۶	<۰/۰۰۱
	عناصر شاخص و هویتمند	۳/۰۴	۳/۰۰	۰/۸۷۸	-۱۴/۲۶۹	<۰/۰۰۱
	آثار حفظ شده تاریخی	۲/۱۰	۲/۰۰	۰/۷۴۴	-۷۴/۸۶۳	<۰/۰۰۱
	رویدادهای فرهنگی	۱/۷۸	۲/۰۰	۰/۸۷۲	-۱۱۷/۶۵۰	<۰/۰۰۱
	ارزشها و مفاهیم محلی	۱/۳۲	۱/۰۰	۰/۷۳۵	۲۴/۷۷۶	<۰/۰۰۱
	تداعی هویت	۱/۲۸	۱/۰۰	۰/۶۹۰	-۱۰۶/۳۱۷	<۰/۰۰۱
فرهنگ و سبک زندگی (مطلوب)	شالوده هندسی	۲/۷۴	۳/۰۰	۰/۷۸۸	-۱۴/۷۴۴	<۰/۰۰۱
	انطباق فرم و عملکرد	۲/۷۱	۳/۰۰	۰/۸۳۲	-۳۴/۴۴۸	<۰/۰۰۱
	عدم فرسودگی کالبدی	۲/۵۷	۳/۰۰	۰/۹۸۷	-۲۲/۵۸۷	<۰/۰۰۱
	کیفیت مصالح	۲/۶۰	۳/۰۰	۰/۷۸۶	-۲۰/۶۹۴	<۰/۰۰۱
	تراکم مطلوب	۱/۵۹	۱/۰۰	۰/۸۷۵	-۲۸/۷۴۵	<۰/۰۰۱
	نما و تداوم بصری	۲/۳۵	۳/۰۰	۰/۸۱۸	-۳۲/۶۷۳	<۰/۰۰۱
	تناسبات و غنای بصری	۲/۶۰	۳/۰۰	۱/۲۱۹	۹/۵۷۷	<۰/۰۰۱
	غنای بصری	۱/۵۴	۱/۰۰	۰/۸۵۴	-۳۶/۸۸۴	<۰/۰۰۱
	فضای پیاده	۱/۲۸	۱/۰۰	۰/۶۴۲	-۶۷/۲۶۹	<۰/۰۰۱
	کیفیت کالبدی و پیاده‌روها	۳/۶۲	۴/۰۰	۱/۰۹۲	-۵۲/۳۶۸	<۰/۰۰۱

مأخذ: (یافته های پژوهش، سال ۱۴۰۰)

نتیجه نشان داد به جز دو شاخص نشانه‌ها و راحتی، که از نظر وجود و اجرا شدن در محلات شهر در حد متوسط هستند، سایر شاخص‌ها تفاوت معناداری با مقدار متوسط دارند. بخش زیادی از شاخص‌های بررسی شده میانگینی کمتر از مقدار متوسط ۳ را دارا بوده‌اند. که البته بررسی دقیق پیرامون اهمیت و اثرگذاری این شاخص‌ها در هر عامل کلی در ادامه و بخش تحلیل عاملی تاییدی انجام شد.

۳.۲. آمار استنباطی

۳.۲.۱. الگوی کلی عوامل مؤثر بر ارتقاء کیفیت معماری شهری

در این بخش به کمک روش تحلیل عاملی تاییدی به ارائه الگویی از عوامل و زیرعوامل مؤثر بر ارتقاء کیفیت معماری شهری پرداخته شد. برای این منظور مدل اندازه‌گیری برای هریک از سازه‌ها برآزش داده شده و زیرعوامل دارای بارهای عاملی مناسب شناسایی شدند. در واقع زیرعامل‌هایی را می‌توان مناسب در نظر گرفت که دارای بار عاملی بیش از ۰/۳ باشند. پس از تعیین این زیرعوامل‌ها مناسبیت کلی مدل از نظر پایایی، روایی و همچنین شاخص‌های مناسبیت مدل بررسی شد. به این ترتیب در این مرحله مدل کلی عوامل مؤثر بر ارتقاء کیفیت معماری شهری شناسایی شد.

طبق نتایج حاصل از برازش مدل‌های اندازه‌گیری، در بخش "انسجام و همبستگی" زیرعامل‌های اعتماد اجتماعی، همبستگی اجتماعی، روابط اجتماعی، سرمایه اجتماعی و مشارکت، در بخش "تحرك و پویایی" زیرعامل‌های فعالیت‌های انتخابی، برگزاری فضای مخصوص، فضای ارتباط رودررو و فضای فعالیت خاص، در بخش "حس تعلق" زیرعامل‌های تنوع فعالیت‌ها، ایمنی، عناصر طبیعی و انعطاف‌پذیری و انطباق فضا، در بخش خوانایی "زیرعامل‌های نمادها و ارزش‌هنری، مراکز چند منظوره، ارتباط مردمی و ارتباط با مسئولین، در بخش "هویت و اصالت" زیرعامل‌های همبستگی اجتماعی، نمادهای بصری، عناصر شاخص و هویت‌مند و رویدادهای فرهنگی و در بخش "نظم و سیمای مطلوب" زیرعامل‌های شالوده‌هندسی، انطباق فرم و عملکرد، کیفیت مصالح، تراکم مطلوب و نما و تداوم بصری به‌عنوان زیرعامل‌های مهم تعیین شدند. در جدول ۴ زیرعامل‌های شناسایی شده را به‌عنوان مدل - نهایی در ارتباط با شناسایی عوامل مؤثر بر ارتقاء کیفیت معماری شهری از دیدگاه شهروندان می‌دهد.

جدول ۴. مدل نهایی عوامل مؤثر بر ارتقاء کیفیت معماری شهری از دیدگاه شهروندان

نام عامل اصلی	نام زیر عامل	بار عاملی استاندارد شده	درصد توان دوم بار عاملی
انسجام و همبستگی اجتماعی	اعتماد اجتماعی	۰/۶۲۱	۳۸/۵۶
	همبستگی اجتماعی	۰/۶۵۷	۴۳/۱۶
	روابط اجتماعی	۰/۵۵۳	۳۰/۵۸
	سرمایه اجتماعی	۰/۷۶۱	۵۷/۹۱
	مشارکت	۰/۵۳۵	۲۸/۶۲
تحرك و پویایی	فعالیت‌های انتخابی	۰/۵۲۴	۲۷/۴۶
	فضای مخصوص	۰/۶۴	۴۰/۹۶
	فضای ارتباط رودررو	۰/۷۲۴	۵۲/۴۲
	فضای فعالیت خاص	۰/۶۹۲	۴۷/۸۹
حس تعلق	تنوع فعالیت‌ها	۰/۳۴۲	۱۱/۷۰
	ایمنی	۰/۷۷۴	۵۹/۹۱
	عناصر طبیعی	۰/۸۷۴	۷۶/۳۹
	انعطاف‌پذیری و انطباق فضا	۰/۴۴	۱۹/۳۶
خوانایی	نمادها و ارزش‌هنری	۰/۵۱۴	۲۶/۴۲
	مراکز چند منظوره	۰/۵۵۹	۳۱/۲۵
	ارتباط مردمی	۰/۷۲۷	۵۲/۸۵
	ارتباط با مسئولین	۰/۷۲۴	۵۲/۴۲
هویت و اصالت	همبستگی اجتماعی	۰/۵۷۵	۳۳/۰۶
	نمادهای بصری	۰/۵۶۸	۳۲/۲۶
	عناصر شاخص و هویت‌مند	۰/۶۷۴	۴۵/۴۳
	رویدادهای فرهنگی	۰/۶۸	۴۶/۲۴
	شالوده‌هندسی	۰/۵۳۱	۲۸/۲۰

نام عامل اصلی	نام زیر عامل	بار عاملی استاندارد شده	درصد توان دوم بار عاملی
	انطباق فرم و عملکرد	۰/۶۷۴	۴۵/۴۳
	کیفیت مصالح	۰/۶۲	۳۸/۴۴
	تراکم مطلوب	۰/۶۹۱	۴۷/۷۵
	نما و تداوم بصری	۰/۶۲۴	۳۸/۹۴

مأخذ: (یافته های پژوهش، ۱۴۰۰)

با توجه به مقادیر حاصل در مورد توان دوم بارهای عاملی که به صورت درصد بیان شده است نیز می توان شاخص های مورد مطالعه را به لحاظ اهمیت با یکدیگر مقایسه نمود. در ادامه شاخص های روایی و پایایی مدل های اندازه گیری گزارش شده است.

جدول ۵. شاخص های روایی و پایایی مدل های اندازه گیری

متغیر وابسته	CR (شاخص پایایی)	AVE (شاخص روایی همگرا)
انسجام و همبستگی اجتماعی	۰/۷۶	۰/۴۰
تحرک و پویایی	۰/۷۴	۰/۴۲
حس تعلق	۰/۷۲	۰/۴۴
خوانایی	۰/۷۷	۰/۴۱
هویت و اصالت	۰/۷۵	۰/۴۰
نظم و سیمای مطلوب	۰/۸۲	۰/۴

مأخذ: (یافته های پژوهش، ۱۴۰۰)

در این بخش به بررسی مناسبیت مدل طراحی شده از نظر پایایی و روایی (روایی همگرا و واگرا) پرداخته شده است. در مورد روایی دو نوع روایی و اگر و روایی همگرا مورد بحث قرار می گیرد. منظور از روایی همگرا همان شاخص AVE است که بیانگر همبستگی بین گویه های مرتبط با یک سازه است. برای تایید وجود روایی همگرا انتظار می رود شاخص AVE بیش از مقدار ۰/۴ باشد. در سازه های مورد مطالعه وجود روایی همگرا بین گویه های هر سازه تایید شد. پژوهشگران به منظور ارزیابی کلی مدل فرضیه ای برازش داده شده با داده های مشاهده شده از شاخص های نیکویی برازش استفاده می نمایند. رایج ترین شاخص، شاخص آماره کای دو می باشد که اهمیت اختلاف بین ماتریس کواریانس مدل برازش شده با ماتریس کواریانس ناشی از نمونه مشاهده شده را بیان می دارد. در واقع فرضیه صفر در اینجا مبین این است که بین مدل برازش شده و ماتریس کواریانس نمونه تفاوتی وجود ندارد. نکته مهم این است که این شاخص متأثر از حجم نمونه می باشد بنابراین زمانی که حجم نمونه زیاد باشد اختلاف کمی را نشان خواهد داد که نشان دهنده برازش خوب می باشد. بنابراین از شاخص تعدیل شده آن یعنی کای دو بر درجه آزادی در کنار سایر

شاخص‌های نیکویی برازش استفاده می‌شود که عبارتند از ۱- شاخص نیکویی برازش (GFI)، ۲- شاخص نیکویی برازش تعدیل شده (AGFI)، ۳- شاخص تطبیقی برازش (CFI)، ۴- شاخص توکر-لویس (TLI)، ۵- ریشه میانگین مجذور خطاهای استاندارد شده (SRMR)، ۶- ریشه میانگین مجذور برآورد خطای تقریب (RMSEA) و ۷- شاخص کای دو به درجه آزادی. در مورد شاخص RMSEA می‌توان گفت که مقدار کمتر از ۰/۰۸ نشان‌دهنده خطاهای معقولی برای تقریب در جامعه است. برای شاخص کای دو به درجه آزادی نیز مقدار مطلوب مورد انتظار نیز مقادیر کمتر از ۵ می‌باشند. در مورد سایر شاخص‌ها مقادیر بالای ۰/۸ قابل قبول هستند. البته چنانچه مقادیر مناسب برای اکثر شاخص‌ها برقرار باشد، می‌توان گفت سؤالات توانایی ساخت یک سازه مناسب را برای اندازه‌گیری کیفیت دارا بوده‌اند.

جدول ۶. شاخص‌های نیکویی برازش

متغیر وابسته	کای دو به درجه آزادی	CFI	TLI	GFI	AGFI	RMSE
انسجام و همبستگی اجتماعی	۱۸/۲	۰/۹۷	۰/۹۳۹	۰/۹۸	۰/۹۴۸	۰/۰۹۵
تحرک و پویایی	۱۵/۷۸	۰/۸۵۶	۰/۸۳۵	۰/۸۲۶	۰/۷۸۵	۰/۰۸۸
حس تعلق	۸۳/۷۱	۰/۹۱۲	۰/۷۳۵	۰/۹۵۹	۰/۷۹۴	۰/۲۰۷
خوانایی	۳/۸۵	۰/۶۹	۰/۶۱	۰/۹۰	۰/۸۴	۰/۱
هویت و اصالت	۰/۶۴۸	۱	۱	۱	۰/۹۹۸	۰/۰۰
نظم و سیمای مطلوب	۵۰/۱۵	۰/۹۶۶	۰/۸۹۸	۰/۹۷۵	۰/۸۷۳	۰/۱۶

مأخذ: (یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰)

مطابق نتایج جدول ۶ شاخص کای دو به درجه آزادی و همچنین شاخص RMSEA در اغلب موارد مقدار مطلوبی را دارا نبوده‌است که باتوجه به نحوه پرسش و پاسخ و جنبه نوآوری تحقیق قابل توجیه می‌باشد. با این حال با توجه به مطلوبیت سایر شاخص‌ها، مناسب کلی سازه‌ها تایید شد.

۳.۲.۲. الگوریتم Apriori (الگوریتم قوانین انجمنی)

در این بخش هدف دستیابی به الگوهای شرطی است که به تشخیص ارتباطات میان شاخص‌های مربوط به ارتقاء کیفیت معماری شهری با عواملی چون سکونت در نواحی (محلات) مختلف، خودکارآمدی، شخصیت افراد و...، منجر می‌شود. برای بدست آوردن قوانین انجمنی، الگوریتم Apriori روی دو مجموعه داده پیشین (مقدم) که اصطلاحاً با Ihs نشان داده می‌شود و مجموعه داده پی‌آیند (تالی) که با rhs نمایش داده می‌شود، تعریف می‌شود. با استفاده از این تعاریف، روابط بین متغیرهای ورودی (پیشین) و متغیر هدف (پی‌آیند) بدست می‌آید. این تحلیل در چندین حالت و براساس ورودی‌ها و اهداف مختلف انجام شده و قوانین موجود مورد بررسی قرار گرفته‌است. مقدار آستانه برای پشتیبان ۰/۳ و مقدار آستانه اطمینان نیز ۰/۷ در نظر گرفته شده است. در این بخش از تحلیل به منظور ایجاد امکان

تحلیل شاخص های ۶ گانه اندازه گیری شده پیرامون ارتقاء کیفیت معماری شهری در نظر گرفته شده و باتوجه به اینکه داده های ورودی به الگوریتم *Apriori* بایستی گسسته باشد، پس از محاسبه میانگین از سوالات هربخش، مقدار حاصل برحسب میانه پاسخ ها به یک متغیر دو سطحی تبدیل شده اند. علاوه بر این شاخص ها، متغیر خودکارآمدی - پاسخ دهندگان نیز به صورت یک متغیر سه سطحی دارای خودکارآمدی کم، متوسط و زیاد تعریف شده است. در کنار این متغیرها که به پاسخ دهندگان و ویژگی های آنان اشاره دارد، متغیر گروه بندی مربوط به نواحی (محلات) نیز به عنوان ورودی در این الگوریتم لحاظ شده و این موضوع که اگر پاسخ دهندگان در نواحی (محلات) مختلف باشند آنگاه نظرات پیرامون شاخص های مورد بررسی چگونه است نیز مورد بحث قرار گرفته است. این پژوهش در هر یک از ۱۱ محله مورد نظر، پرسشنامه طراحی و توزیع شده ۶ شاخص اصلی مربوط به ارتقاء کیفیت معماری شهری را مورد سنجش قرار داده است. همانطور که توضیح داده شد، پس از محاسبه میانگین های مربوط به سوالات هر شاخص، آنها در دو گروه مقادیر کمتر از حد میانه پاسخ ها و بیش از آن تقسیم شده اند. در جدول ۷ فراوانی و درصد فراوانی پاسخ ها در هر یک از گروه هایی که پاسخ های آنان کمتر از حد میانه یا بیش از آن بوده است، نشان داده شده است.

جدول ۷. فراوانی و درصد فراوانی پاسخ ها در هریک از گروه ها با پاسخ کمتر از حد میانه یا بیش از آن

نام شاخص	کمتر از حد میانه		بیش از حد میانه	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد
انسجام و همبستگی اجتماعی	۱۵۰۹	۷۸/۳	۴۱۹	۲۱/۷
تحرک و پویایی	۱۷۸۴	۹۲/۵	۱۴۴	۷/۵
حس تعلق	۱۷۲۵	۸۹/۵	۲۰۳	۱۰/۵
خوانایی	۱۷۳۲	۸۹/۸	۱۹۶	۱۰/۲
هویت و اصالت	۱۷۴۸	۹۰/۷	۱۸۰	۹/۳
نظم و سیمای مطلوب	۱۷۵۰	۹۰/۸	۱۷۸	۹/۲

مأخذ: (یافته های پژوهش، ۱۴۰۰)

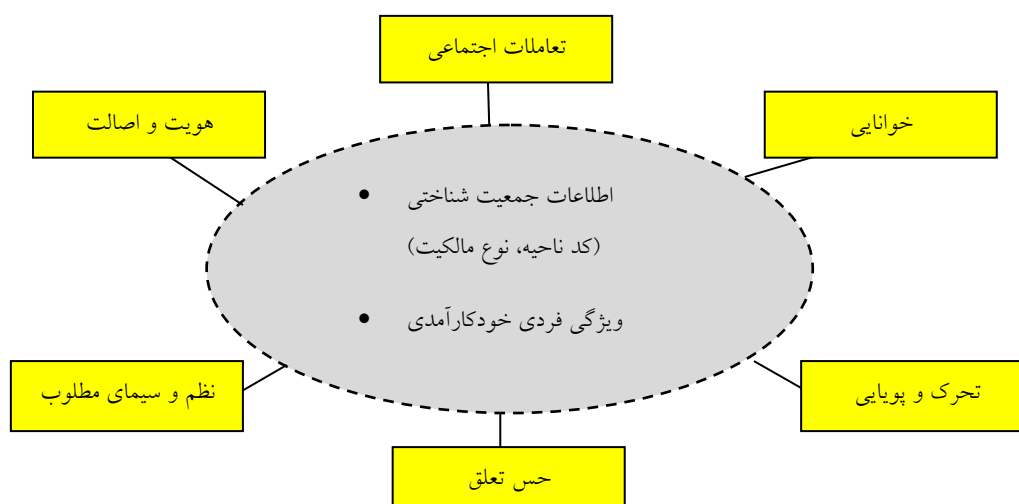
همانطور که در نتایج شاخص های مورد نظر نیز ملاحظه می شود گرایش پاسخ ها به سمت نظراتی است که میزان این شاخص ها را در محله خود کمتر از حد میانه برآورد کرده اند. به عبارت دیگر از دیدگاه پاسخ دهندگان هر یک از شاخص های انسجام و همبستگی اجتماعی، تحرک و پویایی، حس تعلق، خوانایی، هویت و اصالت و نظم و سیمای مطلوب در محلات مختلف کمتر از حد میانه اتفاق افتاده است.

جدول ۸. میزان خودکارآمدی ساکنین پاسخگو

نام شاخص		کم		متوسط		زیاد	
		تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
خودکارآمدی		۱۳۸	۷/۲	۹۶۹	۵۰/۳	۸۲۱	۴۲/۵

مأخذ: (یافته های پژوهش، ۱۴۰۰)

به لحاظ خودکارآمدی افراد به سه دسته دارای خودکارآمدی کم، متوسط و زیاد تقسیم شده‌اند. بیشتر افراد پاسخگو دارای خودکارآمدی در حد متوسط یا زیاد بوده‌اند.^۱

شکل ۲. داده‌های ورودی به الگوریتم اperiوری

۳. ۲. ۱. بررسی قوانین وابستگی شاخص‌های ارتقاء کیفیت معماری شهری

در نتایج حاصل مقادیر پیشین به منزله شاخص‌های ورودی در بررسی قوانین و شناسایی اقلام مکرراست. پی‌آیند نیز به معنای خروجی حاصل از شرط مورد نظر است. مقدار پشتیبان (support) نشانگر آن است که یک مجموعه اقلام چند بار در پایگاه تکرار شده. درصد اطمینان (Confidence) یک قاعده وابستگی به این معنی است که برای هر قانون چند درصد پاسخهایی که شامل متغیر پی‌آیند هستند شامل پیشین مورد نظر نیز هستند. معیار بهبود نیز درواقع معیاری برای ارزیابی همبستگی دو مجموعه داده پیشین و پی‌آیند است. اگر مقدار بهبود بیش از یک باشد، دو مجموعه داده

۱. در مورد خودکارآمدی، نکات اصلی و مهم از پرسشنامه باورهای خودکارآمدی عمومی (GSE-10) خلاصه گردیده است. برای نمره‌دهی به خودکارآمدی پایین: نمرات ۱-۲، خودکارآمدی متوسط: نمرات ۳-۵ و خودکارآمدی بالا: نمرات بالاتر از ۵ لحاظ گردیده است.

دارای همبستگی مثبت و اگر کمتر از ۱ باشد دو مجموعه دارای همبستگی منفی هستند. همچنین مقدار یک برای این معیار نشان دهنده عدم وجود ارتباط و همبستگی معنادار بین این مجموعه متغیرها است. سه معیار درصد پشتیبان، اطمینان و بهبود به منظور ارزیابی قانون های تولید شده بکار می روند.

- **ناحیه ۱:** در ناحیه یک، ۲۸ قانون (الگو) بدست آمد. که به برخی از آنها اشاره می شود. طبق قانون ۲۸ که دارای بیشترین میزان اطمینان است، نشان داده شده است که خودکارآمدی متوسط و مالکیت به صورت ملکی، تحرک و پویایی کم را در پی دارد. البته در قانون ۲۴ نیز مشاهده می شود که مالکیت ملکی نیز تحرک و پویایی کم را در پی آمد خود دارد. همچنین در این ناحیه قوانین ۱۷ و ۱۸ که بیان کننده بروز حس تعلق و تحرک و پویایی که در وضعیت خودکارآمدی متوسط است، دارای درصد اطمینان بالایی - بوده است. در این ناحیه بیشترین میزان همبستگی مثبت مربوط به قانون ۱۴ است که بیانگر پی آمد خوانایی کم در حالت خودکارآمدی متوسط است. بیشترین میزان همبستگی منفی مربوط افراد با شخصیت دلیذر بودن (A) است که حس تعلق کمی را دارا بوده اند.

جدول ۹. بررسی قوانین وابستگی (الگوهای) شاخص های ارتقاء کیفیت معماری شهری در ناحیه ۱

شماره	پیشین	پی آیند	درصد پشتیبان	درصد اطمینان	بهبود
۱۴	خودکارآمدی = متوسط	خوانایی = کم	۰/۴۹۰۸۴۳	۰/۸۷۸۶۸۹	۱/۰۳۸۴۵
۱۷	خودکارآمدی = متوسط	حس تعلق = کم	۰/۵۴۹۴۵۱	۰/۹۸۳۶۰۷	۱/۰۰۵۷۱
۱۸	خودکارآمدی = متوسط	تحرک و پویایی = کم	۰/۵۴۹۴۵۱	۰/۹۸۳۶۰۷	۰/۹۹۶۳۸۱
۲۴	مالکیت = ملکی	تحرک و پویایی = کم	۰/۵۸۲۴۱۸	۰/۹۸۷۵۷۸	۱/۰۰۰۴۰۳
۲۸	خودکارآمدی = متوسط و نوع مالکیت = ملکی	تحرک و پویایی = کم	۰/۳۳۱۵۰۲	۰/۹۸۹۰۷۱	۱/۰۰۱۹۱۶

مأخذ: (یافته های پژوهش، ۱۴۰۰)

- **ناحیه ۲:** در ناحیه دو، ۲۰ قانون (الگو) بدست آمد که به برخی از آنها اشاره می شود. طبق قانون ۱۰، بیشترین همبستگی در جهت مثبت مربوط به خودکارآمدی متوسط و تحرک و پویایی کم است. از سوی دیگر در این ناحیه بیشترین همبستگی منفی نیز بین نوع مالکیت ملکی و حس تعلق کم بوده است. هریک از پیشین های مربوط به خودکارآمدی متوسط و نوع مالکیت ملکی قوانینی را در مورد شاخص ها ۶ گانه تعاملات اجتماعی، تحرک و پویایی، حس تعلق، خوانایی، هویت و نظم و سیمای مطلوب در وضعیت کم ایجاد کرده است. علاوه بر این بیشترین میزان سطح اطمینان مربوط به قوانین ۱۰ و ۱۲، است. طبق این قوانین خودکارآمدی متوسط، تحرک و پویایی و نظم و سیمای مطلوب کم را در پی داشته است.

جدول ۱۰. بررسی قوانین وابستگی (الگوهای) شاخص های ارتقاء کیفیت معماری شهری در ناحیه ۲

شماره	پیشین	پی آیند	درصد پشتیبان	درصد اطمینان	بهبود
۱۰	خودکارآمدی = متوسط	تحرك و پویایی = کم	۰/۴۹۸۵۵۱	۰/۹۴۲۴۶۶	۱/۰۷۴۸۷۸
۱۲	خودکارآمدی = متوسط	نظم و سیمای مطلوب = کم	۰/۴۹۸۵۵۱	۰/۹۴۲۴۶۶	۱/۰۵۵۶۸۴

مأخذ: (یافته های پژوهش، ۱۴۰۰)

- ناحیه ۳: در ناحیه سه نیز ۲۰ قانون (الگو) بدست آمد. نتایج حاصل در مورد ناحیه ۳ بیان می دارد که در هریک از وضعیت های خودکارآمدی متوسط، خودکارآمدی بالا و نوع مالکیت ملکی، تمام ۶ شاخص مورد بررسی در وضعیت کم قرار داشته اند. بیشترین میزان همبستگی مثبت در پیشین خودکارآمدی - متوسط و تعاملات اجتماعی کم حاصل شده است.

آنچه بیش از همه در قوانین و الگوهای حاصل به نظر می رسد آن است که در همه قوانین پی آمد در وضعیت کم روی داده است. به عبارت دیگر الگوهای حاصل بیان می دارد که در وضعیت های مختلف پی آمد در مورد وضعیت موجود هر کدام از شاخص های انسجام و همبستگی اجتماعی، تحرك و پویایی، حس تعلق، خوانایی، هویت و اصالت و نظم و سیمای مطلوب مقداری کمتر از حد متوسط را داشته است.

۴. بحث

در مقایسه پژوهش های انجام شده قبلی با نتایج حاصل از این پژوهش در زمینه عامل های اصلی و زیرعامل های مؤثر در کیفیت بخشی به حس مکان، عامل اصلی انسجام و همبستگی با زیرعامل های سرمایه اجتماعی، همبستگی اجتماعی، اعتماد اجتماعی، روابط اجتماعی و مشارکت، با تحقیق سیدالحسینی (۱۳۹۱)، مشارکت پذیری عمومی و اهمیت محله برای کمک به ارتقای کیفیت محیط؛ صابری فر (۱۳۹۱)، شکاف بین انتظارات مردم و خدمات ارائه شده شهرداری (مشهد)؛ و زیاری (۱۳۹۸)، نقش مشارکت شهروندان در افزایش موفقیت مدیریت شهری؛ همراستایی نشان می دهد. در مدل پژوهش زیاری، قویترین اثر مربوط به رابطه بین بازنمایی قدرت شهروندان با میزان موفقیت مدیریت شهری می باشد که در این پژوهش نیز بر اهمیت مشارکت تأکید شد. همچنین در پژوهش حاضر، با توجه به اهمیت ویژگی های فردی در مقوله حس مکان، ویژگی های فردی افراد شامل خودکارآمدی و ویژگی های شخصیتی نیز به عنوان نوع داده جدیدی مورد پرسش قرار گرفت تا در بحث تعاملات اجتماعی در کنار عوامل مؤثر دیگر یعنی انسجام و همبستگی اجتماعی، تحرك و پویایی و حس تعلق به اهمیت آن پرداخته شود.^۱ که در پژوهش

۱. بهترین مفهوم سازی از شخصیت در مدل پنج عاملی تبلور یافته است که از سوی مک گری و کاستا ارائه شده است. شخصیت براساس ویژگی های اصلی در پنج ویژگی بزرگ (نوروتیسم، برونگرایی، انعطاف پذیری، مسئولیت پذیری و توافق جویی) تقسیم می شود. یکی دیگر از متغیرهای مرتبط با مشارکت اجتماعی، خودکارآمدی است. به اعتقاد باندورا (۲۰۱۲) خودکارآمدی به معنای اعتقاد و باور به قابلیت های خود

های قبلی و بررسی شده، به آن پرداخته نشده است و خود یک نوآوری محسوب می شود. عامل اصلی تحرک و پویایی با زیرعامل های فضای ارتباط رو در رو، فضای فعالیت خاص، فضای مخصوص، فعالیت های انتخابی، در تحقیق رضوانی (۱۳۹۱)، کمبود فضاهای عمومی شهری مشهد بحث شده است. همچنین تولایی (۱۳۸۲) به ارتباط فضای شهری و روابط اجتماعی - فرهنگی در شهر یزد پرداخته و معتقد است روابط اجتماعی آگاهانه و هدفدار جزئی از فضا است و به تقویت حس مکان کمک می کند که در این پژوهش تأیید شد. در پژوهش حاضر به عامل اصلی حس تعلق با زیرعامل های عناصر طبیعی، ایمنی، انعطاف پذیری و انطباق فضا و تنوع فعالیت ها پرداخته شده که در تحقیق دانشپایه (۱۳۹۵)، شاخص های کالبدی حس مکان در توسعه جدید شهری؛ بیگدلی (۱۳۹۶)، مدل راهبردی توسعه پایدار شهری (مشکل ناپایداری شهری در مشهد)؛ و رهنما (۱۳۹۴)، پایداری اجتماعی در محلات شهر (۵ محله در مشهد) دیده می شود. در عامل اصلی خوانایی، زیرعامل های ارتباط مردمی، ارتباط با مسئولین، مراکز چند منظوره و نمادها و ارزش هنری از اهمیت ویژه ای در تحقیق حاضر برخوردارند که در پژوهش رضوانی (۱۳۹۱)، عدم وجود خوانایی مشهد بحث شده است و در تحقیق مسعود (۱۳۹۱)، الگوها و عناصر کیفیتزا و هویت بخش - فضاهای شهری؛ به اهمیت توجه و تبیین ضرورت های نگاهداشت موتیف ها و مصادیق آرایه های معماری شهری به عنوان عناصر کیفیتزا و هویت بخش و تأثیرگذار بر کیفیات فضاهای شهری پرداخته شده که با پژوهش انجام شده همراستایی نشان می دهد. در عامل اصلی هویت و اصالت، رویدادهای فرهنگی، عناصر شاخص و هویتمند، همبستگی اجتماعی و نمادهای بصری از زیر عامل های مهم بر شمرده شده اند. در تحقیق رضوانی (۱۳۹۱)، تدوین سند راهبردی توسعه کالبدی - فضایی شهر مشهد؛ بحران هویت تاریخی در شهر از مشکلات اصلی شهر مشهد (در میان ۷ مسأله شناسایی شده) بوده که جایگاه ویژه ای در میان شاخص های روح بخش شناسایی شده دارد و در تحقیق ذکاوت (۱۳۹۳)، مؤلفه های سازنده کیفیت در عرصه عمومی، اشاره شده است که با این پژوهش همخوانی دارد. در عامل اصلی نظم و سیمای مطلوب، زیرعامل های تراکم مطلوب، انطباق فرم و عملکرد، نما و تداوم بصری، کیفیت مصالح و شالوده هندسی مطرح بوده که در تحقیق خاکزند (۱۳۹۳)، زیبایی شناسی و توجه زیست محیطی؛ رهنما (۱۳۹۸)، احیاء منطقه شهری (محله آبکوه مشهد) به آنها پرداخته شده است. رهنما در تحقیق خود به برای احیاء این محله چهار سناریو ارائه می کند و بر مشکلات مطرح شده مربوط به این عامل صحنه می گذارد. از بعد دیگر، با توجه به اهمیت نقش ICT و تعریف الگوهای جدید در کیفیت بخشی به معماری شهری، نقش داده ها در آثار پژوهشی بسیاری مورد تأکید قرار گرفته است که می توان به عنوان نمونه به الگوها و آثار سالینگروس (۲۰۱۹)، وانگ (۲۰۱۸)، والس (۲۰۱۸)، یالاگی (۲۰۱۶)، خوش قامت (۱۳۹۳)، مارسال (۲۰۱۳)، سکمنقولو (۲۰۱۱)، گیل (۲۰۰۹) و احمدوند (۱۳۸۸) اشاره کرد.

هرکدام از این آثار به نوعی نقش پررنگ داده‌ها را در زمینه کیفیت بخشی و بویژه کشف الگوها و روابط معنادار نشان می‌دهند. در این پژوهش نیز اهمیت این مسأله تأیید شد. این پژوهش با دیدگاهی جدید، با رویکرد فناوری دیجیتال به الگوهای اجتماعی-فرهنگی حس مکان پرداخت و اهمیت و تأثیرگذاری فناوری دیجیتال در تبیین الگوهای مؤثر در معماری شهری (الگوهای کیفیت بخشی بعد اجتماعی-فرهنگی حس مکان) را مورد کنکاش قرارداد که در این زمینه یک نوآوری محسوب می‌شود. این نوآوری در بعد موضوع پژوهش دیده می‌شود، چرا که در پژوهش های پیشین استفاده از فناوری دیجیتال برای کشف و شناسایی الگوهای نیازمندی های حس مکان بعد اجتماعی-فرهنگی دیده نشد. علاوه بر آن، استفاده از روش داده کاوی در زمینه مشارکت فعال شهروندان در شناسایی این الگوها، وجه دیگری از نوآوری پژوهش محسوب می‌گردد.

۵. نتیجه گیری

شهر نیازمند الگوهای اساسی نه تنها الگوهای فضایی، بلکه مهمتر از آن، الگوهای پویا می‌باشد و نقش الگوواره‌ها در بسط روش شناخت از واقعیت ها و پدیده‌ها روشن است. در پاسخ به سؤالات پژوهش، ابتدا از طریق کیفی، مؤلفه‌ها، معیارها و شاخص های مهم کیفیت بخشی حس مکان بعد اجتماعی-فرهنگی مشخص شد. سپس از طریق روش تحلیل عاملی تأییدی به الگوی اولیه پژوهش با عامل های انسجام و همبستگی اجتماعی، تحرک و پویایی، حس تعلق، خوانایی، هویت و اصالت و نظم و سیمای مطلوب (با ۵۰ زیرعامل) رسیدیم. همچنین مشخص شد بعضی - از گویه های پرسش شده در محلات از نظر افراد پاسخ دهنده وجود نداشته و به عنوان عامل مؤثر انتخاب نشده است که جای تأمل دارد. پس از آن شاخص های ۶ گانه این الگو و متغیرهای کیفی چون کد نواحی، وضعیت مالکیت و ویژگی های فردی (شخصیتی و کارآمدی) به الگوریتم داده کاوی اperiوری وارد و از طریق ارتباط بین آنها بصورت خودکار به قوانین و الگوهای شرطی هر ناحیه دست یافتیم همچنین در اکثر این محلات و در سه ناحیه صورت گرفته قوانین و الگوهای بدست آمده از داده کاوی، وضعیت های مختلف پی آمد در مورد وضعیت موجود هر کدام از شاخص های ۶ گانه مقداری کمتر از حد متوسط را دارا است. این امر نشان داد که استفاده از فناوری دیجیتال و داده کاوی می تواند منجر به پیدایش الگوهایی گردد که یادآور عمیق ترین خواسته های ساکنان است. گام بعدی ترکیب این الگوها با الگوهای طراحی است به نحوی که اصولی، علمی و مطابق با نیازهای شناسایی شده فرهنگی و اجتماعی و حساسیت های انسانی باشد که این امر می تواند به ارتقاء کیفیت در معماری شهری و رضایت شهروندان بیانجامد. باتوجه به اهمیت ارتباطات الگویی و به منظور گسترش و تقویت زبان الگو در معماری شهری، پرسیدن نظرات و احساسات مردم و آگاهی از دانش مکنون موجود در آنها از طریق فناوری دیجیتال در این پژوهش مورد تأکید قرار گرفت، بطوریکه الگوهای اجتماعی و فرهنگی بدست آمده در نواحی به پژوهشگر کمک می نماید تا با در نظر گرفتن نیازهای حقیقی مردم به مدیریت، طراحی و تقویت فضاها و معماری شهری بپردازد. بدین سان فرضیه پژوهش تأیید می گردد و فناوری دیجیتال از طریق انتظام داده های شهری (بویژه در بعد اجتماعی-فرهنگی

حس مکان) و نیز در گام بعدی ترکیب و نمایش الگوها و مشارکت ساکنان می تواند به نحو شایسته ای معماری شهری را پوشش دهد. ارتقاء کیفیت، مطلوبیت و رضایت را بدنبال داشته و البته نیازمند پیشرفت بیشتر و راه های جدیدتر می باشد. تعریف نوین الگوها با رویکرد دیجیتالی به عنوان ابزاری توانمند در کنترل فرآیندهای پیچیده می تواند به شناسایی نیازهای اجتماعی - فرهنگی بپردازد و خواسته های مبتنی برنگرشها و رفتارهای انسان در فضای معماری را پاسخ دهد که این امر موجب تداوم هویت فرهنگی در بطن ارتقاء کیفیت زندگی در شهر می شود. نیاز امروز ما، ترکیب ویژگی های منحصربه فرد الگوها با طرح های هوشمند و نوآورانه است که بتواند این خلاء مهم را پرکند و با شناسایی نیازهای حقیقی و ارائه الگوهای دقیقتر در پیوند با الگوهای مؤثر دیگر کیفیت معماری شهری، یک کل منسجم و معنادار شکل گیرد.

به منظور تحقق چنین امری، پیشنهادات ارائه شده عبارتند از: ۱- فراهم نمودن ارتباط دوسویه دیجیتالی به منظور ثبت نظرات و خواسته های مردم (داده های شهروندی) در سطح محله، ناحیه، منطقه و بالاتر در مراجع مربوط از جمله "مرکز برنامه ریزی محله" در زمینه ابعاد مختلف کیفیت بویژه بعد اجتماعی و فرهنگی حس مکان ۲- داده کاوی - سازمان یافته و دست یافتن به بینش های تحلیلی و کاربردی از شناسایی نیازهای آشکار و مکنون مردم به منظور دستیابی به الگوهای اجتماعی - شهری با همکاری خبرگان.

کتاب نامه

۱. احمدوند، ع.، آخوندزاده، ا.، و مینایی بیدگلی، ب. (۱۳۸۸). استفاده از داده کاوی در بهبود مدیریت شهری: موردکاوی سامانه ۱۳۷ شهرداری تهران. تهران: دومین کنفرانس بین المللی شهر الکترونیک.
۲. آصفی، م.، و ایمانی، ا. (۱۳۹۶). ارزیابی و شناخت عوامل مؤثر بر جهت دهی خلاقانه به معماری معاصر در مسیر تعاملی نو با ارزش ها و سنت های پایدار. *دوفصلنامه طرح و نماد*، (۸)، ۱۴۰-۱۲۵.
۳. آصفی، م.، و ایمانی، ا. (۱۳۹۲). چالش فناوری های نوین در معماری و تعامل آن با ارزشهای معماری اسلامی ایران. *باغ نظر*، (۲۱)، ۳۴-۲۱.
۴. بحرینی، ح. (۱۳۹۰). *تجددد، فراتجددد و پس از آن در شهرسازی*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۵. بزی، خ.، و دولتی، ر. (۱۳۹۲). بررسی تأثیر ICT برآشتگی فضا و ساختار شهری؛ نمونه موردی شهر کرمان. *فصلنامه مطالعات برنامه ریزی شهری*، (۳)، ۹۹-۱۲۱.
۶. بتلی، ی. (۱۹۸۵). *محیط های پاسخده*. ترجمه: م. بهزادفر. چاپ دوم، تهران: مرکز انتشارات دانشگاه علم و صنعت.
۷. بیگدلی، س.، شفقی، س.، و وثوقی، ف. (۱۳۹۵). ارائه یک مدل راهبردی برای دستیابی به توسعه پایدار شهری در کلانشهر مشهد. *فصلنامه تحقیقات جغرافیایی*، ۴ (۱۲۷)، ۲۹-۱۲.
۸. تولایی، ن. (۱۳۸۲). فضای شهری و روابط فرهنگی - اجتماعی. *پژوهشنامه فرهنگی*، (۵)، ۱۴۰-۱۰۹.

۹. حمزه نژاد. م. و رادمهر. م. (۱۳۹۶). تحلیل اصول فضایی و الگوگزینی بهینه در معماری الگوگرای معاصر ایران. *دوفصلنامه مطالعات معماری ایرانی*، ۱۱، ۱۴۵-۱۶۸.
۱۰. خاک زند، م.، محمدی، م.، جم، ف.، و آقابزرگی، ک. (۱۳۹۳). شناسایی عوامل مؤثر بر طراحی بدنه‌های شهری با تأکید بر ابعاد زیبایی‌شناسی و زیست‌محیطی (نمونه‌ی موردی: خیابان ولی‌عصر (عج) - شهر قشم). *فصلنامه مطالعات شهری*، ۳ (۱۰)، ۱۵-۲۶.
۱۱. خوش‌قامت، ک.، صفدری، ن.، و یغمایی‌فر، ش. (۱۳۹۳). استفاده از تکنیک داده‌کاوی برای پایش، پیش‌بینی و مدیریت اجرای اثربخش طرح تفصیلی (نمونه موردی شهرداری منطقه ۱۱ مشهد). مشهد: ششمین کنفرانس ملی برنامه ریزی و مدیریت شهری با تأکید بر مؤلفه‌های شهر اسلامی.
۱۲. دانشپایه، ن.، حبیب، ف.، و طغیانی، ش. (۱۳۹۵). تدوین شاخص‌های کالبدی مؤثر در خلق حس مکان در توسعه جدید شهری. *فصلنامه مدیریت شهری*، (۴۷)، ۱۳۰-۱۱۹.
۱۳. ذکاوت، ک.، و دهقان، ی. (۱۳۹۵). مدل مدیریت خلق مکان و مؤلفه‌های سازنده کیفیت در عرصه عمومی. *نشریه آرمان‌شهر*، ۹ (۱۷)، ۲۲۴-۲۱۵.
۱۴. رضوانی، ع. (۱۳۹۱). تدوین طرح مطالعاتی سند راهبردی معماری و شهرسازی در طرح توسعه زیارت امام رضا (ع). مشهد: دبیرخانه طرح مطالعه توسعه کمی و کیفی زیارت امام رضا (ع).
۱۵. رضوانی، ع. (۱۳۹۵). روح شهر بازتعریفی از شهر. فضا: فضای شهری و تعیین شاخص‌های روحبخش شهر. *فصلنامه معماری سبز*، (۴)، ۷۹-۵۵.
۱۶. رهنما، م.، اجزاشکوهی، م.، و لطف‌اللهی، س. (۱۳۹۸). تحلیل سناریوهای احیاء منطقه شهری قلعه آبکوه در کلانشهر مشهد. پژوهش و برنامه‌ریزی شهری (۳۸)، ۷۶-۶۳.
۱۷. رهنما، م.، و حسینی، م. (۱۳۹۴). سنجش و ارزیابی میزان پایداری اجتماعی در کلانشهر مشهد با تأکید بر پنج محله مورد مطالعه. *مجله آمایش جغرافیایی فضا*، (۱۹)، ۱۰۵-۱۱۸.
۱۸. زیاری، ک.، رضایی‌کوچی، م.، و بیک‌محمدی، ح. (۱۳۹۶). بررسی نقش مشارکت شهروندان در افزایش موفقیت مدیریت شهری شهر شیراز. *علوم اجتماعی شوشتر*، (۴)، ۶۲-۵۱.
۱۹. سالینگروس، ن. (۲۰۰۰). *ساختار زبان‌های الگو*. ترجمه: س. زرین‌مهر. تگزاس: دانشگاه تگزاس، سن آنتونیو.
۲۰. سجادزاده، ح.، و پیربابایی، م. (۱۳۹۱). معنا در فضای شهری. *معماری و شهرسازی آرمان‌شهر*، (۹)، ۱۷۷-۱۸۶.
۲۱. سعیدی مفرد، س.، و مفیدی شمیرانی، م. (۱۳۹۵). معرفی اسناد هدایت طراحی شهری الگوی رشد هوشمند و کاربست آن در ایران. *باغ نظر*، (۴)، ۱۰۱-۱۱۶.
۲۲. سلطانی، م.، منصوری، ا.، و فرزین، ا. (۱۳۹۱). تطبیق نقش الگو و مفاهیم مبتنی بر تجربه در فضای معماری. *باغ نظر*، (۲۱)، ۱۴-۳.
۲۳. سید الحسینی، م.، حبیب، ف.، و ماجدی، ح. (۱۳۹۱). رویکرد تعاملی سطوح و مقیاس شهری در فرآیند برنامه‌ریزی. *باغ نظر*، ۹ (۲۲)، ۴۲-۵۴.

۲۴. شاهپوندی، ا.، و موسوی پور، ا. (۱۳۹۶). اثرگذاری فناوری های اطلاعاتی و ارتباطی نوین بر ساختار کالبدی- فضایی شهر با رویکرد شهر خلاق (مطالعه موردی: شهر اصفهان). فصلنامه علمی- پژوهشی مطالعات شهری، (۲۵)، ۷۷-۹۰.
۲۵. صابری فر، ر. (۱۳۹۲). تعیین شکاف کیفیت خدمات ارائه شده در شهرداری ها (نمونه موردی شهر مشهد). فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، ۲۸ (۲)، ۱۲۷-۱۴۰.
۲۶. ضرغامی، ا.، و بهروز، م. (۱۳۹۴). نقش و مفهوم "فضا" در بازآفرینی نظریه معماری و علوم اجتماعی. فصلنامه مطالعات میان رشته ای در علوم انسانی، ۷ (۲)، ۸۱-۹۹.
۲۷. عسگری، م.، و بهزادفر، م. (۱۳۹۵). به سوی یک گونه شناسی الگوواره ای در معماری و شهرسازی. فصلنامه علمی پژوهشی روش شناسی علوم انسانی، (۸۹)، ۱۹۵-۲۲۸.
۲۸. عظیمی هاشمی، م.، شریعتی مزینانی، س.، و اعظم کاری، ف. (۱۳۹۱). مؤلفه های اجتماعی- فرهنگی شهر زیارتی پایدار (مورد مطالعه: شهر مشهد). مجله مطالعات اجتماعی ایران، (۳)، ۱۳۱-۱۵۶.
۲۹. عزیزاده، ه.، و لاهور پور، س. (۱۳۸۸). شخصیت فضایی- کالبدی در هسته تاریخی شهر سنندج. دوفصلنامه دانشگاه هنر، نامه معماری و شهرسازی، (۲)، ۵۷-۶۹.
۳۰. علیمردانی، م.، مهدی نژاد، ج.، و افهمی، ط. (۱۳۹۴). رشد کیفی فضای شهری به منظور ارتقاء تعاملات اجتماعی (مشهد). نشریه هنرهای کاربردی، (۷)، ۵-۱۴.
۳۱. کامل نیا، ح.، جهان پناه، س.، و فریدونی، ف. (۱۳۹۳). تحلیل و بررسی شاخص های طراحی معماری و شهرسازی- پایدار (نمونه موردی: انستیتو تکنولوژی شهرمصدر). تهران: اولین کنگره بین المللی افق های جدید در معماری و شهرسازی.
۳۲. الکساندر، ک. (۱۹۷۷). زبان الگو: شهرها. تدوین: حمید خادمی. ترجمه ر. کربلایی نوری. تهران: مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری.
۳۳. الکساندر، ک. (۱۹۸۱). کافه لیبتز. ترجمه ر. س. صبری. ع. اکبری. تهران: انتشارات پرهام نقش با حمایت قطب طراحی شهری دانشگاه شهید بهشتی.
۳۴. گل، ی. (۲۰۱۰). شهرهایی برای مردم (شهر انسانی). ترجمه م. چرخیان. تهران: انتشارات فرهنگ متین. ۱۳۹۱.
۳۵. گلکار، ک. (۱۳۷۹). مؤلفه های سازنده کیفیت طراحی شهری. مجله صفه، (۳۲)، ۶۵-۳۸.
۳۶. لنگ، ج. (۱۹۸۷). آفرینش نظریه معماری- نقش علوم رفتاری در طراحی محیط. ترجمه عینی فر. تهران: دانشگاه تهران. چاپ دوم، ۱۳۸۳.
۳۷. لینچ، ک. (۱۳۸۱). تئوری شکل خوب شهر. ترجمه بحرینی، س. ح. تهران: انتشارات دانشگاه تهران. چاپ دوم، ۱۳۸۱.
۳۸. ماجدی، ح.، منصوری، ا.، و حاجی احمدی، آ. (۱۳۹۰). بازتعریف فضای شهری (مطالعه موردی: محور ولیعصر حد فاصل میدان ولیعصر تا چهارراه ولیعصر). نشریه مدیریت شهری، ۹ (۲۷)، ۲۸۳-۲۶۳.

۳۹. مسعود، م.، مدنی، ف.، و تدین، ب. (۱۳۹۲). دستیابی به شاخص‌های کیفی برای الگوگیری از منظر بافت‌های تاریخی در توسعه‌های پیرامون (اصفهان). *مجله علمی- پژوهشی فضا (جغرافیا)*، (۴)، ۱۹-۳۶.
۴۰. مسعود، م.، و بیگزاده، ح. (۱۳۹۱). نگاهداشت و بازآفرینی موتیف‌های آرایه ای فضاهاى شهری. *مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری*، (۱۰)، ۴۳-۶۶.
۴۱. مهدوی‌نژاد، م.، و رفالیان، غ. (۱۳۹۰). کاربرد الگوی مقداری در همسازی معماری و سازه. *نشریه انجمن علمی. معماری و شهرسازی ایران*، (۲)، ۶۸-۶۱.
۴۲. میرغلامی، م.، و آیشم، م. (۱۳۹۴). مدل مفهومی ارزیابی حس مکان براساس مؤلفه‌های کالبدی، ادراکی، عملکردی و اجتماعی. *فصلنامه علمی- پژوهشی مطالعات شهری*، (۱۹)، ۶۹-۸۰.
۴۳. نژاد ابراهیمی، ا.، فرشچیان، ا.، و خوشرخ، پ. (۱۳۹۶). بررسی چهارچوب نظری فضای شهری وتأثیرات نیروهای موجود در شکل‌گیری شهر (بانگرش زیبا شناختی). *فصلنامه علمی تخصصی معماری سبز*، (۹)، ۶۱-۷۰.
۴۴. هاشم‌نژاد، ه.، و شنگه‌پور، س. (۱۳۹۸). الگوی طراحی معماری مجازی. *نشریه هنرهای زیبا- معماری و شهرسازی*، (۴۴)، ۱۴-۵.
۴۵. وحدت، س.، سجاد زاده، ح.، و کریمی مشاور، م. (۱۳۹۴). تبیین ابعاد مؤثر برمنظرخیابان درجهت ارتقای خوانش منظرفضاهای شهری. *فصلنامه علمی- پژوهشی مطالعات شهری*، (۱۵)، ۱۷-۳۶.
۴۶. وفامهر، م. (۱۳۹۲). سیری دراندیشه‌های تکنولوژی معماری. مشهد: انتشارات دانشگاه امام رضا (ع).

47. Appleyard, D. (1979). *Planning the pluralistic city*. Cambridge Mass: MIT Press.
48. Barker, R.G. (1968). *Ecological psychology: Concepts and methods for studying the environment of human behavior*. Stanford, CA: Stanford University Press.
49. Bentley, I. (1990). Ecological urban design. *Architects' Journal*, 192(24), 69 – 71.
50. Bolay, J.C. & Kern, A. (2011). Technology and cities: What type of development is appropriate for cities of the south? *Journal of Urban Technology*, 18(3), 25-43.
51. Center for an Urban Future (2016). *Innovation and the city*. New York: Center for an Urban Future.
52. Erickson, T. (2000). *Lingua Francae for design: Sacred places and pattern languages*", New York: Proceedings of the ACM Conference on Designing Interactive Systems.
53. Gehl, J. (1987). *Life between buildings: Using public space*. Translated by Koch, New York: Van Nostrand Reinhold.
54. Gil, J., Montenegro, N., Nuno Beirao, J., & Pinto Duarte, J. (2009). On the discovery of urban typologies (Data mining the multi-dimensional character of neighbourhoods). Istanbul: 27th eCAADe Conference.
55. Hester, R. T. (1993). Sacred structures and everyday life: A return to Manteo, North Carolina", in: *Dwelling, Seeing, and Designing*. Edited by: David Seamon, New York: State University of New York Press.
56. Kumbhar, M.S. & Yalagi, P.S (2016). Urban resources for smart city application. *International Journal of Engineering Trends and Technology (IJETT)*, 40(6), 366-370.
57. Marsal-Llacuna, M. (2013). *Smarter urban planning through a citizen-based approach, the smart urban planning method*. Girona: Thesis submitted for the Degree of Doctor of Philosophy at the University of Girona.

58. Michael, W.M., Kryazheva, Y., Rudd, A., & Salingaros, N.A. (2019). *A new pattern language for growing regions: Places, networks, processes*. Portland: Sustasis Press
59. Reffat, R.M. (2008). Investigating patterns of contemporary architecture using data mining techniques. Antwerpen: 26th Conference on Education and Research in Computer Aided Architectural Design in Europe.
60. Salingaros, N.A. (2005). Pattern language and interactive design, Chapter 9 of *Principles of Urban Structure*. Amsterdam: Techné Press.
61. Salingaros, N.A. (1999). Architecture, patterns, and mathematics. *Nexus Network Journal*, 1(1), 75-76.
62. Salingaros, N.A. (2006). *A theory of architecture*. Solingen: Umbau-Verlag.
63. Sokmenoglu, A., Cagdas, G., & Sariyildiz, S. (2011). Application of data mining in micro-scale urban -feature analysis. London: 11th International Conference on GeoComputation.
64. Valls, F., Redondo, E., Fonseca, D., Torres-Kompenb, R. Villagrasa S., & Martí, N. (2018). Urban data and urban design: A data mining approach to architecture education. *Telematics and Informatics*, (35), 1039–1052
65. Villa, N. & Wagener, W. (2008). Connecting cities: Achieving sustainability through innovation. Cisco Internet Business Solutions Group, Connected Urban Development Global Conference.
66. Villa, N. & Wagener, W. (2010). *Connecting cities: Achieving Sustainability Through Innovation*. Amsterdam: Cisco Internet Business Solutions Group.
67. Wang, SH., Liu, X., Wang, H., & Hu, Q. (2018). A Case study on spatio-temporal data mining of urban social management events based on ontology semantic analysis. *Sustainability*, 10(6), 2084.
68. Zumthor, P. (2006). *Thinking Architecture*. Switzerland: Birkhäuser Architecture.

بازآفرینی رویداد مدار در بازپیوند استخوانبندی شهرهای تاریخی (موردپژوهی: ساختار هم پیوند شیراز تاریخی)

سهیل لطفی (دانشیار شهرسازی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران، نویسنده مسئول)

slotfi@shirazu.ac.ir

مهسا شعله (استادیار بخش شهرسازی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران)

msholeh@shirazu.ac.ir

خلیل حاجی پور (استادیار شهرسازی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران)

khajipoor@shirazu.ac.ir

سینا جنگجو (دانش آموخته کارشناسی ارشد برنامه ریزی شهری، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران)

sina.jangjoo@gmail.com

افروز فلاح منشادی (دانش آموخته کارشناسی ارشد برنامه ریزی شهری، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران)

afrooz.fallah@yahoo.com

تاریخ تصویب: ۱۴۰۰/۱۲/۱۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۰/۱۳

صص ۱۹۳-۱۷۱

چکیده

بازآفرینی شهری، در پی یابش و بازتبلور بُن‌مایه تکوین ساحت کارکردی و کالبدی شهر است. بازآفرینی مبتنی بر رویداد، با کاوش، فهرست‌نگاری، تثبیت، احیاء و روزآمد نمودن رویدادهای مبتنی بر فرهنگ و پیشینه آئینی، رهیافتی همه‌شمول را بنیان می‌نهد که به تداوم حیات محتوایی و ارتقاء کیفیت کالبدی می‌انجامد. روند تاریخی تکوین ساختار فضایی شهر شیراز، همواره بر نوعی قلمروگرایی آئینی-مذهبی استوار بوده، که در آن بستر کالبدی به عنوان متغیر مستقل، میزان متغیر وابسته طیف رویدادها با ماهیت‌های گوناگون بوده است. بازشناسی ساختار فضایی و استخوان‌بندی آئینی شهر، به همراه بازخوانی پیشینه آئین‌مبنایی که در شرایط امروز با فهرستی از رویدادهای فرهنگی مکمل همراهی خواهند نمود، بازآفرینی استخوان‌بندی آئینی شهر و ترمیم گسست‌های کالبدی-فضایی به واسطه تداوم و تحکیم غنای تاریخی-محتوایی را هدف قرار می‌دهد. تدوین و ارائه راهکارهای مرتبط با این فرایند، هدفی است که در پژوهش حاضر مورد توجه قرار گرفته است. تدوین چارچوب مفهومی پژوهش از طریق جمع‌بست مطالعات پیشین به انجام رسیده و نقش تاریخی قلمروهمگانی و پیوستار مکان‌های آئینی در استخوان‌بندی رویدادمبنای شهر، بازخوانی شده است. سپس با کاربری مدل راهبرد استراتژیک SOAR و ماتریس ANSOFF فهرستی از راهبردهای مرتبط با رویدادمداری استوار بر زمینه تاریخی-فرهنگی تدوین شده است. دستاورد تحلیل و ارزیابی شرایط دوگانه بستر و محتوا، شامل پس‌نگشتی بر ساختار هم‌پیوند شیراز تاریخی و رویدادهای آئینی-مذهبی جاری در ساختار، منتج به مجموعه‌ای از راهبردها گردیده، و متعاقباً سیاست‌های متناسب برای دستیابی به اهداف بازآفرینی رویدادمدار را پیشنهاد شده است.

کلیدواژه‌ها: استخوان‌بندی آئینی-مذهبی، بازآفرینی شهری، رویدادمداری، رویدادهای آئینی، شیراز

۱. مقدمه

با گسترش شهرها، یکپارچگی عملکردهای شهری از بین می‌رود و اهمیت فضاهای همگانی در جامعه و در زندگی شهری کمتر می‌شود و این فضاها تبدیل به «فضاهایی تهی» می‌شوند، فضاهایی انتزاعی اما فاقد ارتباط انسانی متداوم (سنت و فلاور^۱، ۱۹۹۴). در حال حاضر، رویدادها به عنوان وسیله‌ای برای ارتقاء اقتصاد شهری، حمایت از فرهنگ، هدایت توسعه مجدد شهری، انسجام اجتماعی و جای‌گذاری شهرها در نقشه جهانی مطرح هستند (اسمیت^۲، ۲۰۱۲؛ سیلوانتو^۳ و همکاران، ۲۰۰۵). شهرهای امروزی، نسخه پیشین «بسازید، مردم می‌آیند» را با نسخه جدید «میزبانی کن، مردم می‌آیند» جایگزین کرده‌اند (ریچاردز^۴، ۲۰۱۴). به منظور تدقیق این موضوع این سوال مطرح می‌شود که آیا رویدادها به اتخاذ پروژه‌های بازآفرینی نیازمندند یا پروژه‌های بازآفرینی به رویدادها؟

همنشینی فرهنگ و فضاهای شهری به عنوان منابعی درونی و باارزش در جامعه، سبب مورد توجه قرار گرفتن راهبردی مؤثر در مرمت و حفاظت شهری درون‌زا شده که همانا توجه به رویداد و رویدادمداری در شهرها است. برای این راهبرد عنوان «شهر-نمایش» و «شهر-رویداد» برگزیده شده است (لطفی، ۱۳۹۰). فرآیند رویدادمداری شهرها در گذشته بصورت خود به خودی رخ می‌داد، اما در شهرهای امروزی، این امر نتیجه فرآیند برنامه‌ریزی خواهد بود. در واقع، شهرها مکان‌هایی طبیعی برای رویدادهای ویژه هستند. رویدادها نیز به طور روز افزون با توسعه فضایی شهرها در ارتباط هستند؛ رویدادها انگیزه‌هایی برای بازآفرینی فیزیکی نواحی شهری را موجب می‌شوند و همچنین بازآفرینی نیز الهامی را برای رویدادها فراهم می‌کند (ریچاردز و پالمر، ۲۰۱۰، ص. ۷۳-۷۵). رویدادها شخصیت مکان‌ها را شکل می‌دهند، سبب نقش بستن آن‌ها در خاطره‌ها می‌شوند و در حفظ و نگهداری و حتی ارتقاء آن‌ها کمک می‌کنند (سبته^۵ و همکاران، ۲۰۰۴، ص. ۱۴). هرچه شهر به نمایش و ایجاد رویدادهای بیشتری بپردازد، نیاز به توسعه مکانیسم‌هایی برای رسیدگی به آن‌ها و فضاهایی به منظور میزبانی از رویدادها بیشتر خواهد شد.

نقش رویدادها در بازآفرینی، در چارچوب مطالعات شهری و راهبردهای فرهنگی قرار می‌گیرد. ادبیات نظری مطالعات شهری، اساسی به منظور درک چگونگی توانایی رویدادها برای قرارگیری در بخش وسیع‌تری از راهبردهای نوسازی و بازآفرینی شهری را بر اساس تغییرات و تأثیرات ساختاری شهرها در سطوح اقتصادی، اجتماعی و کالبدی فراهم می‌کند (متسن^۶، ۲۰۱۱). رویدادها و بازآفرینی شهری هر دو مفاهیمی هستند که در قالب زمان معنا می‌یابند. رویدادها در مواقعی خاص اتفاق می‌افتند و زمان را به دسته‌های قبل، حین و بعد از رویداد تقسیم می‌کنند. همچنین فرآیند بازآفرینی شهری نیز به همین نحو در شرایطی خاص صورت می‌پذیرد و زمان را به دسته‌های پیش، حین و

1. Sennet & Flowers
2. Smith
3. Silvano
4. Richards
5. Sabate
6. Matheson

پس از بازآفرینی تقسیم می‌کند. هر دو مفهوم نیز از روش‌های تبدیل فضا به مکان (مکان‌سازی) هستند. ماهیت فضاهای بازآفرینی شده، آن‌ها را به بستری برای رویداد تبدیل می‌کند؛ همچنین رویدادها ابزاری مؤثر برای دستیابی به بازآفرینی هستند. بازآفرینی شهری دربرگیرنده رویدادهاست (کریر و دمزی^۱، ۲۰۰۲).

در دسته‌بندی رویکردهای گوناگون جریان بازآفرینی در شهرها، جریان بازآفرینی شهری رویدادمبنا در دسته بازآفرینی مبتنی بر فرهنگ قرار می‌گیرد (لطفی، ۱۳۹۰). در واقع در بسیاری از مناطق جهان، تسهیلات و فعالیت‌های فرهنگی به عنوان محرک و عاملی کلیدی در بازآفرینی کالبدی، اقتصادی و اجتماعی محسوب می‌شوند که در احیای مناطق شهری با وضعیت نامطلوب استفاده می‌گردد (اوانز و شاو^۲، ۲۰۰۴). سازمان همکاری فرهنگ در بازآفرینی در بریتانیا، سه رابطه اصلی شامل فرهنگ و بازآفرینی را بیان می‌کند که عبارتند از: بازآفرینی فرهنگ‌مبنا، که در آن فعالیت‌های فرهنگی به عنوان کاتالیزور و محرک بازآفرینی است؛ بازآفرینی فرهنگی که در آن فعالیت فرهنگی کاملاً با راهبردهای منطقه یکپارچه است، در کنار دیگر حوزه‌های محیطی، اجتماعی و اقتصادی؛ و فرهنگ و بازآفرینی که در آن فعالیت فرهنگی بخشی از تصویری بزرگتر است اما تمام فرآیندهای برنامه‌ریزی و توسعه نیست (همان).

در بازآفرینی فرهنگ‌مبنا که رویکردی امروزی و یکپارچه‌نگر است، فعالیت‌ها و رویدادهای فرهنگی را به مثابه عاملی تسهیل‌گر و نیروی محرکه بازآفرینی شهری قرار می‌دهند. در این رویکرد، رویدادمداری محوریت بازآفرینی را به خود اختصاص می‌دهد و رویدادهای فرهنگی از اقبال همگانی خوبی برخوردارند. در جریان فرآیند بازآفرینی فرهنگ‌مبنا، معمولاً از فضاهای شهری استفاده‌های تازه‌ای می‌شود و رویدادها و فعالیت‌های جدیدی که می‌تواند در آینده موجب شهرت و محبوبیت مکان‌ها شود، پیشنهاد می‌شوند (لطفی، ۱۳۹۰). بنابراین در سال‌های اخیر توجه مولفه‌های راهبردهای بازآفرینی شهری به فضاهای همگانی افزایشی قابل توجهی داشته است (هال و هوارد^۳، ۱۹۹۶). برخی از دلایل توجه راهبردهای بازآفرینی به فضاهای شهری آن است که فضاهای همگانی شهری در ایجاد تصویر مثبت از یک منطقه موثرند و بصورت بالقوه می‌توانند در ارتقاء جذابیت یک ناحیه شهری و جذب سرمایه‌گذاران داخلی موثر باشند؛ فضاهای همگانی به عنوان منابع مفید، محلی و روزمره و عاملی به منظور مشارکت اجتماعی در نظر گرفته می‌شوند و می‌توانند به بازآفرینی حس تعلق منجر شوند (مک دونالد^۴، ۲۰۱۱؛ اینروی^۵، ۲۰۰۰).

فضاهای همگانی به عنوان مؤلفه‌هایی مفید در استراتژی‌های بازآفرینی شهری با بهبود تصویر شهر و در نتیجه ارتقاء جذابیت یک سایت بازآفرینی‌شده برای سرمایه‌گذاران بالقوه داخلی، عمل می‌کنند (لیم^۶ و همکاران، ۲۰۱۳، ص. ۱۹۳). نقش مهم دیگر فضاهای همگانی، نقش اقتصادی و تجاری است که محور برنامه‌های بازآفرینی قرار

1. Carrière & Demazière
2. Evans & Shaw
3. Hall & Hubbard
4. MacDonald
5. Inroy
6. Lim

می‌گیرد (ارکن^۱، ۲۰۰۷، ص. ۱۱۸). فضاهاى همگانی شهر، بایستی امکان ایجاد ارتباطات اجتماعی و فرهنگی را نیز فراهم آورند (کارمونا و همکاران^۲، ۲۰۱۲). مردم به مکان‌هایی که رویدادی خاص در آن در حال وقوع است بیشتر جذب می‌شوند. حضور و تعاملات اجتماعی می‌تواند فرصت‌های مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی را فراهم آورند و حس تعلق به مکان را افزایش دهند (راد و نگه^۳، ۲۰۱۳).

ریشه رویدادها به دوران قدیمی تاریخ بشری می‌رسد. انسان‌شناسان اجتماعی و فرهنگی حجمی از مستندات رویدادهای مختلفی را که بر پایه وجود و توسعه یک جامعه بشری، از قبیل «جشن‌ها»، «تشریفات مذهبی»، «مراسم»، «مراسم دسته‌جمعی» و «رژه» هستند را در اختیار دارند (وبر^۴ و همکاران، ۲۰۱۲). رویدادها نشان‌دهنده فضاهاى تعامل اجتماعی هستند. چنین فضاهاىی، مردم را با ایجاد یک حس «همبستگی» متعلق به یک خرده‌فرهنگ یا جامعه خاص پیوند می‌دهد (سیلوانتو^۵ و همکاران، ۲۰۰۵). از این رو رویدادها به طور فعالانه‌ای در فرآیند مکان‌سازی دخیل هستند. مکان‌هایی که معنا دارند، مکان‌هایی که لذت، تعمق یا بازخورد و از همه مهمتر تجلیل از تنوع فرهنگی و محیطی را بکار می‌گیرند (رایان^۶، ۱۹۹۵، ص. ۷). به این ترتیب شهرها نه تنها به بستر رویدادها تبدیل شده‌اند، بلکه مکان‌هایی هستند که توسط رویدادها تولید شده‌اند (ریچاردز و روتاریو^۷، ۲۰۱۵). اسمیت در سال ۲۰۱۵، عبارت «رویدادی شدن» را پیشنهاد می‌کند که اشاره به «فرآیندی است که از طریق آن فضای شهری با میزبانی از رویدادها ایجاد می‌شود» (اسمیت، ۲۰۱۵، ص. ۲۷). رویدادهای مهم را می‌توان به عنوان یک فرصت عالی برای ایجاد قلمروهای جدید در شهر و برند کردن آن‌ها با استفاده از هویت برآمده از یک رویداد موفق در نظر گرفت (دنسرو و پوتیلی^۸، ۲۰۱۰).

فضای شهری، مکان اصلی وقایع و رویدادهایی است که نقشی خلاق در پیوند امروز با دیروز دارند و گفتمانی خلاق میان امروز و فردا را شکل می‌دهند (حیبی و مقصودی، ۱۳۸۲). خاطره جمعی، خاطره رویدادهای تجربه شده توسط فرد در چارچوبی اجتماعی و در تعاملی دوسویه میان فرد و گروه، از طریق به خاطر آوردن اشیاء، افراد، مکان‌ها و تجربیات است (لویکا^۹، ۲۰۰۸). پیوندهای سنتی، عادات، باورها و مراسم مذهبی از عوامل مهم شکل‌دهی به خاطره‌های جمعی محسوب می‌شوند (ذکاوت، ۱۳۹۱). عموماً خاطراتی که جنبه جمعی پیدا می‌کنند، معطوف به یک رویداد جمعی یا یک مکان جمعی هستند. در بررسی ادبیات مرتبط با خاطره جمعی، کلماتی مانند هویت و استمرار زیاد به چشم می‌خورند. این امر نمایانگر اهمیت وارد کردن عناصر هویتی و سپس استمرار آن‌ها در عرصه

1. Ercan
2. Carmona
3. Rad & Ngah
4. Weber
5. Silvanto
6. Ryan
7. Richards & Rotariu
8. Dansero & Puttilli
9. Lewicka

خاطره‌های جمعی است. از طرفی، خاطره‌های جمعی به عنوان بُعدی انکارناپذیر از حیات مدنی، در تعاملی دائمی با جریان مرمت و حفاظت شهری و تعریف شکل شهر مطرح هستند و از سوی دیگر، در اثر جریان دائمی رویدادها و مقدماتی که برای بروز آنها لازم است، خاطره‌های جدید شکل می‌گیرد و صورت‌های تازه‌ای به خود می‌پذیرد (لطفی، ۱۳۹۰، ص. ۱۵۴).

در ایران گذشته برپایی مراسم جشن‌ها و خرده‌نمایش‌ها در فضایی خاص صورت می‌گرفت که مفاهیمی چون حیات جمعی و مدنی را در تاریخ خود به نمایش گذاشته‌اند (سروری و خزاعی، ۱۳۸۷). سلطان‌زاده به برگزاری جشن‌ها، مراسم اجتماعی، مذهبی و ملی در میادین حکومتی اشاره می‌کند و تصریح می‌کند در بخشی از اینگونه میادین که مشرف بر مراسم بود، یک عمارت حکومتی و دیوانی قرار داشت که در هنگام برگزاری یک آیین اجتماعی، مذهبی یا حکومتی، حاکم و اطرافیان وی در آنجا مستقر می‌شدند و به تماشای مراسم می‌پرداختند و سایر گروه‌های اجتماعی و مردم نیز در پیرامون میدان استقرار می‌یافتند و فضای باز میانه میدان نیز عرصه برپایی آیین‌ها بود (سلطان‌زاده، ۱۳۷۲، ص. ۹). برخی از آیین‌ها و آداب مذهبی و اجتماعی نیز در معابر عمومی و فضاهای شهری برگزار می‌شد. به عنوان نمونه مهم‌ترین تشریفات مذهبی مورد حمایت دربار قاجار مراسم محرم و صفر بود. این مراسم فرصتی فراهم می‌آورد که شاه قاجار با حمایت مالی و معنوی از برگزاری تعزیه و مراسم سینه زنی، در یک زمان واحد، با مردم پایتخت در یک فضای مشترک حضور یابد. در تهران قبل از گسترش دوره ناصری، میدان ارگ و بعدها دو بنای جداگانه در داخل ارگ موسوم به تکیه دولت این فضای مشترک را فراهم می‌آوردند (رضوانی نراقی^۱، ۲۰۱۹). پیرامون دروازه‌های اصلی شهر نیز فضاهای اجتماعی فعالی وجود داشت. این فضاها در ایام تعطیلات محل تجمع مردم و گذران اوقات فراغت افرادی بود که برای تماشای مسابقات کشتی، چوگان، نمایش‌های مارگیران، شعبده، رقص به آنجا می‌رفتند. علاوه بر این، حضور مردم در اینگونه فضاها سبب می‌گشت که گه‌گاه حکام یا مسئولین امنیت شهر، به سبب نشان دادن اقتدار و قدرت حاکمیت، مجرمین را در کنار این دروازه‌ها به دار مجازات بیاویزند؛ مانند میدان اعدام تهران. همچنین مراسم استقبال از شخصیت‌ها و گروه‌های مهم سیاسی، مذهبی و کاروان‌های بازرگانی، مسافری و زیارتی پیرامون این دروازه‌ها جریان می‌یافت (سلطان‌زاده، ۱۳۷۲، ص. ۱۴۶-۱۴۷). صحن مساجد و حسینیه‌ها و اماکن همگانی نیز از جمله قلمروهای همگانی به شمار می‌رود که به عنوان بستری برای رویدادهای آیینی-مذهبی توجهات را به خود جلب می‌کردند. حکومت‌های هرمی و پادشاهی ایران، مراسم و تشریفات خاصی را بر می‌تافت که جز در معدود مواردی، اکثراً به سبک تشریفات و بدون حضور عامه مردم در کاخ‌ها و عمارت‌های دیوانی صورت می‌گرفت (سپاسدار، ۱۳۸۶، ص. ۲۴). در این مطالعه، تقسیم‌بندی مکان‌های برگزاری رویدادهای آیینی-مذهبی به صورت معابر عمومی، میادین حکومتی-عمومی، عمارت‌های ایوانی، صحن مساجد و حسینیه‌ها و اماکن عمومی، دروازه‌های اصلی شهر و تقاطع راه‌های اصلی ارائه می‌شود (توسلی و بنیادی،

۱۳۷۲؛ حبیبی، ۱۳۷۸؛ سلطان زاده، ۱۳۷۲؛ حمیدی و همکاران، ۱۳۷۶؛ لطفی و همکاران، ۱۳۹۶). نمی‌توان برای تمامی رویدادهای شهری و مردمی معنایی یکسان قائل شد، بلکه می‌توان گفت که جملگی آن‌ها به جایگاه تاریخی و فرهنگی خود سخت وابسته‌اند و با تکیه بر تمامی فرادادهای اندیشگی جامعه پدید آمده‌اند. هرکدام راه و رسم و معنا و ارزش‌های رفتاری خاص از جامعه را القا می‌کند. آن‌ها از زیست مشترک در متن تاریخ برخاسته‌اند، بالیده‌اند، دگردیس و دگرگون شده‌اند و در هر دوره بار خصوصیتی خاص به خود گرفته‌اند و گاه معنایی تازه یافته‌اند و به تکاملی تکنیکی رسیده‌اند و مایه وافر از ذوق و شوق و سلايق جمعی مردمان را به جلوه درآورده‌اند (آژند، ۱۳۸۵، ص. ۱۳). در راهبردهای بازآفرینی فرهنگ‌مبنای فضاهای شهری، توجه به تاثیرات فرهنگی-اجتماعی و اقتصادی فعالیت‌ها و رویدادها و همچنین ویژگی‌های کالبدی-فضایی فضاهای میزبان، از اهمیت زیادی برخوردار است. فضاهای میزبان رویداد، گستره‌ای از فضاهای مختلف را که بایستی دارای ویژگی‌های خاص کالبدی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و مدیریتی باشند، شامل می‌شود. همنشینی فرهنگ و فضاهای شهری به عنوان منابعی درونی و باارزش در جامعه، بستری برای تحقق رویدادها در شهر و بازآفرینی فضاهای شهری می‌گردد.

۲. روش شناسی

۲.۱. روش تحقیق

این پژوهش از نظر هدف، در دسته تحقیقات کاربردی و توسعه‌ای و روش انجام آن توصیفی-تحلیلی است که بازآفرینی شهری فرهنگ‌مبنای محدوده مطالعاتی را با رویکرد رویدادمداری به عنوان هدف غایی خود انتخاب کرده است. در این راستا پس از تدوین چارچوب مفهومی پژوهش از روش کتابخانه‌ای و مطالعه اسنادی، به منظور دستیابی به مجموعه اطلاعات در ارتباط با مورد پژوهی، از روش مشاهده و برداشت میدانی برای تهیه نقشه عناصر اصلی و استخوانبندی شهر و بررسی ویژگی‌های انواع فضاهای همگانی شهری، محورها، کریدورهای بصری و نشانه‌های شاخص این محور استفاده شده است. پیمایش میدانی به صورت ادواری و در چرخه ای یک ساله به منظور پوشش به گاه شمار مذهبی-آئینی و با هدف مطالعه برازش درونمایه کارکردی با بستر کالبدی- فضایی یا شیوه انطباق دوسویه ظرف و مظهر به انجام رسیده و داده‌های برداشت شده در ارائه تصویری از رویدادمداری استخوانبندی فضاهای شهری و قلمروهمگانی شهر مورد استفاده قرار گرفته است. سپس وضعیت رویدادهای آئینی-مذهبی در ادوار مختلف تاریخی از طریق مطالعه اسناد مرتبط و برای تجزیه و تحلیل اطلاعات و ارائه راهبردهای بازآفرینی شهری فرهنگ‌مبنا با رویکرد رویدادمداری با مدل راهبرد استراتژیک SOAR و ماتریس ANSOFF انجام شده است. راهبرد SOAR، مدلی است که تلاش می‌کند تمامی ذی‌نفعان و ذی‌نفوذانی را در برگیرد که تاکنون به عنوان بخشی از فرآیند برنامه‌ریزی راهبردی به حساب نمی‌آمدند. راهبرد SOAR دارای تفاوت‌های زیادی با سایر استراتژی‌های توسعه است و این به علت پرسش‌هایی است که در آن مطرح می‌شوند و افرادی که در پاسخ به این

پرسش‌ها مد نظر قرار می‌گیرند. این مدل، ترکیبی از راهبرد SWOT و دیدگاه مثبت‌شناسی (AI) است که نخستین بار توسط ژاکلین ام استاروس مورد استفاده قرار گرفت (خاوریان و همکاران، ۱۳۹۲، ص. ۱۳۰-۱۳۱). دیدگاه مثبت‌شناسی (AI) در یک برنامه‌ریزی راهبردی بجای تمرکز بر مشکلات و ضعف‌ها و تهدیدها به شناسایی قوت‌های کنونی و فرصت‌های سودبخش می‌پردازد. در فرآیند سستی برنامه‌ریزی راهبردی (به عنوان مثال راهبرد SWOT) چنانچه بخواهیم به لحاظ نظم فکری فرآیند را به دو بخش تقسیم کنیم، بایستی نیمی از تمرکز را بر نقاط مثبت و نیم دیگر را به نقاط منفی اختصاص دهیم؛ حال آنکه ذهن انسان ذاتا به تقویت و تمرکز بر نقاط منفی گرایش دارد. در نگرش مثبت‌شناسی، نقاط مثبت و فرصت‌ها را تا آنجا رشد می‌دهیم که بتوانیم از طریق آن‌ها ضعف‌ها و تهدیدها را پوشش دهیم (همان، ص. ۱۳۱ و استیورز و سینت^۱، ۲۰۱۰، ص. ۵). البته در این راهبرد، تهدیدها و مشکلات نادیده گرفته نخواهند شد، به آن‌ها دوباره شکل داده و توسط ذره‌بینی از ممکنات دیده خواهند شد. شناسایی مجموعه‌هایی با عملکرد و هسته مثبت، چیزهای باارزش و مفید، شبکه‌ها و توانایی‌ها و تفکرات خلاق و در کل هرآنچه را که ما را به سمت پیشرفت می‌کشاند، به ما می‌شناساند. راهبرد مثبت‌یاب SOAR افق تازه‌ای را فراروی دیدگاه‌های سستی برنامه‌ریزی راهبردی می‌گشاید. این افق تازه، با برجسته‌سازی قوت‌ها و فرصت‌ها و آرمان‌های یک مجموعه و درگیر کردن گروه‌های مختلفی از افراد دارای سهم در جامعه همراه است (فیروزی و زادولی خواجه، ۱۳۹۶، ص. ۴).

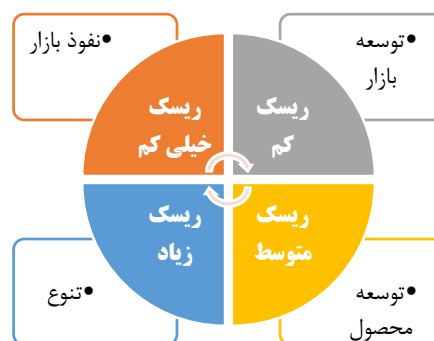

شکل ۱. چارچوب مدل SOAR مأخذ: (خاوریان و همکاران، ۱۳۹۲، ص. ۱۳۱؛ استیورز و سینت، ۲۰۱۰،

ص. ۵)

ماتریس یا جعبه ANSOFF نیز تکنیکی تحلیلی در علوم راهبردی است که چارچوبی برای شناسایی فرصت‌های رشد و ترقی مجموعه‌ها فراهم می‌آورد. این ماتریس به یک سازمان و یا مجموعه یاری می‌رساند تا به بررسی اجمالی در مورد رشد سازمان از طریق کالاها، محصولات و بازارهای موجود و یا جدید بپردازد. عموماً هر یک از گزینه‌های رشد، شرایطی چه به لحاظ عوامل داخلی و یا خارجی فراهم می‌کند و ارزیابی‌ها و تحلیل‌هایی بدین نحو در ادامه با هم ایجاد کننده راهبردهایی جایگزین خواهند بود. نکته‌ای که باید بدان توجه گردد این است که قبل از پیشبرد هر ماتریس ANSOFF، می‌بایست تحلیل‌هایی همانند ماتریس SWOT صورت پذیرد. این پژوهش، به دنبال آن است که ترکیبی منطقی از ماتریس ANSOFF با راهبرد استراتژیک SOAR فراهم آورد. پس از شناسایی عواملی همچون، نقاط قوت و فرصت، ماتریس ANSOFF به ارزیابی کاربرد راهبردهای کنونی اتخاذ شده و همچنین راهبردهای پیشنهاد شده توسط چارچوب تحلیل می‌پردازد. باید توجه داشت که عملکرد صحیح و ترکیبی این دو روش به شناسایی صحیح عوامل در وضع موجود و تحلیل هوشمندانه و صحیح موارد بستگی دارد. برای بار نخست، ماتریس ANSOFF توسط برنامه‌ریز سرشناس آمریکایی، ایگور آنسوف ایجاد شد. این ماتریس چهار استراتژی رشد را به عنوان جایگزین ارائه می‌دهد که این عوامل در جدول یا ماتریسی دو در دو جای می‌گیرند. نتایج ماتریس راه‌حلی ساختاری جهت ارزیابی راهبردهای پیشنهاد شده ارائه می‌دهد. به طور کلی چرخه این راهبردها به شرح زیر است (واتس^۱ و همکاران، ۱۹۹۸، ص. ۱۰۳):

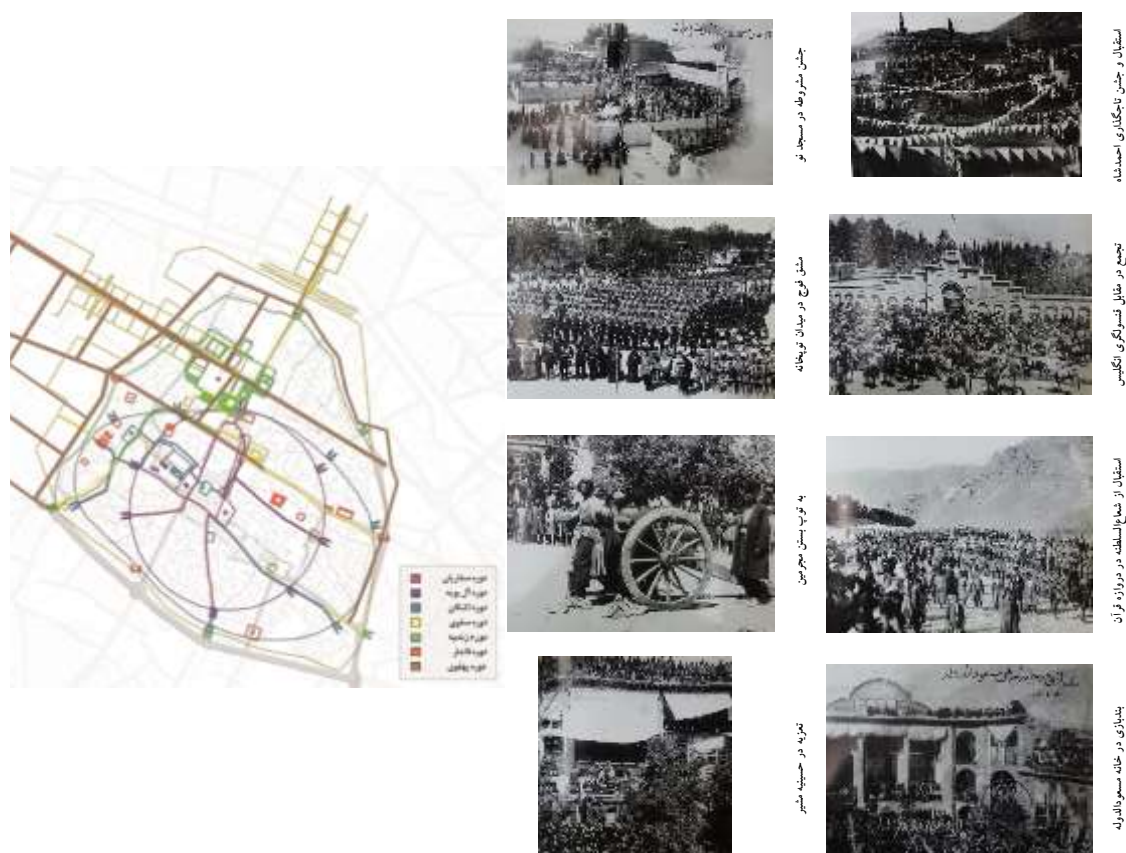
۱. نفوذ بازار: در این گزینه، بایستی وضع موجود را در زمینه ارائه خدمات در بازارهای موجود مورد توجه قرار داد. چراکه موفقیت مجموعه در گرو تداوم وضع موجود با همین وضع بازار و همین محصولات تولید شده می‌باشد.
۲. توسعه بازار: در این گزینه باید مجموعه به دنبال بازارهای جدیدی برای ارائه آنچه اکنون در حال ارائه آن هستیم بپردازد. موفقیت مجموعه در گرو ارائه همین محصولات ارائه شده توسط مجموعه اما در بازارهایی جدید می‌باشد.
۳. توسعه محصولات و خدمات: در این گزینه مجموعه باید بدنبال تغییراتی در خدماتی که ارائه می‌دهد انجام دهد و بدنبال ارائه گزینه‌های جدیدی برای بازار موجود باشد.
۴. تنوع: در این گزینه نه محصولات تولید شده و خدمات ارائه شده مناسبند و نه بازارهای موجود. در نتیجه مجموعه هم باید به دنبال بازاری جدید و هم خدماتی نو باشد (شاول و بیلینگ^۲، ۲۰۱۴، ص. ۲۲).

شکل ۲. شمایی کلی از ماتریس ANSOFF مأخذ: (هاوارد^۱ و همکاران، ۲۰۱۲)

۲.۲. محدوده مورد مطالعه

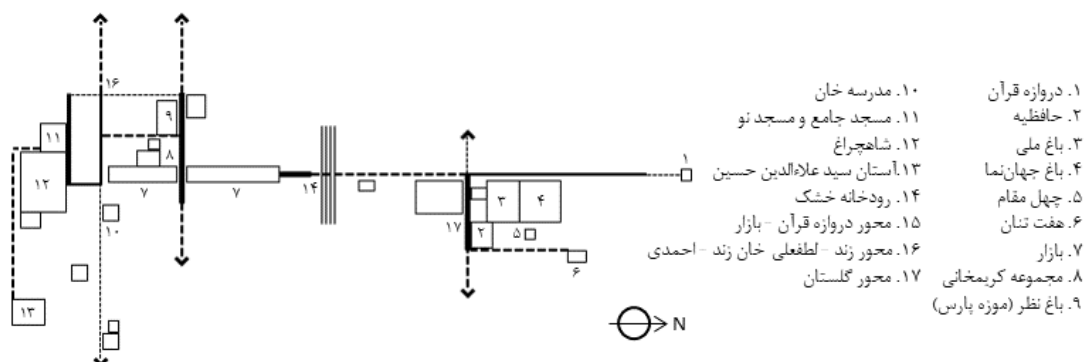
محدوده شهر شیراز و اطراف آن، کانون انباشت میراث کالبدی و فرهنگی وسیع است. وجود آثار متعدد تاریخی بازمانده از یک سیر تحول تاریخی خود گواهی بر این سخن است. پژوهشگران، با رویکردهای مختلف به بررسی سیر تحول تاریخی شهر، با تاکید بر عناصر مختلف پرداخته اند. برخی به بررسی کلیت ساخت اصلی شهر شیراز و سیری که بر آن گذشته است پرداخته اند (حمیدی، ۱۳۷۶؛ بذرگر، ۱۳۸۲). برخی این تحولات را با تاکید بر نقش یک عنصر مذهبی یعنی بارگاه شاهچراغ (ع) سنجیده (کریمزاده، ۱۳۹۳)، یا توجه پژوهش خود را به عنصری چون بازار معطوف کرده اند (جنگجو، ۱۳۹۶؛ صادقی و همکاران، ۲۰۱۹) و یا نقش دروازه ها در این تحولات را مورد واکاوی قرار داده اند (شعله، ۱۳۸۵) و یا عناصر کالبدی استخوانبندی تاریخی شهر شیراز را به عنوان کلمه های سازنده جمله هایی فضایی-زمانی و ترکیب و چیدمان این عناصر به منظور شکل دادن به یک الگو و ترکیب معنادار مورد نقد و بررسی قرار داده اند (لطفی، ۱۳۸۴). علاوه بر آنچه که بیان شد، در ارتباط با رویدادهای شهر شیراز نیز پژوهش هایی چون بررسی وضعیت رویدادهای ایران و شیراز در دوره های مختلف تاریخی و همچنین ارتباط بین رویدادهای شهر شیراز و زمینه های آن و یا توصیف و دسته بندی این رویدادها صورت گرفته است (لطفی و همکاران، ۲۰۲۲). شکل ۳ شمایی کلی از آنچه که در طول قرن ها بر کالبد و رویدادهای شهر شیراز گذشته را بطور موجز به تصویر می کشد.

شکل ۳. تکوین تدریجی بستر فضایی پدیداری رویدادهای آیینی-مذهبی در فرآیند تکامل استخوان‌بندی تاریخی شهر شیراز مأخذ: (صانع، ۱۳۸۲؛ شعله ۱۳۸۵؛ حمیدی، ۱۳۷۶؛ جنگجو، ۱۳۹۶؛ بزرگر، ۱۳۸۲)

۳. یافته‌ها

ماحصل بررسی‌ها و پژوهش‌های تاریخی و تحلیل‌های تخصصی صورت گرفته در دو زمینه رویدادمداری و استخوان‌بندی تاریخی شهر شیراز، این پژوهش را بر آن داشت تا محدوده مطالعاتی مد نظر پژوهش را ساختار هم‌پیوند شیراز تاریخی یعنی محور شمالی جنوبی بافت تاریخی شهر شیراز حدفاصل دروازه قران تا حرم شاهچراغ (ع) قرار دهد. محدوده‌ای که دربرگیرنده عناصر اصلی و استخوان‌بندی شهر شیراز در ادوار گذشته بوده و عمده رویدادهای شهر شیراز نیز در این محدوده به وقوع پیوسته است. در ادامه به بررسی ویژگی‌های انواع فضاهای همگانی شهری، محورها، کریدورهای بصری و نشانه‌های شاخص این محور و وضعیت رویدادهای آیینی-مذهبی در ادوار مختلف تاریخی در محدوده پرداخته خواهد شد. همچنین رویدادهای به وقوع پیوسته در این محور طی یک سال بررسی می‌گردد.

شکل ۴. محدوده مطالعاتی پژوهش

با بررسی منابع و متون تاریخی و همچنین مجموعه‌ای از نگاره‌ها و عکس‌های موجود با نگاهی تاریخی، سیر تحول رویدادهای شهر شیراز در دوره‌های تاریخی معاصر در جدول ۱ بررسی شده است. در این جدول، وضعیت رویدادهای شیراز در دوره‌های تاریخی از قاجار تا پس از انقلاب اسلامی و دوران معاصر، با تاکید بر وضعیت رویدادها در محدوده مطالعاتی، در دو دسته وضعیت کالبدی و مدیریتی و وضعیت رویدادها مورد مطالعه قرار گرفته است.

جدول ۱. وضعیت رویدادها در شهر شیراز در دوره‌های تاریخی معاصر

دوره	وضعیت کالبدی و مدیریتی	وضعیت رویدادها
قاجار	عدم تغییر شکل ساختاری شهر منبث از دوران قبل و حفظ مجموعه کریمخانی شامل ارگ، حمام، بازار و مسجد	- برگزاری جشن‌ها، عزاداری و یا مجازات مجرمین در ملاء عام
پهلوی اول	احداث بناهای بسیار با کارکرد دولتی (شهرداری، دیوانخانه، شهربانی، پستخانه و بانک ملی) در مجاورت مجموعه زندیه و تخریب میدان توپخانه - تخریب حصار شهر و خیابان‌کشی‌های بی‌تناسب با ساختار بافت در قالب توده‌ای از شبکه معابر متقاطع در مرکز شهر - تغییر کارکرد ارگ و تبدیل آن به زندان	- برگزاری جشن‌هایی در خصوص تغییر فرهنگ مردمی از قبیل جشن‌های کلاه پهلوی و کشف حجاب
پهلوی دوم	- تبدیل برخی از ساختمان‌های مجموعه زندیه - همچون عمارت کلاه فرنگی، مسجد و حمام - به اماکن گردشگری - تدین پروژه‌هایی به منظور احیای کاروانسراهای درون بازار از جمله کاروانسرای مشیر	- حفظ شیراز به عنوان کهن‌الگوی شهر ایرانی و عدم مدرنیزه‌سازی آن - تهاجم فرهنگی با برگزاری برنامه‌های از بالا به پایین - مانند جشن هنر -
پس از انقلاب اسلامی	- حفظ کاربرد ساختمان‌های مجموعه زندیه مطابق با دوره پهلوی - تدوین پروژه‌هایی به منظور افزایش جذابیت منطقه با ساخت مجدد آن به حالت دوران زندیه (تخریب ساختمان‌های جدید و احداث زیرگذر زند)	- بازگشت به سناریوی مدرنیزه‌سازی شیراز - تغییرات مهم در مدیریت فرهنگی شهرداری و گسترش رویدادهای فرهنگی

مأخذ: (مرکز اسناد تاریخی، ۱۳۸۸؛ سپاسدار، ۱۳۸۶؛ لطفی و همکاران، ۲۰۲۲؛ اهری، ۱۳۹۰؛ مانوکیان^۱، ۲۰۰۴)

در ادامه به بررسی فضاهای همگانی، نشانه‌ها و محورها و کریدورها در محدوده مطالعاتی و ویژگی آن‌ها پرداخته خواهد شد تا بتوان با درکی بهتر از وضع موجود این مجموعه‌ها، به ارائه راهبردهای برنامه‌ریزی به منظور بازآفرینی فرهنگ‌مبنای فضاهای شهری با رویکرد رویدادمنداری پرداخت. در این بخش انواع فضاهای همگانی در محدوده مطالعاتی، خصوصیات هر یک از فضاهای محدوده مطالعاتی را بر اساس دو شاخص ارتباط با ساختار اصلی شهر (به لحاظ عملکرد و دسترسی) و همچنین نوع فضا (بر حسب سطح عملکرد، پیشینه، عملکرد اجتماعی و بنیان‌گذاری) بررسی می‌گردد. در بخش بعد نیز محورها و کریدورهای اصلی در محدوده مطالعاتی بر اساس ویژگی‌ها آن‌ها شامل عملکرد، عناصر شاخص طبیعی، عناصر هویت‌بخش، چشم‌انداز و قابلیت به‌افزایی مورد مطالعه قرار می‌گیرد.

جدول ۲. انواع فضاهای همگانی در محدوده مطالعاتی و خصوصیات آن‌ها

نوع فضا بر حسب				ارتباط با ساختار اصلی		فضای همگانی- فراغتی و نشانه‌ها
بنیان‌گذاری	عملکرد اجتماعی	پیشینه	سطح عملکرد	دسترسی	عملکردی	
بخش عمومی	اجتماعی - فرهنگی - اقتصادی	مدرن - تاریخی	شهری	x	x	دروازه قرآن
بخش دولتی	اجتماعی - فرهنگی	مدرن - تاریخی	شهری	x	x	حافظیه
دولتی - عمومی	اجتماعی - فرهنگی	مدرن - تاریخی	شهری	x	x	باغ ملی
بخش دولتی	اجتماعی - فرهنگی	تاریخی	شهری	x	x	باغ جهان‌نما
عمومی - دولتی - مردمی	اجتماعی - فرهنگی - اقتصادی	تاریخی - مدرن	شهری	x	x	شاهچراغ
عمومی - دولتی - مردمی	اجتماعی - فرهنگی - اقتصادی	تاریخی - مدرن	شهری	x	x	آستان سید علماءالدین حسین
میراث عمومی - دولتی	اجتماعی - فرهنگی	تاریخی	شهری	x	x	مسجد جامع و مسجد نو
میراث عمومی - دولتی	اجتماعی - فرهنگی	تاریخی	شهری	x	x	مجموعه کریمخانی
میراث عمومی - دولتی	اجتماعی - فرهنگی	تاریخی	شهری	x	x	بازار
میراث عمومی - دولتی	اجتماعی - فرهنگی	تاریخی	شهری	-	x	مدرسه خان
میراث عمومی - دولتی	اجتماعی - فرهنگی	تاریخی	شهری	x	-	چهل مقام و هفت تنان
میراث عمومی - دولتی	اجتماعی - فرهنگی	تاریخی - مدرن	شهری	x	x	باغ نظر (موزه پارس)

نوع فضا بر حسب				ارتباط با ساختار اصلی		فضای همگانی-فراغتی و نشانه‌ها
بنیان‌گذاری	عملکرد اجتماعی	پیشینه	سطح عملکرد	دسترسی	عملکردی	
تمام بخش‌ها	اجتماعی - اقتصادی - فرهنگی	تاریخی - مدرن	شهری - منطقه‌ای	x	x	محور دروازه قرآن - بازار
تمام بخش‌ها	اجتماعی - اقتصادی - فرهنگی	مدرن	شهری - منطقه‌ای	x	x	محور زند - لطفعلی خان زند - احمدی
تمام بخش‌ها	اجتماعی - اقتصادی - فرهنگی	مدرن	شهری - منطقه‌ای	x	x	محور گلستان

مأخذ: (یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۹)

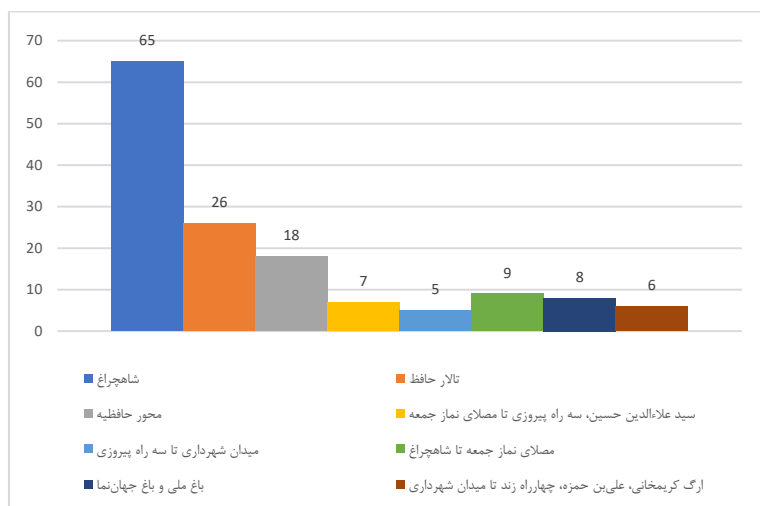
جدول ۳. محورها و کریدورهای اصلی در محدوده مطالعاتی و خصوصیات آن‌ها

ویژگی‌ها					محورها و کریدورها
قابلیت به‌افزایی	چشم‌انداز	عناصر هویت‌بخش	عناصر شاخص طبیعی	عملکرد	
بسیار بالا	دشت و کوه، رودخانه خشک، بافت قدیم	دروازه قرآن، مقبره خواجه، پل علی بن حمزه، سیلو، باغ ملی، حافظیه، باغ جهان‌نما	کوه، تنگه، شیب مناسب	فرهنگی - گردشگری - اقتصادی	محور دروازه قرآن - بازار
بسیار بالا	کوه‌های شمالی	حافظیه، ورزشگاه، ادارات	رودخانه خشک	فرهنگی، اداری، تفریحی، آموزشی	محور گلستان
بسیار بالا	در راستای خیابان‌های شمالی جنوبی، دید به باباکوهی	چهارراه زند، مراکز فرهنگی و گردشگری	-	تجاری، مسکونی، گردشگری، اداری	محورهای مرکزی (زند، لطفعلی خان زند، احمدی)

مأخذ: (یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۹)

با پایش رویدادهای شهر شیراز در طول سال ۱۳۹۸ با استفاده از مطالعه اسنادی آرشیو صدا و سیمای فارس و روزنامه خبر جنوب، مشخص شد که محدوده مطالعاتی با وجود آنکه تنها در حدود ۱ درصد از مساحت قانونی شهر شیراز را به خود اختصاص داده است، پذیرای ۶۷ درصد از کل فراوانی رویدادهای شهر شیراز است. نگاهی دقیق به نحوه توزیع نوع رویدادها نشان می‌دهد که رویدادهای مذهبی با فراوانی نسبی ۶۹٪ به نسبت بسیار بیشتری در مقابل رویدادهای فرهنگی با فراوانی نسبی ۲۳٪ قرار دارند. علاوه بر این، توزیع رویدادها در مکان‌های مختلف متناسب نیست؛ به گونه‌ای که از مجموع ۱۵۶ رویدادهای ثبت شده در محدوده مطالعاتی، ۶۵ رویداد در شاهچراغ، ۲۶ رویداد در تالار حافظ و تعداد رویدادهای برگزار شده در بقیه مکان‌ها در طی یک سال کمتر از ده رویداد است. همچنین ۷۶٪ رویدادها در مکان‌ها اتفاق می‌افتد و تنها ۲۴٪ رویدادها در خیابان‌ها و راه‌ها رخ می‌دهند که مراسم عزاداری

مذهبی و یا راهپیمایی های سیاسی هستند. شکل ۵ پخشایش برگزاری رویدادها را در مکان های رویدادی محدوده مطالعاتی (با بیش از ۴ رویداد در سال) نشان می دهد.

شکل ۵. فراوانی رویدادها در مکان های رویداد (با بیش از ۴ رویداد در سال) در محدوده مطالعاتی

پس از بازخوانی رویدادهای آیینی-مذهبی در ادوار مختلف تاریخی، این نتیجه حاصل می شود که فعالیت ها و رویدادهای فرهنگی به عنوان عامل تسهیل گر و نیروی محرکه بازآفرینی شهری تلقی می گردند و «رویدادمدری فضاهای شهری» به عنوان محوریت این نوع بازآفرینی قرار دارد. نکته اصلی در محدوده مطالعاتی و محور شمالی-جنوبی شیراز، پتانسیل های تاریخی، فرهنگی و مذهبی بوده که به دلیل عدم همپیوندی و انسجام فضایی، فاقد کیفیت لازم برای ایجاد پیوستار فضایی-مکانی رویدادمدار است. به نظر می رسد برنامه ریزی رویدادمبنا رویکردی موثر در بهره گیری از بن مایه های مذهبی، فرهنگی و تاریخی این محور به عنوان یکی از ارزشمندی های استخوانبندی بافت تاریخی شیراز است. به این منظور برای تجزیه و تحلیل اطلاعات و ارائه راهبردهای بازآفرینی رویدادمدار در بازپیوند استخوانبندی شهرهای تاریخی، مدل راهبرد استراتژیک SOAR و ماتریس ANSOFF ارائه می گردد.

راهبرد SOAR شامل پنج مرحله آغاز و برداشتن گام های ابتدایی، شناخت و بررسی، تصور، نوآوری و اجرا است. در مرحله نخست، ذی نفعان و افرادی که در پیشرفت و توسعه جامعه مد نظر نقش دارند، شناسایی می شوند و از آنان در طی جلسات و یا پرسشنامه هایی نظرسنجی می گردد. مرحله دوم، ارائه راهبردها از طریق شناخت و بررسی ارزش ها، چشم اندازها و نقاط قوت داخلی و شناخت و بررسی محیط بیرونی به منظور خلق فرصت ها و تبدیل آنها به فراخواسته ها و نتایج است. در مراحل سوم و چهارم فرآیند، مجموعه قوت ها، فرصت ها، فراخواسته ها و نتایج مورد بحث و بررسی قرار خواهند گرفت. جدول ۴، حاصل تحلیل اطلاعات و داده ها با استفاده از مدل SOAR است که وضعیت رویدادمدری محدوده مطالعاتی را از منظر نقاط قوت، فرصت ها، نتایج مورد انتظار و فراخواسته ها نشان

می‌دهد. این جدول حاصل نظرات تیم برنامه‌ریزی متخصص شامل ۱۵ نفر با بکارگیری دیدگاه‌های ذی‌نفعان درباره محدوده مطالعاتی است.

جدول ۴. تحلیل اطلاعات و داده‌ها با استفاده از مدل SOAR

فرصت‌ها (Opportunities)	قوت‌ها (Strengths)	بررسی‌های استراتژیک
- الگوهای توزیع ارزش‌های معماری و هویت‌بخشی بصورت کانون، پهنه، محور و سایر الگوهای فضایی شکل گرفته بر پایه ارزش‌های مزبور در برخی طرح‌های فرادست - تاکید طرح‌های فرادست بر ارتقاء ساختار فضایی موجود و با تاکید بر مجموعه عناصر و روابط بالقوه و بالفعلی که مبین ارزش‌ها هستند. - ایجاد و گسترش خطوط مترو و وجود چندین ایستگاه در محدوده - وجود تقاضا برای تلقی شهر شیراز به عنوان محیط گردشگری و فراغتی در کشورهای حاشیه خلیج فارس - تمایل سرمایه‌گذاران ایرانی مقیم خارج از کشور در سرمایه‌گذاری در امور گردشگری شهر - افزایش تقاضا برای گذران اوقات فراغت - بازتر شدن فضای اجتماعی، سیاسی و فرهنگی جامعه - گسترش فناوری ارتباطات و اطلاعات و دسترسی به دستاوردهای علمی، فنی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جدید - گرایش به پذیرش نقش مردم در فرآیند برنامه‌ریزی و افزایش فرهنگ مشارکت‌جویی در بین مردم - تحول در سیاست‌های گردشگری کشور و تخصیص بودجه برای تجهیز و توسعه زیرساخت‌ها و برنامه‌های گردشگری - ایجاد فرآیندها و زمینه‌های جذب سرمایه‌گذار خارجی و داخلی - نقش و جایگاه پررنگ شیراز به عنوان پشتوانه تامین خدمات تجاری و بازرگانی منطقه - امکان ترکیب و تلفیق فضاهای یادمانی، فضاهای سبز و فعالیت‌های گردشگری - گرایش به تغییر ساختارهای درآمدی شهرداری به منابع پایدار - تلقی گردشگری به عنوان منبعی تجدیدپذیر و پایان‌ناپذیر و دارای سهم قابل توجه در درآمد ناخالص داخلی شهر - گرایش مدیریت شهری و نهادهای عمومی و دولتی به نوسازی و بهسازی منطقه	- وجود برنامه‌های گسترده ملی در زمینه توسعه گردشگری و سهم قاطع شیراز در این برنامه‌ها و تاثیر آن بر افزایش تقاضاهای نیازمند فضا و افزایش پتانسیل‌های توسعه کالبدی شهر - وجود عناصر و پهنه‌های طبیعی و تاریخی با امکان تغییر نوع فعالیت - رودخانه خشک و کوه‌های شمالی به عنوان عامل پیونددهنده محدوده با طبیعت - موقعیت مناسب محدوده و ارتباط آن با شهر به لحاظ وجود دسترسی‌های مناسب به آن - استقرار محدوده مطالعاتی بر استخوان‌بندی و مرکزیت تاریخی شهر شیراز و وجود خاطره تاریخی و عملکرد هویتی - وجود ابنیه با قابلیت جبران کمبود خدمات پشتیبان گردشگری - تنوع قومی و فرهنگی شیراز - گرایش پایدار به پایش و نگهداری عناصر تاریخی و بازکاربست همساز آن‌ها - گرایش مدیریت شهری شیراز به جنبه‌های تاریخی- فرهنگی و زیست‌محیطی شهر - خاطره جمعی مردم شیراز نسبت به محدوده بافت تاریخی فرهنگی این شهر	

فراخواست‌ها (Aspirations)	نتایج مورد انتظار (Results)
- محدوده مطالعاتی، محوری تاریخی فرهنگی، سبب و پایدار در مقیاس شهری است که با برخورداری از عناصر شاخص فرهنگی، تاریخی و مذهبی، با حمایت و ترویج رویدادمداری، عرصه‌های همگانی وفضاهای اجتماعی، نوعی سرزندگی، پویایی و هویت فرهنگی اجتماعی ناب را با لایه‌های شکل‌دهنده نظام اجتماعی شهری تسری می‌بخشد. - محدوده مطالعاتی، محوری با رویدادهای آیینی منحصر به فرد و ویژه، مطابق با ریشه‌ها و زمینه‌های تاریخی و اجتماعی، و با امکان دسترسی همه گروه‌های سنی، جنسی و اجتماعی اقتصادی، امکان انسجام‌بخشی فضایی و قابلیت پیاده‌سازی الگوهای محوری و پهنه‌ای طرح‌های فرادست را قابل تحقق نموده است. - محدوده مطالعاتی، با موقعیتی مرکزی نسبت به بافت شهری شیراز، با پذیرش انواع رویدادهای آیینی و فرهنگی، به قطب جاذب اوقات فراغت، محرک حس یادگیری و آموزش و مقصد اکوتوریسم و گردشگری در مقیاس ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی تبدیل شده است.	جهت ارائه نتایج اجرایی مورد انتظار در این پژوهش از ماتریس ANSOFF بهره گرفته شده است.

مأخذ: (یافته های پژوهش، ۱۳۹۹)

مرحله اجرا به عنوان گام نهایی در این فرآیند و مدل راهبردی، به نوعی تلاش و حرکت به سوی اجرایی کردن برنامه‌های پیشنهادی و دستیابی به نتایج مورد انتظار است. افراد و تیم‌های مختلف برنامه‌ریزی با یکدیگر در پروژه‌های مربوط برای رسیدن به اهداف و نتایج تعیین شده ارتباط می‌یابند. مردم و ذی‌نفعان در هر کجا علاقمند بوده و توانایی اجرایی داشته باشند می‌توانند مشغول به کار شوند. به واقع در طی جلسات ابتدایی با مجموعه وظایف خود و آنچه بایستی صورت بپذیرد آشنا شده‌اند. این مرحله، گامی اجرایی است و می‌تواند در حوزه وظایف مدیریت شهری تحقق یابد. در پایان نیز راهبردها و سیاست‌ها در دو بخش «بازآفرینی استخوان‌بندی آئینی شهر» و «پیوستار مکان‌های آئینی در استخوان‌بندی رویدادمدار شهر» به عنوان دو هدف اصلی بازآفرینی رویدادمدار در بازپیوند استخوان‌بندی شهرهای تاریخی در این پژوهش در ماتریس ANSOFF با چرخه راهبردی چهارگانه آن ارائه می‌گردد (جدول ۵).

جدول ۵. راهبردهای باز آفرینی رویدادمدار با استفاده از ماتریس ANSOFF

سیاست	راهبرد		بازآفرینی استخوانبندی آئینی شهر	بازآفرینی استخوانبندی آئینی شهر
	راهبرد نفوذ	راهبرد توسعه بازار		
- تدوین فهرستی از رویدادهای قابل برنامه‌ریزی - برنامه‌ریزی خلاقانه رویدادها با هدف مشارکت حداکثری مردم - شناخت گروه‌های شرکت‌کننده از نظر گروه سنی و یا گروه‌های خانوادگی یا دوستانه)، میزان تمایل به هزینه در رویداد، محل اقامت، چگونگی اطلاع یافتن از برگزاری رویداد (تلویزیون، روزنامه و ...) با پیش فروش کردن یا رزرو بلیط - شناخت گروه‌های شرکت‌کننده به منظور هماهنگ‌سازی و ارائه برنامه‌ها و فضای شهری متناسب با نیازهای آنان - شناخت مبدا، مقصد و نوع وسیله سفر شرکت‌کنندگان به منظور برنامه‌ریزی‌های حمل و نقلی در خصوص تعداد سفر و نحوه مدیریت آن‌ها.	- تدوین تقویم و سبد رویدادهای آئینی و فرهنگی، برنامه‌ریزی و تدارک برنامه‌ها، نوع سازماندهی، مقیاس و غیره	- افزایش مشارکت خلاقانه گروه‌های مردمی به خصوص جوانان در برنامه‌ریزی و طرح رویدادها در فضاهای شهری	پیوستار مکان‌های آئینی در استخوانبندی رویدادمدار شهر	بازآفرینی استخوانبندی آئینی شهر
- فراهم آوردن فرصتی برای هنرهای بومی برای سهمی شدن در تجارب مشترک - مشخص کردن نقش و وظایف شورا در گسترش و نظارت بر رویدادها در همکاری با انجمن‌های محلی، ذی‌نفعان و هنجارهای اجتماعی - حمایت از رویدادها و فستیوال‌ها و فعالیت‌هایی که مطلوب بوده و ویژگی‌های زیر را داشته باشند: خاص (specific)، قابل اندازه‌گیری (measurable)، در دسترس (attainable)، واقع‌بینانه (realistic) و در زمان مناسب (timed) و هوشمندانه (SMART).	- افزایش مشارکت خلاقانه گروه‌های مردمی به خصوص جوانان در برنامه‌ریزی و طرح رویدادها در فضاهای شهری	- افزایش منافع اقتصادی برگزاری رویدادها		
- تدوین و بررسی فهرستی از مکان‌های رویداد - ارزیابی چشم‌انداز کنونی و سیاست‌ها به منظور ارتقای مکان - زیرساخت‌هایی که امکان برگزاری رویداد را به صورتی کارآمدتر برآورده خواهند ساخت و هزینه کارآمدتری خواهند داشت مورد توجه قرار می‌گیرند.	- ارتقاء زیرساخت‌های لازم برای مکان‌های رویدادی مهم‌تر	- ارتقاء هویت، طراحی و ارزیابی مکان‌ها و فضاها به منظور مطلوبیت آن‌ها برای برگزاری رویدادها		
- مروری بر فضاهای باز در مقابل معیارهای مطلوب به منظور اطلاع رسانی به منظور توسعه فضاها و مکان‌گزینی برگزاری رویدادها در آن‌ها - تدوین معیارهای مطلوب برای توسعه آینده فضاهای باز و نحوه استفاده از آنها به منظور برگزاری بهینه و مطلوب رویدادها و فستیوال‌ها	- ارتقاء هویت، طراحی و ارزیابی مکان‌ها و فضاها به منظور مطلوبیت آن‌ها برای برگزاری رویدادها	- ارتقاء هویت، طراحی و ارزیابی مکان‌ها و فضاها به منظور مطلوبیت آن‌ها برای برگزاری رویدادها		

مأخذ: (یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۹)

۴. بحث

در ادوار گذشته، ساختار هم‌پیوند شیراز تاریخی، بستر تکوین و بازتولید رویدادها اعم از سیاسی، اجتماعی و آئینی بوده است. کانون‌های شکل گرفته طی دوره‌های تکامل ساختاری شهر، هریک به فراخور روح زمانه موسم بالندگی‌شان، زمینه‌ای برای تسهیل و اشاعه ارکان زیست جمعی، شهری و اجتماع‌محور پدید می‌آوردند. بنیان نهادن مساجد جامع، بازارهای متعدد متوالی، مجموعه‌های چندکارکردی، باغ‌ها و فضاهای متنوع شهری، هرکدام سهمی از این جریان تاریخی را بر عهده داشته، و در ایجاد زمینه تداوم رویدادها، نقش ایفا نموده‌اند. دگردیسی پدید آمده در ساختار شهر تاریخی، به مفهوم گسست اجزای ساختار، حذف و ناتوان‌مندی عناصر و فضاها، تضعیف و قطع پیوند میان مراکز، و فقدان هم‌پیوندی الگوی توسعه شهر معاصر با مختصات کالبدی سلف خود، سبب گردیده تا این ساختار اهمیت خود به مثابه بستر پذیرش و میزبانی از رویدادها را تا حدود بسیاری از دست بدهد. به این ترتیب طی فرایندهای برنامه‌ریزی شهری پنج دهه اخیر برای شیراز، همواره تلاش‌هایی برای احیاء، تقویت و یا بازتعریف ساختار و کانون‌های تاریخی صورت گرفته که البته شاید به دلیل تاکید فراتر از واقع به ساختارپردازی کالبدی و غفلت از ساحت محتوایی، توفیق اندکی در این باره حاصل آمده است.

این در حالی است که طی دو دهه اخیر، طراحی و ساخت فضاهای جدید بر مبنای کاربری تجارب فرهنگی، اساس بسیاری از برنامه‌های بازآفرینی شهری در جهان شده است. از آنجا که نواحی شهری روز به روز موقعیت خود را به عنوان مراکز تولید از دست می‌دهند، برنامه‌های بازآفرینی فرهنگ‌مبنا، فرصت‌هایی نو را برای فعالیت‌های اقتصادی ارائه می‌کنند. بر اساس این پروژه‌های بازآفرینی فضاهای همگانی، عوامل موفقیت مکان عبارتند از: دسترسی، راحتی، معاشرت‌پذیری و فعالیت‌ها. هرچه میزان فعالیت‌ها بیشتر باشد، می‌توان ترکیب مناسب‌تری از مردم (برحسب جنس، سن، فرد و یا گروه) مشاهده نمود و هرچه این فعالیت‌ها پراکندگی بیشتری در طول روز داشته باشند، بهتر است (ریچاردز و پالمر^۱، ۲۰۱۰). همچنین در ارتباط با استفاده از فعالیت‌ها و رویدادها در فضاهای شهری و توسعه شهری، برخی پژوهشگران اظهار داشتند که اهمیت فضاهای شهری در بازآفرینی شهری آنجاست که آن‌ها با تشویق فعالیت‌های محلی و رویدادهای خاص که جزئی از لاینفک از میراث شهری هستند، حس مکان و همچنین حس جامعه را موجب می‌شوند (راملی و همکاران^۲، ۲۰۱۸؛ رمضان^۳، ۲۰۱۰، ص. ۲). از همین رو، آنچه در این پژوهش پی گرفته شد، کاوش و ارائه راهکاری برای بازآفرینی رویدادمدار فضاها و ساختار تاریخی، با تاکید بر ظرفیت‌سازی و برنامه‌ریزی رویدادهای آئینی-مذهبی است. این راهکارها می‌تواند به مثابه انگیزه‌ای برای بازآفرینی و ارتقاء کیفیت فضاهای شهری، و فراهم آوردن امکان ایجاد پیوستگی اجتماعی و فرهنگی مطرح باشد، و نیز سبب‌ساز تبلور الگوهای تازه برای برگزاری رویداد در ابعادی متنوع و گسترده‌تر گردد.

1. Richards & Palmer
2. Ramlee
3. Ramezani

همانطور که در بازخوانی پیشینه نظری و مفهوم سازی «رویدادمداری» دیده شد، تمرکز بر احیاء و ایجاد تنوع در مصادیق رویدادها به عنوان نیروی محرکه بازآفرینی شهری (هال و هوارد^۱، ۱۹۹۶؛ مک دونالد^۲، ۲۰۱۱؛ اینروی^۳، ۲۰۰۰) و عاملی جهت بازتولید روایت های دیرآشنا به مثابه تزریق محتوا به بستر کالبدی مورد توجه قرار گرفته است (لی^۴، ۲۰۰۳؛ لیم و همکاران^۵، ۲۰۱۳؛ ریچاردز و روتاریو^۶، ۲۰۱۵؛ ریچاردز، ۲۰۱۶). تقریباً همه پژوهش های مرتبط با این زمینه، رویکردی توصیفی-تحلیلی را جهت تبیین نقش رویدادمداری در بازآفرینی شهری دنبال کرده، و بستر تحلیل خود را بازشناسی پس زمینه های تاریخی رویدادها و قابلیت برازش و به روزرسانی آن در شرایط شهری معاصر قرار داده اند. آنچه پژوهش حاضر را متمایز می سازد، دسته بندی راهبردهای اجرایی در قالب نتایج مورد انتظار در چهار دسته متناسب با ماتریس ANSOFF است که می تواند راهنمایی دقیق تر برای مجریان راهبردها فراهم آورد. برای دستیابی به آن ارزیابی حاصل از مدل SOAR نیز همانطور که در بخش قبل بدان پرداخته شد، نوعی رویکرد «نرماتیک» یا «هنجاری» را مدنظر دارد، به عبارت دیگر، و به مدد تمرکز همزمان بر محتوا، فرایند و آنچه می تواند به مثابه تعالی شرایط غایی مطرح باشد، رویدادمداری محدوده مورد مطالعه از منظر نقاط قوت، فرصت ها، نتایج مورد انتظار، و فراخواست هاست که می تواند مورد توجه قرار گیرد و از این زمینه مطالعاتی برای ارایه راهبردهای باز آفرینی رویدادمدار با استفاده از ماتریس ANSOFF پشتیبانی نماید.

۵. نتیجه گیری

برنامه ریزی برای بازآفرینی رویدادمدار استخوانبندی تاریخی شهرها بر اساس میراث معنوی مبتنی بر رویدادهای آئینی و مذهبی را می توان میان بری برای دستیابی به آن نوع از بازآفرینی شهری دانست که در بطن خود، تاکید بر درونمایه های فرهنگی و بهره مندی از بالقوگی های نهفته در فرهنگ و باورهای مشترک جوامع شهری را جستجو می کند. چنین رهیافتی، برخوردار از تمرکزی درخور به روایت هایی است که دربردارنده ارزش های معنایی قابل تعمیم به برنامه های مدیریتی و توسعه شهری معاصر خواهد بود؛ همان که در بسیار منابع، هدف یا مفهوم نهادینه بازآفرینی شهری تلقی شده است. از همین روی، تلاش برای بهبود کیفیت برنامه ریزی بازآفرینی با تأکید بر رابطه دوسویه فضا به مثابه بستر متعین و ملموس، و رویدادهای آئینی به عنوان محتوای مورد اقبال و بخشی مهم از میراث معنوی و ناملموس، می تواند امری حیاتی در ادامه حیات اقتصادی، اجتماعی و حتی کالبدی شهرها ملحوظ شده، و در روند رو به تحول یا دست کم دگرگونی اجتناب ناپذیر شهرها در نظر گرفته شود. در چنین حالتی، مشارکت و حضور مردم به سبب امر آئینی و شاید سرنمونی، دلبستگی بیشتری به فضاهای شهری، میراث فرهنگی، و لزوم حفاظت از

1. Hall & Hubbard
2. MacDonald
3. Inroy
4. Li
5. Lim
6. Richards & Rotariu

استخوانبندی تاریخی و ارتقاء پیوند میان فضاها در شرایط معاصر شهری به وجود خواهد آمد. بدون در نظر گرفتن راهبردهای بازآفرینی شهری مناسب برای حمایت از این فضاها و میراث ملموس و ناملموس، نمی‌توان امیدی به بهبود فضای همگانی شهری که به دلیل عوامل طبیعی و انسانی و در طول زمان فرسوده شده‌اند، داشت و اگر این اتفاق نیفتد، فضاها همگانی شهری جذابیت و حضور پویای بازدیدکنندگان خود را از دست خواهند داد و به مرور زمان از بین خواهند رفت. پژوهش حاضر، به مطالعه جایگاه رویداد، به ویژه رویدادهای آیینی-مذهبی، در تدوین راهبردهای بازآفرینی شهری پرداخت. هدف از این مطالعه، بازشناسی و پیوند دوباره میان اجزاء و فضاهایی بود که در همپوندی تاریخی خود، به نوعی تقسیم و تسهیم نقش‌ها را در دل خود سازمان داده، و استخوانبندی تاریخی شهر را به صورت صحنه‌ای برای رخداد انواع متنوعی از رویدادهای آیینی، آماده و منعطف نگاه می‌داشته‌اند. بازشناسی صورت گرفته از رویدادها، با نگرشی بر پژوهش‌های پیشین، امکان ایجاد چارچوبی برای برنامه‌ریزی راهبردی رویدادمدار را فراهم آورد. دستاورد تحلیل و ارزیابی شرایط دوگانه بستر و محتوا، شامل پس‌نگشتی بر ساختار هم‌پیوند شیراز تاریخی، و رویدادهای آیینی-مذهبی جاری در ساختار، منتج به مجموعه‌ای از راهبردها (تدوین برنامه زمانی به عنوان تقویم رویدادها، سبک رویدادهای آیینی، مذهبی و فرهنگی، برنامه‌ریزی و پشتیبانی برنامه‌ها، سازماندهی، مقیاس و دیگر عوامل قابل پیش‌بینی و برنامه‌ریزی؛ افزایش مشارکت خلاقانه گروه‌های مردمی به خصوص جوانان در برنامه‌ریزی و طرح رویدادها در فضاهای شهری؛ افزایش منافع اقتصادی برگزاری رویدادها؛ ارتقاء زیرساخت‌های لازم برای مکان‌های رویدادی مهم‌تر؛ ارتقاء هویت، طراحی و ارزیابی مکان‌ها و فضاها به منظور مطلوبیت آن‌ها برای برگزاری رویدادها) گردید و متعاقباً سیاست‌های متناسب برای دستیابی به اهداف بازآفرینی رویدادمدار را پیشنهاد نمود. نتایج پژوهش به عنوان بخشی از نگاهی پروسعت به برنامه بازآفرینی یکپارچه شهری قابل تأمل خواهد بود، و می‌تواند به مثابه نوعی حرکت آغازین و بسترسازانه تعبیر و از ابزار و روش‌شناسی پیشنهادی، در راستای پیوند میان اهداف توسعه و ارتقاء فضاهای شهری، و درون‌مایه‌های فرهنگی و آیینی بهره‌برداری نمود. در پایان، یادآوری این مهم ضروری می‌نماید که در تداوم رویکرد بازآفرینی یکپارچه شهری، باورهای مشترک، آئین‌ها و رویدادهای آیینی-مذهبی، بی‌تردید مهم‌ترین کنش‌یاران فرآیند بازآفرینی فضاهای شهری و استخوانبندی تاریخی شهرها خواهند بود.

کتاب نامه

۱. آرژند، ی. (۱۳۸۵). نمایش در دوره صفوی. تهران: انتشارات فرهنگستان هنر.
۲. بذرگر، م.ر. (۱۳۸۲). شهرسازی و ساخت اصلی شهر. شیراز: انتشارات کوشامهر.
۳. جنگجو، س. (۱۳۹۶). جایگاه بازار در شکل‌گیری استخوان‌بندی شهرهای ایرانی/اسلامی. شیراز: انتشارات مرجع علم.
۴. حبیبی، س.م.، و مقصودی، م. (۱۳۸۲). مرمت شهری. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۵. حمیدی، م. (۱۳۷۶). استخوان‌بندی شهر تهران. تهران: انتشارات سازمان مشاور فنی و مهندسی شهرداری تهران.
۶. خاوریان گرمسیر، ا.ر. م.، استاورس، ژ.، و علیان، م. (۱۳۹۲). برنامه‌ریزی راهبردی توسعه گردشگری شهری با استفاده از مدل استراتژیک SOAR (نمونه موردی شهر تفت). برنامه‌ریزی و آمایش فضا، ۱۷ (۳)، ۱۲۷-۱۴۳.
۷. ذکاوت، ک. (۱۳۹۱). شهر، زندگی، زیبایی. نشریه داخلی سازمان زیباسازی شهر تهران، ویژه‌نامه خاطره در شهر، ۱ (۳).
۸. سپاسدار، ا. (۱۳۸۶). تاریخ تیاتر فارس. شیراز: انتشارات آوند اندیشه.
۹. سروی، ه.، و خزاعی، ز. (۱۳۸۷). نقش فضاهای شهری در بازآفرینی بافت‌های کهن شهری. مشهد: اولین همایش بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده شهری.
۱۰. سلطان‌زاده، ح. (۱۳۷۲). فضاهای شهری در بافت‌های تاریخی ایران. چاپ دوم، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی با همکاری شهرداری تهران.
۱۱. شعله، م. (۱۳۸۵). دروازه‌های قدیم در خاطره جمعی شهر معاصر. هنرهای زیبا، (۲۷)، ۲۶-۱۷.
۱۲. شعله، م.، لطفی، س.، و فلاح منشادی، ا. (۱۳۹۲). رویدادمداری فضاهای شهری راهکاری برای دستیابی به فضاهای پایدار همگانی. تهران: اولین همایش ملی فضاهای عمومی شهری پایدار.
۱۳. صانع، م. (۱۳۸۲). به یاد شیراز، عکس‌های قدیم شیراز. تهران: نشر منصور صانع.
۱۴. فیروزی، م.ع.، و زادولی خواجه، ش. (۱۳۹۶). مدل استراتژیک SOAR گامی به سوی برنامه‌ریزی راهبردی توسعه گردشگری شهری (نمونه موردی: کلانشهر تبریز). فصلنامه علمی-پژوهشی برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۱۷ (۲۵)، ۲۹-۴۰.
۱۵. کریم‌زاده، د. (۱۳۹۳). واکاوی نقش آرامگاه شاهچراغ در توسعه کالبدی شهر شیراز. مشهد: ششمین کنفرانس ملی برنامه‌ریزی و مدیریت شهری با تاکید بر مولفه‌های شهر اسلامی.
۱۶. لطفی، س. (۱۳۸۴). «مقدمه‌ای بر تحلیل ساختاری-دستوری کالبد شهر». هنرهای زیبا، نشریه پردیس هنرهای زیبای دانشگاه تهران، (۲۲)، ۲۴-۱۵.
۱۷. لطفی، س. (۱۳۹۰). بازآفرینی شهری فرهنگ مبنا: تأملی بر بن‌مایه‌های فرهنگی و کنش بازآفرینی. هنرهای زیبا، (۴۵)، ۶۰-۴۷.
۱۸. لطفی، س. (۱۳۹۱). تبارشناسی بازآفرینی شهری: از بازسازی تا نوزایی. تهران: انتشارات آذرخش.
۱۹. مرکز اسناد تاریخی (۱۳۸۸). جشن هنر شیراز. مرکز بررسی اسناد تاریخی، چاپ اول، تهران.

۲۰. اهری، ز. (۱۳۹۰). شهر، جشن، خاطره. نشریه هنرهای زیبا، (۴۷)، ۵-۱۶.

21. Carmona, M., Heath, T.O.T., & Tiesdell, S. (2012). *Public places-urban spaces*. London: Routledge.
22. Carrière, J.P., & Demazière, C. (2002). Urban planning and flagship development projects: lessons from EXPO 98, Lisbon. *Planning practice and research*, 17(1), 69-79.
23. Dansero, E., & Puttilli, M. (2012). Mega-events tourism legacies: the case of the Torino 2006 Winter Olympic Games—a territorialisation approach. *Leisure Studies*, 29(3), 321-41.
24. Ercan, Z.M.A. (2007). Public spaces of post-industrial cities and their changing roles. *Metu Jfa*, 24(1), 115-37.
25. Evans, G., & Shaw, P. (2004). *The contribution of culture to regeneration in the UK: a review of evidence*. London: DCMS;4.
26. Hall, T., & Hubbard, P. (1996). The entrepreneurial city: new urban politics, new urban geographies? *Progress in human geography*, 20(2), 153-74.
27. Howard, R.D., McLaughlin, G.W., & Knight, W.E. (2012). *The handbook of institutional research*. Jossey-Bass.
28. Inroy, N.M. (2000). Urban regeneration and public space: The story of an urban park. *Space and Polity*, 4(1), 23-40.
29. Lewicka, M. (2008). Place attachment, place identity, and place memory: Restoring the forgotten city past. *Journal of environmental psychology*, 28 (3), 209-31.
30. Lim, H., Kim, J., Potter, C., & Bae, W. (2013). Urban regeneration and gentrification: Land use impacts of the Cheonggye Stream Restoration Project on the Seoul's central business district. *Habitat International*, 39, 192-200.
31. Lotfi, S., Sholeh, M., & Imani, N. (2022). Eventfulness, event modalities, and the dilemma of using outdoor events as a public realm revitalization initiative (Case study: Shiraz, Iran). *Int. J. Architect. Eng. Urban Plan*, 32(2), 1-17.
32. MacDonald, S. (2011). *'Big Society': Social action and the role of public space*. Manchester: CLES (Center for Local Economic Strategies).
33. Manoukian, S. (2004). *History and the Production of the "Culture of Shiraz"*. AKPIA @ MIT - Studies on Architecture, History & Culture.
34. Matheson, C. (2011). *Resource Guide: Events and Urban Renewal: Hospitality, Leisure, Sport and Tourism Network*. London & Newyork: routledge.
35. Pernecky, T., & Lück, M. (2013). *Events, society and sustainability: Critical and contemporary approaches*. London: Routledge.
36. Rad, V.B., & Ngah, I. (2013). The role of public spaces in promoting social interactions. *International Journal of Current Engineering and Technology*, 3(1), 184-8.
37. Ramezani, S., Aziz, Z., Idid, S.Z. (2010). *Public space and conservation of a historic living city: Melaka, Malaysia: Dialogues in Urban and Regional Planning*. London: Routledge.
38. Ramlee, M., Omar, D., Yunus, R.M., & Samadi, Z. (2018). Revitalisation strategies of urban public space in George Town World heritage site. *Asian Journal of Environment-Behaviour Studies*, 4(12), 61-72.
39. Rezvani-Naraghi, A. (2019). From architectural entities to social spaces: Redefining the notions of Takiyeh and Takiyeh Dowla. *International Journal of Islamic Architecture*, 8(1), 141-165.
40. Richards, G. (2014). Eventfulness and the quality of life. *Tourism Today*, 14, 23-36.
41. Richards, G. (2016). *Cultural tourism: Archaeological Displays and the Public*. London: Routledge.
42. Richards, G., & Palmer, R. (2010). *Eventful cities*. London: Routledge.

43. Richards, G., Rotariu, I. (2015). Developing the eventful city in Sibiu, Romania. *International Journal of Tourism Cities*, 1(2), 89-102.
44. Ryan, C. (1995). *Places not spaces: Placemaking in Australia*. L. Barnes, T. Winikoff, C. Murphey, & A. M. Nicholson (Eds), Australia: Envirobook.
45. Sabate, J., Frenchman, D., & Schuster, J.M. (2004). *Llocs amb esdeveniments: Event Places*. Barcelona: UPC Departament d'Urbanisme i Ordenació del Territori: MIT City Design and Development of Urban Studies and Planning, DL.
46. Sadeghi, A.R., Khakzand, M., & Jangjoo, S. (2019). Historical analysis of the role of bazaar on the Formation of Iranian islamic urban forms, Case study: Shiraz, Iran. *Armanshahr Architecture and Urban Development*, 12(26), 89-101.
47. Schawel, C., & Billing, F. (2014). *Top 100 Management Tools*. London: Springer.
48. Sennet, M., & Flowers, G (1994). I am now a part of history. *People*, 282-283.
49. Silvanto, S., & Hellman, T. (2005). Helsinki – *The festival city* Arts and culture in Helsinki. L. Lankinen (Ed), Helsinki: City of Helsinki.
50. Smith, A. (2005). Reimagining the city: The value of sport initiatives. *Annals of Tourism Research*, 32(1), 217-36.
51. Smith, A. (2012). *Events and urban regeneration: The strategic use of events to revitalise cities*. London: Routledge.
52. Smith, A. (2015). *Events in the city: Using public spaces as event venues*. London: Routledge.
53. Stavros, J., & Saint, D. (2010). SOAR: Linking strategy and OD to sustainable performance. *Practicing organization development: A guide for leading change*, 3, 377-394.
54. Watts, G., Cope, J., & Hulme, M. (1998). Ansoff's matrix, pain and gain: growth strategies and adaptive learning among small food producers. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 4(2), 101-11.
55. Weber, K., Ali-Knight, J., Foley, M., McGillivray, D., & McPherson, G. (2012). Policy pragmatism: Qatar and the global events circuit. *International journal of event and festival management*, 3(1), 101-115

آسیب شناسی طرح های توسعه شهری از فرآیند تهیه تا اجرا با تأکید بر طرح جامع و تفصیلی شهر مشهد

علی خوشاب (دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، گروه جغرافیا، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران)

khoshab_ali@yahoo.com

براتعلی خاکپور (دانشیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران)

khakpoor@um.ac.ir

ریحانه علانی (دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، گروه جغرافیا، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران، نویسنده مسئول)

reyhane.alaei@mail.um.ac.ir

تاریخ تصویب: ۱۴۰۱/۰۳/۳۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۱/۳۰

صص ۱۹۵-۲۱۶

چکیده

از اقدامات در جریان اصلاح و بهبود روندهای نادرست و مشکلات موجود در تهیه این طرح ها، آسیب شناسی طرح های توسعه شهری است. این پژوهش سعی دارد با توجه به روش تحقیق ترکیبی به جمع آوری اطلاعات بپردازد. تحلیل بکار گرفته شده از طریق نرم افزارهای مکس کیودا و SPSS می باشد. در روش کیفی به شناسایی مهمترین آسیبها و در روش کمی برای اولویت بندی نتایج از آزمون فریدمن استفاده شد. نتایج در دو سطح (کشور و شهر مشهد) که سطح اول با بررسی ۴۴ سند مرتبط و سطح دوم با مصاحبه انجام شده با ۱۶ نفر از متخصصین حوزه اجرایی و نظری در نرم افزار مکس کیودا نشان داد: در مجموع ۶۸ آسیب در طرح های توسعه شهری دخیلند. ۵۶ آسیب در زمینه تهیه، ۶ آسیب در زمینه دیدگاه و ۶ آسیب نیز در زمینه نظارت می باشد. نتایج آزمون فریدمن مهمترین آسیب های طرح های توسعه شهر مشهد را به ترتیب اولویت در حوزه تهیه (میانگین اهمیت ۲/۷۱)، اجرا (۱/۶۵)، دیدگاه (۱۴/۳) نشان داد، بطوریکه موازی کاری بین نهادی، محصول نگرایی طرح و سیاست گزینی سه مساله اولویت دار در مسائل آسیب شناسی مطرح گردیدند. ضعف مشاوران تهیه طرح، عدم توجه به نقش شهر، غفلت از مسائل آن و شتاب زدگی در تصویب کمترین تأثیر را بر روند طرح های توسعه شهر مشهد دارا میباشند. در حوزه اسنادی مهمترین اولویت های مسئله دار در ابعاد تهیه و اجرا شناسایی گردید. سه مسئله مهم در آسیب شناسی طرح های توسعه در سطح کشور نیز موازی کاری بین نهادی، فقدان نیروی متخصص در شهرداری ها و نادیده گرفتن مسائل اجتماعی طرح می باشد.

کلیدواژه ها: آسیب شناسی، شهر مشهد، طرح های توسعه شهری.

۱. مقدمه

بیش از پنج دهه است که طرح های توسعه برای شهرهای ایران، به منظور ایجاد زمینه‌ی رشد کالبدی موزون و هماهنگ آنها، تهیه شده اند (پورحسین و دیگران، ۱۳۹۹، ص. ۱۱۱). اگر برنامه ریزی کاربری زمین را نحوه ی تقسیم زمین و مکان بهینه برای مصارف و کاربری های متنوع زندگی تعریف کنیم، لزوم توجه و مطالعه اینگونه طرح ها امری ضروری است. این طرح ها با هزینه و انرژی زیادی تهیه شده اند و هر چند تأثیرات مثبتی در منطقه بندی کاربری ها و رعایت ضوابط مقررات ساختمانی داشته اند، اما به دلایل متعدد نتوانسته اند به تمامی اهداف خود دست یابند و تنها درصد اندکی از این برنامه ها و طرح ها تحقق یافته است (براتی و محمدی، ۱۳۸۹، ص. ۳۹).

یکی از اقداماتی که می تواند در جریان اصلاح روندهای نادرست و مشکلات طرح های توسعه شهری مورد توجه قرار گیرد، آسیب شناسی آنهاست زیرا با نگاهی نقادانه به چگونگی، تهیه، اجرا و محتوای نظارتی این طرح ها می توان مسائل و مشکلات را شناخت و راهکارهای برای جلوگیری از شدت یافتن مسائل تدارک دید (پور احمد و همکاران، ۱۳۸۵، ص. ۱۶۸).

نظر به اینکه شناسایی آسیب ها در پروژه ها و طرح های توسعه شهری عامل مؤثری در جهت تسریع در امر خدمت رسانی به مردم می باشد و صرفه جویی قابل توجهی در منابع مالی و زمانی داشته است، باعث انجام به موقع تعهدات می گردد؛ لذا کارشناسی و پیدا نمودن راه کارهای علمی جهت رفع این تنگناها و همچنین تأکید بر انجام به موقع وظایف واحدها به صورت یک فرآیند منسجم و هدفمند، میتواند نقش بسیار مهمی در کاهش تاخیرات، آسیب ها، شکست ها و اجرای اصولی صحیح در انجام به موقع این پروژه ها طبق برنامه زمانبندی داشته باشد. از دلایل عدم موفقیت طرح های توسعه شهری به ویژه طرح های جامع می توان به تأکید بیش از حد بر تهیه طرح و عدم توجه به اجرای آن، ایستا بودن و سازگار با سناریوهای متکی بر رشد آهسته شهری اشاره نمود (شکوهی بیدهندی و خلیجی، ۱۳۸۸، ص. ۳۲).

توسعه شهری در مفهوم تاریخی- اجتماعی خود، در واقع بازتاب توسعه اقتصادی- اجتماعی در مقیاس ملی محسوب می شود. از این دیدگاه، با توجه به تحولات عمومی ایران در دوران جدید می توان سه مرحله اساسی در تحولات شهرنشینی و شهرسازی کشور تشخیص داد (حسامیان و همکاران، ۱۳۸۷، ص. ۲۶):

الف- دوره آشنایی با شهرنشینی جدید (قاجار)

ب- دوره نوسازی شهرنشینی و شهرسازی (۱۳۰۰ تا ۱۳۴۰)

ج- دوره تسلط شهرنشینی و شهرسازی جدید (۱۳۴۱ به بعد)

تا به امروز حدود پنج دهه از تهیه اولین طرح های شهری در قالب طرح جامع می گذرد اما به رغم هدف این طرح که جلوگیری توسعه ناموزون و ناهنجار شهرها و ارائه راهکارهای در جهت نظم بخشیدن به توسعه های شهری بودند اما در عمل موفق عمل نکردند و نخستین انتقادات و پیشنهادات اصلاحی بر این طرح ها از اواسط دهه ۱۳۵۰ به میان کشیده شد و تا به امروز کماکان ادامه دارد. این انتقادات بیشتر متوجه روندهای قانونی تهیه، تصویب و

اجرای طرح ها بوده و سپس دامنه آنها به محتوای طرح و مبانی نظری نیز کشیده شده است (زنگی آبادی و همکاران، ۱۳۹۳، ص. ۴۸).

کلانشهر مشهد به علت جایگاه ویژه ی ژئوپولیتیک، کارکرد بسیار مهم زیارتی و گردشگری، موقعیت خاص جغرافیایی و ساختار اقتصادی متفاوت دارای اهمیت بسیار بالایی است لذا لزوم توجه به طرح های توسعه شهری و بررسی آنها در فرآیند تهیه تا اجرا ضروری به نظر می رسد.

براین اساس در این نوشتار علمی سعی شده است به آسیب شناسی طرح های توسعه شهری با تأکید بر طرح جامع و تفصیلی شهر مشهد (خازنی، مهرآزان و فرهنگ) در قالب روش شناسی محتوایی پرداخته شود و با توجه به اصول روش تحقیق کیفی یک طبقه بندی مناسب از عوامل پنهان و آشکار بر نحوه عدم تحقق پذیری این طرح ها با مثالها و نمونه های عینی آورده شود. تا بتوان با تحلیل این آسیب ها و ضریب تأثیر هر یک از این عوامل راهکارهایی برای بهبود طرح های توسعه شهری در آینده داد.

مشخصه های کلی طرح های سه گانه مشهد بدین شرح می باشند: طرح جامع و تفصیلی خازنی (۱۳۵۰ الی ۱۳۷۰) به عنوان مهم ترین طرح تأثیرگذار بر حوزه میانی شرقی مطرح می باشد. در طرح جامع - تفصیلی خازنی، توسعه شهر از سمت شرق به دلیل وجود زمین های مرغوب کشاورزی محدود شده است که این امر با توجه به پیشنهاد افزایش جمعیت شهر مشهد و پیشنهاد کمربند صدمتری در شرق شهر به عنوان یک لبه قوی و محدود کننده توسعه، موجب افزایش فشار توسعه در حوزه و ساخت و ساز در زمینهای خالی موجود در حوزه و در نهایت پر شدن بافت شده است. همچنین با پیشنهاد مراکز خدماتی و فراهم آوردن دسترسی مناسب به این مراکز، موجب شکل گیری بافت های مسکونی و تقویت نقش سکونتی حوزه گردیده است. پیشنهاد کمربندی ۱۰۰ متری در اطراف حوزه یکی از عوامل تأثیر گذار مهم طرح جامع-تفصیلی خازنی در نظام شبکه ارتباطی می باشد. در الگوی توسعه طرح جامع-تفصیلی خازنی، حرم مطهر و میدان شهدا به عنوان مراکز اصلی اقامتی-زیارتی و تجاری ساختار فضایی شهر در نظر گرفته شده است (مهندسین مشاور خازنی، ۱۳۴۷، ص. ۶۷).

طرح جامع مهرآزان در سال ۱۳۷۲ به تصویب شورای عالی شهرسازی و معماری ایران رسید. نظر به اهمیت شهر مشهد و همچنین موارد منحصر به فرد آن در مطالعات طرح جامع علاوه بر تهیه طرح جامع، موارد ذیل مورد بررسی قرار گرفته است. نرخ رشد متوسط ۴۰ ساله شهر مشهد ۵/۲۷ درصد است. پیش بینی جمعیت در طرح جامع با فروض سه گانه ذیل صورت گرفته است. کاهش باروری در چهارچوب سیاستهای جمعیتی کشور در این فرض روند کلی کاهش میزان رشد طبیعی جمعیت از حدود ۳/۵ درصد در آغاز دوره به ۲/۵۲ در صد در پایان آن ملحوظ شده است. فرض مربوط به مهاجرت در پیش بینی جمعیت شهر مشهد فرض توقف مهاجرتها ی خارجی و نقش مهاجرتها ی داخلی یعنی مهاجرتها یی که منشا روستایی دارند از اهمیت خاصی برخوردار است. در این زمینه باتوجه به نسبت جمعیت شهری و روستایی از ۰/۸۴ در آغاز دوره طرح به ۰/۳۸ در حدود سال ۹۵ برآورد میگردد (مهندسین مشاور مهرآزان، ۱۳۷۲، ص. ۴۵).

در طرح جامع فرهنگد انگاهره اصلی در مطالعات و تهیه طرح، برنامه ریزی راهبردی است، با اتکا به اصول این انگاهره، همراه با شیوه پیش برد در مطالعات طرح، چند نکته اصلی در طرح مورد توجه قرار گرفته است: ۱- سرفصل های مطالعات پایه با توجه به ارزش ها و اهمیت اولویت آنان در شهر مد نظر قرار گرفته است؛ ۲- با توجه به چشم انداز توسعه و عمران شهر مشهد بر جنبه های زیست محیطی، فرهنگی شهر به دیدگاه ارتقاء کیفیت محیط توجه و تأکید شده است؛ ۳- فرآیند تلفیق با رویکرد مشارکت پذیری و متکی بر خرد جمعی صورت گرفته است (مهندسین مشاور فرهنگد، ۱۳۹۱، ص. ۹۵).

۲. روش شناسی

روش به کار گرفته شده در این تحقیق مبتنی بر مطالعات ترکیبی و با بهره گیری از اسناد، طرح ها و مقاله های مرتبط در زمینه فراتحلیل طرح های توسعه شهری می باشد و تا حد ممکن سعی شد تمامی مطالعاتی که در این حوزه انجام شده است، بررسی گردد. برای بهره گیری و ضریب پوشش این مقالات از مهمترین و قویترین موتورهای جستجوگر و پایگاه های اطلاعاتی استفاده شده است. با بررسی تمامی مطالعات آسیب شناسی در منابع فارسی در مجموع ۴۱۵،۹۹۷ سند یافت شد.

جدول ۱. وضعیت مقالات استخراج شده از پایگاه های اطلاعاتی

وضعیت	تعداد کل مقالات در زمینه آسیب شناسی	آسیب شناسی در مسائل شهری	مقالات مرتبط در زمینه آسیب شناسی طرح های توسعه شهری
سال			
۱۳۹۴ و بعد	۵۵۹۵۷	۷۲	۱۳
۹۳	۶۴۶۴۳	۶۵	۱۱
۹۲	۶۱۱۹۳	۶۵	۱۲
۹۱	۵۰۹۳۵	۲۲	۲
۹۰	۴۶۶۳۱	۳۵	۵
۸۹	۳۷۳۸۱	۲۳	۵
۸۸	۳۰۶۴۶	۱۰	۰
۸۷	۲۶۹۵۹	۱۳	۴
۸۶	۲۲۳۸۱	۱۴	۱
۱۳۸۵ و قبل	۱۹۲۷۱	۴۷	۱۰
نوع سند			
مقاله نشریه	۲۶۳۰۸۰	۱۰۳	۲۴
مقاله کنفرانس	۱۵۴۸۸۱	۱۸۳	۳۳
پایان نامه	۷۲۷۸۶	۸۰	۶
وضعیت فایل			

وضعیت	تعداد کل مقالات در زمینه آسیب شناسی	آسیب شناسی در مسائل شهری	مقالات مرتبط در زمینه آسیب شناسی طرح های توسعه شهری
دارای فایل رایگان	۹۸۲۳۶	۷۴	۴۴
دارای فایل	۳۵۹۳۳۴	۲۹۲	۱۹

مأخذ: (یافته های پژوهش، ۱۳۹۵)

یافته های جدول به درستی نشان می دهد که آسیب شناسی طرح های توسعه شهری از سال ۱۳۹۲ جهش مناسبی داشته و نسبت به سالهای قبل از افزایش قابل توجه ای برخوردار بوده است.

جدول ۲. مقالات مورد استفاده در فرآیند تحلیل

عنوان سند	نویسنده
بررسی رویکرد سنتی تهیه ی طرح های توسعه ی شهری در ایران با استفاده از مدل SWOT	(ابراهیمی بوزانی و همکاران، ۱۳۹۴)
بررسی روش شناسی طرح های توسعه شهری در ایران	(ابراهیمی بوزانی و همکاران، ۱۳۹۲)
لزوم توجه به هویت کالبدی در شرح خدمات طرح های توسعه شهری	(اسکندری، ۱۳۹۳)
آسیب شناسی طرح های توسعه شهری: مطالعه موردی طرح هادی شهرجوانرود	(اصغری زمانی و همکاران، ۱۳۹۳)
نقد، ارزیابی و آسیب شناسی طرح های توسعه شهری در ایران مطالعه موردی: سومین طرح جامع شهر رشت ۱۳۸۶	(آقا زاده رودسری و شکرگذار، ۱۳۹۴)
ارزیابی میزان تحقق پذیری کاربریها در طرح های توسعه شهری مورد: شهر بروجرد	(امیری و همکاران، ۱۳۹۴)
نقد، تحلیل و ارزیابی تحقق طرح های هادی شهری	(براتی و محمدی، ۱۳۸۹)
طرح های جامع شهری، شیپوری از سر گشاد	(برمک، ۱۳۸۹)
آسیب شناسی طرح های توسعه شهری در کشور	(پور احمد و همکاران، ۱۳۸۵)
مقایسه نحوه تهیه و اجرای طرح های توسعه شهری در ایران و جهان	(پورباقری، ۱۳۸۹)
ارزیابی رویکرد تهیه طرح های توسعه شهری در ایران نمونه مورد مطالعه، طرح بازنگری در طرح تفصیلی حوزه شمال شهر اصفهان	(پاکشیر و حاج رسولی ها، ۱۳۸۷)
تاویلی پدیدار شناسانه بر تاویلگری مدیران شهری: نقدی بر روش شناسی کمیسیون ماده ۵ و کار گروه در اقدام برای تغییر در طرح های شهری	(تفهیمی و لامیت، ۱۳۹۲)
بررسی نارسایی های طرح های توسعه شهری در ایران و ارائه راهکارهایی جهت توانمندسازی آنها	(جعفری قاسم آباد و بزاز، ۱۳۹۴)
ارائه مدل SWOT در ارزیابی طرح های توسعه شهری در ایران (نمونه موردی طرح های توسعه شهری در اراک با رویکرد نوسازی و بهسازی بافت فرسوده)	(جلالوندی و جودکی، ۱۳۹۴)
بررسی مقایسه ای وضعیت مالی تهیه طرح های توسعه شهری و تحقق آنها بر مبنای داده های تفریغ بودجه شهرداری تهران ، دوره ۱۳۸۳ - ۱۳۸۶	(جلالی، ۱۳۸۹)

عنوان سند	نویسنده
نظام اجرایی حلقه مفقوده برنامه های شهری در ایران تحلیلی بر نظام اجرایی طرح ها و برنامه های توسعه شهری	(جمهیری و همکاران، ۱۳۸۷)
بررسی علل عدم تحقق مشارکت شهروندی در طرح های توسعه شهری	(حیدری، ۱۳۹۵)
درآمدی بر رویکرد جدید استراتژی توسعه شهری (CDS) در فرایند برنامه ریزی شهری	(حسین زاده دلیر و همکاران، ۱۳۹۰)
بررسی عوامل مؤثر در ناکارآمدی طرح های جامع شهری ایران (مطالعه موردی، طرح جامع تبریز)	(حسین زاده دلیر و همکاران، ۱۳۸۹)
بررسی چالشهای تصمیم گیری طرح های توسعه شهری در ایران از طریق مقایسه تطبیقی با انگلستان و مالزی	(دادپور، ۱۳۹۲)
ارزیابی آثار و پیامدهای اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی طرح های توسعه شهری	(روشنی حسن آبادی، ۱۳۹۳)
بررسی نقش و جایگاه مشارکت شهروندان در روند تهیه طرح های توسعه شهری	(رضایی و همکاران، ۱۳۹۲)
آسیب شناسی الگوهای شهرسازی در ایران با تأکید بر طرح های جامع شهری، مطالعه موردی: اردبیل	(رحمانی شام اسبی و همکاران، ۱۳۹۲)
آسیب شناسی طرح جامع شهری نمونه موردی: شهر ابر	(رضویان و همکاران، ۱۳۹۳)
آسیب شناسی حقوقی طرح های توسعه شهری از تدوین تا اجرا	(رهنمایی و همکاران، ۱۳۸۶)
ارزیابی عوامل اثر گذار بر عدم تحقق پذیری طرح های جامع شهری در ایران	(زنگی آبادی و همکاران، ۱۳۹۳)
آسیب شناسی الگوهای رایج شهرسازی در ایران با تأکید بر طرحهای توسعه شهری	(سلطانی و همکاران، ۱۳۸۷)
نقش طرح های شهری بر افزایش آسیب های اجتماعی فضاهای گمشده چالشی فراروی توسعه پایدار	(سیاوش پور و مشایخی میانجی، ۱۳۹۳)
نقد انواع طرح های شهری ایران	(شاه حسینی، ۱۳۸۳)
آسیب شناسی اجرای طرح های آمایش در ایران	(شجاع و خاتمی، ۱۳۹۳)
بررسی عوامل مؤثر در ناکارآمدی طرح های توسعه شهری ایران	(صفایی پور و سعیدی، ۱۳۹۴)
توسعه شهری و آسیب شناسی اجتماعی در ایران	(علی اکبری، ۱۳۸۳)
بررسی و ارزیابی کیفی طرح های توسعه شهری نمونه موردی: طرح هادی شهر شاندریز	(غلامزاده خادر، ۱۳۹۳)
آسیب شناسی سیاست های توسعه منطقه ای در ایران از دیدگاه رویکرد نهادی	(فرجی راد و همکاران، ۱۳۹۲)
بررسی و ارزیابی مسائل و چالش های موجود در جهت تحقق پذیری طرح های توسعه شهری،	(قاسم پور، ۱۳۹۴)
تحلیلی بر الگوی رفتار و فرهنگ شهری، بعد فراموش شده طرح های شهری	(کرمی و همکاران، ۱۳۹۰)
کنکاشی پیرامون مشکلات پنهان در تحقق طرح های توسعه شهری شهرستان مرند	(مرادی، ۱۳۹۲)
بررسی میزان تحقق طرح های توسعه شهری در ایران مطالعه موردی شهر نور آباد	(منصوری و همکاران، ۱۳۹۵)
تحلیلی بر موانع عدم تحقق طرح های تفصیلی شهری	(محمدی و ابراهیمی بوزانی، ۱۳۸۱)
طرح ها و برنامه های توسعه شهری تهران، ارزیابی و مقایسه تطبیقی	(مرادی مسیحی، ۱۳۸۳)
ارزیابی طرح های توسعه شهری و دلایل تحقق ناپذیری آنها در ایران	(معزی مقدم، ۱۳۸۵)
مقدمه ای بر تاریخ و تحول شهرنشینی با تأکید بر ایران	(مهکویی و صابری، ۱۳۹۰)
آسیب شناسی طرح های توسعه شهری با تأکید بر توسعه پایدار	(هدایتی و غلام زاده، ۱۳۹۳)

مهمترین مزیت این پژوهش نسبت به سایر مطالعات مشابه، نمونه موردی آسیب شناسی است که در شهر مشهد و با رویکرد ترکیبی مطالعه گردیده است از آنجائیکه طرح ها و اسنادی که در حوزه آسیب شناسی شهر مشهد به کار گرفته شده اندک بودند و از قابلیت روایی و پایایی لازم برخوردار نبوده اند؛ لذا روش مصاحبه بهترین روش برای جمع آوری یافته های تحقیق انتخاب گردید. در این روش با مصاحبه های حضوری از عوامل اجرایی و افراد آکادمیک با روش مصاحبه نیمه ساختار یافته مهمترین آسیب های طرح های توسعه شهر مشهد با تأکید بر طرح جامع و تفصیلی این شهر استخراج گردید.

جدول ۳. نمونه آماری پژوهش

حوزه مصاحبه	وضعیت مصاحبه شوندگان	تعداد	مدت زمان مصاحبه
حوزه اجرایی	معاونت شهرسازی شهرداری مشهد	۴	۲۵
	نهاد مطالعات	۲	۱۰
	دفتر فنی استانداری خراسان رضوی	۲	۱۰
	مهندسین مشاور	۵	۲۵
حوزه نظری	اساتید و صاحب نظران	۳	۱۵
مجموع	-	۱۶	-

مأخذ: (یافته های پژوهش، ۱۳۹۵)

۳. یافته ها

با ورود ۴۴ سند در نرم افزار مکس کیودا مهمترین آسیب های طرح های توسعه شهری در ایران و مشهد(به وسیله مصاحبه) به شکل ذیل دسته بندی گردید لازم به ذکر است شیوه دسته بندی و کدگذاری بر پایه منطق محقق ناشی از مبانی نظری و پیشینه ای تحقیق و همچنین از آزمون تحلیل عاملی تأییدی جهت روایی درونی این دسته بندی استفاده گردیده است.

جدول ۳. شناسایی و دسته بندی مهمترین آسیب های طرح های توسعه شهری در شهر مشهد

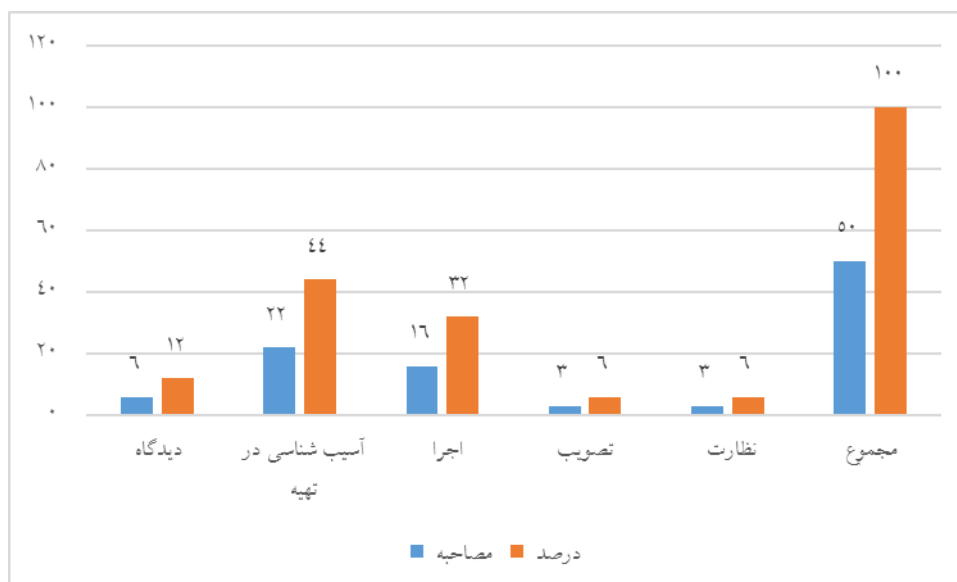
کد اصلی	کد فرعی	عوامل	منبع
آسیب شناسی در دیدگاه (۶ مورد)	رویکرد مکانیکی به طرح	توجه به رویکرد مکانیستی و بدون توجه به شرایط، فرهنگ و هویت ملی و محلی در هنگام تهیه طرح	مصاحبه
		اهداف اصلی طرح جامع، در آغاز کار، تهیه نقشه کاربری اراضی، تعیین تراکم و تدوین ضوابط ساخت و ساز تعیین شده	مصاحبه
		رویکرد صرف کالبدی معمار- شهرسازان	مصاحبه
		توجه به مباحث کالبدی شهر و اغفال از مسائل غیر کالبدی مثل فقدان نیروهای	مصاحبه

کد اصلی	کد فرعی	عوامل	منبع
		مدیریت، گرافیک مناظر شهری، محیط زیست، مسکن، ایمنی شهری، ... در نهاد مطالعات	
	محصول نگری طرح	تأکید طرح بر محصول نهایی به جای فرآیند طرح (تهیه نقشه کاربری اراضی، تعیین تراکم ها و تدوین ضوابط ساخت و ساز بود)	مصاحبه
		شهردار برنامه گریز به جای شهردار برنامه محور	مصاحبه
تصویب ۳ مورد	سیاست	جو سیاسی بر روال تصویب تهیه طرح	مصاحبه
	زدگی در طرح	محرمانه بودن روال تهیه تا تصویب طرح	مصاحبه
	شتاب زدگی در تصویب	تصویب طرح در کمیته ها و کارگروه های علمی - فنی بدون فرصت کافی برای ارزیابی	مصاحبه
نظارت ۳ مورد	عدم نظارت منسجم	عدم وجود نظام ارزیابی برنامه ها و طرح های انجام شده توسط شهرداری ها در طول زمان	مصاحبه
		عدم نظارت منسجم سازمان شهرداری ها و دهیاری های کشور بر شهرداری ها و وزارت راه و شهرسازی بر دفتر نظارت بر طرح های عمرانی	مصاحبه
		عدم نظارت بر اجرا،	مصاحبه
تهیه ۲۲ مورد	ناهمگونی و مشکلات ساختاری طرح	عدم خصوصیات واحد و مشترک بین طرح جامع و تفصیلی و تفاوت در شیوه و متدولوژی آنان	مصاحبه
		سردرگمی ماهیتی و روش شناختی طرح	مصاحبه
		نارسایی و ناکارآمدی قوانین (اغلب سلبی بودن قوانین)	مصاحبه
		ناهماهنگی طرح های شهری با وسعت عملیات و تشکیلات اداری انسانی و منابع موجود شهری	مصاحبه
		عدم پیوند مسائل عمران شهر مشهد با برنامه ریزی فضایی آن (عدم توجه به ابعاد فضایی-کالبدی طرح)	مصاحبه
		یکنواختی و کپی بودن طرح ها ادوار مختلف	مصاحبه
	عدم وظیفه مشخص	عدم درک مناسب از مسائل فضایی و کالبدی شهر مشهد (تأکید طرح بر پروژه های مهندسی ساخت)	مصاحبه
		تغییرات مقطعی و سلیقه ای در کلیت طرح جامع	مصاحبه
	مشارکت ضعیف	عدم اعتماد دو جانبه بین شهرداری ها و مردم و عدم وجود تمایل به مشارکت آگاهانه و فعالانه ساکنان شهرها،	مصاحبه
		عدم توجه به نقش سایر نهادها در طرح	مصاحبه
		عدم توجه به مشارکت مردم و کارشناسان شهری	مصاحبه
		مذموم شمردن مشارکت شهروندان در طرح های شهری	مصاحبه
		مطالبات و توقع نادرست مردم و ساکنان شهرها از شهرداری ها	مصاحبه
		دستوری بودن برنامه ها و عدم مشارکت اجتماعی	مصاحبه
		عدم توجه به نقش مردم و بخش خصوصی در طرح ها	مصاحبه

کد اصلی	کد فرعی	عوامل	منبع
	جهت دهی سیاسی طرح	نقش کلیه گروههای ذی نفع، ذیصلاح، ذی مدخل، ذی نفوذ و ذی ربط، براساس وزن و تأثیر گذاری شان در تهیه و تصویب برنامه ها و طرح ها	مصاحبه
		نوجه به اصل محرمانه بودن اسناد شهرسازی در تهیه طرح	مصاحبه
		ضعف، تقلیل نقش نهاد مطالعات	مصاحبه
		ابهام، بی اعتماد و آشفتگی در فضای برنامه ریزی شهری	مصاحبه
		تحمیل وظایف متنوع و متعدد و بدون در اختیار داشتن ابزارها و امکانات لازم برای انجام مطالعات به مدیریت شهری.	مصاحبه
	عدم توجه به نقش شهر	عدم توجه به نقش و جایگاه آینده شهر	مصاحبه
		مطالعات سطحی و کپی شده در گام اول طرح جامع	مصاحبه
اجرا ۱۶ مورد	موازی کاری بین نهادی	موازی کاری ۵۰ نهاد در زمینه تهیه، تصویب، اجرای طرح	مصاحبه
		رویکرد صرف کالبدی معمار- شهرسازان به طرح	مصاحبه
		روزمرگی، مداخلات مستقیم و غیر مستقیم سایر نهادها در مدیریت شهری	مصاحبه
		تعدد نهادها و ارگانهای تأثیرگذار بر مقدرات و توسعه شهر	مصاحبه
	عدم درآمد پایدار	توجه به بودجه به جای برنامه های اقتصادی	مصاحبه
		توافق با مالکین و سرمایه گذاران بر سر تعیین کاربری ها، (و در واقع تغییر آنها) به جای پایبندی به برنامه های از قبل تهیه شده	مصاحبه
		عدم وجود امکانات فنی، و مشخص نبودن منابع مالی و نظام مدیریتی- اجرایی برای پیاده نمودن و تحقق عملی برنامه ها و طرح ها،	مصاحبه
		ساختار گسترده شهرداری و بودجه اندک	مصاحبه
	ضعف مدیریت شهری	عدم تحصیلات آکادمیک و مرتبط شاغلان در شهرداری	مصاحبه
		عدم آشنایی ۶۰٪ کارکنان شهرداری با اصول اولیه طرح های جامع	مصاحبه
		سیاست زدگی و سطحی نگری کارکنان نهاد مطالعات به روال طرح های شهری	مصاحبه
		هدایت نهاد و گرایش به "محصولی نگری طرح"؛ و حاکمیت دیدگاه های فیزیکی و کالبدی	مصاحبه
		احساس "خود صاحبخانه" بینی در بین شهرداران و "خود مستاجر" بینی در بین شهرنشینان	مصاحبه
		عدم نظارت بر اجرا	مصاحبه
		ضعف شهرداری ها برای اجرای طرح توسعه	مصاحبه
		ضعف در برنامه ریزی منطقه ای	مصاحبه

مأخذ: (یافته های پژوهش، ۱۳۹۵)

با توجه به مصاحبه های صورت گرفته در مجموع ۵۰ آسیب در طرح های توسعه شهر مشهد (جامع و تفصیلی) شناسایی گردید که در شکل شماره ۱ قابل بررسی است.

شکل ۱. وضعیت توزیع مهمترین آسیب های طرح های توسعه شهر مشهد

بیشترین آسیب های شناسایی شده در طرح های توسعه شهر مشهد با ۲۲ آسیب (۴۴٪) مربوط به فرآیند تهیه و ۱۶ آسیب (۳۲٪) مربوط به حوزه اجرا بوده است. کمترین آسیب های شناخته شده مربوط به حوزه تصویب و نظارت هر کدام با ۳ آسیب (۶٪) بوده است.

۳.۱. آسیب شناسی طرح های توسعه شهری در فرآیند نظری (کشور)

در این زمینه با توجه به ۴۴ سندی که در بخش روش تحقیق بررسی شده است، در تمامی اسناد، مهمترین مشکلات طرح های توسعه شهری را در فرآیند تهیه و اجرا خلاصه کرده اند با توجه به اینکه این نوع از دسته بندی بر پایه خلاصه سازی یافته ها و خلاصه مقالات آنان صورت گرفت و در محیط نرم افزار مکس کیودا تحلیل گردید در نهایت خروجی جدول ذیل به عنوان فرآیند نهایی معرفی میگردد.

جدول ۴. شناسایی و دسته بندی مهمترین آسیب های طرح های توسعه شهری در کشور

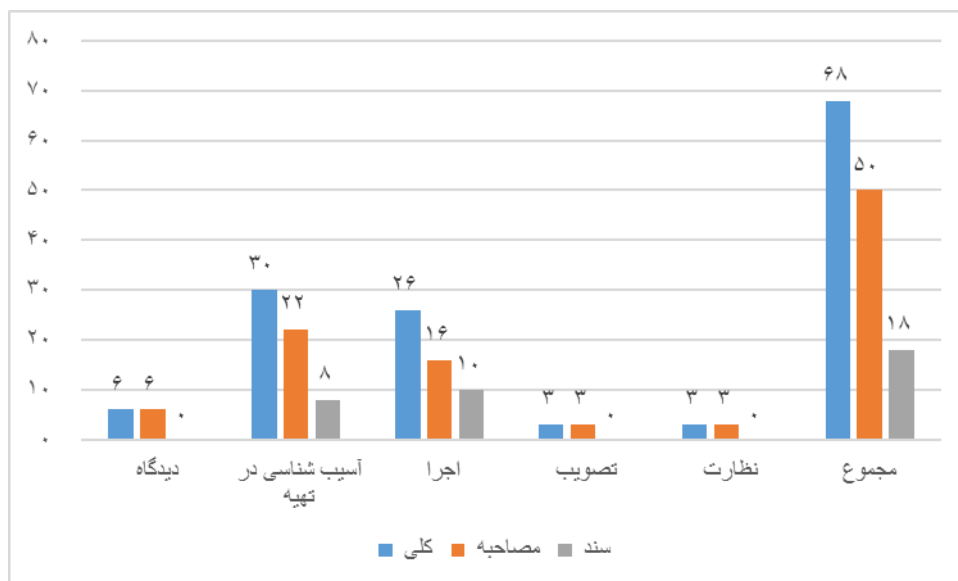
کد اصلی	کد فرعی	عوامل	منبع	تعداد سند
تهیه ۸	ناهمگونی و مشکلات ساختاری طرح	فقدان توان فنی لازم در جهت اجرایی کردن طرح	اسناد مروری	۱
	فقدان مطالعات پایه	نبود آمار و اطلاعات پایه ای لازم برای تهیه طرح	اسناد	۳
مورد				

کد اصلی	کد فرعی	عوامل	منبع	تعداد سند
		مشکلات زیر ساختی همانند نابسامانی سازمانی	مروری	
		عدم توجه به قوانین و مقررات و حقوق برگرفته از شرع		
	غفلت مسائل اجتماعی	عدم وجود مطالعات کاربردی در شهرداریها به عنوان اطلاعات پایه ای و لازم برای تهیه طرحها	اسناد مروری	۴
		نبود مطالعات پایه مثل مطالعات محیط زیست، اقتصاد شهری، جامعه شناسی شهری، مسائل مدیریت شهری و حمل و نقل، مسکن، تجهیزات و...		
		عدم توجه به مشکلات اجتماعی شهر		
اجرا ۱۰ مورد	موازی کاری بین نهادی	مشکلات اجتماعی و سیاسی مربوط به درک متقابل مردم و حکومت در فرآیند مشارکت در تهیه و اجرای طرح ها	اسناد مروری	۶
		عدم تعریف شرح خدمات اجرایی و بین همکاری نهادی و سازمانی در طرح		
		تعامل پائین شهرداری و سازمانهای مسئول تهیه طرح در جهت رفع ایرادات طرح		
		فقدان مدیریت واحد شهری		
		کارا نبودن تشکیلات و سازمانهای اجرایی		
		تأخیر در تهیه طرح به جهت عدم پرداخت به موقع حق - الزامه مهندسان مشاور		
	عدم درآمد پایدار	نداشتن منابع مالی کافی	اسناد مروری	۴
	فقدان نیروی متخصص در شهرداری	کیفیت نامناسب نیروی انسانی شهرداری ها برای تجزیه و تحلیل ضوابط طرح ها		
		فقدان آگاهی کافی نیروی انسانی به محتوای طرح		
		نبود نیروی انسانی متخصص در شهردار		

مأخذ: (یافته های پژوهش، ۱۳۹۵)

با توجه به جدول شماره ۵ مهمترین آسیب های موجود در طرح های توسعه شهری (کشور) در دو حوزه تهیه و اجرا دسته بندی گردیدند که در مجموع ۱۸ آسیب را در برمی گرفت.

با توجه به یافته های حاصل در نهایت مهمترین آسیب های طرح های توسعه شهری به شکل ذیل قابل بررسی است:

شکل ۲. وضعیت توزیع مهمترین آسیب های طرح های توسعه شهری در کشور

با توجه به شکل شماره ۲ در مجموع ۶۸ آسیب (مصاحبه و مرور اسناد) در طرح های توسعه شهری شناسایی گردید. که ۵۶ آسیب در زمینه تهیه و اجرا می باشد، ۶ آسیب در زمینه دیدگاه و جهان بینی طرح ها و مجموع ۶ آسیب نیز در زمینه نظارت و تصویب می باشد.

با توجه به اینکه این ۵ حوزه آسیب شناسایی شده از درجه اهمیت و تأثیرگذاری یکسانی برخوردار نیستند لذا در ادامه تحقیق با توجه به نرم افزارهای کمی و آماری سعی شده است که براساس درجه اهمیت و تأثیرگذاری این آسیب ها از طریق پرسشنامه ای توسط مجموع ۱۶ نفر از اساتید و کارشناسان حوزه اجرایی اولویت بندی گردد. از آنان خواسته شد بنا به اهمیت و درجه تأثیر هر مورد (۶۸ آسیب) با توجه به طیف لیکرت عدد ۱-۵ نمره دهی نمایند (۱ بیانگر کمترین اهمیت و ۵ بیشترین اهمیت).

جدول ۶. نمره گذاری و وزن دهی به هریک از شاخص ها براساس نظرات

وزن	عوامل	کد فرعی	کد اصلی
۳/۱۲	توجه به رویکرد مکانیستی و بدون توجه به شرایط، فرهنگ و هویت ملی و محلی در هنگام تهیه طرح	رویکرد مکانیکی به طرح	آسیب شناسی در دیدگاه (۲/۹۶)
۲/۵	اهداف اصلی طرح جامع، در آغاز کار، تهیه نقشه کاربری اراضی، تعیین تراکم و تدوین ضوابط ساخت و ساز تعیین شده		
۲/۷۵	رویکرد صرف کالبدی معمار- شهرسازان		
۲/۷۵	توجه به مباحث کالبدی شهر و اغفال از مسائل غیر کالبدی مثل فقدان نیروهای مدیریت، گرافیک مناظر شهری، محیط زیست، مسکن، ایمنی شهری، ... در نهاد مطالعات		
۲/۷۵	تأکید طرح بر محصول نهایی به جای فرآیند طرح (تهیه نقشه کاربری اراضی، تعیین تراکم ها	محصول نگری	

سال نهم	آسیب شناسی طرح های توسعه شهری از فرآیند تهیه تا ...	۲۰۷
---------	---	-----

کد اصلی	کد فرعی	عوامل	وزن
	طرح	و تدوین ضوابط ساخت و ساز بود	
		شهردار برنامه گریز به جای شهردار برنامه محور	۳/۸۷
تصویب (۲/۷۹)	سیاست زدگی در	جو سیاسی بر روال تصویب تهیه طرح	۳
	طرح	محرمانه بودن روال تهیه تا تصویب طرح	۳/۲۵
	شتاب زدگی در تصویب	تصویب طرح در کمیته ها و کار گروه های علمی - فنی بدون فرصت کافی برای ارزیابی	۲/۱۲
نظارت (۲/۷۰)	عدم نظارت منسجم	عدم وجود نظام ارزیابی برنامه ها و طرح های انجام شده توسط شهرداری ها در طول زمان	3
		عدم نظارت منسجم سازمان شهرداری ها و دهیاری های کشور بر شهرداری ها و وزارت راه و شهرسازی بر دفتر نظارت بر طرح های عمرانی	۲/۲۵
		عدم نظارت بر اجرا،	۲/۸۷
ناهمگونی و مشکلات ساختاری طرح		عدم خصوصیات واحد و مشترک بین طرح جامع و تفصیلی و تفاوت در شیوه و متدولوژی آنان	۲/۲۵
		سردرگمی ماهیتی و روش شناختی طرح	۲/۷۵
		نارسایی و ناکارآمدی قوانین (اغلب سلبی بودن قوانین)	۲/۲۵
		ناهماهنگی طرح های شهری با وسعت عملیات و تشکیلات اداری انسانی و منابع موجود شهری	۲/۷۵
		عدم پیوند مسائل عمران شهر مشهد با برنامه ریزی فضایی آن (عدم توجه به ابعاد فضایی - کالبدی طرح)	۲/۶۲
		یکنواختی و کپی بودن طرح ها ادوار مختلف	۲/۲۵
		عدم درک مناسب از مسائل فضایی و کالبدی شهر مشهد (تأکید طرح بر پروژه های مهندسی ساخت)	۲/۳۷
		تغییرات مقطعی و سلیقه ای در کلیت طرح جامع	۲/۷۵
		عدم اعتماد دو جانبه بین شهرداری ها و مردم و عدم وجود تمایل به مشارکت آگاهانه و فعالانه ساکنان شهرها،	۲/۷۵
		عدم توجه به نقش سایر نهادها در طرح	۳
تهیه (۲/۸۱)	عدم وظیفه مشخص	عدم توجه به مشارکت مردم و کارشناسان شهری	۲/۸۸
		مذموم شمردن مشارکت شهروندان در طرح های شهری	۳
		مطالبات و توقع نادرست مردم و ساکنان شهرها از شهرداری ها	۳/۷۵
	مشارکت ضعیف	دستوری بودن برنامه ها و عدم مشارکت اجتماعی	۲
		عدم توجه به نقش مردم و بخش خصوصی در طرح ها	۲/۸۷
		نقش کلیه گروه های ذی نفع، ذیصلاح، ذی مدخل، ذی نفوذ و ذی ربط، براساس وزن و تأثیر گذاری شان در تهیه و تصویب برنامه ها و طرح ها	۲/۶۳
جهت دهی سیاسی طرح		نوجه به اصل محرمانه بودن اسناد شهرسازی در تهیه طرح	۳/۱۲
		ضعف، تقلیل نقش نهاد مطالعات	۲/۱۲
		ابهام، بی اعتماد و آشفتگی در فضای برنامه ریزی شهری	۲/۶۲
		تحمیل وظایف متنوع و متعدد و بدون در اختیار داشتن ابزارها و امکانات لازم برای انجام	۳/۵

کد اصلی	کد فرعی	عوامل	وزن
		مطالعات به مدیریت شهری.	
	عدم توجه به نقش شهر	عدم توجه به نقش و جایگاه آینده شهر	۴
	ضعف مشاوران تهیه طرح	مطالعات سطحی و کپی شده در گام اول طرح جامع	۳/۶۲
	موازی کاری بین نهادهای	موازی کاری ۵۰ نهاد در زمینه تهیه، تصویب، اجرای طرح	۲/۸۷
اجرا (۲/۵۳)	عدم درآمد پایدار	رویکرد صرف کالبدی معمار- شهرسازان به طرح	۴
		روزمرگی، مداخلات مستقیم و غیر مستقیم سایر نهادها در مدیریت شهری	۲/۱۳
		تعدد نهادها و ارگانهای تأثیرگذار بر مقدرات و توسعه شهر	۳/۳۸
		توجه به بودجه به جای برنامه های اقتصادی	۲/۳۷
	عدم تحقق عملی برنامه ها و طرح ها	توافق با مالکین و سرمایه گذاران بر سر تعیین کاربری ها، (و در واقع تغییر آنها) به جای پابندی به برنامه های از قبل تهیه شده	۳
		عدم وجود امکانات فنی و مشخص نبودن منابع مالی و نظام مدیریتی- اجرایی برای پیاده نمودن و تحقق عملی برنامه ها و طرح ها	۲/۵
		ساختار گسترده شهرداری و بودجه اندک	۱/۸۷
		عدم تحصیلات آکادمیک و مرتبط شاغلان در شهرداری	۲
	ضعف مدیریت شهری	عدم آشنایی ۶۰٪ کارکنان شهرداری با اصول اولیه طرح های جامع	۲/۳۷
		سیاست زدگی و سطحی نگری کارکنان نهاد مطالعات به روال طرح های شهری	۲
		هدایت نهاد و گرایش به "محصولی نگری طرح"؛ و حاکمیت دیدگاه های فیزیکی و کالبدی	۲/۶۲
		احساس "خود صاحبخانه" بینی در بین شهرداران و "خود مستاجر" بینی در بین شهرنشینان	۲/۲۵
		عدم نظارت بر اجرا	۳
		ضعف شهرداری ها برای اجرای طرح توسعه	۲
		ضعف در برنامه ریزی منطقه ای	۲/۱۲
		عوامل	وزن
آسیب شناسی در تهیه (۲/۶۳)	ناهمگونی و مشکلات ساختاری طرح	فقدان توان فنی لازم در جهت اجرایی کردن طرح	۲/۱۲
	فقدان مطالعات پایه	نبود آمار و اطلاعات پایه ای لازم برای تهیه طرح	۲/۸۷
		مشکلات زیر ساختی همانند نابسامانی سازمانی	۲/۷۵
		عدم توجه به قوانین و مقررات و حقوق برگرفته از شرع	۱/۸۷
		عدم وجود مطالعات کاربردی در شهرداریها به عنوان اطلاعات پایهای و لازم برای تهیه طرحها	۳/۵
	غفلت مسائل اجتماعی	نبود مطالعات پایه مثل مطالعات محیط زیست، اقتصاد شهری، جامعه شناسی شهری، مسائل مدیریت شهری و حمل و نقل، مسکن، تجهیزات و...	۲/۳۷
		عدم توجه به مشکلات اجتماعی شهر	۳

وزن	عوامل	کد فرعی	کد اصلی
۲/۶۲	مشکلات اجتماعی و سیاسی مربوط به درک متقابل مردم و حکومت در فرآیند مشارکت در تهیه و اجرای طرح ها		
۳	عدم تعریف شرح خدمات اجرایی و بین همکاری نهادی و سازمانی در طرح	موازی کاری بین نهادی	اجرا (۲/۸۶)
۲/۶۳	تعامل پائین شهرداری و سازمان های مسئول تهیه طرح در جهت رفع ایرادات طرح		
۲/۶۲	فقدان مدیریت واحد شهری		
۲/۸۷	کارا نبودن تشکیلات و سازمانهای اجرایی		
۳	تأخیر در تهیه طرح به جهت عدم پرداخت به موقع حق - الزحمه مهندسان مشاور		
۲/۸۷	عدم تناسب حق الزحمه تعریف شده با خدمات مهندسان مشاور		
۲/۸۸	نداشتن منابع مالی کافی	عدم درآمد پایدار	
۲/۳۷	کیفیت نامناسب نیروی انسانی شهرداریها برای تجزیه و تحلیل ضوابط طرح ها	فقدان نیروی متخصص در	
۲/۸۷	فقدان آگاهی کافی نیروی انسانی به محتوای طرح	شهرداری	
۳/۵	نبود نیروی انسانی متخصص در شهردار		

مأخذ: (یافته های پژوهش، ۱۳۹۵)

با توجه به نمره گذاری و میانگین هر یک از مولفه ها از منظر صاحب نظران و مدیران اجرایی بالاترین میزان میانگین بدست آمده در حوزه اسنادی ابتدا به مسائل اجرایی با میانگین (۲/۸۶) و پس از آن به حوزه تهیه طرح ها با میانگین (۲/۶۳) بوده است. در آسیب شناسی طرح های توسعه شهر مشهد می توان مهمترین آسیبی که بالاترین میزان میانگین را از آن خود کرده است در حوزه دیدگاه و تهیه طرح مورد توجه قرار داد. اما اینکه این اولویت بندی و این نوع از نمره دهی تا چه اندازه درست و در جهت اهداف تحقیق و همچنین همسوسازی اندیشه ها و کمی سازی مورد توافق (حوزه نظری و اجرایی) است لذا برای استنباط آماری و ادامه تحلیل فریدمن (جهت اولویت بندی) لازم بود با توجه به آزمون کاپاکوهن میزان توافق و همسو سازی نمره ها در ۲ زمینه نظری و اجرایی سنجیده شود تا مشخص شود که آیا این نوع از نمره دهی بر پایه یک رویه علمی است یا به صورت تصادفی و احتمالی است از این رو نتیجه آزمون کاپاکوهن در ذیل قابل بررسی است:

جدول ۵. بررسی آزمون کاپاکوهن در زمینه توافق نظرات خبرگان

سطح معناداری	Approx. T ^b	Asymp. Std. Errora	متغیر	
۰/۰۰	۶/۱۴۲	۰/۰۵۲	Kappa	واحد آزمون
-	-	-	N of Valid Cases	۱۶

مأخذ: (یافته های پژوهش، ۱۳۹۵)

با توجه به ضریب نمره های صورت گرفته بین مصاحبه شوندگان و همچنین نمره های به دست آمده در مبانی نظری تحقیق آزمون از همخوانی معناداری برخوردار است. با توجه به نتایج جدول بین ۱۶ نفر از مصاحبه شوندگان مشخص گردید که بین صاحب نظران در زمینه نمرات داده شده توافق ۶۵٪ وجود دارد از انجائیکه ضریب کاپا بین ۱- تا ۱+ می باشد و هر چه این عدد به ۱+ نزدیک باشد بیانگر توافق بالاتر می باشد با توجه به نتایج و خروجی ۶۵٪ داده ها و معنادار بودن آزمون $Sig=0/00$ در سطح اطمینان ۹۵٪ میتوان ادعا کرد که بین ۱۶ نفر از محققان در زمینه نمرات داده شده توافق وجود دارد.

۳.۲. اولویت بندی آسیب های طرح های توسعه شهری در ایران (اسناد)

با توجه به ضریب توافق حاصل شده در نمرات لذا برای اولویت بندی نهایی آسیب ها در هر یک از حوزه های مورد نظر دو جدول خروجی تهیه گردیده است که جدول اول و دوم قابل بررسی است:

جدول ۶. اولویت بندی مهمترین آسیب های طرح های توسعه شهر کشور

توضیحات	اولویت	میانگین شاخص	اولویت مولفه	میانگین رتبه	اسناد
آسیب شناسی در تهیه	اول	۷,۲۵	چهارم	۲/۴۳	ناهماهنگی و مشکلات ساختاری
			پنجم	۲/۳۸	فقدان مطالعات پایه
			سوم	۲/۴۴	غفلت مسائل اجتماعی
آسیب شناسی در اجرا	دوم	۵/۱۹	اول	۲/۶۹	موازی کاری بین نهادی
			دوم	۲/۵۰	فقدان نیروی متخصص در شهرداری
Chi-Square=0.273 N=8 df =3 Sig =0.005					

مأخذ: (یافته های پژوهش، ۱۳۹۵)

با توجه به خروجی جدول فریدمن و سطح معناداری تأیید شده از مجموع ۸ نفر حوزه نظری مهمترین آسیب های طرح های توسعه شهری در ایران به ترتیب مشکلات و آسیب های مربوط به تهیه و سپس اجرا بوده است که مهمترین آسیب های که در زمینه تهیه طرح های شهری وجود داشته است مربوط به غفلت دست اندرکاران تهیه طرح در زمینه مسائل اجتماعی بوده است.

در زمینه اجرایی نیز مهمترین آسیب طرح های توسعه شهری در سطح کشور مربوط به مواز کاری بین نهادی و فقدان نیروی متخصص در شهرداری های کشور است.

۳.۳. اولویت بندی آسیب های طرح های توسعه شهری در مشهد (مصاحبه)

جدول ۹. اولویت بندی مهمترین آسیب های طرح های توسعه شهر مشهد

توضیحات	اولویت	میانگین شاخص	اولویت مولفه	میانگین رتبه	شهر مشهد
دیدگاه	سوم	۱۴/۱۳	۶	۶/۰۰	رویکرد مکانیکی
			۲	۸/۱۳	محصول نگری
تصویب	چهارم	۹/۸۶	۳	۷/۵۶	سیاست گزینی طرح
			۱۴	۲/۳	شتاب زدگی
نظارت	پنجم	۵/۴۴	۷	۵/۴۴	نظارت
تهیه	اول	۲۸/۰۱	۹	۴/۷۵	ناهماهنگی ساختاری
			۸	۵/۲۵	عدم وظیفه مشخص
			۵	۶/۱۳	ضعف مشارکت
			۴	۶/۲۵	جهت دهی سیاسی
			۱۳	۲/۸۱	عدم توجه به نقش شهر
			۱۲	۲/۸۲	ضعف مشاوران تهیه طرح
اجرا	دوم	۱۶/۵	۱	۸/۱۹	موازی کاری بین نهادی
			۱۱	۴/۰۶	عدم درآمد پایدار
			۱۰	۴/۲۵	ضعف مدیریت
Chi-Square=15.557 N=8 df =10 Sig =0.01					

مأخذ: (یافته های پژوهش، ۱۳۹۵)

با توجه به یافته های جدول ۹ و با استناد به مصاحبه و پرسشنامه های صورت گرفته در شهر مشهد همانند مشکلات موجود در سطح کشور مهمترین آسیب های شناسایی شده در حوزه تهیه و اجرا می باشند.

۴. بحث

پژوهش حاضر به منظور آسیب شناسی طرح های توسعه شهری از فرآیند تهیه تا اجرا با تأکید بر طرح های جامع و تفصیلی شهر مشهد صورت گرفته است. برای تحلیل داده ها از روش تحقیق ترکیبی استفاده شده است. یافته ها حاکی از این است بیشترین آسیب های شناسایی شده در طرح های توسعه شهر مشهد مربوط به فرآیند تهیه و سپس مربوط به حوزه اجرا است. کمترین آسیب های شناخته شده مربوط به حوزه تصویب و نظارت می باشد. در بخش آسیب شناسی طرح های توسعه شهری در سطح شهرهای ایران مهمترین آسیب های موجود در طرح های توسعه شهری (کشور) در دو حوزه تهیه و اجرا دسته بندی گردیدند که در مجموع ۱۸ آسیب را در برمی گیرد. مهمترین آسیب های طرح های توسعه شهری در ایران مربوط به غفلت دستانداران تهیه طرح در زمینه مسائل اجتماعی بوده است. در زمینه اجرائی نیز مهمترین آسیب طرح های توسعه شهری در سطح کشور مربوط به مواز

کاری بین نهادی است. در سطح شهر مشهد، اولویت بندی مسائل و آسیب های طرح شهری (جامع و تفصیلی) همسو با سطح کشور در دو حوزه تهیه و اجرا بوده است. نتایج به دست آمده در مقایسه با پژوهش های پیشین همچون (رهنمایی و دیگران، ۱۳۸۶) - آسیب شناسی طرح های توسعه شهری از بعد حقوقی - از جامعیت بیشتری برخوردار است چرا که در اکثر تحقیقات به بررسی آسیب ها در یک حوزه پرداخته شده است در حالی که در تحقیق حاضر تلاش شده است آسیب ها در حوزه های مختلف و با بهره گیری از مطالعه اسنادی و پیمایش بررسی شوند.

۵. نتیجه گیری

مهمترین آسیب های که در اسناد و مطالعات دیگران در زمینه طرح های توسعه شهری بدان اشاره شده بود در دو بعد تهیه و اجرا توسط نرم افزار دسته بندی گردید. که در بعد تهیه بیشترین اسناد و اشاره گر ها مربوط به غفلت مسائل اجتماعی طرح ها (۴ سند) و در زمینه اجرا، فقدان نیروی متخصص در شهرداری های کشور با ۸ سند بوده است.

در گام دوم پس از خروجی یافته ها از نرم افزار مکس کیودا خروجی یافته های (اسنادی) بین ۸ نفر از اساتید شهری و خروجی مصاحبه ها (بین ۸ نفر از مدیران و کارکنان حوزه شهری) توزیع و از آنان خواسته شد با توجه به اهمیت هر شاخص و گویه در میزان ناکارآمدی طرح نمره بین ۱ تا ۵ دهند که ۱ معرف کمترین تأثیر و اثرگذاری و ۵ بیشترین اثر گذاری می باشد با توجه به اینکه دو گروه (اساتید و مدیران شهری) به وزن دهی (اسناد و خروجی مصاحبه ها) پرداختند از این رو لازم بود میزان توافق و همسویی این دو گروه سنجیده شود تا در صورت همسویی و توافق نظر در نحوه نمره گذاری و اثر بخشی به ادامه تحلیل پرداخته شود از این رو از آزمون کاپا کوهن در جهت توافق داده ها پرداخته شد که نتایج آزمون ضریب توافق و معناداری را نشان داد از این رو در در نهایت تمامی داده ها وارد نرم افزار گردید و با توجه به آزمون فریدمن به رتبه بندی شاخص ها پرداخته شد. نتایج آزمون فریدمن نشان داد که مهمترین آسیب های طرح های توسعه شهر مشهد به ترتیب اولویت در حوزه تهیه (میانگین اهمیت ۲/۸)، اجرا (میانگین اهمیت ۱/۶)، دیدگاه (۱/۴)، تصویب و نظارت بوده است به طور کلی موازی بین کاری، محصول نگری به طرح و سیاست گزینی طرح سه مسله اولویت دار در مسائل آسیب شناسی طرح توسعه شهری بوده اند. در حالیکه ضعف مشاوران تهیه طرح، عدم توجه به نقش شهر و غفلت از مسائل ان و شتاب زدگی در تصویب طرح کمترین تأثیر را بر روند تهیه طرح های شهر مشهد داشته اند ضریب به دست آمده معنادار و یافته ها قابل تعمیم است.

در حوزه اسنادی که میتوان آن را معرف جامعه بزرگتری مثل کشور در نظر گرفت مهمترین اولویت های مسئله دار در مشکلات طرح های توسعه در حوزه آسیب شناسی تهیه این طرح ها و سپس اجرا می باشد. در حوزه های اسنادی سه مسئله مهم در آسیب شناسی طرح های توسعه شهری موازی کاری بین نهادی، فقدان نیروی متخصص در شهرداری ها و نادیده گرفتن مسائل اجتماعی طرح می باشد که با توجه به یافته های حاصل از مصاحبه و مرور

اسناد موازی کاری بین نهادهای در هر دو خروجی به عنوان مهمترین آسیب طرح های توسعه شهری شناسایی می گردد.

با توجه به یافته های تحقیق به مدیران شهری و دستاوردکاران طرح های توسعه شهری پیشنهاد می گردد:

- کمیته مشترک بر نظارت طرح ها با همکاری بین نهادهای شهرداری و سازمان راه و شهرسازی تشکیل شود.
- در فرآیند تهیه طرح های شهری حساسیت بیشتری از جانب مسئولین و مدیران صورت پذیرد.
- در وزارت راه و شهرسازی و شورای عالی شهرسازی و معماری و همچنین وزارت کشور توافق نامه و دستورالعمل های مشخصی در زمینه فرآیند تهیه، بازنگری دستورالعمل ها و تعیین نقش هر یک از نهادها پرداخته شود.
- دیدگاه محصول نگری طرح به دیدگاه فرآیند محوری طرح تغییر کند و طرح ها تنها به ضوابط و چگونگی وضعیت کاربریها خلاصه نگردد.
- به مطالعات اجتماعی طرح ها بها داده شود و این فصل در وضع موجود طرح در قالب یک فصل همراه با نقشه های مستند، آمار رسمی و ... برداشت گردد.
- شهرداری ها به سمت چابک سازی سازمانی حرکت کنند و اعتبارات ناشی از مازاد نیروی انسانی به تکمیل داده ها و پایگاه های به روز اطلاعات اختصاص داده شود.

کتاب نامه

۱. ابراهیمی بوزانی، م.، رهنمایی، م.، و علی اکبری، ا. (۱۳۹۲). بررسی روش شناسی طرح های توسعه شهری در ایران. *مجله جغرافیا*، دوه ۱۱ (۳۷)، ۹۷-۱۱۴.
۲. ابراهیمی بوزانی، م.، علی اکبری، ا.، و رهنمایی، م. (۱۳۹۴). بررسی رویکرد سنتی تهیه طرح های توسعه ی شهری در ایران با استفاده از مدل SWOT. *مجله جغرافیا و توسعه*، ۱۳ (۳۸)، ۹۱-۱۰۰.
۳. اسکندری، م. (۱۳۹۳). لزوم توجه به هویت کالبدی در شرح خدمات طرح های توسعه شهری. تهران: دومین کنگره بین المللی سازه، معماری و توسعه شهری.
۴. اصغری زمانی، ا.، نصیری، ه.، و پور حسینی، م. (۱۳۹۳). آسیب شناسی طرح های توسعه شهری: مطالعه موردی طرح هادی شهرجوانرود. تبریز: همایش ملی معماری، عمران و توسعه نوین شهری.
۵. امیری، ح.، فرج زاده، م.، سوری، ف.، و سبحانی، ن. (۱۳۹۴). ارزیابی میزان تحقق پذیری کاربری ها در طرح های توسعه شهری مورد: شهر بروجرد. شیراز: اولین کنفرانس بین المللی عمران، معماری و توسعه اقتصاد شهری.
۶. آقا زاده رودسری، ف.، و شکرگذار، ا. (۱۳۹۴). نقد، ارزیابی و آسیب شناسی طرح های توسعه شهری در ایران مطالعه موردی: سومین طرح جامع شهر رشت ۱۳۸۶. تبریز: اولین همایش ملی زمین و توسعه شهری.

۷. براتی، ا. و محمدی، ج. (۱۳۸۹). نقد، تحلیل و ارزیابی تحقق طرح های هادی شهری. فصلنامه رشد آموزش جغرافیا، ۹۳، ۳۸-۴۵.
۸. برمک، ح. (۱۳۸۹). طرح های جامع شهری، شیپوری از سر گشاد. فصلنامه مهندس مشاور، ۵۰.
۹. پاکشیر، ع. و حاج رسولی ها، ا. (۱۳۸۷). ارزیابی رویکرد تهیه طرح های توسعه شهری در ایران نمونه مورد مطالعه، طرح بازنگری در طرح تفصیلی حوزه شمال شهر اصفهان. شیراز: پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز.
۱۰. پور احمد، ا.، حاتمی نژاد، ح.، و حسینی، ه. (۱۳۸۵). آسیب شناسی طرح های توسعه شهری در کشور. نشریه پژوهش های جغرافیایی، ۳۱ (۵۸)، ۱۶۷-۱۸۰.
۱۱. پورباقری، ع. (۱۳۸۹). مقایسه نحوه تهیه و اجرای طرح های توسعه شهری در ایران و جهان. ماهنامه شمس، ۱۷ (۶۷)، ۱.
۱۲. پورحسین روشن، ح.، پورجعفر، م.، علی اکبری، ص. (۱۳۹۹). تبیین چالش های تحقق طرح های شهری در ایران. فصلنامه علمی معماری و شهرسازی، ۳۱ (۹۳)، ۱۱۱-۱۲۸.
۱۳. تفهیمی، ر.، لامیت، ح. (۱۳۹۲). تأویلی پدیدار شناسانه بر تاویلگری مدیران شهری: نقدی بر روش شناسی کمیسیون ماده ۵ و کار گروه در اقدام برای تغییر در طرح های شهری. فصلنامه مدیریت شهری، ۳۳.
۱۴. جعفری قاسم آباد، ع. و بزاز، ش. (۱۳۹۴). بررسی نارسایی های طرح های توسعه شهری در ایران و ارائه راهکارهایی جهت توانمندسازی آنها. شیراز: اولین کنفرانس بین المللی عمران، معماری و توسعه اقتصاد شهری.
۱۵. جلالوندی، ا. و جودکی، ح. (۱۳۹۴). ارائه مدل SWOT در ارزیابی طرح های توسعه شهری در ایران (نمونه موردی طرح های توسعه شهری در اراک با رویکرد نوسازی و بهسازی بافت فرسوده). امارات: کنگره بین المللی پایداری در معماری و شهرسازی معاصر خاورمیانه.
۱۶. جلالی، د. (۱۳۸۹). بررسی مقایسه ای وضعیت مالی تهیه طرح های توسعه شهری و تحقق آنها بر مبنای داده های تفریغ بودجه شهرداری تهران، دوره ۱۳۸۳ - ۱۳۸۶. مجله اقتصاد و برنامه ریزی شهری، ۲ (۷).
۱۷. جمهیری، م.، ذبیحی، ح.، و ماجدی، ح. (۱۳۸۷). نظام اجرایی حلقه مفقوده برنامه های شهری در ایران تحلیلی بر نظام اجرایی طرح ها و برنامه های توسعه شهری. مجله علوم و تکنولوژی محیط زیست، ۱۰ (۲)، ۸۸-۹۹.
۱۸. حسامیان، ف.، اعتماد، گ.، حائری، م. (۱۳۸۷). شهرنشینی در ایران. تهران: انتشارات آگاه.
۱۹. حسین زاده دلیر، ک.، پورمحمدی، م.، و سلطانی، ع. (۱۳۸۹). بررسی عوامل مؤثر در ناکارآمدی طرح های جامع شهری ایران (مطالعه موردی، طرح جامع تبریز). فصلنامه جغرافیا و برنامه ریزی، ۱۵ (۳۱)، ۱۵۱-۱۳۱.
۲۰. حسین زاده دلیر، ک.، صدرموسوی، م.، حیدری چیا، ر.، و رضاطبع، خ. (۱۳۹۰). درآمدی بر رویکرد جدید استراتژی توسعه شهری (CDS) در فرایند برنامه ریزی شهری با تأکید بر چالش های فراوری طرح های جامع در ایران. فصلنامه فضای جغرافیایی، ۱۱ (۳۶)، ۱۷۳-۱۲۰.
۲۱. حیدری، ش. (۱۳۹۵). بررسی علل عدم تحقق مشارکت شهروندی در طرح های توسعه شهری. تهران: دومین کنفرانس بین المللی یافته های نوین پژوهشی در مهندسی عمران، معماری و مدیریت شهری.

۲۲. دادپور، س. (۱۳۹۲). بررسی چالشهای تصمیم گیری طرح های توسعه شهری در ایران از طریق مقایسه تطبیقی با انگلستان و مالزی. تبریز: کنفرانس بین المللی عمران، معماری و توسعه پایدار شهری.
۲۳. رحمانی شام اسبی، ف.، تاجفر، ر.، و ادیبی سعدی نژاد، ف. (۱۳۹۲). آسیب شناسی الگوهای شهرسازی در ایران با تأکید بر طرح های جامع شهری، مطالعه موردی: اردبیل. تهران: پایان نامه کارشناسی رشد دانشگاه آزاد تهران واحد مرکز.
۲۴. رضایی، م.، شاه کرمی، ن.، و فتائی، م. (۱۳۹۲). بررسی نقش و جایگاه مشارکت شهروندان در روند تهیه طرح های توسعه شهری. همدان: اولین همایش ملی معماری، مرمت، شهرسازی و محیط زیست پایدار.
۲۵. رضویان، م.، رضا زاده، س.، کانونی، ر.، و نجفی، س. (۱۳۹۳). آسیب شناسی طرح جامع شهری نمونه موردی: شهر ابهر. تهران: اولین کنفرانس ملی شهرسازی، مدیریت شهری و توسعه پایدار.
۲۶. روشنی حسن آبادی، ا. (۱۳۹۳). ارزیابی آثار و پیامدهای اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی طرح های توسعه شهری (مورد مطالعه: بوستان جوان شهرستان رفسنجان). تهران: کنفرانس بین المللی مدیریت و مهندسی صنایع.
۲۷. رهنمایی، م.، محمد پور، ص.، اسکندری، ح.، و منوچهری میاندوآب، ا. (۱۳۸۶). آسیب شناسی حقوقی طرح های توسعه شهری از تدوین تا اجرا. مجله علوم جغرافیایی، ۲(۵).
۲۸. زنگی آبادی، ع.، عبداللهی، م.، قهفرخی، ر.، و قاسم زاده، ب. (۱۳۹۳). ارزیابی عوامل اثرگذار بر عدم تحقق پذیری طرح های جامع شهری در ایران و چالش های مربوطه به آن (مطالعه موردی: محور تاریخی فرهنگی منطقه ۶ شهر تبریز). مجله پژوهش و برنامه ریزی شهری، ۱/۸، ۵۸-۴۱.
۲۹. سلطانی، ع.، حسین زاده دلیر، ح.، و پورمحمدی، م. (۱۳۸۷). آسیب شناسی الگوهای رایج شهرسازی در ایران با تأکید بر طرح های توسعه شهری (مطالعه موردی، طرح جامع تبریز). تبریز: رساله دکتری، دانشگاه تبریز.
۳۰. سیاوش پور، ب.، و مشایخی میانجی، م. (۱۳۹۳). نقش طرح های شهری بر افزایش آسیب های اجتماعی فضاهای گمشده چالشی فراروی توسعه پایدار. مشهد: کنفرانس ملی معماری و منظر شهری پایدار.
۳۱. شاه حسینی، پ. (۱۳۸۳). نقد انواع طرح های شهری ایران. نشریه پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی، ۱۳، ۱۱۹-۱۴۰.
۳۲. شجاع، ف.، و خاتمی، م. (۱۳۹۳). آسیب شناسی اجرای طرح های آمایش در ایران، سرزمین. سمنان: اولین همایش ملی رویکردهای نوین آمایش سرزمین در ایران.
۳۳. شکوهی بیدهندی، م.، خلیجی، ک. (۱۳۸۸). مروری بر دلایل عدم تحقق طرح های جامع نمونه موردی زرح جامع شهر بانه، مجله منظر، ۴، ۳۱-۳۵.
۳۴. صفایی پور، م.، و سعیدی، ج. (۱۳۹۴). بررسی عوامل مؤثر در ناکارآمدی طرح های توسعه شهری ایران. مجله مطالعات مدیریت شهری، ۷(۲۲)، ۳۰-۱۲.
۳۵. علی اکبری، ا. (۱۳۸۳). توسعه شهری و آسیب شناسی اجتماعی در ایران. فصلنامه پژوهش های جغرافیایی، ۳۶(۴۸)، ۴۹-۶۹.

۳۶. غلامزاده خادر، م. (۱۳۹۳). بررسی و ارزیابی کیفی طرح های توسعه شهری نمونه موردی: طرح هادی شهر شانندیز. تهران: اولین کنفرانس ملی شهرسازی، مدیریت شهری و توسعه پایدار
۳۷. فرجی راد، خ.، کاظمیان، غ.، رکن الدین افتخاری، ع. (۱۳۹۲)، آسیب شناسی سیاست های توسعه منطقه ای در ایران از دیدگاه رویکرد نهادی. فصلنامه فرایند مدیریت و توسعه، ۲۶ (۲)، ۵۸-۲۷.
۳۸. قاسم پور، ا. (۱۳۹۴). بررسی و ارزیابی مسائل و چالش های موجود در جهت تحقق پذیری طرح های توسعه شهری. تهران: اولین کنگره علمی پژوهشی افق های نوین در حوزه مهندسی عمران، معماری، فرهنگ و مدیریت شهری ایران.
۳۹. کرمی، س.، قانع، ر.، و فخرایی، ع. (۱۳۹۰). تحلیلی بر الگوی رفتار و فرهنگ شهری، بعد فراموش شده طرح های شهری. نور: نخستین همایش ملی آرامانشهر ایران.
۴۰. محمدی، ج.، و ابراهیمی بوزانی، م. (۱۳۸۱). تحلیلی بر موانع عدم تحقق طرح های تفصیلی شهری. نشریه شهرنگار، ۲۱.
۴۱. مرادی مسیحی، و. (۱۳۸۳). طرح ها و برنامه های توسعه شهری تهران، ارزیابی و مقایسه تطبیقی. مجله شهرداری ها، ۶ (۶۶).
۴۲. مرادی، ا. (۱۳۹۲). کنکاشی پیرامون مشکلات پنهان در تحقق طرح های توسعه شهری شهرستان مرند. تبریز: دومین همایش ملی معماری و شهرسازی اسلامی.
۴۳. معزی مقدم، ح. (۱۳۸۵). ارزیابی طرح های توسعه شهری و دلایل تحقق ناپذیری آنها در ایران. نشریه آبادی، ۱۵ (پیاپی ۵۰)، ۹۹-۹۶.
۴۴. منصوری، م.، گراوند، ع.، و سوری، ف. (۱۳۹۵). بررسی میزان تحقق طرح های توسعه شهری در ایران مطالعه موردی شهر نور آبا. تهران: چهارمین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم جغرافیا و برنامه ریزی، معماری و شهرسازی.
۴۵. مهکویی، ح.، و صابری، ح. (۱۳۹۰)، مقدمه ای بر تاریخ و تحول شهرنشینی با تأکید بر ایران. تهران: انتشارات آوای دانش گستر.
۴۶. مهندسین مشاور خازنی (۱۳۴۷). طرح جامع و تفصیلی خازنی. مشهد: مهندسین مشاور خازنی.
۴۷. مهندسین مشاور فرهاد (۱۳۹۱). طرح جامع توسعه و عمران شهر مشهد. مشهد: مهندسین مشاور فرهاد.
۴۸. مهندسین مشاور مهرآزان (۱۳۷۲). طرح جامع مهرآزان. مشهد: مهندسین مشاور مهرآزان.
۴۹. هدایتی، ح.، و غلام زاده خادر، م. (۱۳۹۳). آسیب شناسی طرح های توسعه شهری با تأکید بر توسعه پایدار نمونه موردی: (طرح های شهر شانندیز). تهران: اولین کنفرانس ملی مهندسی عمران و توسعه پایدار ایران.

Pathology of Urban Development Plans from Preparation to Implementation with an Emphasis on the Comprehensive and Detailed Plan of Mashhad City

Ali Khoshab

PhD Candidate in Geography and Urban Planning, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran

Barat Ali Khakpour

Associate Professor, Department of Geography and Urban Planning, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran

Reihaneh Alaei ¹

PhD Candidate in Geography and Urban Planning, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran

Received: 19 February 2022

Accepted: 21 June 2022

Abstract

One of the corrective measures and improvement of incorrect processes and existing problems in the preparation of these plans is pathology of urban development plans. This research tried to gather data in this regard using the mixed method. The analysis was done using MAXQDA and SPSS software. In qualitative stage for identify the most important damages and in the quantitative stage, Friedman's test was used to prioritize the results. The results were obtained from two levels (the country and the city of Mashhad). The first one through the review of 44 related documents and the second level through interviews conducted with 16 experts in the executive and theoretical fields. The results showed that a total of 68 damages are involved in urban development plans. There are 56 damages in the field of preparation, 6 damages in the field of perspective and 6 damages in the field of supervision. The results of Friedman's test showed the most important damages of Mashhad city development plans in order of priority are in preparation (average importance 28.1), implementation (16.5), perspective (14.3). In this way, inter-institutional parallel work, planning product and policy selection were determined as three important issues respectively regarding the damages. Weakness of plan preparation consultants, ignoring the role of the city, neglecting necessary issues, and haste in approval have the least impact on the development plans of Mashhad. Regarding the documents, the most important problematic priorities were preparation and implementation. Three important issues in the pathology of development plans at the country level are inter-institutional parallelism, lack of expert staff in municipalities, and ignoring the social issues of the plan.

Keywords: Pathology, Urban Development Plans, Mashhad City

1. Corresponding author. Email: reyhane.alaei@mail.um.ac.ir

Event-Led Regeneration in Reconnecting the Ritual-Religious Structure of Historic Cities (Case Study: Inter-Connected Structure of Historic Shiraz)

Sahand Lotfi ¹

Associate Professor in Urban Design, Department of Urban Planning and Design, School of Art and Architecture, Shiraz University, Shiraz, Iran

Mahsa Sholeh

Assistant Professor in Urban Design, Department of Urban Planning and Design, School of Art and Architecture, Shiraz University, Shiraz, Iran

Khalil Hajipoor

Assistant Professor in Urban Planning, Department of Urban Planning and Design, School of Art and Architecture, Shiraz University, Shiraz, Iran

Sina Jangjoo

MA in Urban Planning, School of Art and Architecture, Shiraz University, Shiraz, Iran

Afrooz Fallah Manshadi

MA in Urban Planning, School of Art and Architecture, Shiraz University, Shiraz, Iran

Received: 3 January 2022

Accepted: 8 March 2022

Abstract

Urban regeneration seeks to uncover and recrystallize the essence of the functional and physical genesis of the city. By exploring, listing, stabilizing, reviving, and updating events based on culture and ritual backgrounds, event-led regeneration establishes an inclusive approach that leads to the continuance of celestial life and the improvement of physical quality. The historical process of Shiraz's spatial structure development has always been based on ritual-religious territoriality, in which the physical substrate as an independent variable has hosted a dependent variable of various events of eclectic natures. Recognizing the spatial structure and ritual structure of the city, together with the review of the background of the ritual that will be accompanied by a list of complementary cultural events in today's conditions, aims to regenerate the ritual structure of the city and repair the physical-spatial ruptures through the continuity and consolidation of the historical-content richness. Formulating and presenting solutions related to this process are the goals of this research. The conceptual framework of the research was compiled through an overview of previous studies. The public realm's historical role and the continuum of ritual places in the event-led main structure of the city were reviewed. Then, by applying the SOAR strategic model and the ANSOFF matrix, a list of eventfulness strategies based on the historical-cultural context was formulated. Analyzing and evaluating the dual conditions of context and content, including a retrospect on the interconnected structure of historical Shiraz and the ritual-religious events flowing through the structure, resulted in a set of strategies that subsequently led to the proposition of relevant policies to achieve the event-led regeneration objectives.

Keywords: Urban Regeneration, Eventfulness, Ritual Events, Town Ritual-Religious Structure, Shiraz

1. Corresponding author. Email: slotfi@shirazu.ac.ir

Identifying the socio-cultural needs pattern of sense of place with an emphasis on the influence of digital technology on improving the quality of urban architecture (Case study: Mashhad)¹

Melika Alizadeh Hassanabadi

PhD Candidate in Architecture, Department of Architecture, Islamic Azad University, Kish International Branch, Kish, Iran

Maryam Gharavi Khansari²

**Assistant Professor in Architecture, Department of Architecture, Islamic Azad University, Kish International Branch, Kish, Iran
School of Architecture, University of Tehran, Tehran, Iran**

Mohammadbagher Kabirsaber

**Assistant Professor, Department of Architecture, Islamic Azad University, Kish International Branch, Kish, Iran
School of Architecture, University of Tehran, Tehran, Iran**

Mehdi Jabbari Nooghabi

**Associate Professor, Department of Architecture, Islamic Azad University, Kish International Branch, Kish, Iran
Department of Mathematics, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran**

Received: 10 November 2021

Accepted: 9 February 2022

Abstract

Issues such as extreme physical expansion and socio-cultural, economic, and physical-spatial inequalities in Mashhad, and the methods applied for dealing with the issues have created great challenges, requiring changes towards a more qualified structure and more intense sense of belonging to the place. Another important issue is cities' fates that depends on the digital technology. It seems necessary to redefine such issues as modern patterns and technologies for overcoming some of the challenges. This study was conducted to identify patterns related to socio-cultural needs of sense of place with an emphasis on the impact of digital technology on improving the quality of urban architecture in region 1 of Mashhad. The applied and descriptive-analytical study focused on the residents of region 1 of Mashhad as population statistics. The size of the sample was determined to be 2000 participants using R software. Cluster method was applied for sampling. Confirmatory factor analysis was used to present a model of the factors and sub-factors impacting the improvement of the quality of urban architecture and Apriori algorithm was used to reach a conditional pattern for identifying the relationships between quality improvement indicators and such factors as the area grouping, individual characteristics, and the type of ownership. The results indicated that except for the statistical indicators of signs and comfort that seem to be average regarding the existence and being implemented in the neighborhoods, other indicators showed a significant difference from the average value. Moreover, from the respondents' perspective, the whole indicators "social cohesion and solidarity, mobility and dynamism, sense of belonging, readability, identity, originality, order, and desired style in different neighborhoods" are less than the average. Moreover, the patterns resulted from exploring the obtained data showed that in most of the neighborhoods, the different situations of the existence of 6 indicators have a value less than the average. The study applied the interactive online forms, cloud-based analytical tools, machine learning, and data-exploring algorithms, the result of which is significant relationships of hidden patterns. Moreover, it showed that digital technologies can provide a suitable ground for more detailed analysis of problems and more suitable solutions through automatic and timely identification of patterns and showing the deepest desires of residents. The technologies can cover as well the urban architecture through regulating urban data, and combining and displaying patterns. The result could be a more united and meaningful whole with the help of more exact patterns and in connection with the patterns influencing the quality of urban architecture.

Keywords: socio-cultural patterns, sense of belonging to a place, participation, digital technology, quality improvement of urban architecture

1. The paper is an extract of PhD dissertation of Melika Hassanabad, entitled "Presenting digital-based patterns of improving the quality of urban architecture: With an emphasis on the socio-cultural dimension of sense of place (Case study: Mashhad)" defended at Department of Architecture, Islamic Azad University, Kish International Branch, Kish, Iran.

2. Corresponding author. Email: mgharavi@ut.ac.ir

The Analysis of Spatial Environment Influencing Social Capital in Neighborhoods of Sari City

Vahideh Ebrahimnia

Assistant Professor, Department of Urban and Regional Planning, Faculty of Architecture and Urban Planning, Shahid Beheshti University of Tehran, Tehran, Iran

Tahereh Shahbazi

MA, Department of Urbanism, Maziar University, Royan, Iran

Rouhollah Rahimi ¹

Assistant Professor, Faculty of Arts and Architecture, University of Mazandaran, Babolsar, Iran

Received: 27 September 2021

Accepted: 8 March 2022

Abstract

Different amount of social capital in different urban planning and designing would significantly enhance the quality of urban life. In high levels of social capital, the social interaction among residents will boost, and convention and the feel of belonging to the neighborhood will influence. The condition in itself will intrigue development. The study aimed at boosting social capital through spatial planning in selected urban neighborhoods of Sari city, Iran. It tried to answer the question that what considerations and strategies of spatial planning can enhance social capital. The applied research uses a mixed method of survey and document studies. The data on evaluating the social capital in selected neighborhoods were gathered through questionnaires filled by residents, exploring documents and field observations. The data were analyzed using statistics tests, map analysis regarding the criteria of the theoretical framework. Using force field analysis technique, a synopsis and suggestions were provided. The results indicated that the amount of social capital and its difference in terms of the level in the studied neighborhoods show the influence of difference of formation and physical differences in neighboring neighborhoods. Moreover, connectivity, diversity, security, and feature may influence the amount of capital of urban neighborhoods. So, such issues will help the enhance of social capital: increase in the per capita of green space and public space, variety in passages, considering the quality of footpaths, making signs, appropriate distribution of services, boosting public transportation, and considering local facilities with an expanded access to provide security.

Keywords: Social Capital, Spatial Planning, Neighborhoods of Sari City

1. Corresponding author. Email: r.rahimi@umz.ac.ir

A Study into Mehr Housing with an Emphasis on the Environmental Dimension (Case study: Mehr Housing of Izeh)

Saeed Amanpour

**Associate Professor, Department of Geography and Urban Planning, Shahid Chamran University
of Ahvaz, Ahvaz, Iran**

Mahnaz Hoseini Siahgoli ¹

**PhD Candidate in Geography and Urban Planning, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz,
Iran**

Niloofar Azarbarzin

**PhD Candidate in Geography and Urban Planning, Payame Noor University of Tehran, Tehran,
Iran**

Received: 14 September 2021

Accepted: 8 March 2022

Abstract

Housing is among the basic needs of human beings. In different countries, governments make comprehensive planning and measures to provide different classes, especially low-income ones, with housing. Over recent years, the government of Iran has established the policy of Mehr Housing Construction to satisfy the legal and common expectations of low-income classes regarding housing. The execution of this policy deals with a broad range of subjects, especially from the environmental aspect. Accordingly, this study aimed exploring the location of Mehr Housing in Izeh, Iran, focusing on the environmental aspect. For doing the descriptive-analytical study, the data were collected using library and documentary studies. A total of eight criteria, including the distance from the ground slope, land use, distance from ground shape, distance from the fault, distance from the river, soil erosion, and effective geomorphology were explored. The data were analyzed using AHP FUZZY technique based on a survey of experts. The weights of criteria were determined within the range of 0-1 in ARC GIS using the FUZZY OVERLAY and GAMMA operators. The results indicated that from the environmental perspective, the location of Mehr Housing in Izeh has a medium status. Moreover, the project could be located in a much better place than its current location, regarding environmental indicators.

Keywords: House, Location, Mehr Housing, Izeh City, GAMMA

1. Corresponding author. Email: m.hoseini6768@gmail.com

Comparative Analysis of the Relationship Between Sense of Community and Quality of Life (Case Study: Vali-Asr and Payin Neighborhoods in Qaen City)

Masumeh Hajizadeh Karghand ¹

MA Student in Geography and Urban Planning, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran

Mohammad Salmani Moghadam

Assistant Professor in Geography and Urban Planning, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran

Saeed Hossein Abadi

Assistant Professor in Geography and Urban Planning, Bozorgmehr University of Qaenat, Qaen, Iran

Hadi Soleimani Moghadam

Assistant Professor in Geography and Urban Planning, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran

Received: 20 August 2021

Accepted: 5 February 2022

Abstract

The purpose of the research was to analyze and compare the state of sense of community and quality of life and the relationship between the variables in two different neighborhoods (Vali-Asr neighborhood as the new neighborhood and Payin neighborhood as the old neighborhood) in Qaen city. The general descriptive-analytical study used a questionnaire to collect field data. The statistical population includes the population of two mentioned neighborhoods. The size of the sample was calculated based on Cochran's formula to be 370 people, and the share of each neighborhood from this sample size was determined according to its population. To analyze the data, the independent samples t-test and Pearson correlation were done using SPSS. The results of this research suggest that the quality of life and the sense of community in both studied neighborhoods are above average and there is no significant difference between the two neighborhoods in this respect. The results of the Pearson correlation also show that there is a positive and significant relationship between sense of community and quality of life in the study area. Therefore, strengthening the sense of community in urban neighborhoods can increase life satisfaction.

Keywords: Neighborhood, Sense of Community, Quality of Life, Qaen city

1. Corresponding author. Email: masumeh.hajizadeh71@gmail.com

Evaluating Indicators of the Desirable City for the Elderly (Case Study: Yasuj City)

Hamidreza Rakhshaninasab ¹

Assistant Professor in Geography and Urban Planning, Faculty of Geography and Environmental Planning, University of Sistan and Baluchestan, Zahedan, Iran

Sayed Ali Hosseini

PhD Candidate in Geography and Urban Planning, Faculty of Geography and Environmental Planning, University of Sistan and Baluchestan, Zahedan, Iran

Nezamuddin Sattarzadeh

MA in Geography and Urban Planning, Faculty of Geography and Environmental Planning, University of Sistan and Baluchestan, Zahedan, Iran

Received: 23 June 2021

Accepted: 21 December 2021

Abstract

Like most people in Iran, the citizens of the city of Yasuj are elderly. According to the Statistics Center of Iran (2016), out of the total population of Yasuj ($n=134532$), 5362 people are elderly which makes up about 3.98 percent of its citizens. Currently, few facilities, arrangements, and welfare services have been considered for this group in Yasuj which has caused their deprivation from urban spaces and different communities. Hence, this study tried to investigate and analyze the indicators of a desirable city for the elderly in case of Yasuj, and answer the questions “whether the needs of this section of society have been met in the planning and design of the city?” and “which index has received the greatest attention in final evaluation of the indicators of the desirable city for the elderly in Yasuj?” The data collection includes library and field studies. To analyze the indicators of the desirable city for the elderly in Yasuj, the required data were first collected using a questionnaire, and then, the subject was studied using statistical analysis models in SPSS including one-sample t-test and multivariate regression analysis. Moreover, to investigate the validity of the components evaluated in this study, the exploratory factor analysis model was used. The statistical population of the study consists of all residents (aging ≤ 60 years) in the city of Yasuj. Later, using Cochran's formula, 380 people were selected through simple random sampling. To evaluate the reliability of the questionnaire, Cronbach's alpha coefficient was used, so that based on the obtained numerical value (0.87), the reliability of the questionnaire was considered as excellent. The results showed that of the five studied dimensions, the access dimension with an average value (3.35) had the best status and the most desirable dimension for the elderly. Respectively, the two dimensions of security (with an average value off 3.07) and urban furniture (with an average value of 3.02) had the best situation among the evaluated dimensions for the elderly. The transportation dimension (with an average value of 2.47) and the passages (with an average value of 2.56) had the worst situation from the perspective of the elderly in this analysis, so they were in a very unfavorable situation.

Keywords: Desirable City, Indicators of a Desirable City, The Elderly, Yasuj

1. Corresponding uthor. Email: rakhshaninasab_h@gep.usb.ac.ir

A Functional Analysis of Urban Activists in Organizing Informal Settlements with a Multi-Issue-Multi-Actor Model (Case: Islamabad Neighborhood of Zanzan City)

Mohammad Taghi Heydari

Assistant Professor, Department of Geography and Urban Planning, Zanzan University

Soraya Nasiri

PhD Candidate in Geography and Urban Planning, Ardabil University, Ardabil, Iran

Yaqoub Haghi ¹

PhD Candidate in Geography and Urban Planning, University of Tehran, Tehran, Iran

Saeed Moharrami

PhD Candidate in Geography and Urban Planning, Zanzan University, Zanzan, Iran

Received: 30 March 2021

Accepted: 27 August 2021

Abstract

Informal settlement is a multi-dimensional and systematic phenomenon that is induced by the various mechanisms and mutual relations among hidden and visible social, economic, political and administrative actors. This study applied a descriptive-analytical method to analyze the role of influential actors in organizing the informal settlement of Islamabad neighborhood with the Mector model in Zanzan city. Data was collected through library and field methods. The statistical population includes the urban planning experts and elites in Zanzan city, of whom 25 participants were selected using the snowball sampling method. For data analysis, factor analysis approach, structural equation model, and multi-subject-multi-player model were applied using SPSS, Lisrel, and Mactor software. The results showed that 21 main factors in different dimensions have a direct impact on the organization of the informal settlement of Islam neighborhood in Zanzan city. According to the model of structural equations, the actors have the most causal relationships with the environmental index with a coefficient of 7.05 and the least relationships with the physical index with a coefficient of 3.12. According to the multi-issue-multi-player model, the main factor in the organization of informal settlements in the neighborhood of Islamabad is the triangle of relations between the municipality, the residents of the neighborhood, and local institutions, and the main focus is on the municipality. Since the micro-activists of Islamabad have low economic power to participate in construction and renovation of the area, the transcendental participatory models like the spontaneous model is not recommended for this area. Thus, it seems that models like the interactive model are better options to be used in the above range. Considering the position of the municipality in the urban activism of these neighborhoods, the provision of exclusive interests hidden in the renovation of single buildings, which fuels commercialization of land and urban housing should be prior. Moreover, the government and public sector institutions such as the municipality and neglecting their obligations towards these neighborhoods, in addition to inducing and aggravating wear and tear, will cause more in formalization of the space.

Keywords: Activists, Informal Settlement, Mector, Organization, Zanzan City

1. Corresponding author. Email: haghi.yaghob2015@gmail.com

Prioritization of the Components of Organizational Citizenship Behavior in Urban Planning System (Case Study: Mashhad City)

Parinaz Hassani ¹

Urban Planning Department, Islamic Azad University, Mashhad Branch, Mashhad, Iran

Seyed Moslem SeyedalHosseini

Urban Planning Department, Islamic Azad University, Mashhad Branch, Mashhad, Iran

Hadi Sarvari

Urban Planning Department, Islamic Azad University, Mashhad Branch, Mashhad, Iran

Toktam Hanaee

Urban Planning Department, Islamic Azad University, Mashhad Branch, Mashhad, Iran

Received: 20 November 2020

Accepted: 13 April 2021

Abstract

Today, cities are like a large and complex organization, where citizens are considered the main element of the organization. Organizational citizenship behavior as extra-role behavior can effectively improve the tasks and roles of organizations. Considering the importance of cities in terms of the influence of urban planning on organizational citizenship behavior, there is a need to identify the components of organizational citizenship behavior in cities. Therefore, the aim of this descriptive research is identifying and prioritizing the components. Data collection was done using library studies and 384 questionnaires. The validity of the questionnaire was confirmed using the opinion of several experts in this field and the reliability of the questionnaire is based on Cronbach's alpha. Data analysis was done using confirmatory factor analysis method and the prioritization was based on Friedman test. The results show that there is a significant correlation among the main variables including motivation, response, stimulus, reinforcement and attitude. The motivation and response variables have a higher priority among other variables, so the results indicate that, in prioritizing the behavioral components of the organizational citizenship in the urban planning system, managers and urban planners should consider citizens' motivation of Mashhad in urban planning.

Keywords: Urban Planning, Behavior, Organizational Citizen, Mashhad City

1. Corresponding author. Email: hassani.parinaz@gmail.com

Analysis and Evaluation of the Vulnerability of Tourism Facilities in Urban Areas (Case: Pilgrim Lodgings in Mashhad)

Masoomeh Tavangar

**Assistant Professor, Department of Tourism Management and Planning, Tourism Research
Institute of ACECR, Mashhad, Iran**

Sajdeh Baghban ¹

**PhD Candidate in Geography and Urban Planning, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad,
Iran**

Mozhgan Arasteh

**PhD Candidate in Geography and Urban Planning, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad,
Iran**

Received: 21 October 2020

Accepted: 22 February 2021

Abstract

Since the second half of the 20th century, tourism services have become one of the key factors for socio-economic progress and tourism security has been recognized as one of the most important needs of its development. Using a descriptive analytical approach, this study focused on the security of low-cost tourism lodgings (known as pilgrims' temporary houses) in Mashhad, which is one of the most significant aspects of tourism security in this city. Nineteen vulnerability components were investigated regarding three categories: land use, access, and density. To evaluate these components, 10 governmental and endowed lodgings located in Samen area of Mashhad municipality were selected and evaluated using the weighted sum technique in GIS. The results showed that the potential vulnerabilities of the pilgrim lodgings against natural and anthropogenic damages is high. The results also indicate lack of authorities' technical supervision over the process of identifying, constructing, and operating the pilgrim lodgings, as their situation do not comply with technical and specialized criteria of tourist facilities.

Keywords: Vulnerability, Tourism Safety, Natural and Man-made Crises, Pilgrim Lodgings, Mashhad

1. Corresponding author. Email: sbaghban70@yahoo.com

Table of Contents (Extended Abstracts)

▪ Analysis and Evaluation of the Vulnerability of Tourism Facilities in Urban Areas (Case: Pilgrim Lodgings in Mashhad) Masoomeh Tavangar, Sajdeh Baghban, Mozghan Arasteh	1
▪ Prioritization of the Components of Organizational Citizenship Behavior in Urban Planning System (Case Study: Mashhad City) Parinaz Hassani, Seyed Moslem SeyedalHosseini, Hadi Sarvari, Toktam Hanaee	2
▪ A Functional Analysis of Urban Activists in Organizing Informal Settlements with a Multi-Issue-Multi-Actor Model (Case: Islamabad Neighborhood of Zanzan City) Mohammad Taghi Heydari, Soraya Nasiri, Yaqoub Haghi, Saeed Moharrami	3
▪ Evaluating Indicators of the Desirable City for the Elderly (Case Study: Yasuj City) Hamidreza Rakhshaninasab, Sayed Ali Hosseini, Nezamuddin Sattarzadeh	4
▪ Comparative Analysis of the Relationship Between Sense of Community and Quality of Life (Case Study: Vali-Asr and Payin Neighborhoods in Qaen City) Masumeh Hajizadeh Karghand, Mohammad Salmani Moghadam, Saeed Hossein Abadi, Hadi Soleimani Moghadam	5
▪ A Study into Mehr Housing with an Emphasis on the Environmental Dimension (Case study: Mehr Housing of Izeh) Saeed Amanpour, Mahnaz Hoseini Siahgoli, Niloofar Azarbarzin	6
▪ The Analysis of Spatial Environment Influencing Social Capital in Neighborhoods of Sari City Vahideh Ebrahimnia, Tahereh Shahbazi, Rouhollah Rahimi	7
▪ Identifying the socio-cultural needs pattern of sense of place with an emphasis on the influence of digital technology on improving the quality of urban architecture (Case study: Mashhad) Melika Alizadeh Hassanabadi, Maryam Gharavi Khansari, Mohammadbagher Kabirsaber, Mehdi Jabbari Nooghabi	8
▪ Event-Led Regeneration in Reconnecting the Ritual-Religious Structure of Historic Cities (Case Study: Inter-Connected Structure of Historic Shiraz) Sahand Lotfi, Mahsa Sholeh, Khalil Hajipoor, Sina Jangjoo, Afroz Fallah Manshadi	9
▪ Pathology of Urban Development Plans from Preparation to Implementation with an Emphasis on the Comprehensive and Detailed Plan of Mashhad City Ali Khoshab, Barat Ali Khakpour, Reihaneh Alaei	10

ABSTRACTS

In the Name of Allah

Ferdowsi University of Mashhad

Faculty of Letters and Humanities

Journal of Geography and Urban
Space Development

**Vol. 9, No. 3, Fall 2022,
Serial Number 18**

License Holder:
Ferdowsi University of Mashhad

General Director:
B. khakpour, PhD

Editor-in-Chief:
M. R. Rahn timer, PhD

Editorial Board:

Dr. I. Ebrahimzadeh
University of Sistan and Balouchestan,
Zahedan

Dr. M. Ajza Shokouhi
Ferdowsi University of Mashhad,
Mashhad

Dr. A. Anabestani
Ferdowsi University of Mashhad,
Mashhad

Dr. B. Khakpour
Ferdowsi University of Mashhad,
Mashhad

Dr. M. R. Rahn timer
Ferdowsi University of Mashhad,
Mashhad

Dr. A. Saeedi
Shahid Beheshti University, Tehran

Dr. M. Soleimani
Kharazmi University, Tehran

Dr. Z. Fanni
Shahid Beheshti University, Tehran

Dr. E. Mafi
Ferdowsi University of Mashhad,
Mashhad

Dr. A. Nazarian
Islamic Azad University, Science and
Research Branch, Tehran

Internal Editor:
Dr. M. Amirfakhriyan
Ferdowsi University of Mashhad,
Mashhad

Executive Manager:
Z. Baniasad

English Language Editor:
A. Nowruzy

Persian Editor:
Sh. Sabaghi Abkooch

Typesetting:
E. Tajvidi

Printing & Binding:
Ferdowsi University Press

Circulation: 30
Price: 20000 Rials
Subscription:
25 US\$ (USA)
20 US\$ (other)

Address:
Faculty of Letters & Humanities
Ferdowsi University Campus
Azadi Sq. Mashhad, Iran
Postal code:
9177948883
Tel: (+98 51) 38806724
Fax: (+98 51) 38807060
E-mail:
JUD@ferdowsi.um.ac.ir
Internet Address:
<http://jgusd.um.ac.ir>

Journal of Geography and Urban Space Development

(Peer-Reviewed Journal)

Vol. 9, No. 3, Fall 2022, Serial Number 18

- **Analysis and Evaluation of the Vulnerability of Tourism Facilities in Urban Areas (Case: Pilgrim Lodgings in Mashhad)** 1
Masoomeh Tavangar, Sajdeh Baghban, Mozhgan Arasteh
- **Prioritization of the Components of Organizational Citizenship Behavior in Urban Planning System (Case Study: Mashhad City)** 2
Parinaz Hassani, Seyed Moslem SeyedalHosseini, Hadi Sarvari, Toktam Hanace
- **A Functional Analysis of Urban Activists in Organizing Informal Settlements with a Multi-Issue-Multi-Actor Model (Case: Islamabad Neighborhood of Zanjan City)** 3
Mohammad Taghi Heydari, Soraya Nasiri, Yaqoub Haghi, Saeed Moharrami
- **Evaluating Indicators of the Desirable City for the Elderly (Case Study: Yasuj City)** 4
Hamidreza Rakhshaninasab, Sayed Ali Hosseini, Nezamuddin Sattarzadeh
- **Comparative Analysis of the Relationship Between Sense of Community and Quality of Life (Case Study: Vali-Asr and Payin Neighborhoods in Qaen City)** 5
Masumeh Hajizadeh Karghand, Mohammad Salmani Moghadam, Saeed Hossein Abadi, Hadi Soleimani Moghadam
- **A Study into Mehr Housing with an Emphasis on the Environmental Dimension (Case study: Mehr Housing of Izeh)** 6
Saeed Amanpour, Mahnaz Hoseini Siahgoli, Niloofar Azarbarzin
- **The Analysis of Spatial Environment Influencing Social Capital in Neighborhoods of Sari City** 7
Vahideh Ebrahimnia, Tahereh Shahbazi, Rouhollah Rahimi
- **Identifying the socio-cultural needs pattern of sense of place with an emphasis on the influence of digital technology on improving the quality of urban architecture (Case study: Mashhad)** 8
Melika Alizadeh Hassanabadi, Maryam Gharavi Khansari, Mohammadbagher Kabirsaber, Mehdi Jabbari Nooghabi
- **Event-Led Regeneration in Reconnecting the Ritual-Religious Structure of Historic Cities (Case Study: Inter-Connected Structure of Historic Shiraz)** 9
Sahand Lotfi, Mahsa Sholeh, Khalil Hajipoor, Sina Jangjoo, Afroz Fallah Manshadi
- **Pathology of Urban Development Plans from Preparation to Implementation with an Emphasis on the Comprehensive and Detailed Plan of Mashhad City** 10
Ali Khoshab, Barat Ali Khakpour, Reihaneh Alaei

ISSN: 2538-3531